

Arhiepiscopia Aradului

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

ANUARUL

FACULTĂȚII DE TEOLOGIE
ORTODOXĂ DIN ARAD

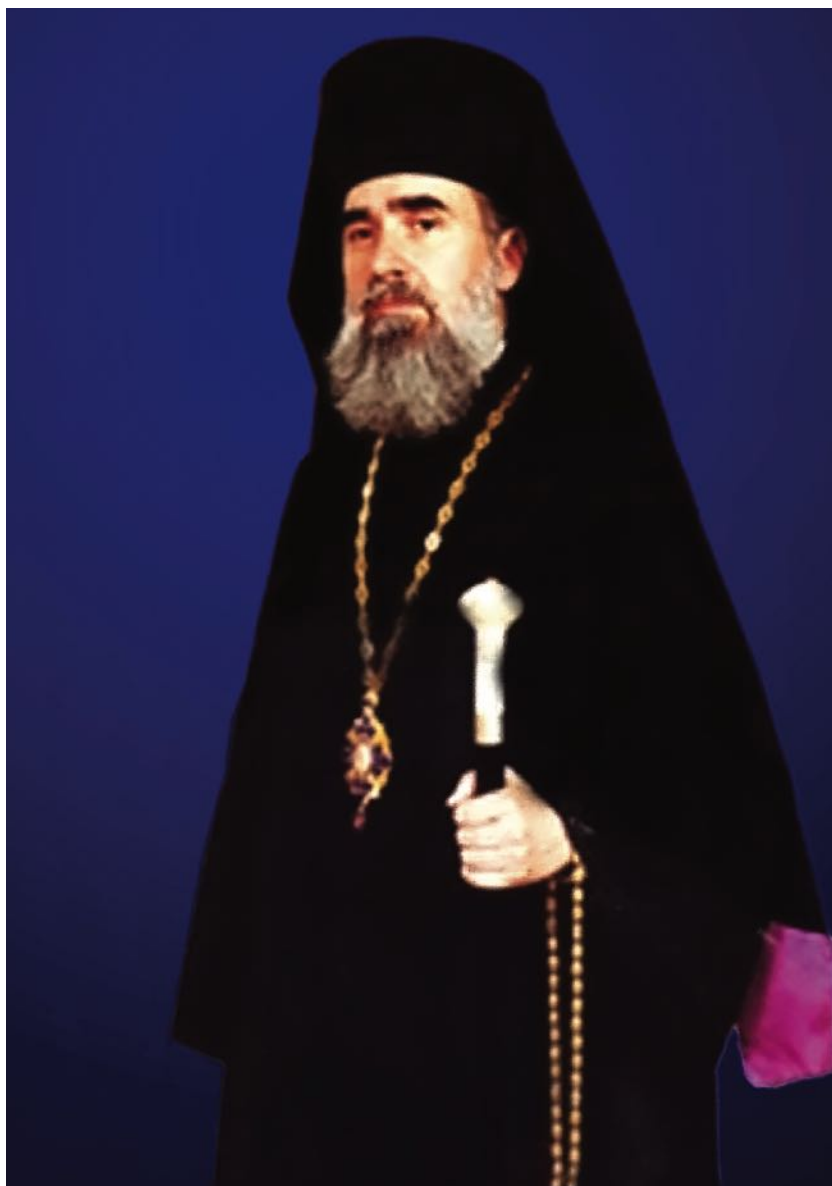
ANUL UNIVERSITAR
2018-2019

Apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului

Dr. Timotei Sevcicu
Arhiepiscopul Aradului

ARAD
2020

Înaltpreasfințitul Părinte
Dr. TIMOTEI SEVICIU
Arhiepiscopul Aradului

Președinte de onoare:

ÎPS DR. TIMOTEI SEVICIU
Arhiepiscopul Aradului

Coordonatori:

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru

DTP: Toma S. Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2558 - 8605
ISSN-L 2558 -8605

CUPRINS

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Cuvânt Înainte _____	10
† ÎPS Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului Leagănul Vieții Noi _____	13
STUDII _____	19
+P.S. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului De la manuscrise la tipărituri bisericești - Unitate Românească și misiune creștină _____	21
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Georges Florovsky (1893-1979) – dincolo de schemele abstractismului teologic - patru decenii de la trecerea în veșnicie _____	31
Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru De la teologia religiilor la teologia pluralismului religios. Despre geneza și evoluția unei noi discipline teologice _____	45
Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus Botezul ereticilor după Sfântul Ciprian, Optatus de Mileve și Fericitul Augustin _____	64

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan Direcții ale misiunii bisericii în lumea de astăzi. Rolul Facultăților de Teologie _____	92
Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad Noțiunea de poruncă în Teologia morală, tâlcuirea primelor patru porunci ale decalogului _____	104
Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada Experiența Harului necreat: aspecte Teologice și spirituale ale Părinților răsăriteni ai Bisericii _____	118
Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu Istoricul, evoluția și semnificația mistico-simbolică a felonului în răsăritul și apusul creștin. Considerații practice privitoare la purtarea lui în cadrul rânduielilor liturgice ale Bisericii Ortodoxe _____	137
Conf. Univ. Dr. Mircea Remus Buta Premisele unei bune promovări și deschideri de perspective pentru cântarea Bisericească în sec. XXI _____	161
Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu Negreanu Misiunile anglo-saxone de încreștinare a popoarelor germane de vest și de nord, în perioada secolelor VIII-XI _____	174
Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei Preoți hunedoreni în marea răscoala țărănească din 1784 _____	192
Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici Pravila lui Coresi – cea mai veche pravilă tipărită în limba Română _	208
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Avocat Dr. Alexandru Stoinescu (1884-1970) _____	214
Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr Isihasm - Istorie și taină în Ortodoxia Românească _____	223
Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean Dialogul muzical-liturgic în cadrul Cultului Divin _____	241

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa	
Un om de știință din satul românesc de altă dată Gavril Todica	253
Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg	
Revelație, Tradiție, Scriptură. O examinare a raportului dintre acestea, cu privire specială asupra epistolelor Sfântului Apostol Pavel	271
CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ	
Activitatea de cercetare a profesorilor Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. An universitar 2018-2019	287
STUDENȚII FACULTĂȚII	315
CRONICA	321

CUVÂNT ÎNAINTE

Anul 2019, proclamat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, „Anul omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)” și „Anul comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moiescu și al traducătorilor de cărți bisericești” reprezintă, totodată, sărbătorirea a 100 de ani de administrație românească în Arad și Anul Centenarului bănățean, un mănunchi de evenimente istorice decisive pentru devenirea României de după Unirea cea Mare de la 1918. În anul 2019 Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, cu binecuvântarea și purtarea de grijă a Înaltpresfințitului Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, a răspuns exigențelor academice-formative actuale, desfășurând, prin profesorii și studenții de la cele trei nivele de studii - licență, master și doctorat - o bogată activitate științifică și misionară. Au fost organizate o serie de conferințe și simpozioane în care au fost implicați nu doar profesorii, ci și studenții, masteranzii și doctoranzii Facultății.

În perioada 13-14 mai a avut loc Simpozionul Național Studentesc și Masteral cu tema *Exigențe ale pastorației și misiunii Bisericii în parohiile rurale*, eveniment academic la care au participat studenți de la Facultățile de Teologie din Patriarhia Română. De asemenea, în perioada 14-15 mai a avut loc Simpozionul Național al Doctoranzilor din Patriarhia Română cu tema: *Rolul Bisericii Ortodoxe în cultura română. De la primele tipărituri la exigențele mediatice actuale*. Aceste evenimente academice au vizat pregătirea studenților teologi, precum și dezbateră interactivă și formarea unor principii teologice-misionare, privind temele Sfântului Sinod pentru anul 2019.

În cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății au fost organizate două conferințe naționale sub genericul *Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc* (9 aprilie 2019) și *Patriarhul Iustin Moiescu - promotor al dialogului ecumenic*

(3 iunie 2019). Dacă la prima conferință au participat istorici de la Facultățile de Teologie din București, Sibiu, Craiova și Arad, la cea de-a doua conferință au participat specialiști în dialogul ecumenic de la Facultățile de Teologie din București, Cluj, Sibiu și Arad. De asemenea, în ziua de 26 noiembrie a avut loc conferința *Importanța bisericească și culturală a manuscriselor din Arhiepiscopia Aradului*.

În cadrul Școlii Doctorale a Facultății de Teologie au fost organizate două conferințe cu profesori din străinătate. În ziua de 22 octombrie a conferențiat în cadrul Școlii Doctorale profesorul Martin Illert de la Universitatea din Halle Wittenberg (Germania), iar în ziua de 23 octombrie a conferențiat, în cadrul Școlii Doctorale, profesorul Peter Ben Smit de la Universitatea din Berna (Elveția).

Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad a organizat în perioada 20-22 octombrie Simpozionul internațional cu tema *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine*, eveniment academic la care au participat ierarhi, decani, istorici, profesori de teologie din Patriarhia Română, precum și profesori de teologie de la Universitățile din Atena (Grecia), Hale (Germania), Viena (Austria), Berna (Elveția), Tirana (Albania), Varșovia (Polonia) și de la Evangelisches Missionswerk, Hamburg (Germania). La toate acestea se adaugă Concertul de colinde al Corurilor Facultății de Teologie de la Sala Palatului din Arad din ziua de 11 decembrie dimpreună cu întâlnirea *Alumni*, întâlnirea celor care au absolvit în decursul anilor această instituție de învățământ superior arădean. Ca în fiecare an, Concertul de colinde a adunat un public numeros în jurul tradiționalelor colinde, Facultatea de Teologie oferind o bună mărturie în cetatea Aradului cu privire la identitatea credinței și a misiunii Bisericii.

În plan științific, profesorii Facultății au participat la numeroase Simpozioane naționale și internaționale, au publicat cărți, articole și studii, au conferențiat în alte centre universitare. În ceea ce privesc publicațiile, acestea reprezintă o oglindă a activităților științifice pe care profesorii și studenții Facultății le desfășoară în vederea unui învățământ teologic în slujirea Bisericii. Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad a continuat să editeze în anul 2019 revista *Teologia* (1997), recunoscută la nivel național și internațional, *Studia Doctoralia* (2016) și *Anuarul* (2016), publicația pastoral-misionară săptămânală *Calea Mântuirii* (2000), precum și volumele Simpozioanelor Naționale și Internaționale organizate. De asemenea, am propus deschiderea a două colecții în cadrul Facultății de Teologie din Arad: colecția *In Honorem*, în care vor fi

publicate lucrări în onoarea profesorilor care au slujit învățământul teologic arădean și colecția *Manuscriptum Aradensis* în care vor fi publicate lucrări și studii aflate în manuscris ale ierarhilor și profesorilor de teologie din cadrul Institutului Teologic și Academiei Teologice din Arad, inițiind astfel un cadru științific al restaurărilor și restituirilor istorico-teologice.

În ceea ce privește formarea studenților, aceștia sunt integrați într-un proces educativ-intelectual și formativ-duhovnicesc prin cursuri, seminarii, activități științifice, simpozioane și lectură, precum și prin programul duhovnicesc, liturgic și omiletic-catehetic desfășurat zilnic la Capela Facultății.

În anul 2019, după demersuri susținute, prin binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei, Arhiepiscopul Aradului a început pictura Capelei din curtea Facultății, spațiu spiritual-liturgic al formării studenților teologi. Pictura executată în tehnica fresco este rezultatul unei bune conlucrări între conducerea Facultății și Centrul Eparhial, contribuția părinților profesori Ștefan Negreanu și Lucian Farcașiu, în buna desfășurare a lucrărilor, fiind meritorie.

Anul 2019 a însemnat pentru Teologia arădeană deschiderea unei noi file de istorie, o istorie seculară ilustrată cu credință și abnegație de episcopi, preoți și profesori de teologie. Ierarhii celor două eparhii istorice din Mitropolia Banatului și-au concentrat atenția asupra calității învățământului teologic și printr-o bună conlucrare cu conducerea celor două instituții de învățământ teologic superior au făcut posibilă o zi dătătoare de speranță în ceea ce privește unitatea și coerența învățământului teologic din Mitropolia Banatului. Concentrarea destinului învățământului teologic din Mitropolia Banatului în singura Facultate de Teologie Ortodoxă existentă în această mitropolie înseamnă nu doar onorarea unei tradiții seculare, ci și o perspectivă viabilă asupra formării viitorilor preoți slujitori. Prin urmare, în anul 2019 Teologia de la Caransebeș a venit la Arad, străveche vatră a învățământului teologic românesc din Transilvania.

Anuarul, așa cum am mai afirmat, reprezintă oglinda Facultății, iar în această oglindă se poate vedea dorința profesorilor și studenților arădeni de a sluji Biserica și principiile ei mărturisitoare în Universitate și într-o lume secularizată.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

LEAGĂNUL VIEȚII NOI

† ÎPS Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului

Freamătul sărbătoresc al naturii în plină iarnă și în pragul Crăciunului, simțit cu înfiorare proprie de fiecare suflare, aduce și retrăirea unei tradiții vechi marcată atât de solstițiul iernii, cât și de încântătoare datini sau obiceiuri laice și religioase, vestind mereu plinătatea vieții. Sunetele clopotelor însoțind imnele bisericești, nu mai puțin ecourile din depărtări ale colindelor și cântecelor de stea, îndeamnă pe fiecare credincios a-și ridica ochii de la căile obișnuite ale traiului spre cer, așteptând în credință, nădejde și dragoste arătarea iubirii lui Dumnezeu față de oameni și sălășluirea ei pe pământ prin întruparea Mântuitorului. În acest cadru desigur că, oamenii înșiși primesc îndemnul lăuntric, după cuvântul psalmistului „Mântuire a trimis Domnul poporului Său.”¹ Icoana praznicului însăși ne ajută să vedem și cele nevăzute, pe care le redau istorisirile biblice, în care adesea se împletesc și ale Tradiției sfinte, consemnate de Sfinții Părinți ai Bisericii. Poate că și colindătorii cunoscuți sau necunoscuți își dau obolul la înțelegerea evenimentului prin icoana sa, luând și pe cei colindați participanți la drumul anevoios, dar răsplătit cu mulțumirea sufletească de a ajunge la ieslea minunată în care a fost așezat „Cel fără de’nceput”, cum zice versul cunoscut.² Odată cu colindătorii, primirea icoanei Nașterii Domnului la casele celor credincioși, pe alocuri, înlesnește privitorilor priveliștea feerică ce înfrățește cele pământești cu cele cerești, spre nemărginită bucurie și înălțare sufletească. Și tuturor celor care privesc icoana sau steaua colindătorilor li se dezvăluie locul pe care îl pot avea în jurul ieslei Pruncului ne-

¹ Psalm 110, 9.

² *O, ce veste minunată.*

vinovat, lângă care se regăsesc mereu străbătând nenumăratele cărări ale vieții și care duc spre veșnicie. Steaua și cetele cerești călăuzitoare prin universul văzut și nevăzut, magii, însoțitorii și păstorii, știutorii și neștiutorii grăbiți pe drum spre peștera cu staulul în care necuvântătoarele în așteptarea hranei par a înțelege faptul neobișnuit ce se înscrie într-o altă durată a timpului, Pruncul dumnezeiesc, străjuit de Maica Sfântă și de dreptul ocrotitor, câteodată iconografic cuprinzând și pe moașele nelipsite cu grija lor și înscrierea cântului îngeresc „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie,”³ sunt edificatoare. Prin toate aceste mărturii pentru văz și auz pătrundem mai cu folos înțelesul adânc al tainei coborârii Fiului lui Dumnezeu de la tronul slavei la smerenia ieslei Betleemului. Dacă în alte dăți am oprit de Praznic asupra amănuntelor icoanei dinaintea ochilor noștri, încercăm acum a îndrepta cugetul spre acest rost al ieslei la care mereu se face trimitere în citirile, imnele, colindele și cântecele de Crăciun, precum și în alte creații culturale.

Potrivit relatărilor Sfintei Evanghelii a Nașterii Domnului staul cu ieslea era la adăpostul peșterii din Betleem, refugiul turmelor și cirezilor păzite de păstorii din vecinătăți. Întrucât gândurile credincioșilor în aceste zile se îndreaptă spre locurile sfinte, e de cuviință a cerceta îndeaproape rostul pe care l-au îndeplinit la „plinirea vremii”, adică atunci când Fiul lui Dumnezeu a venit în lume. Ieslea, fiind locul de hrănire a animalelor domestice, iar în virtutea responsabilității omului față de lumea înconjurătoare și pentru celelalte viețuitoare, devine simbol al legăturii între toate cele ce viază. E semnul umilinței, sub care S-a coborât Fiul lui Dumnezeu la starea omenească și corespunde simplității păstorilor cărora li s-a arătat mai întâi, reprezentând și un îndemn pentru cei ce-L caută pe Domnul să se apropie de El cu inima smerită și înfrântă; ea amintind și de sărăcia în care S-a născut Pruncul Sfânt pentru a îmbogăți pe toți cu darurile cerești.⁴ În vechime era obiceiul de Crăciun ca fiecare casă să aibă o iesle lucrată de capul familiei, sau în lipsa ei să aștearnă fân pe toată durata sărbătorii, ca amintire a celei de la Betleem.⁵ E de menționat faptul că în zilele noastre ieslea Vifleemului este suplinită cu pomul de Crăciun în biserici, în case și oriunde este potrivit, gătit în mod strălucit pe măsura primei cinstiri în conștiința creștină.⁶

³ Luca 2, 7-14 și cf. *Erminia picturii bizantine*, Timișoara, 1979, p. 135.

⁴ Pr. V. Aga, *Dicționar enciclopedic*, Timișoara, 1935, p. 140.

⁵ Pr. V. Aga, *Dicționar enciclopedic*, p. 140.

⁶ Cf. Pr. V. Aga, *Dicționar enciclopedic*, p. 140.

Așezarea în ea a Mântuitorului lumii ca Prunc adorat de îngeri și oameni și de tot ceea ce reprezintă cerul și pământul o înobilează ca pe un început al întregii vieți jertfelnice a Celui primit de ea. Așa au văzut-o și Sfinții Părinți ai Bisericii în tălmăcirile la Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur, referindu-se la închinarea magilor de la răsărit scrie:

„ceea ce i-a făcut să plece din țara lor și să facă un drum atât de lung, anume: steaua și lumina pusă de Dumnezeu în sufletul lor; ele i-au călăuzit treptat spre o cunoaștere mai desăvârșită a lucrurilor. De n-ar fi fost asta, nici nu I-ar fi arătat Pruncului o cinstire atât de mare, când toate cele din jurul Lui erau sărăcicioase. Nimic din cele văzute de ei nu era strălucit și mare, ci o iesle, o colibă și o Mamă săracă, pentru ca să vezi descoperită filosofia magilor, ca să cunoști că n-au venit la El ca la simplu om, ci ca la Dumnezeu și binefăcător. De aceea nu i-a smintit nimic din cele văzute, ci I s-au închinat și I-au adus daruri, lipsite de toată greutatea legii vechi; că nu I-au jertfit oi și viței, ci daruri care erau aproape de filosofia Bisericii noastre, adică: credință, ascultare și dragoste.”⁷

Sfântul Chiril al Alexandriei, cu privire la textul „Ea (Fecioara Maria) L-a culcat în iesle” arată că

„Hristos a fost așezat în iesle în felul unei hrane și a unei mâncări, pentru ca noi să ne schimbăm viața noastră și să ne întoarcem la conștiința și la înțelegerea omului. Și noi venind la masa noastră, la iesle, nu mai aflăm iarbă, ci pâinea cea din ceruri, Trupul dător de viață.”⁸

Și alte referințe la termenul de iesle arată sensul acesteia în curgerea vieții. Așa de pildă, cu privire la repausul sărbătoresc, Însuși Mântuitorul subliniind protejarea a tot ceea ce viază spune: „Fiecare dintre voi nu dezleagă, oare,

⁷ *Scrieri*, partea a treia, *Omilii la Matei*, în col. „PSB”, 23, trad. Pr. D. Fecioru, București, 1994, p. 101.

⁸ *Comentar la Sf. Evanghelie de la Luca*, trad. Diac. Gh. Băbuț, Oradea, 1998, p. 16; cf. Luca 2, 7.

sâmbăta boul său, sau asinul de la iesle, și nu-l duce să-l adape?”⁹ Imnografia praznicului la fel este grăitoare în cele arătate, ca de pildă:

„Ce vom aduce Ție, Hristoase? Că Te-ai arătat pe pământ ca un om, pentru noi. Fiecare din fapăturile zidite de Tine mulțumire aduc Ție: îngerii cântarea, cerurile steaua, magii darurile, păstorii minunea, pământul peștera, pustiul ieslea, iar noi pe Maica Fecioară...”¹⁰

sau

„Venit-a întrupându-Se Hristos Dumnezeuul nostru, pe Care Tatăl din pântece mai înainte de luceafăr L-a născut; și Cel ce ține frânele preacuratelor puteri în ieslea vitelor este culcat; cu scutece este înfășat, dar dezleagă legăturile cele cu multe împlēturi ale păcatelor.”¹¹

E cunoscută practica de totdeauna ca noii născuți să fie așezați în leagăn, dar nu toți au parte de el din diferite pricini. Pentru Mântuitorul acesta e ieslea cu simbolul ei deja intuit, și anume că este elementul de protecție care rămâne în suflet ca o amintire a originilor ce se traduce în nostalgii ascunse ale întoarcerii la sânul matern, iar legănarea asociată cu fericirea sentimentului de securitate lipsit de griji, legându-se și de călătorie, pentru care lucru are adesea forma unei bărci ce alunecă pe ape, dând senzația siguranței celui ce pornește pe calea lumii.¹² De reamintit aici că și corabia este simbolul Bisericii; iar un imn al Sfintei Fecioare de la Praznicul Întâmpinării Domnului e intitulat „Legănușul”.¹³ Nu este de întrelăsat nici aportul colindelor și literaturii în contextul dat, ca de pildă versurile: „Lângă ieslea minunată ne-adunăm,/ Lin colindul Sfintei Nașteri colindăm/... Cântă cerul și pământul, Sus și jos,/ Slavă, cinste și-nchinare lui Hristos/...Numai Maica simte semnul profețit/ Umbra Crucii peste Fiul adormit;”¹⁴ sau alta: „Tot în iesle, Doamne, vii smerit și iară/ Ca demult, și astăzi, toți Te lasă-afară./ Celor ce Te-așteaptă

⁹ Luca 13, 15.

¹⁰ Vecernia din 25 decembrie, stihira a 3-a.

¹¹ Canonul întâi al praznicului, cânt. a 6-a, stih. 2.

¹² J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, 2009, p. 511.

¹³ Cf. V. Aga, *Dicționar enciclopedic*, p. 75 și <https://www.crestinortodox.ro/innul-intampinarii-domnului-nu-pricep-curata>;

¹⁴ *Lângă ieslea minunată*, Sibiu, 1994, pp. 8-9;

când Te naști pe lume/ Dăruie-le pacea Dulcelui Tău Nume”; precum și acestea: „Dar la turmă cine sta?/ Sta chiar Maica Precista/ Lângă ea un legănel/ Cu un Copilaș în el/ Copilașul când plângea/ Maica Sfântă-L legăna,”¹⁵ de asemenea stihuirea poetului: „Cum S-a născut Hristos în frig/ În ieslea cea săracă,/ Cum boul peste El sufla/ Căldură ca să-I facă.”¹⁶ Nuanța tristeții finalului unor creații se motivează cu previziunea Jertfei ulterioare a Pruncului Sfânt, când scutecele sunt schimbate în giulgiuri. Legătura dintre iesle și leagăn este evidentă.

Ne aflăm în toiul unor sărbători ce pun în lumină la răscrucea vremii sau înnoirea anului pentru fiecare tot ceea ce trebuie să intervină în viață pentru care să se dovedească pregătirea cuvenită, de a răspunde vocii lui Dumnezeu. Ori aceasta desigur numai spre bine. Chiar dacă purtarea cerută creștinului nu s-a arătat întocmai în vremea ce se încheie, calea îndreptării se află doar în urmarea lui Hristos Domnul de la naștere până la moarte, de la leagăn până la mormânt. Se înțelege că drumul vieții pământești se cade a fi întrețesut sau întreținut și cu toate cele ce aparțin vieții sufletești, simțămintele, gândurile, năzuințele, împlinirile, căderile și biruințele, moștenirile și lăsamintele din vremi și pentru totdeauna. Ceea ce aparține trecutului se cere cercetat, iar după cugetul fiecăruia îndreptat, înnoit și îmbunătățit. Cu nostalgia caracteristică se re trăiește timpul copilăriei și aceasta încă din fașă, tocmai din pricina stăpânirii ființei omenești de către țelul vieții sufletești. Și desigur întâmplările vieții aduc în conștiință ceea ce este de împlinit pe mai departe. Momentele sărbătorești sunt de recreere și hotărâre pentru trăirea viitoare. Anul ce se încheie rămâne în continuarea celui care l-a precedat, adică al Centenarului Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, Centenarul instaurării administrației românești în ținuturile ce temporar s-au aflat sub stăpânire străină. Întregul popor cu entuziasmul firesc, în preajma Crăciunului, a sărbătorit cele trei decenii de la Revoluția română care a înnoit viața patriei. Pe plan bisericesc el a fost socotit omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari) și comemorativ al Patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisescu și al traducătorilor de cărți bisericești. Eparhia Aradului adaugă la acestea și deceniul ridicării la rangul de arhiepiscopie. Retrospectivele istorice prilejuite nu numai în general, ci și în parte, pentru fiecare instituție și unitate a țării

¹⁵ *Tot în iesle, Doamne; Sus la poarta Raiului, în Lângă ieslea minunată*, pp. 38 și 44; vezi *Utenia Sfințelor Paști, Icosul*.

¹⁶ George Coșbuc, *În seara de Crăciun*, în „Colindăm Doamne, colind”, Arad, 2007, p. 16.

atestă odată mai mult contribuția limbii române și Ortodoxiei românești la unitatea națională și cultura poporului. Cu privire la sat este de evidențiat cu precădere faptul că temelia cultivării pământului moștenit este și cea a înnobilării întregii ființe omenești; realitatea fiind dovedită de munca propășitoare a instituțiilor fundamentale ale statului, Biserica, școala, armata, justiția, ca dealtfel toate celelalte. Sfânta icoană la care s-a făcut referință lasă să se întrevadă plinătatea vieții, cu partea de cer și pământ, de îndeletniciri și trai, răsadurile feluritelor culturi, nu doar în înțelesul de agricole, ci și de afirmare a înzestrărilor ancestrale, înmănunchind însușirile crescute dintr-un leagăn comun. Credința creștină le-a sacralizat pe toate, lucrătorii îmbogățiți de daruri neprețuite confirmând constant adevărul proverbului că „omul sfințește locul”. Cu această convingere implorând harul divin pentru întreaga lucrare ce se cere săvârșită și pe mai departe, ne urăm unii altora toate cele bune dorite de sărbători și pentru zilele ce urmează, spre mulțumirea tuturor și slava lui Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.

STUDII

DE LA MANUSCRISE LA TIPĂRITURI BISERICEȘTI - UNITATE ROMÂ- NEASCĂ ȘI MISIUNE CREȘTINĂ

**PS. Conf. Univ. Dr. †Emilian Crișanul, Episcop Vicar al
Arhiepiscopiei Aradului**

Abstract

The study reminds us about the reality of the Church in our Church before the appearance of the print, about the schools of manuscript copies in the big monasteries, then about the invention of the print and about the appearance of the typographic centers in the three Romanian countries. The main typographers from the pioneer period of the printing are remembered: the deacon Coresi, Saint Hierarch Varlaam, Saint Hierarch Dosoftei, Nicolae Milescu Spătaru, Saint Metropolit Simion Ștefan, the Greceanu brothers, Saint Hierarch Petru Movilă, Saint Hierarch Antim Ivireanul, the bishop Mitrofan of Buzău and the bishop Damaschin of Râmnic. It is noteworthy that the typographies from Târgoviște, the Church from Șcheii Brașov, the Dealu Monastery, Snagov, Bucharest, Râmnic, Buzău and Iași were churches, as were the first printed books. Therefore it can be observed that the whole old Romanian culture was closely linked to the life of our Orthodox Church not only as a form of expression, but also as a background.

Keywords

History of the Romanian Orthodox Church, manuscripts and printings, Christian mission

In contextul „Anului comemorativ al traducătorilor de cărți bisericești - 2019”, în Patriarhia Română, credem că este binevenită o scurtă radiografie a preocupărilor românești în privința copierii manuscriselor și tipărirea cărților bisericești, atât de necesare cultului divin, cât și misiunii creștine.

Organizarea bisericească din țara noastră, prin întemeierea mitropoliilor din Țara Românească (1359) și Moldova (1401) și reorganizarea monahismului, a favorizat, pe de o parte dezvoltarea vieții religioase (ctitoririi de biserici și mănăstiri), iar pe de altă parte crearea condițiilor necesare caligrafierii textelor liturgice și teologice. După ce această organizare a fost definitivată, eparhiile ortodoxe din toate țările române (sec. XIV-XVI) s-au preocupat îndeosebi de cărțile necesare cultului și formării religioase a credincioșilor. Ostenelile individuale ale unor copişti au dus la formarea unor adevărate şcoli de caligrafi, cele mai renumite fiind şcolile de la mănăstirile Neamț, Putna, Bistrița, Moldovița, Voroneț, Cozia, Bistrița olteană și Hodoș-Bodrog, care au funcționat în secolele XIV-XVII. Scrise în limba slavă de redacție medio-bulgară, manuscrisele erau creații originale sau traduceri din limba greacă a operelor patristice și post-patristice, lucrări teologice și liturgice necesare cultului. O importanță deosebită prezintă manuscrisele slavo-române și cele românești, care au fost „realizate din dorința clerului și credincioșilor de a citi sau asculta Cuvântul lui Dumnezeu în propria limbă”¹.

Inventarea tiparului la jumătatea secolului al XV-lea de către Johannes Gutenberg a dus la apariția acestuia și în Țările Române la începutul secolului al XVI-lea, când încep să fie tipărite primele cărți în limba slavonă la Târgoviște. Chiar dacă primii tipografi care au activat la noi: ieromonahul Macarie (Liturghierul-1508; Octoih-1510; Tetraevanghel-1512), Dimitrie Lubovici (Apostol-1547; Octoih-1557) și ieromonahul Lavrentie (Tetraevanghel-1582; Psaltirea) au tipărit cărți în limba slavonă, este apreciat faptul că ei au pus bazele activității tipografice în țara noastră și au dat românilor primele cărți de cult. În decursul secolului al XVI-lea are loc introducerea limbii române în literatura bisericească și laică, pentru ca în veacul următor limba română să o înlocuiască definitiv pe cea slavonă prin cărțile de cult și teologice, legi și porunci domnești, cronici, poeme în versuri, creații în proză

¹ Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Vol. I, București, 1992, p. 529.

și versuri². Multe personalități bisericești au contribuit de-a lungul veacurilor XVI-XVIII la promovarea literaturii bisericești românești și a unității de limbă prin propovăduirea și transmiterea cuvântului lui Dumnezeu și amintim pe: diaconul Coresi, Sfântul Ierarh Varlaam, Sfântul Ierarh Dosoftei, Nicolae Milescu Spătaru, Sfântul Mitropolit Simion Ștefan, frații Greceanu, Sfântul Ierarh Petru Movilă, Sfântul Ierarh Antim Ivireanul, episcopul Mitrofan al Buzăului și episcopul Damaschin al Râmnicului. Toate tipografiile de la Târgoviște, Biserica din Șcheii Brașovului, Mănăstirea Dealu, Snagov, București, Râmnic, Buzău și Iași erau bisericești.

Astfel, analizând perioada în care limba română a început să fie din ce în ce mai mult folosită, observăm că întreaga cultura veche românească era strâns legată de viața Bisericii noastre ortodoxe nu doar ca formă de exprimare, ci și ca fond.

„Monumentele (cultură-artă și spiritualitate *n.n.*) arată că lângă creația lui Dumnezeu, natura, omul creator și iubitor de frumusețe a creat cultura, a cărei inimă este cultul. Tradiția creatoare de frumusețe cultică și culturală este, așadar, o liturghie diacronică, peste timp, a geniului creator al unui popor”³.

Tradiția creștină este veche nu numai în ceea ce privește dogma, ci și în privința cultului, a rugăciunilor. Nu doar dogma, ci mai ales cultul au creat legătura strânsă între Biserică și limba unui popor. Toate Bisericele organizate au avut o teamă de noutate, fiind legate strâns de tradiție. Biserica Ortodoxă din Țările Române însă a învins repede această teamă, deoarece „Biserica a păstrat și a cultivat, în afară de credința unificatoare, limba unificatoare, limba română”⁴. Tetraevangheliarele, Liturghierul, Apostolul, Psaltirea, Mineele, Biblia și celelalte cărți de cult și teologie constituiau nu doar o simplă necesitate limitată la întrebuințările obișnuite zi de zi, în biserici și mănăstiri, ci reușeau să imprime un ritm de gândire, o așezare evlavioasă, o ordine lăuntrică și o prezență sacră. Toate aceste cărți de cult nu au fost simple echivalente de uz ritual sau numai intenții de a introduce limba română

² P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965, p. 5.

³ †Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Dăruire și Dăinuire - raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Editura Trinitas, Iași, 2005, p. 74.

⁴ Antonie Plămădeală, *De la Alecu Russo, la Nicolae de la Rohia*, Sibiu, 1997, p. 163.

în cult și cultură, ci ele conțin o bogăție dogmatică, morală, imnologică, un vast repertoriu de valori spirituale și duhovnicești, cărora caligrafii, tipografii, gravorii, ostenitorii pe diferite trepte sociale, de la simpli monahi până la preoți și episcopi, le-au dăruit anonim și cu smerenie, luni și ani de muncă și jertfă pentru transmiterea cuvântului lui Dumnezeu. Ei culegeau literele și imprimau paginile pentru a da viață „Cuvântului” ziditor de suflete, tipărind într-un spirit de modestie, evlavie și rugăciune «Făclii pentru Înviere».

Străduința, dreapta socoteală, conștiința misionară a caligrafilor, redactorilor, tipografilor din vremuri îndepărtate sunt astăzi din ce în ce mai evidente, fiindcă ele au fost rodul aceluiași duh ortodox care îl slujește pe Dumnezeu în mod egal prin cultură și jertfă. „Cărțile pentru aceasta le dobândim, ca să învățăm dintr-însele dragoste, smerenie și blândețe”⁵. Înainte de arta tiparului, arta caligrafică a fost darul lui Dumnezeu folosit de fiii Bisericii pentru transmiterea învățăturii Mântuitorului Iisus Hristos. Manuscrisele și împodobirea lor cu inițiale ornate, miniaturi și frontispicii, au fost și rămân expresia unui sentiment adânc de recunoștință față de bunătatea lui Dumnezeu, a frumuseții creației Sale și, în același timp, o profundă preocupare spre a nu lipsi din biserici cărțile necesare cultului divin. Observăm un lucru foarte important:

«ca și Biserica, arta autentică (și mă refer aici, în special, la pictura bisericească, arta caligrafică și a tiparului n.n.) simbolizează Eternul în timp, ea surprinde clipa pătrunsă de veșnicie, ea transcede banalul și ancorează obișnuitul în misterul ultim al comuniunii eterne cu Frumosul, cu Iubirea creatoare a Comuniunii eterne: Sfânta Treime. Astfel, înțelegem că în orice artă autentică se exprimă dorul după nemurire ca dor de comuniune infinită, se exprimă „instinctul eternității», talmăcit de artist prin tainice legături dintre inima preaplină de spirit și mâna prea slabă ca să-l exprime. Totuși, dacă prin artă se exprimă dorul nemuririi, numai prin credință se obține dorul nemuririi ca legătură vie și eternă cu Dumnezeu, Creatorul Cel veșnic»⁶.

Apariția și dezvoltarea tiparului în Țările Române (sec. XVI-XVIII) nu va exclude contribuția monahilor jertfelnici adusă cultului Bisericii și culturii

⁵ Daniel Bratu, *Tipografii de la Buzău*, în „Glasul Bisericii”, nr. 8, Anul XVII (1958), p. 728.

⁶ †Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Dăruire și Dăinuire...*, p. 74.

românești. În aceste trăsături spirituale s-au încadrat ostenitorii tipografi din Evul Mediu românesc, între care și ieromonahul Macarie, care a dat Bisericii și românilor un *Liturghier* (1508) și primele texte liturgice tipărite.

Liturghierul este, după cum se știe, cartea de căpătâi a preotului pentru săvârșirea dumnezeieștii Liturghii. Nu întâmplător este prima carte tipărită în Țările Române, știut fiind că

«ceea ce constituie, de fapt, marea frumusețe spirituală a Liturghiei ortodoxe este tocmai manifestarea adevărului său fundamental: celebrarea prezenței tainice a lui Hristos Cel Viu în mijlocul Bisericii vii și mărturisitoare. În Liturghia ortodoxă, în rugăciunile și cântările sale, în simbolismul și frumusețea sa estetică, totul este oferit să fie trăit ca experiență vie, celebrare intimă și solemnă a adevărului cuprins în făgăduința Mântuitorului nostru Iisus Hristos: „Iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacurilor” (Matei 28, 20); „Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el” (Ioan 6, 56)»⁷.

Primii tipografi aveau și ei conștiința că numai săvârșirea Sfintei Liturghii și împărtășirea cu Sfintele Taine au puterea de a menține Biserica noastră și de a ajuta neamul românesc în urcușul spre înviere.

„Ca supremă Taină a comuniunii în Hristos, Sfânta Liturghie a fost pentru poporul nostru dreptcredincios, veacuri de-a rândul, cel mai puternic liant spiritual și unica lui formă de educație morală și duhovnicească, pe temeliile ei apărând marile valori creștine ale acestui neam”⁸.

De ce nu s-a tipărit mai întâi o altă carte de cult și a fost imprimat *Liturghierul*? Răspunsul vine din două direcții: în primul rând, deoarece Sfânta Liturghie reprezintă viața pământească a Fiului lui Dumnezeu, sinteza inte-

⁷ †Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și Locțiitor de Mitropolit al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Comori ale Ortodoxiei*, Editura Trinitas, Iași, 2007, p. 27.

⁸ *Liturghier*, din „Cuvântul înainte” al Preafericitului Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 6.

grală a apostolatului creștin și, în lumina ei, Biserica înțelege și abordează viața și lumea; în al doilea rând, prin Sfânta Liturghie poporul trăiește Evanghelia, își aduce aminte de jertfa lui Hristos de pe Golgota, de moartea Sa pentru păcatele omenirii, de Învierea și Înălțarea Sa la ceruri, la Tatăl, unde doresc să meargă toți cei care îi urmează învățătura.

Traducerea și tipărirea cărților necesare cultului și catehizării poporului: *Liturghierul slavon* (1508) și cele în românește: *Catehismul* (1544)⁹, *Evanghelia* (1560)¹⁰, *Octoiul*¹¹, *Apostolul*¹², *Liturghierul românesc* (1570)¹³, *Cazania* (1643), *Cele șapte taine ale Bisericii* (1645), *Răspuns la Catehismul Calvinesc* (1645), *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), *Biblia* (1688), *Liturghierul lui Dosoftei* (1679), *Viețile și petrecerea sfinților* (4 vol. Iași, 1682-1686), *Psaltirea în versuri* (1763) și răspândirea lor în toate țările române arată ideea conștiinței ortodoxe românești și a unității de neam, de credință în înviere și viață veșnică, precum și conștiința biruinței și dăinuirii în istorie în pofida tuturor încercărilor.

Liturghierul slavon de la 1508, tipărit de ieromonahul Macarie la Târgoviște, este primul liturghier tipărit din lume. Macarie ieromonahul nu era de neam român, ci era originar din Muntenegru, școlit în arta tiparului la Veneția (1483), ca apoi, datorită contextului istoric nefavorabil țării sale, să vină în Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea și să dăruiască românilor opere spirituale de mare preț: *Liturghierul* (1508), un *Octoih* (1510) și un *Tetraevanghel* (1512)¹⁴. Nu intrăm în detalii referitoare la drumul parcurs de ieromonahul Macarie până a ajunge în țara noastră și nici în cele privitoare la organizarea tipografiei la Târgoviște sau Mănăstirea Dealu. Aceste informații se găsesc în studiile de specialitate publicate până acum. Cert este că în urmă cu 500 de ani românii aveau primul Liturghier tipărit din Biserica Creștină, fapt ce înseamnă că Sfânta Liturghie săvârșită, chiar și în slavonă, înălța demnitatea poporului român întru slava slujirii Mântuitorului Iisus Hristos, simțind prezența Sa în mijlocul comunității euharistice.

⁹ P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, p. 121.

¹⁰ P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, p. 126.

¹¹ P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, pp. 126-127.

¹² P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, p. 127.

¹³ P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, p. 130.

¹⁴ Pr. lect. dr. Marian Vilcu, *Liturghierul lui Macarie (1508) – prima carte tipărită în Țările Române*, în vol. *Liturghierul lui Macarie (1508). Studii introductive și traducere*, Arhiepiscopia Târgoviștei – Biblioteca Academiei Române, Târgoviște, 2008, p. 207; vezi și Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, pp. 535-540.

Tipărirea *Liturghierului* a început în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508 aprilie) și a fost finalizată în timpul lui Mihnea cel Rău (aprilie, 1508-octombrie, 1509), la 10 noiembrie 1508.

După apariția primelor cărți bisericești tipărite în slavonă, a urmat publicarea lor în românește sub îngrijirea diaconului Coresi. De fapt Coresi a tipărit cele mai multe cărți în slavonă, însă a îndrăznit și a reușit să tipărească și în limba română. La baza *Liturghierului românesc* de la 1570 a stat *Liturghierul* lui Macarie, tipărindu-se apoi *Psaltirea*¹⁵, în același an și *Evangelia cu învățătură* din anii 1580-1581. Apariția acestor prime tipărituri bisericești în limba română, la sfârșitul secolului al XVI-lea, reprezintă începutul „biriinței scrisului românesc”.

Procesul de introducere a limbii române în cultul ortodox și cultura românească a fost continuat de Sfinții Ierarhi Varlaam și Dosoftei ai Moldovei, Sfântul Mitropolit Simion Ștefan al Transilvaniei, voievodul Șerban Cantacuzino ș.a.

„Cărturarii ecleziaști moldoveni și munteni au continuat, în secolul al XVII-lea să adauge textelor coresiene, *Paliei de la Orăștie* și, mai apoi, *Noului Testament* de la Bălgrad, o serie importantă de Cazanii, Psaltiri, Evanghelii învățătoare etc., scrise într-o română din ce în ce mai frumoasă, mai cuprinzătoare și mai cursivă”¹⁶.

Mitropolitul Nestor Vornicescu arată că,

„Primele traduceri în românește ale Cărtilor de cult și Canoanelor trebuie raportate în chip direct la cerințele legitime ale credincioșilor creștini de a înțelege direct textele cărtilor de cult, slujbele bisericești și Pravila de viață duhovnicească lăsată de Sfinții Părinți și mari dascăli ai Creștinătății”¹⁷.

¹⁵ *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, Editura Academiei R.P.R., București, 1969, pp. 12-13.

¹⁶ I. Rotaru, *Literatura Română Veche*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 169.

¹⁷ Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Primele scrieri patristice în literatura noastră – sec. IV-XVI*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1984, p. 552.

Totodată, tipărirea în limba română era și o necesitate misionară a Bisericii noastre de apărare a credinței împotriva calvinilor, luteranilor și catolicilor, tot mai prezenți în Transilvania.

Traducerea și tipărirea de cărți în limba română în secolele XVI-XVIII a culminat cu tipărirea *Bibliei de la București* în anul 1688, numită și *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, fapt ce împodobește activitatea tipografică de până atunci. Este cunoscut faptul că tipărirea unei cărți implica multă cheltuială, osteneală și jertfă, atât din partea tipografilor, traducătorilor și redactorilor, cât și din partea celor ce susțineau material proiectul respectiv, astfel încât apariția unei noi cărți reprezenta o sărbătoare spirituală și culturală a poporului. La tălmăcirea acestei ediții integrale a *Sfintei Scripturi* în românește și-au adus contribuția mai mulți cărturari din secolul al XVII-lea din toate cele trei regiuni locuite de români. Dacă la baza traducerii *Noului Testament* a stat ediția de la Alba Iulia (Bălgrad) din 1648, în ce privește *Vechiul Testament*, traducătorii Bibliei au folosit lucrarea realizată de umanistul moldovean Nicolae Milescu Spătarul (c. 1636-1708). Faptul că se folosesc traduceri parțiale făcute în diferite regiuni ale Țărilor Române este deosebit de important pentru dezvoltarea limbii literare, stabilindu-se astfel o legătură și o continuitate între *Biblia* lui Șerban Cantacuzino și toată literatura religioasă anterioară. Se pune astfel în slujba românilor o limbă literară care reprezintă o sinteză a eforturilor scriitorilor bisericești de până atunci de a scrie și tipări într-o limbă curată și înțeleasă de toți românii. Un popor care citește *Cartea Cărților* în limba sa și înțelege Cuvântul lui Dumnezeu este mai bine pregătit în lupta vieții cu înstrăinarea de Dumnezeu și de neam. De aceea, tipărirea *Sfintei Scripturi* reprezintă comuniunea și conlucrarea poporului român pentru mărturisirea dreptei credințe.

Biblia de la București este socotită și ca o expresie a unității românilor de pretutindeni, iar prin larga ei circulație în toate ținuturile locuite de români, ea a avut un rol însemnat în pregătirea unității bisericești a românilor. Acest lucru reiese și din a doua prefață a *Bibliei*, scrisă de Patriarhul Dositei al Ierusalimului, unde apare ideea unității muntenilor, moldovenilor și ardelenilor. Totodată, această traducere și publicare a Bibliei în limba română demonstrează din nou ortodoxia poporului nostru și fidelitatea lui față de Revelația divină. După apariția atâtor cărți de cult și învățătură creștină, după publicarea unor părți din *Sfânta Scriptură*, venise vremea traducerii și tipării ei și era o necesitate pentru spiritualitatea neamului. Cu siguranță,

credința celor care au contribuit la apariția *Bibliei* a fost una puternică, de asemenea și iubirea lor față de Dumnezeu și de neam.

Prin susținerea financiară a publicării *Bibliei*, domnitorul Șerban Cantacuzino dovedește că iubea și cunoștea *Sfânta Scriptură* și, mai mult, el a dorit ca ea să fie cunoscută de cât mai mulți români. Din prefețele și cele două scurte postfețe aflăm că *Biblia* a apărut la îndemnul și cu cheltuiala domnitorului Șerban Cantacuzino (1678-1688), în timpul păstoriei mitropolitului Teodosie (1668-1672; 1679-1708), de traducere ocupându-se frații Șerban și Radu Greceanu, iar de tipărire, episcopul Mitrofan¹⁸, care „are tot meșteșugul tipografiei și îndreptării cuvintelor rumânești ostenitoriu”¹⁹. Între consultanți se numără și episcopul Gherman de Nyssa, fost director al Academiei grecești din Constantinopol și conducător al Academiei de la București, și alți „oameni ai locului”²⁰. Este recunoscută și contribuția Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu la tipărirea *Bibliei*, anul apariției, 1688, fiind anul în care Brâncoveanu a fost ales Domn al Țării Românești (1688-1714).

Despre anul apariției *Bibliei* (1688), mitropolitul cărturar Antonie Plămădeală a scris că „poate fi considerat ca un început de eră nouă în cultura românească, istoria limbii românești și în istoria Bisericii Ortodoxe Române”²¹.

Publicarea *Bibliei de la București* a reprezentat biruința definitivă a limbii române în Biserică și, totodată, afirmarea cu putere a individualității poporului român și a maturității sale culturale²². Poporul român a învățat că Teologia este vorbirea despre Dumnezeu, *Sfânta Scriptură* este vorbirea lui Dumnezeu despre Sine Însuși, iar Sfânta Liturghie este viața Mântuitorului Iisus Hristos în actualitate.

¹⁸ Dr. Antonie Plămădeală, *Nume și Fapte în Istoria Culturii Românești sec. XVII-XIX la Buzău*, Editura Episcopiei Buzăului, București, 1983, p. 9.

¹⁹ Ion Rotaru, *Literatura Română Veche*, p. 171; apud N. Iorga, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. 1, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 335. La această notă este scris că „Mitrofan, fost episcop de Huși și colaborator tipograf al lui Dosoftei, s-a distins mai cu seamă ca episcop de Buzău. Încă din 1661 instalase aici o tipografie unde multiplica importanta lucrare a lui Petru Movilă, *Pravoslavnică mărturisire și Mărgărintarele Sf. Ioan Gură de Aur*, tradusă de Radu Greceanu, cu care colaborase, cum am văzut, și la tipărirea *Bibliei de la 1688*”

²⁰ †Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, p. 218.

²¹ †Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, p. 221.

²² P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului...*, p. 7.

Liturghierul și *Biblia*, astfel spus, prin celebrarea liturgică și propovăduirea Evangheliei, fii Bisericii împlinesc cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos: „Aceasta să o faceți spre pomenirea Mea” (Luca 22, 19) și „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura” (Marcu 16, 15). În cuprinsul Sfintei Liturghii, Cuvântul lui Dumnezeu întrupat este propovăduit și slujit pentru hrană și întărire spirituală și comuniune de iubire cu Biserica și Dumnezeu.

Biblia, scrisă în limbajul omenesc, ilustrează limitele percepției și înțelegerii umane. *Biblia* conține și exprimă Cuvântul lui Dumnezeu, dar Cuvântul lui Dumnezeu nu poate fi niciodată redus la textul biblic. „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece” (Matei 24, 35). Prin *Liturghier* și *Biblie*, ostenitorii imprimării acestora au adus românilor bucuria ancorării în veșnicie, continuitatea împărtășirii din izvorul vieții prin Sfintele Taine și participarea la iubirea veșnică a Sfintei Treimi.

Și, spune Sfântul Ioan Gură de Aur:

„Ar fi trebuit să n-avem nevoie de ajutorul Sfintei Scripturi, ci să avem o viață atât de curată încât harul Duhului să fi ținut locul Scripturilor în sufletele noastre. Și după cum Sfintele Scripturi sunt scrise cu cerneală, tot așa ar fi trebuit ca și inimile noastre să fi fost scrise cu Duhul cel Sfânt”²³.

²³ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, Partea a III-a, în colecția „P.S.B.”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 15.

GEORGES FLOROVSKY (1893-1979) – DINCOLO DE SCHEMELE ABSTRACTISMULUI TEOLOGIC - PATRU DECENII DE LA TRECEREA ÎN VEȘNICIE -

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Abstract

In this study we will try to refer to two movements that Florovsky focuses in expressing his theology. On one hand, there are two central movements that methodologically aim at recovering Patristic thinking and experience as a source of renewing the twentieth-century Orthodox theology in order to delimit from Western influences. On the other hand, it aims to update the Patristic thinking through the ecclesial dynamics and experience in order to provide an answer to the complex problems of the modern world, especially to the theological, social and cultural challenges of the twentieth century. Therefore, Florovsky indicates the saints to be the models of theologians since they unified theology and experience of the Church in their thinking. By living in Truth, the Christians are called to confess Christ and His Church in a secularized world. Christians are called to update the Fathers' thinking and theology as an existential-ecclesial fact.

Keywords

Georges Florovsky, Patristic theology, renewal of Orthodox theology, Christ-Church-Tradition-Scripture.

Anul acesta se împlinesc patru decenii de când patrologul Georges Florovsky a trecut la cele veșnice¹. Acesta, alături de Vladimir Lossky (1903-1958) au fost cei mai influenți teologi rusi din diaspora, în Occident, realizând, prin scrisul lor, o adevărată înnoire a teologiei ortodoxe și un program metodologic la care este necesar să reflectăm și astăzi. Andrew Louth aprecia că probabil la momentul trecerii la cele veșnice, Georges Florovsky a fost cel mai faimos teolog ortodox². Întregul mesaj teologic al părintelui Georges Florovsky stă sub semnul re-evaluării și aprofundării teologiei ortodoxe de după căderea Constantinopolului (1453) din perspectiva și în lumina teologiei patristice. Acest mesaj a fost adresat teologilor ortodocși, în mod oficial, la Atena în 1936 – fiind mai întâi conturat și asumat în conferința preliminară de la București - și a constituit conținutul real al viziunii sale teologice expusă cu precizie în operele sale. Faimoasa lucrare *Căile teologiei ruse* demască influențele apusene din teologia ortodoxă și pericolul înstrăinării acesteia de duhul, experiența și scrierile Sfinților Părinți³. Periplul său istoric în teologia ortodoxă de după căderea Constantinopolului demască „metamorfozele”, influențele teologiei romano-catolice și protestante în teologia ortodoxă. În această perioadă, teologia ortodoxă s-a îndepărtat de experiența Bisericii, de duhul și scrierile Părinților Bisericii preluând modele catolice și protestante, Reforma și Contrareforma influențând în multe aspecte teologia ortodoxă, care trece printr-o așa-numită „captivitate babilonică”⁴. În acest studiu vom încerca să ne oprim asupra a două mișcări pe care Florovsky le gândește în exprimarea teologiei sale. Sunt două mișcări centrale care vizează metodologic pe de o parte recuperarea

¹ Pentru o biografie a părintelui Georges Florovsky a se vedea: Andrew Blane, *A Sketch of the Life of Georges Florovsky, Georges Florovsky: - Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, ed. Andrew Blane, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary, 1993, pp. 11-217; George Williams, *Georges Vasilievich Florovsky: His American Career, 1948- 1965*, „Greek Orthodox Theological Review” 11 (1965), pp. 7-107; Thomas E. Bird, *In memoriam: Georges Florovsky 1893-1979*, „Greek Orthodox Theological Review” 24 (1979), pp. 342-350.

² Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the present*, SPCK, London, 2015, p. 77.

³ Georges Florovsky, *The Ways of Russian Theology*, Belmont, MA: Nordland Publishing Company, 1979.

⁴ Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the present*, pp. 82-84.

gândirii și experienței patristice ca izvor al teologiei ortodoxe din secolul al XX-lea în vederea delimitării de influențele apusene, iar pe de altă parte actualizarea gândirii patristice prin dinamica și experiența eclezială în vederea unui răspuns oferit problematicii complexe a lumii moderne, în special provocărilor teologice, sociale și culturale ale secolului al XX-lea.

1. Modelele în teologie

Confruntat în prima jumătate a secolului al XX-lea cu modelele scolastice prezente în teologia ortodoxă, Georges Florovsky caută modelele autentice ale teologiei în istoria recentă a Bisericii. Deși, Părinții Bisericii erau prin excelență modele de teologi, Florovsky încerca să identifice modele de teologi în perioada de după căderea Constantinopolului. În consecință, modele de teologi pentru părintele Florovsky, erau cei a căror gândire teologică se fundamenta și se hrănea din experiența vie a Bisericii. Deși nu au dezvoltat un „sistem teologic” în sensul sistemelor teologice de școală, Sfântul Ioan din Kronștadt și Filaret Drozdov, cea mai marcantă figură a Bisericii ruse din secolul al XIX-lea, dar și Sfântul Serafim de Sarov care, spune Florovsky, îi amintește în multe privințe de Sfântul Simeon Noul Teolog, experiența lor fiind identică⁵, reprezentau veritabile modele de teologhisire. Tocmai pentru că în gândirea lor teologia era unită cu experiența și viața Bisericii. Această orientare spre dimensiunea liturgică, ascetică și mistică a Bisericii, prezentă în teologia patristică și asumată în viața unor teologi ca Ioan de Kronștadt și Serafim de Sarov se dorea a fi un răspuns la „metamorfozele” teologiei ortodoxe⁶. Paul Evdokimov evaluând succint opera teologică a lui Florovsky

⁵ Karl Christian Felmy, *Dogmatica experienței eclesiale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, trad Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1999, pp. 55-56. Unii teologi insistă asupra influenței pe care V. Soloviov o exercită asupra lui Florovsky: M. Baker, *Theology Reasons' - in History: Neo-patristic Synthesis and the Renewal of Theological Rationality*, în „Theologia” 81:4 (2010), pp. 104-105. Pe de altă parte P. Gavriluk identifică la Florovsky o nuanțare specifică față de renașterea religioasă rusă în ceea ce privește importanța gândirii patristice. Fascinat la început de realizările acesteia devine critic față de aceasta așa încât teologia lui va fi receptată în opoziție față de specificul acestei renașteri, orientată spre Occident. Gavriluk consideră că este nevoie de o reevaluare a acestei versiuni standard înțeleasă ca o „opoziție” și „dihotomie” între moderniști (S Bulgakov, N. Berdiaev) și teologii neopatristici (G. Florovsky și VL. Lossky). O astfel de juxtapunere este inexactă (Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance, *Changing Paradigms in Historical and Systematic Theology*, Oxford: Oxford University Press, 2013, pp. 2-4). A se vedea pentru această distincție și A. Schmemmann, *Russian Theology: 1920-1972. An Introductory Survey*, în „St. Vladimir's Theological Quarterly”, 16, 1972, p. 178.

⁶ Această orientare spre teologia patristică, spre Scriptură, Liturghie și Părinți constituie nota

și invocând și opiniile altor teologi subliniază: „Florovsky este cel mai ortodox dintre toți teologii ruși moderni” în timp ce părintele Lelouvier, catolic, arată că, „Florovsky restaurează mai mult decât reînnoiește”⁷. Într-adevăr, Congresul de la Atena (1936) și mesajul central al acestuia de întoarcere la Părinți⁸, asociat cu contribuția decisivă a lui Georges Florovsky, au constituit o adevărată „schimbare de paradigmă” în teologia ortodoxă, în special în Dogmatica ortodoxă⁹. Plecând de la noua paradigmă, Florovsky propune o teologie care să fie situată dincolo de intelectualizarea credinței, o teologie înțeleasă ca experiență și fapt existențial. Accentul pe experiență este evident în teologia lui Florovsky care nu concepe o intelectualizare a credinței, ci o experiență a ei în Biserică, o înnoire permanentă a omului în Tainele Bisericii. „Hristos, nu este un text, ci o Persoană vie și El locuiește în Trupul Său, Biserică”¹⁰. De aceea „ceea ce avem nevoie în creștinism este tocmai o teologie profundă și existențială”¹¹.

Pentru aceasta este necesară o reîntoarcere la Părinți care sunt mai actuali în gândirea și scrierile lor decât mulți teologi actuali:

„Trăiesc adesea un sentiment neobișnuit. Atunci când citesc din vechii clasici ai teologiei creștine, îi găsesc mai relevanți pentru necazurile și problemele propriei mele epoci decât teologii moderni. Părinții erau angajați într-o luptă corp la corp cu problemele existențiale, cu acele descoperiri ale eternelor probleme descrise și consemnate în Sfânta Scriptură. Aș risca chiar să sugerez că Sfântul Atanasie și Fericitul Augustin sunt mult mai la zi decât mulți dintre teologii noștri contemporani. Raț-

de originalitate prin excelență a mesajului său teologic (vezi, Rowan Williams, *Georges Florovsky (1893-1979): The Theologian*, în „Sobornost” 2:1 (1980), p. 70).

⁷ Paul Evdokimov, *Hristos în gândirea rusă*, trad. Pr. Ion Buga, Editura Symbol. București, 2001, pp. 230-231.

⁸ G. Florovsky, *Patristics and Modern Theology*, în Procès-verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athenes, ed. H.S. Alivisatos, Pyrsos, Athens 1938, p. 3.

⁹ Cristinel Ioja, *Dogmatică și Dogmatişti. Prolegomena privind aprofundarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe în România în a doua jumătate a sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea*, Editura Doxologia, Iași, 2017, pp. 21-22.

¹⁰ Georges Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos* trad. Florin Caragiu, Gabriel Mândrilă, Editura Platytera, București, 2005, p. 43. A se vedea și B. Gallaher, *Waiting for the Barbarians: Identity and Polemicism in the NeoPatristic Synthesis of Georges Florovsky*, în „Modern Theology” 27: 4, (2011), p. 670.

¹¹ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 45.

iunea este foarte simplă: ei aveau de-a face cu lucruri și nu cu hărți, erau preocupați atât de ce poate să creadă omul, cât de ceea ce a făcut Dumnezeu pentru om. „Într-o vreme ca aceasta” este nevoie să ne lărgim perspectiva pentru a-i recunoaște pe maeștrii din vechime, și să întreprindem pentru propria noastră epocă o sinteză existențială a experienței creștine”¹²

Observăm că Florovsky propune abordarea și aprofundarea teologiei în general și a teologiei dogmatice în special din perspectivă patristică, ca soluție vie, dinamică și autentică la confuzia ideologică și teologică a lumii moderne. Florovsky vorbește despre „mintea Părinților” și „caracterul existențial al teologiei patristice”:

„... învățătura Părinților este o categorie permanentă a viețuirii creștine, o măsură și un criteriu constant și ultim al dreptei credințe. Părinții nu sunt doar martori ai vechii credințe *testes antiquitatis* (adeveritorii vechimii ei). Ei sunt mai degrabă măr-turisorii dreptei credințe, *testes veritatis*.”¹³

De aceea, „a-i urma pe Părinți” nu înseamnă pur și simplu „a-i cita”. A fi „Următor” Părinților înseamnă a dobândi „mintea” lor, *phronema* lor”.¹⁴

Teologia trebuie să fie întrupată, nu construită doar la nivel intelectual și științific, de aceea o înțelegere autentică a teologiei patristice include o viețuire după modelul Părinților. Accentul cade pe experiență, care are primordialitate în demersul elaborării unei teologii autentice, a unei teologii în duhul Părinților, capabilă să răspundă la marile provocări ale lumii actuale, așa cum a răspuns teologia patristică la marile provocări ale vremii de atunci. În afara experienței, teologia devine rigidă, seacă, fără convingere și în definitiv fără o dinamică în raport cu viața oamenilor. Acest aspect considerăm

¹² G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 46. A se vedea în acest sens și Andrew Blane, *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, New York, 1993, p. 154; S.S. Horuzhy, *Neo-Patristic Synthesis and Russian Philosophy*, în „St. Vladimir’s Theological Quarterly”, 44:3–4, (2000) pp. 317–318; F. L. Shaw identifică la Florovsky influențe existențialiste. (*The Philosophical Evolution of Georges Florovsky: Philosophical Psychology and the Philosophy of History*, în „Saint Vladimir’s Theological Quarterly”, 36: 3 (1992), p. 254).

¹³ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 416.

¹⁴ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 418.

că îl accentuează Florovsky în demersul său neopatristic de re-întoarcere la Părinți, la sursele teologiei, aspect care devine leitmotivul demersului său teologic. Georges Florovsky vorbind despre moștenirea teologiei bizantine subliniază unitatea organică dintre ceea ce într-o exprimare simplă dar plină de semnificații am putea numi Patristică și Bizantinism, dintre teologia și experiența Părinților din timpul celor șapte sinoade ecumenice și teologia și experiența Sfântului Simeon Noul Teolog și a Sfântul Grigorie Palama afirmând că „epoca Părinților se continuă încă în Biserica drept-măritoare”.¹⁵ Practic demersul său nu vizează o teologie încremenită în textele Părinților, dar nici o teologie dincolo de Părinți, ci o teologie care să actualizeze dinamic și vertical-orizantal gândirea biblică și patristică în fiecare perioadă istorică până la sfârșitul chipului actual al lumii.

2. Vocația cultural-socială a creștinilor prin viețuirea continuă în Adevăr

Preocuparea lui Florovsky a fost restaurarea și înnoirea teologiei ortodoxe dar scopul mai adânc al acestei acțiuni era legat de situația creștinismului și a creștinilor în contextul tumultuos al secolului al XX-lea. Provocările la adresa creștinilor erau uriașe, iar teologia nu avea răspunsuri la aceste provocări de pe pozițiile abstractismului, raționalismului și formalismului. Era nevoie de duhul, metoda și eclesialitatea teologiei Părinților ca sursă de inspirație și de reșezare a teologiei ortodoxe în propria matrice structural-experimentală și revelațională. La Florovsky întâlnim o strânsă legătură între Hristos, Biserică și Poporul lui Dumnezeu.

Efortul de transmitere a noii vieții concentrate în Hristos și Biserică în contextul lumii moderne implica înnoirea teologiei și a teologilor, iar în sens larg a creștinilor chemați să conștientizeze vocația lor eclesială și coresponsabilitatea culturală și socială într-o societate occidentală aflată într-un galopant proces de secularizare. Pentru a transmite acest adevăr, Florovsky își centrează mesajul său în doi stâlpi de susținere: Hristos și Biserica. Pe de o parte pentru a revela și actualiza vocația creștinilor într-o lume secularizată vorbește despre centralitatea lui Hristos, criteriu din perspectiva căruia abordează relația dintre teologie și cultură, creștinism și cultură, dintre creștinism și civilizație. În contextul lumii moderne, Biserica are nevoie de o

¹⁵ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, pp. 421-422. A se vedea și Hilarion Alfeyev, *The Patristic Heritage and Modernity*, „The Ecumenical Review”, 54: 1 (2002), pp. 91-111.

„teologie a culturii”, mai ales în ceea ce privesc deciziile „practice”. Creștinii nu trebuie să respingă cultura deși se poate vorbi despre o „criză a culturii”, ci ei trebuie să aibă o poziție critică față de orice situație culturală existentă și să o măsoare sau să o evalueze din perspectiva măsurii Persoanei lui Iisus Hristos, din perspectiva Revelației creștine.¹⁶

Florovsky prezintă și antiteza lumii creștine care se consumă între Imperiu și Pustiu¹⁷, tocmai pentru a evidenția vocația originară a creștinismului, vocație care trebuie reasumată și în modernitate. Pentru el, creștinismul este întâi de toate o religie socială întrucât a clădi Biserica lui Hristos înseamnă a clădi o nouă societate, a re-clădi societatea omenească pe o nouă bază. Deși există în Răsărit „un puternic instinct social” totuși „întreaga bogăție a ideilor sociale a rămas fără o întrupare adecvată”.¹⁸ Florovsky pledează pentru a asumare a problematicei modernității în toată complexitatea acestuia și o vindecare a ei. El insistă asupra faptului că Hristos este criteriul adevărului, întrucât Hristos este Adevărul.¹⁹ Propovăduirea Cuvântului are ca scop „reconvertirea lumii la Creștinism” fiind „singura cale de ieșire din impasul în care lumea a fost aruncată prin eșecul creștinilor ce nu au reușit să fie cu adevărat creștini”. Această reconvertire este realizată numai prin oameni înnoiți, care nu se reduc doar la o viziune intelectuală asupra vieții și existenței²⁰. Părintele Florovsky dezvoltă aceste aspecte în contextul secolului al XX-lea în care secularizarea societății și a culturii a atins cote alarmante. El indică relevanța culturii pentru teologie și modalitatea prin care teologia poate evalua cultura vremii prin filtrul Revelației. Am putea spune că dacă creștinismul a cucerit inima și cugetul păgânilor, astăzi neo-păgâ-

¹⁶ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 338. A se vedea și Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the present*, pp. 92-93.

¹⁷ G. Florovsky, *Empire and Desert*, în „The Greek Orthodox Theological Review”, 3: 2, (1957), pp. 133-159.

¹⁸ G. Florovsky, *The Social Problem in the Eastern Orthodox Church*, în „The Journal of Religious Thought” 8:1, (1950-1951), pp. 41-51.

¹⁹ G. Florovsky *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 148. Boris Bobrinskoy vede o deosebire pe care o înțelege ca un conflict de școală, de generație sau de caracter între *hristomonismul radical* al lui Florovsky și echilibrul *hristo-pnevmatic* al lui Vladimir Lossky, care - vom vedea mai târziu - va fi și el criticat de alți teologi ca Dumitru Stăniloae, Georges Florovsky, Ioannis Zizioulas, Nikos Nissiotis ș.a. Într-adevăr, părintele Florovsky are o viziune hristocentrică asupra Bisericii, în sprijinul căreia citează adesea pe Fericitul Augustin, el afirmând că eclesiologia nu este o parte a Dogmaticii, ci doar un capitol al hristologiei, așezând-o în interiorul hristologiei și nu în continuitatea ei (Boris Bobrinskoy, *Taina Bisericii*, trad. Vasile Manea, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 145).

²⁰ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 41.

nismul cucerește în modernitatea târzie inima și cugetul creștinilor. Pentru a înțelege modul în care putem reconverti lumea la creștinism, Florovsky amintește de modul în care dogmele au fost exprimate în Biserică.

În ceea ce privesc dogmele, acestea nu sunt simple construcții intelectuale, ci presupun experiență, pe care însă nu o epuizează, întrucât „experiența și cunoașterea Bisericii sunt cu mult mai cuprinzătoare și mai bogate decât articularea ei dogmatică” și astfel „teologia dogmatică nu poate nici desființa, nici înlocui teologia kerigmatică”²¹.

Florovsky accentuează faptul că dogmele deși folosesc limbajul filosofic, totuși ele transformă sensul lui, subliniind realități care sunt dincolo de ceea ce putea cuprinde în mod strict limbajul filosofic; însăși cuvintele se transfigurează, sunt sfințite prin intermediul acestei întrebări în formulările dogmatice, devenind astfel din cuvinte obișnuite, cuvinte veșnice. Astfel, în stabilirea dogmelor are loc nu o „elenizare a Revelației”, ci mai degrabă o „îmbisericire a elenismului”.²² Acest fapt a fost posibil întrucât „receptarea creștină a elenismului nu a însemnat doar o servilă absorbție a unei moșteniri păgâne nedigerate. A fost mai curând o convertire a cugetului și inimii eline”.²³ Practic, metoda „recuceririi” modernității și de ce nu a postmodernității la cugetul și inima Evangheliei trebuie să vizeze interioritatea omului modern și postmodern, fără a înțelege prin aceasta excluderea obiectivității Revelației, a Bisericii, a istoriei umanității. Există posibilitatea îmbisericirii a ceea ce noi numim azi postmodernitate, vizând cugetul și inima omului postmodern, persoana omului, angajamentul pastoral-misionar al Bisericii fiind centrat pe dimensiunea personal-comunitară a Bisericii.

Pe de altă parte, în actualizarea vocației creștinilor, aceștia este necesar să asume o viață continuă în Adevăr. Florovsky surprinde relația dintre *Scriptură* și *Biserică*, mesajul Bibliei nu constituie o simplă referire la trecut, ci este o *continuă* redescoperire a vieții Bisericii și de aceea este mereu actualizat în viața Bisericii.²⁴ Adevărata temă a Bibliei este Hristos și Biserica Sa, nu națiuni sau societăți, nici cerul sau pământul.²⁵ Biserica nu și-a gândit niciodată sistemul dogmatic ca pe un înlocuitor al Bibliei, de

²¹ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 171.

²² G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, pp. 168-169.

²³ G. Florovsky, *Christianity and Civilization* în „St. Valdimir's Seminary Quarterly”, 1:1, (1952), p. 15.

²⁴ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 27

²⁵ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 35.

unde relația strânsă dintre teologia biblică și teologia dogmatică²⁶. Florovsky vorbește despre „mintea scripturală pierdută” în contextul lumii moderne, ca răspuns la teologia demitologizării lui Bultman. El propune omului modern „schimbarea minții” (metanoia) și nu demitologizarea mesajului Bibliei pentru a fi înțeles de acesta. Scriptura și Tradiția Bisericii constituie pentru Florovsky, „singurul stâlp indicator pe care-l avem spre orientare în ceața mentală a epocii noastre deznădăjduite”²⁷. El accentuează relația interioară dintre Biserică-Scriptură-Tradiție, ultimele două fiind date numai în lăuntrul Bisericii, iar experiența Bisericii nu a fost epuizată nici în Scriptură, nici în Tradiție, ci numai se oglindește în ele.²⁸ Scriptura este interpretată din perspectiva Tradiției:

„Tradiția era în Biserica Primară, înainte de toate, un principiu și o metodă hermeneutică. Scriptura putea fi corect și deplin evaluată și înțeleasă doar în lumina și în contextul Tradiției Apostolice, care era un factor integral al existenței creștine. Era așa, desigur, nu pentru că Tradiția ar fi putut adăuga ceva la ceea ce fusese arătat în Scriptură, ci pentru că oferea acel context viu, perspectiva cuprinzătoare, singura în care adevărata „intenție” și „planul” integral al Sfintei Scripturi, ea însăși parte din Revelația Dumnezeiască, puteau fi descoperite și cunoscute. (...) Într-adevăr, Tradiția nu se reducea la o transmitere a doctrinelor moștenite, într-o „manieră iudaică”, ci constituia mai degrabă viețuirea continuă în adevăr”²⁹

Această viețuire continuă în Adevăr unifică trecutul cu prezentul și descoperă viitorul. Deasemenea, Florovsky identifică importanța Tradiției ca principiu și metodă hermeneutică care implică experiența eclesială a creștinilor.

²⁶ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, p. 29.

²⁷ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, pp. 39-41.

²⁸ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, pp. 59-60. Observăm un oarecare „spirit polemic” de precizare foarte exactă a rolului Tradiției și Scripturii în viața Bisericii, dar și în ceea ce privește relația dintre ele, spirit polemic care dezavua pe de o parte, concepția protestantă *sola Scriptura*, iar pe de altă parte concepția romano-catolică despre cele două izvoare ale Revelației, distincte până la separare (vezi, Aidan Nichols, *Light from the East. Authors and Themes in Orthodox Theology*, Sheed&Ward, London, 1995, pp. 142-143).

²⁹ G. Florovsky, *Biserica, Scriptura, Tradiția. Trupul viu al lui Hristos*, pp. 126-127.

3. Georges Florovsky și teologia ortodoxă română din perioada interbelică

Teologia română din perioada interbelică ia contact secvențial cu gândirea teologică a lui Florovsky și cu aprecierile lui privind evoluția teologiei în Rusia și a teologiei ortodoxe în general după căderea Constantinopolului prin intermediul revistei *Biserica Ortodoxă Română* a cărei editori își dau seama de valoarea lucrării teologului rus din diaspora, *Căile teologiei ruse*. Opera lui Georges Florovsky nu a fost receptată în teologia românească a primei jumătăți a secolului al XX-lea ca cea a lui N. Berdiaev sau S. Bulgakov, deși opera florovskiană impresiona „nu atât prin noutatea ideilor cât prin capacitatea de a actualiza probleme vechi și a le pune în circulație, servindu-se de dialectica modernă”³⁰. Conștiința valorii teologiei ruse era o certitudine în teologia românească: „... teologii ruși au izbutit să ridice cugetarea teologiei la o înălțime și demnitate față de care gândirea contemporană nu mai poate fi indiferentă”³¹. Acestea erau aprecierile lui Tit Simedrea cu privire la contribuția gândirii teologice ruse la dezvoltarea teologiei ortodoxe și cu privire la specificitatea stilului teologic a lui Florovsky în comparație probabil cu Serghei Bulgakov care a marcat prima perioadă a secolului al XX-lea prin „originalitatea” ideilor sale teologice, idei care în multe privințe erau străine de teologia și duhul Părinților.

În 1933 apar în revista studenților Facultății de Teologie din București, trei scurte recenzii la trei lucrări ale lui Florovsky - *Despre moartea pe Cruce, Fragmente teologice, Euharistia și ecumenicitatea* - care pun în valoare gândirea ortodoxă a teologului rus și fundamentarea gândirii sale pe scrierile Părinților. În prima lucrare, în care cugetarea adâncă a lui Florovsky se exprimă prin relaționarea dintre Cruce și Înviere, dintre Cruce și Cina cea de Taină de unde sensul sacramental al Crucii, P. Staneff sesizează că întreaga gândire a teologului rus își are izvorul în scrierile Părinților, în textele liturgice precum și în scrierile teologilor ruși Filaret al Moscovei și Antonie Hra-

³⁰ Tit Simedrea, *Note Bibliografice* la Georges Florovsky, *The sacrament of Pentecost*, în „The Journal of the Fellowship of st. Alban and st. Sergius”, nr. 23 (1934), pp. 29-35 în „Biserica Ortodoxă Română” an LII (1939), nr. 7-8, pp. 531-533; D. Balaur, *Note Bibliografice* la Georges Florovsky, *Despre granițele bisericii* în „Путь”, nr. 44, p. 15-24 în „Biserica Ortodoxă Română”, an LIII (1935), nr. 5-6, p. 309. Pentru acest subcapitol a se vedea pe larg Cristinel Ioja, *O istorie a Dogmaticii în Teologia Ortodoxă Română*, II, Editura Prouniversitaria, București, 2014, pp. 159-160, 176-177.

³¹ Tit Simedrea, *Note Bibliografice* la Georges Florovsky, *The sacrament of Pentecost*, în „The Journal of the Fellowship of st. Alban and st. Sergius”, p. 533.

povițki, ceea ce face din ea o mare autoritate³². În cea de-a doua recenzie, P. Staneff sesizează „organicitatea” lucrării care rezidă în cunoașterea lui Dumnezeu și care, potrivit lui Florovsky, nu este posibilă decât în „Biserica ecumenică”. Pentru Staneff

„întreaga lucrare a lui Florovsky oglindește o bogată experiență sufletească și o adâncă cunoaștere a adevărilor dogmatice în conexiunea lor internă, ceea ce ține locul oricărei bibliografii. Cât de mult s-ar fi îmbogățit viața bisericii noastre prin traducerea și răspândirea cât mai mult a cărților de o ortodoxie curată ca cea de mai sus”³³.

A treia lucrare, *Euharistia și ecumenicitatea* este foarte importantă pentru teologia românească întrucât subiectul este tratat limpede și cu o „adâncime uimitoare - adâncime trăită, nu scolastică și savantă” și asemenea studii „din nefericire” nu există în teologia românească deși sunt foarte importante³⁴. Observăm că exista deja o tendință spre recuperarea gândirii Părinților în scrierile lui Florovsky și o distincție între scrierile savante ale teologiei desprinse de viața și experiența Bisericii și scrierile care își au izvorul în experiența, metoda și textele liturgice și duhovnicești ale Părinților. Ariditatea și juridismul teologiei trebuiau depășite prin racordarea gândirii teologice ortodoxe la izvoarele biblice și patristice ale teologiei.

Primul contact direct a lui Georges Florovsky cu teologia ortodoxă română are loc la Congresul Facultăților de Teologie de la Atena (1936), el nefiind prezent la București la Conferința preliminară de pregătire a acestuia când, de fapt, sunt trasate tematicile care vor fi abordate în cadrul Congresului, printre care și problema influențelor apusene și necesitatea înnoirii teologiei ortodoxe prin întoarcerea la Părinți. De aceea cred că ar trebui să nuanțăm contribuția lui Florovsky la înnoirea teologiei ortodoxe prin recuperarea surselor biblice și patristice ale teologiei într-un orizont mai larg de contribuții contextuale la care putem adăuga atât teologi greci, cât și români.

³² P. Staneff, *Recenzie la George Florovsky, Despre moartea pe Cruce*, Paris, 1930, 39 p. în „Raze de Lumină”, an V (1933), nr. 3, pp. 60-62.

³³ P. Staneff, *Recenzie la George Florovsky, Fragmente teologice*, Paris, 1931, 30 p. în „Raze de Lumină”, an V (1933), nr. 3, pp. 62-63.

³⁴ P. Olteanu, *Recenzie la George Florovsky, Euharistia și ecumenicitatea*, Paris, 1929, 22 p. în „Raze de Lumină”, an V (1933), nr. 3, pp. 63-66.

Exista în acea perioadă conștiința influențelor apusene în teologia ortodoxă și dorința delimitării acesteia de metoda și structurile scolasticii medievale prin racordarea înnoitoare la sursele autentic-eclesiale ale teologiei.

Teologia ortodoxă română luase contact cu viziunea lui Florovsky la Congresul Facultăților de Teologie de la Atena, Congres la care nu toți teologii români au fost de acord cu cele susținute de George Florovsky în ceea ce privesc influențele apusene asupra teologiei ortodoxe. George Florovsky dezvoltă problematica înstrăinării teologiei ortodoxe de teologia patristică evidențiind cele mai mari influențe ale teologiei apusene în cadrul celei răsăritene, în special a celei rusești. El va milita pentru întoarcerea la Părinți denunțând influențele apusene prezente în Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă. Această denunțare a generat o poziționare critică a unor teologi români întrucât Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă era la mare cinste în teologia românească, mai ales în învățământul teologic românesc. Mărturisirea lui Petru Movilă era utilizată ca manual după care se predă Dogmatica în Seminarii atât în secolul al XIX-lea cât și la începutul secolului al XX-lea când încep să apară lucrări de Dogmatică elaborate de teologii români. Arhimandritul Scriban se poziționează împotriva afirmațiilor lui Florovsky, mai ales cele privitoare la mitropolitul Petru Movilă - pe care Florovsky l-a înfățișat ca un teolog influențat de catolicism - prin care catolicismul a pătruns adânc în Biserica rusă în vremea *Mărturisirii Ortodoxe* de la Iași (1642). Unele dintre pozițiile teologice ale lui Florovsky au fost combătute în cadrul Congresului de către profesorul Șerban Ionescu³⁵. Teologii ruși Sergiu Bulgakov și George Florovsky susțineau că autoritatea supremă, care în ultimă instanță conferă adeziunea sau neadeziunea la dreapta credință în Ortodoxie, nu este ierarhică, chiar dacă este luată sub forma sinodalității absolute, ecumenice. Autoritatea supremă o reprezintă comunitatea vie a credincioșilor, care sunt laici și clerici de toate treptele deopotrivă. Pentru teologii români - Ioan G. Savin și Iuliu Scriban - această viziune era receptată ca fiind contextuală: «e vechiul concept al „sobornicității” pe care teologii ruși influențați de actualele stări din Rusia, țineau să-l substituie nu numai conceptului de ecumenicitate, ci și celui de autoritate»³⁶.

³⁵ Arhim. Scriban, *Congresul profesorilor de teologie în Atena*, în „Biserica Ortodoxă Română” an LIV (1936), nr. 11-12, pp. 746-747.

³⁶ Arhim. Scriban, *Congresul profesorilor de teologie în Atena*, pp. 746-747. Teologii ruși aduceau următoarele argumente: receptarea hotărârilor sinoadelor de la Efes din perioada patristică și de la Ferara-Florența de către credincioși. Totodată, Ioan G. Savin pune această

Ioan G. Savin se exprimă critic la adresa gândirii teologilor ruși Serghei Bulgakov și George Florovsky, atât în cadrul Congresului, cât, mai ales, după aceea. Dar critica sa severă se îndreaptă îndeosebi înspre tendința de „radicalism quasilaicizant” a lui George Florovsky în ceea ce privesc influențele pe care ortodoxia le-a suferit din partea catolicismului și protestantismului după căderea Constantinopolului:

„Vorbind de biserica rusă, Florovsky a făcut bizara afirmație că, începând cu opera lui Petru Moghila și cu „Catehismul” de la Iași, care constituie de fapt prima încercare masivă de a catoliciza ortodoxia, toți marii dogmatişti ruși, de proveniență ierarhică, au fost, sau catolicizanți, ca Macarie, sau protestantizanți, ca Filaret al Cernigovului. Și a trebuit să se ridice un laic - *Chiraevski*? - care să dea o dogmatică adevărat ortodoxă repudiată însă de biserica ierarhică. Deci de o „puritate” a ortodoxiei nu se poate vorbi. Ea trebuie total refăcută pe baza izvoarelor patristice. Părere firește cu mult prea hazardată. Cel puțin în ce privește partea referitoare la opera lui Petru Moghilă, pe care e drept că prof. rus l-a lăsat în seama bisericii române, care îi și aparține”³⁷.

La provocările lansate de Florovsky în cadrul Congresului de la Atena cu privire la Petru Movilă, răspund din partea delegației române profesorul Șerban Ionescu și profesorul Ioan G. Savin arătând că acest proces al influențelor apusene în teologia ortodoxă ar viza cel mult teologia rusă și nicidecum întreaga teologie ortodoxă, iar în ceea ce-l privește pe Petru Movilă, cel mai bun răspuns îl dau catolicii care văd în el un „fanatic anticatolic și nu un catolicizant”. Mai mult, aflăm că nu întreaga delegație rusă împărtășea viziunea lui Florovsky - apreciată de Ioan Savin ca „radicalism cu aer cam de butadă” - delimitându-se prin profesorul Zenkovsky de părerile considerate „strict personale” ale lui Florovsky. În ceea ce privește indemnul de „întoarcere la Părinți”, Ioan G. Savin arată că în mod evident acesta - fără a fi o descoperire singulară a teologului rus - „a stat pe sufletele noastre ale tuturor, fiecare si-

idee și pe seama contextului în care se afla Sergiu Bulgakov după condamnarea sofologiei de către Sinodul de la Carlovitz (1935).

³⁷ Ioan G. Savin, *Congresul Teologic de la Atena*, în „Gândirea”, an XVI (1937), nr. 3, p. 131.

mînd și știind că acolo e temeiul și îndreptarul ortodoxiei”³⁸. Practic, reîn-
toarcerea lui izvoare, la gândirea, duhul și metoda Părinților nu doar că a
animat dezbaterile de la Atena, ci a marcat parcursul sinuos al teologiei or-
todoxe în secolul al XX-lea pe fundalul istoric al celui de-al doilea război
mondial, al instaurării totalitarismelor, al expansiunii fără precedent a teh-
nologiei până în zorii erei globalizării și a societății informaționale. Acest
recurs la gândirea și duhul Părinților se desfășoară și astăzi pentru un răs-
puns viabil al teologiei la interogațiile antropologice și cosmologice ale omu-
lui actual. Ceea ce numim astăzi sinteza neopatristică continuă, cu implicații
remarcabile în înnoirea teologiei și a capacității acesteia de a rămâne în dia-
log cu societățile, culturile și religiile actuale iar unul dintre exponenții ei
fondatori este părintele Georges Florovsky.

³⁸ I. G. Savin, *Congresul Teologic de la Atena*, p. 131.

DE LA TEOLOGIA RELIGIILOR LA TEOLOGIA PLURALISMULUI RELIGIOS. DESPRE GENEZA ȘI EVOLUȚIA UNEI NOI DISCIPLINE TEOLOGICE

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Claudius Cuțaru

Abstract

The present study aims to make a brief introduction to one of the newly emerging disciplines in the field of Theology, namely Theology of Religions, a discipline that emerged in Western Europe in the '60s of the last century. The author makes the necessary distinctions from a theological point of view and specifies some of the representatives of this discipline from the Romanian theological education and from the Orthodox world in general. In the final part of the story, the author specifies the further developments of the discipline, its slide and transformation not only at the level of the name, from the Theology of religions to Theology of religious pluralism, a slide imposed by the specific of the current society, a pluralist one, in which representatives of different religious traditions coexist. The author concludes the study, presenting a critical position towards the new developments adopted by this recent discipline.

Keywords

Theology of Religions, Theology of Religious Pluralism, History and Philosophy of Religions, Plurality of Religions

I. Premise

I.1. Pluralitatea religiilor într-o lume tot mai globalizată

Planeta noastră a devenit un sat global, iar societatea actuală se resimte de această realitate, care provoacă mutații tot mai accentuate nu doar la nivelul percepției omului contemporan, ci și în ce privește conștiința sa. Ne referim aici la interacțiunile religioase tot mai frecvente, rezultate în urma întâlnirii dintre oameni, întâlniri facilitate de rapiditatea mijloacelor de transport care-i permit omului să parcurgă distanțe foarte mari în timp foarte scurt, dar mai ales datorită mediilor de comunicare, ce îl fac pe omul contemporan să fie informat în timp real cu tot ceea ce se întâmplă semnificativ pe mapamond.

Niciodată în istoria omenirii nu s-a mai înregistrat un asemenea fenomen socio-cultural și religios, ceea ce ne lipsește pe noi de posibilitatea de a avea un termen de comparație, însă, cu siguranță că omul se va adapta la această nouă realitate grație capacității sale extraordinare de adaptare, care l-a făcut să supraviețuiască în istorie.

Diversitatea religioasă și culturală nu reprezintă o noutate a modernității, ea existând dintotdeauna, însă interacțiunile dintre culturi și religii până acum erau mult mai reduse, fiind restrânse la exploratorii care părăsindu-și ținuturile natale explorau teritorii noi, nemaivăzute, și intrau în contact cu reprezentanți ai altor culturi, civilizații și religii. Asemenea interacțiuni mai existau și în marile orașe cosmopolite ale Antichității (Roma, Alexandria, Constantinopol, etc.), unde conviețuiau culturi și religii diferite. În prezent însă, datorită tehnologiei, omenirea este pusă împreună, este obligată, într-un fel, să găsească acele metode prin care să asigure nu doar supraviețuirea pe Pământ, ci să ofere o anumită calitate a vieții.

Dincolo de interacțiunile tot mai accentuate dintre reprezentanții diferitelor tradiții religioase, specific mentalității epocii postmoderne pe care o parcurgem este și extraordinarul dinamism, continua fluiditate, și se pare că foarte puține lucruri sunt solide într-o societate supusă permanent transformării. Astfel, pluralismul religios reprezintă una dintre trăsăturile spiritualității postmoderne, la fel ca pluralitatea adevărurilor, fiecare având propriul său adevăr. Omul postmodern nu face altceva decât să aleagă una din multiplele variante avute la dispoziție.¹

¹ O foarte bună caracterizare a Postmodernismului a se vedea la Pr. Vitel Pavel, *Provocări ale contemporaneității - mutații ale religiosului în Postmodernitate* - Teză de doctorat nepublicată, Coord. Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu, București, 2019, pp. 142, u.

Nu doar oamenii religioși din diferite tradiții cultural-religioase sunt provocați să conviețuiască, ci și tipologii umane mult mai diferite, cum ar fi: omul religios cu omul necredincios, cu ateul sau indiferentul din punct de vedere religios, fapt ce ne conduce la concluzia că diversitatea umană ce trăiește în „satul planetar” este mult mai mare decât credem noi la o analiză sumară. Dată fiind această stare de fapt, nu este convenabilă nici ignoranța reciprocă și nici distanța neutră. Contactul dintre polii sociali este continuu, iar contrastul dintre ei evident și inevitabil. Ca parte integrantă a societății avem posibilitatea de a ne modifica și de a ne reconfigura propria atitudine în confruntarea cu ceilalți, deoarece viitorul civilizației umane, poate, va depinde tocmai de modalitatea în care vom ști să răspundem acestei provocări.²

Andrés Torres Queiruga arată că dacă aruncăm o privire asupra realității religioase cotidiene, ne dăm seama că este în joc înțelegerea religiosului ca atare, în primul rând. Nu este pus în discuție doar adevărul specific propriei noastre religii³, ci adevărul religiei în ea însăși, amenințată de pluralitatea, discrepanța și contradicția sa. Trebuie să ne temem, până la urmă, chiar pentru supraviețuirea într-o lume în care religiosul, chemat să promoveze pacea și concordia, devine prea adesea sabie și pulbere; o demonstrează în fiecare zi ororile conflictelor armate din diferite zone de pe mapamond și o reamintește clar formularea lui Hans Küng, care spune că: „Nu poate exista pace între națiuni fără pace între religii. Nu poate exista pace între religii fără un dialog între religii. Nu poate exista dialog între religii fără cercetarea fundamentelor teologice”⁴ Pe de altă parte este cunoscută poziția lui Samuel Huntington care vorbește răspicat despre ciocnirea civilizațiilor pe baza religiilor subiacente și despre faliile de conflict dintre diferitele popoare cu tradiții religioase diferite, aflate în vecinătate.⁵

² A se vedea Andrés Torres Queiruga, *Prefazione*, în José María Vigil, *Teologia del pluralismo religioso. Verso una rilettura pluralistica del cristianesimo*, Edizioni Borla, Roma, 2008, p. 5.

³ Adevăr care după părerea unora (ai adepților teoriilor inclusiviste și relativiste) a încetat să mai fie „unicul” adevăr, fiind purificat de orice exclusivism, etnocentrism sau pretenție de a fi considerat privilegiat, toate acestea nemaidând bine la publicul de astăzi, care le-ar considera comportamente învechite, desuete, de Ev Mediu. Imposibilitatea unei credințe, a creștinismului ortodox în speță, de a mai formula pretenția de deținere a adevărului este efectul pretențiilor Postmodernismului, care susține că există o pluralitate de adevăruri, că fiecare are adevărul său și nimeni nu mai poate afirma că se află exclusiv în posesia adevărului.

⁴ Hans Küng, *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, Trad. din germană de John Bowden, SCM Press, 1991, p. 105.

⁵ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Trad. de Radu Carp, Editura Antet, București, 1998.

I.2. Poziția creștinismului în contextul pluralismului religios contemporan. Interogații necesare

Data fiind realitatea religioasă descrisă mai sus, ne punem întrebarea: care este locul și rolul creștinismului, al mărturiei ortodoxe în particular, în contextul multicultural, pluriconfesional și interreligios din prezent?

Știm că în urmă cu două milenii când a apărut pe scena istoriei, creștinismul a afirmat răspicat unicitatea sa în contextul cultural și religios de atunci, unicitate datorată Persoanei Domnului Iisus Hristos, dând naștere unei culturi proprii, cea de factură creștină, dar și unei dogme trinitare, hristologice, eclesilogice, etc., unice. În contextul tezelor sincretiste, relativiste, postmoderniste din prezent și al religiilor cu care este pus să conviețuiască, mai are creștinismul curajul și forța de a mărturisi unicitatea Mântuitorului Iisus Hristos și a adevărului evanghelic propovăduit de El, de Apostoli și de creștinii de pretutindeni de atunci și până astăzi? Cum trebuie propovăduit Iisus Hristos și Evanghelia Sa în contextul lumii de astăzi?

Mai mulți teologi creștini au început să regândească marile teme ale Teologiei creștine în funcție de pluralismul religios contemporan și de interacțiunea dintre religii, fără precedent în trecut, deschizând cugetarea teologică în perspectiva întâlnirii cu celălalt.⁶ Întrebarea care se pune este următoarea: până unde poate fi deschisă reflecția asupra dogmei creștine pentru a face posibilă întâlnirea cu celălalt și cât ne putem deschide în așa fel încât să nu diminuăm cu nimic propriul mesaj, fără a ne altera identitatea, specificul religios.

⁶ A.T. Queiruga afirma: „cu adevărat noua situație provoacă teologia în așa fel încât să regândească foarte profund toate temele sale fundamentale, cu aventura și riscul pe care îl comportă întotdeauna intrarea în această provocare [...]. Nu este de ajuns, deși este necesar, să revedem istoria problemei și chiar istoria creștinismului, cu minunatele sale lumini și întunecatele sale umbre. Se impune să regândim, pe fundamentul unei hermeneutici aduse la zi și acordând atenție provocărilor multiple ale diferitelor religii, concepte atât de grave și de decisive precum cele de revelație și de adevăr religios. Este necesar să restabilim de la rădăcină - cu o amplă restructurare de mentalitate și de practică pe care le implică - problema misiunii. Același chip al lui Hristos, atât de decisiv și central pentru specificitatea creștină, se cere a fi încadrat într-un fundamental teocentrism, care face dreptate prezenței mântuitoare a lui Dumnezeu în alte religii”, cf. A.T. Queiruga, *Prefazione*, în José María Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, pp. 6-7. Desigur, această poziție a unui teolog catolic poate fi discutată îndelung, pornind de la deschiderea acestei teologii de după Conciliul II Vatican către celelalte religii și culturi, de la reușitele și greșelile trecutului Bisericii Romano-Catolice, de la conceptul de misiune în Biserica Romei și de la implementarea acestuia în „terra misionis”, dar și de la formulările dogmatice care vizează conexiunile dintre dogma trinitară și cea hristologică în Teologia apuseană.

După părerea noastră, apropierea de celălalt care mărturisește o altă credință nu se poate face în orice circumstanță și cu orice costuri și riscuri, nu poate fi plătită în Adevăr, deoarece dacă se renunță la Adevărul-Hristos, omenirea a pierdut totul. De aceea este necesară o reflecție teologică serioasă, care să pornească de la datul revelat, să continue cu cugetarea patristică a primelor veacuri (Părinții apostolici și apologeții creștini) și să conducă până în prezent, mergând pe firul roșu al unei cugetări creștine care nu s-a dezlipit nici o clipă de Adevăr.

Pe de altă parte, de dragul dialogului nu trebuie să jertfim mărturisirea, ci putem avea ca paradigmă kerigma apostolică, predica-mărturisire a Sfântului Apostol Pavel din Areopagul atenian, în care, după momentul de *captatio benevolentiae*, prin care Apostolul face apel la câteva mărturii ale religiei⁷ și culturii grecești antice,⁸ și pornind de aici își prezintă mesajul evanghelic. În mod fericit el îmbină cultura dialogului, cu cultura Duhului, iar noi putem să-i preluăm modelul aplicându-l la realitățile religioase cotidiene.

În prezent, în Ortodoxie nu s-a impus cu stringență o reflexie care să pornească de la postulatul pluralismului religios, deoarece realitățile sociale, culturale și religioase din țările ortodoxe sunt diferite, iar teologii nu au trebuit să răspundă la asemenea provocări. Problemele din țările din Răsăritul Europei, în special din România, sunt mai degrabă unele de ordin interconfesional și nu interreligios, singurele religii prezente pe teritoriul țării noastre, însă nu cu o prezență semnificativă, sunt islamul și iudaismul. Însă mutațiile sociale care se întâmplă sub ochii noștri, cu valul, timid deocamdată, de imigranți veniți din Orient (India, Sri Lanka, Pakistan, Irak, Siria, China, etc.) în scop lucrativ, va necesita în viitor un răspuns ortodox la întrebările care vor viza aspecte ce țin de conviețuirea cu ceilalți.

Teologii creștini, și aici îi cuprindem pe toți, indiferent de confesiune, nu sunt unitari în a afirma cu tărie caracterul unic al propriei credințe. Așa s-au născut mai multe teorii care încearcă să stabilească un anumit tip de raport între Revelația adusă de Mântuitorul Iisus Hristos și care este El Însuși

⁷ „Bărbați atenieni, în toate vă văd că sunteți foarte evlavioși. Căci străbătând cetatea voastră și privind locurile voastre de închinare, am aflat și un altar pe care era scris: «Dumnezeului necunoscut». Deci pe Cel pe Care voi, necunoscându-L, Îl cinstiți, pe Acesta Îl vestesc eu vouă” (Faptele Apostolilor 17, 22-23).

⁸ „Ca ei să caute pe Dumnezeu, doar L-ar pipăi și L-ar găsi, deși nu e departe de fiecare dintre noi. Căci în El trăim și ne mișcăm și suntem, precum au zis și unii dintre poeții voștri: căci ai Lui neam și suntem” (Faptele Apostolilor 17, 27-28).

(descoperirea sau autorevelarea lui Dumnezeu în istorie) și mărturiile pe care le aduc celelalte religii despre ele însele. Din acest punct de vedere există trei tipuri mari de teorii: cele exclusiviste, inclusiviste și relativiste.

II. Nașterea unei noi ramuri de știință: Teologia religiilor (de acum încolo TR)

II.1. Geneza, denumirea și obiectul de studiu al noii științe

Răspunzând la întrebările legate de conviețuirea creștinilor cu credincioșii aparținători altor tradiții religioase, s-a născut o nouă ramură de știință teologică, și anume, „Teologia religiilor”, care face parte din domeniul mai larg al Științei religiilor, alături de discipline apărute anterior, precum: Istoria religiilor, Filosofia religiilor, Antropologia religiilor, Psihologia religiilor, Sociologia religiilor, Fenomenologia religiilor, etc.⁹

Obiectul noii discipline este studiul raportului dintre creștinism și celelalte religii ale lumii din perspectiva adevărului mântuitor adus lumii de Mântuitorul Iisus Hristos. De aceea, punctul de plecare îl reprezintă Revelația creștină, pe care Teologia religiilor o folosește din plin și prin intermediul căreia emite judecăți de valoare despre celelalte tradiții religioase.

Din punct de vedere ortodox,

„accentul trebuie să cadă pe ceea ce constituie specificul identității noastre, motiv pentru care folosim din plin Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. Vom folosi pe lângă acestea și metoda, spiritul Sfinților Părinți, în anumite probleme pe care ei înșiși nu le-au abordat.”¹⁰

Această disciplină fiind una nouă, nu a ajuns la maturitatea necesară, neavând încă un statut epistemologic bine definit, ceea ce reprezintă unul din motivele determinante ale discuției actuale. Ca disciplină sistematică, cu denumire specifică, obiect de studiu, cu metode și mijloace proprii de cercetare, Teologia religiilor s-a născut începând cu anii 60 ai secolului trecut în Occident, așa încât nici nu a pătruns încă serios în învățământul teologic catolic sau protestant, pentru ca cei care lucrează în câmpul pastoral să o fi studiat în procesul lor de formare în seminarii sau în facultățile de Teologie.

⁹ Istoria și Filosofia religiilor este disciplina mamă din care s-a născut Teologia religiilor.

¹⁰ Pr. Prof. Dr. Dorin Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, p. 32.

O Teologie creștină a religiilor are diferite sarcini de îndeplinit. Comisia Teologică Internațională trasa câteva dintre aceste sarcini. În primul rând, creștinismul trebuie să se implice în înțelegerea și evaluarea proprie în contextul pluralismului religios, care reprezintă o realitate cotidiană. De asemenea, ar trebui să reflecte în mod concret la adevărul și universalismul pe care le revendică. În al doilea rând, ar trebui să caute sensul, funcția și valoarea propriei religii în cadrul mai larg oferit de istoria mântuirii. În sfârșit, Teologia creștină ar trebui să studieze și să examineze religiile concrete cu conținuturile lor bine definite, care ar trebui confruntate cu conținuturile credinței creștine. Pentru aceasta este necesar să stabilească criterii care să permită o discuție critică a unor asemenea materiale și o hermeneutică prin care să le interpreteze.¹¹

II.2. Scopul și metoda Teologiei religiilor

Scopul Teologiei religiilor (TR) este diferit de cel al altor științe care au ca obiect de studiu religia sau religiile, cum ar fi de exemplu Istoria și fenomenologia religiilor, Sociologia religiilor, Psihologia religiilor, Antropologia religiilor și Filosofia religiilor. Teologia religiilor este o știință normativă care evaluează religiile lumii în lumina credinței creștine, a Revelației aduse lumii de Mântuitorul Iisus Hristos.¹² TR își propune ca obiectiv înțelegerea teologică a religiilor lumii, altfel spus: în ce raport intră creștinismul cu celelalte religii? Poate pretinde religia creștină a fi unica, dat fiind faptul că și celelalte religii se consideră a fi căi și mijloace ale mântuirii? Putem fi în același timp misionari, adică purtători ai Evangheliei către ceilalți și deschiși la ceea ce Karl Jaspers numea „comunicare nelimitată” cu hinduismul, budismul, islamul etc.¹³ Merg împreună misiunea externă și dialogul interreligios?

Teologia, în calitate de știință normativă, judecă în lumina credinței adevărul și validitatea rezultatelor Istoriei religiilor. M. Dhavamony arăta că metoda Teologiei se slujește de categorii strict teologice, adică derivate dintr-o Revelație în mod distinct creștină. În ciuda acestui fapt, un teolog poate și trebuie să se folosească de rezultatele furnizate de Istoria și fenomenologia

¹¹ Commissione Teologica Internazionale, *Il cristianesimo e le religioni*, în „La Civiltà Cattolica” 18 gennaio 1997, n. 3518, 1997, p. 147, u.

¹² Mariasusai Dhavamony, *Phenomenology of Religion*, în „Documenta Missionalia”, Edizione Pug, Roma, 7 (1973), pp. 8, u.

¹³ M. Dhavamony, *Teologia delle religioni. Riflessione sistematica per una comprensione cristiana delle religioni*, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 1997, p. 8.

religiilor. Importanța acestei folosiri e probată de faptul că nu doar îl face pe teolog capabil să evite relativismul și sincretismul religios, dar îi permite să aprofundeze și să-și extindă în mod pozitiv înțelegerea pe care o are asupra ideilor, experiențelor și normelor care constituie baza Teologiei. Teologia devine vie când în explicarea și ilustrarea adevărului revelat, a cultului și riturilor se ține cont de experiența religioasă concretă și de practica oamenilor religioși.¹⁴

Sunt unii specialiști care propun o Teologie universală a religiilor care să nu fie creștină, ci fără prezența specificului acestei religii, ci aplicată tuturor, înțeleasă ca fiind o reflecție sistematică care să includă toate religiile, subliniindu-le doar elementele comune.¹⁵ Teologia creștină a religiilor este o reflecție sistematică asupra propriei credințe în toată specificitatea și unicitatea sa, nu doar în elementele sale comune cu alte credințe.

Wilfred Cantwell Smith este de părere că Teologia nu poate fi văzută la plural, fiind unică. Ea nu pornește de la o tradiție religioasă particulară, creștină sau de alt fel, nici nu vede toate celelalte tradiții religioase în perspectiva vreunei religii particulare. Teologiile, în globalitatea lor, includ teologii particulare într-un ansamblu mai vast. Această Teologie nu începe de la premisele unei anumite tradiții religioase, nici nu universalizează aceste premise pentru a include în ele alte specificități religioase. Teologia este globală pentru că astfel sunt Dumnezeu și umanitatea. Intuițiile teologice particulare sunt încorporate într-o teologie care este universală. De aceea, Teologia religiilor trebuie să fie rezultatul muncii celui care este conștient că credincioșii aparținători altor religii sunt în definitiv membri ai unei comunități umane unice, la care participă toți.¹⁶ El susține că

„datoria noastră ar fi aceea de a căuta categoriile teologice universale care sunt comune tuturor religiilor. Aceste categorii sunt constituite din noțiuni ale credinței, ale tradiției, ale participării și ale adevărului religios. Astfel, Teologia religiilor ar conține și ar transcende în același timp teologiile particulare; o Teologie a religiilor trebuie să fie una creștină, însă nu trebuie să fie o Teologie creștină. Nu este vorba aici de a găsi un nucleu

¹⁴ M. Dhavamony, *Phenomenology of Religion*, pp. 3-6.

¹⁵ A se vedea în acest sens poziția lui Leonard Swidler editor, *Toward a Universal Theology of Religions*, Orbis Book, Maryknoll, New York, 1987.

¹⁶ M. Dhavamony, *Teologia delle religioni...*, p. 9.

comun de bază al religiilor lumii, ci mai curând o convergență a acestor religii. Când un creștin și un budist, întâlnindu-se, caută să depășească limbajul lor și suprastructura tradițiilor și a spiritualității lor, află că natura concretă a credințelor lor este similară”¹⁷

Nu putem fi de acord cu o asemenea poziție, precum cea susținută de Cantwell Smith, deoarece încercarea de a reduce toate teologiile la una universală este inacceptabilă, căci o asemenea tentativă ar face abstracție de specificitatea fiecăreia, reducând toate religiile la o religie universală. Teologia creștină în ea însăși este una universală, însă de aici nu se poate afirma că Teologia în general este una universală. Pe de altă parte, în cadrul Teologiei creștine a-L se separa pe Hristos de Dumnezeu și a introduce un pluralism teocentric este inacceptabil. Teologia are cu siguranță de-a face cu înțelegerea Dumnezeului Celui viu, iar istoria mântuirii reprezintă unicul drum care conduce la această înțelegere. Ca Dumnezeu întrupat, Hristos este pentru noi calea prin care tindem către Dumnezeu Tatăl: „Iisus i-a zis: Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine” (Ioan 14, 6). De aceea, distincția dintre Teologia teocentrică și cea hristocentrică, adică dintre Teologie în general și Teologia creștină, nu poate fi acceptată. Descoperirea lui Dumnezeu se realizează în Hristos; tocmai de aceea, Teologia se bazează pe istoria mântuirii.¹⁸

Teologia, filosofia și fenomenologia religiilor, ca ramuri ale științei religiilor, sunt distincte, se completează și se integrează una pe alta. Înțelegerea faptului religios, datorită complexității sale, necesită colaborarea tuturor acestor direcții de cercetare care se ocupă cu studiul religiozității.

„Hierografia (aspectul istoric al religiilor), hierologia (aspectul psihologic al religiilor), hierosofia (aspectul filosofic al religiilor) și teologia (aspectul istorico-mântuitor) se includ în mod reciproc pentru o mai deplină înțelegere a fenomenelor religioase, chiar dacă fiecare dintre ele are un scop propriu și o metodă proprie”¹⁹

¹⁷ M. Dhavamony, *Teologia delle religioni...*, p. 9.

¹⁸ M. Dhavamony, *Teologia delle religioni...*, p. 10.

¹⁹ Vladimir Boublik, *Teologia delle religioni*, Studium, Roma, 1973, pp. 40, u.

Teologia religiilor oferă o interpretare a religiilor în lumina Revelației Cuvântului lui Dumnezeu, cu ajutorul oferit de experiența credinței și în perspectiva istoriei mântuirii, care își află în Hristos începutul și sfârșitul. Teologia întâlnește religiile lumii în diferite contexte în interpretarea pe care o dă istoriei mântuirii.

II.3. Preocupări de Teologia religiilor în spațiul ortodox

Cu toate acestea, preocupări nesistematice de Teologia religiilor, ci născute din circumstanțele pastoral-misionare care au marcat răspândirea creștinismului au existat încă din zorii creștinismului, din primele veacuri. Astfel, avem preocupări de Teologia religiilor la apologeți precum: Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Atenagora Atenianul,²⁰ la Sfinții Părinți și scriitorii bisericești, precum: Clement, Origen, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Chiril al Ierusalimului, Sfântul Ioan Damaschin, etc.²¹ Ele s-au născut din răspunsurile pe care acești reprezentanți ai creștinismului, adevărați pionieri, le-au dat provocărilor lansate la adresa noii religii și se înscriu în cadrul dialogului interreligios existent încă de la începuturile propovăduirii evanghelice. Toate aceste răspunsuri încercau să pună în evidență superioritatea noii religii față de politeismele existente și față de iudaismul monoteist din care s-a născut, iar mai târziu față de islamul apărut în Peninsula Arabică și extins fulgerător în zona mediteraneană, bizantină până atunci.

Părintele profesor Dorin Oancea îi amintește pe teologii contemporani din lumea ortodoxă care au preocupări de Teologia religiilor, cum ar fi: ÎPS. Anastasios Yannoulatos, întâistătătorul Bisericii Ortodoxe din Albania, fost profesor de Istoria și Filosofia religiilor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Atena, Patriarhul ecumenic Bartolomeu I, promotor al dialogului ecumenic și interreligios și pe Mitropolitul rus Ilarion Alfeyev.²² Pe lângă aceștia ar mai fi de menționat și mitropolitul George Khodr din Patriarhia Antiohiei, un reprezentant de frunte al dialogului interreligios în lumea ortodoxă.

La noi în țară au fost abordate probleme de Teologia religiilor în mod sporadic în perioada interbelică. Printre cei care au excelat în acea perioadă se înscrie Părintele profesor Dumitru Stăniloae, care la începutul anilor 40

²⁰ A se consulta în acest sens studiul Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Teologia religiilor în Biserica Primară: Athenagoras, Sf. Iustin Martirul, Origen*.

²¹ A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, p. 31.

²² Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, pp. 31-32.

a avut celebra dispută cu filosoful și omul de litere Lucian Blaga după ce acesta a ținut un curs apărut ulterior cu titlul „Religie și spirit”²³. Reacția Părintelui D. Stăniloae nu s-a lăsat îndelung așteptată, el răspunzându-i în lucrarea: „Poziția domnului Blaga față de creștinism și ortodoxie”, „lucrare ce se constituie în primul compediu de F.R. la noi, rămânând până astăzi cel mai valoros”²⁴. Și Părintele Petru Rezuș a reacționat atunci într-un articol din „Foaia Diecezană” de la Caransebeș intitulat *Religie și spirit. I*, în care arăta că:

„prin filosoful Lucian Blaga, filosofia românească înregistrează o reeditare eclectică și plină de intensitate atee a unora dintre cele mai tipice ipoteze raționaliste și naturaliste-evoluționiste asupra originii și ființei religiei. Filosoful L. Blaga depreciază complet religia, din punct de vedere obiectiv, de tezaurul revelației supranaturale. Toate scrierile sale răsună de sbuciumul rațiunii sale, în opera păgână întreprinsă: excluderea revelației dintre realitățile transcendente datorite de Dumnezeu omului spre mântuirea sa”²⁵.

În lucrarea *Religie și spirit*, L. Blaga înlătura Revelația divină în mod categoric, spunând: „O revelație divină sau nu există în general, sau dacă există ea se adaptează așa de mult la condiții umane, încât devine tot atât de variabilă ca și plămuirile și doctrinele de proveniență exclusiv umană”²⁶. Or, teologii români mai sus amintiți nu puteau fi de acord cu asemenea afirmații, deoarece aduceau atingere caracterului revelat al Sfintei Scripturi - temeiul credinței noastre.

Odată cu perioada postbelică și cu instaurarea comunismului în țara noastră, nu au mai fost posibile preocupări în acest domeniu. În prezent există preocupări sistematice de acest tip doar la Părintele profesor Dorin Oancea de la Sibiu. Au mai fost și alți reprezentanți ai Istoriei și filosofie religiilor din sfera învățământului teologic care au avut preocupări de Teologia religiilor în studii și articole de specialitate, fără a aborda exhaustiv tematici aparținătoare acestei noi discipline teologice. Între aceștia îi amintim pe Pr.

²³ A se consulta lucrarea lui Lucian Blaga, *Religie și spirit*, Dacia Traiană, Sibiu, 1942.

²⁴ Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, p. 32.

²⁵ P. Rezuș, *Religie și spirit. I*, în „Foaia Diecezană”, Nr. 23, Anul LV (7 Iunie 1942), Caransebeș, p. 1.

²⁶ L. Blaga, *Religie și spirit*, p. 139.

Prof. Univ. Dr. Corneliu Sârbu, Diac. Prof. Univ. Dr. Emilian Vasilescu, Prof. Univ. Dr. Remus Rus, Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Achimescu și Pr. Prof. Univ. Dr. Emil Jurcan.

III. Transformarea Teologiei religiilor (TR) în Teologia pluralismului religios (de acum înainte TPR)

III.1. De la Teologia religiilor la Teologia pluralismului religios

Nou apăruta disciplină de Teologie a religiilor, potrivit unor specialiști, își schimbă deja denumirea în „Teologia pluralismului religios”,²⁷ fiind o disciplină care se înscrie în paradigma pluralistă, cu care nu putem fi de acord. Ca atare, această nouă direcție pe care a luat-o Teologia religiilor reprezintă o aventură care își consumă primele sale momente, grație transformărilor rapide la care este supusă societatea contemporană și lumea creștină în special. Ca orice știință nouă va avea nevoie de timp și de dialog pentru a crește și pentru a se maturiza mai mult. În prezent se află doar la începutul drumului, însă reprezentanții ei sesizează deja provocările care apar la orizont și care vor trebui înfruntate.²⁸ De aceea, se cere o permanentă cercetare, dar și smerenia celui care are conștiința că se află la începutul drumului, că reflexiile sale sunt susceptibile de a fi acceptate sau respinse sau că vor trebui făcute ulterioare reformulări.

Ea se naște tot în Occident, într-o lume care trăiește deja cu pregnanță noua realitate socio-culturală și religioasă, cea a pluralismul religios, a amestecului de rase și limbi, de tradiții culturale și religioase. Iar această nouă situație determină apariția unei noi paradigme.

Teologia pluralismului religios - arată J.M. Vigil - este „teologie”, este reflecție în lumina credinței asupra temei pluralismului religios, adică asupra pluralității religiilor, asupra faptului că religia nu este „una”, ci multe. Aici intervin mai multe întrebări: ce înseamnă această pluralitate a religiilor în planul lui Dumnezeu? Dumnezeu a dorit-o într-adevăr? Sau este ceva „natural”? Este poate urmarea unei greșeli omenești? Sau poate doar una este religia dorită de Dumnezeu? A noastră este cea adevărată iar celelalte sunt false? Sau toate religiile sunt egale în adevăr?²⁹

²⁷ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 9.

²⁸ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 9.

²⁹ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 11.

În ultimele două decenii, această teologie a pluralismului religios s-a dezvoltat în Occident, făcând nu doar un salt cantitativ, ci mai ales calitativ, față de pozițiile teologice susținute de secole și chiar de milenii. Unele dintre pozițiile susținute în prezent sunt atât de noi și de curajoase încât predecessorii nici nu și le-ar fi putut imagina, ceea ce suscită, bine-nțeles, vii discuții. De aceea, studierea acestei discipline este sinonimă cu deschiderea spre o temă absolut nouă, aflată în plin proces de formare, orientată spre orizonturi încă necunoscute, în care suntem provocați să facem evaluări care uneori pot tulbura convingerile cele mai profunde, avute dintotdeauna.

J.M. Vigil, unul din părinții acestei noi discipline, arată că:

„pentru noi credincioșii, Teologia pluralismului religios nu înseamnă studiul a ceva extern, separat de noi, a unei teorii care nu ne privește... Este mai curând ceva ce ne atinge, care poate pune în criză credința noastră, chiar sensul vieții noastre... Și ne poate conduce, fără îndoială, la reinterpretarea, la reînțelegerea, la a exprima într-un alt mod multe din acele formule pe care le-am repetat din cea mai fragedă tinerețe, pe care le-am gândit dintotdeauna a fi astfel... și pe care niciodată nu ni le-am imaginat că s-ar putea să vină ziua în care vom avea curajul să le examinăm critic și chiar să le modificăm...”³⁰

Deci Teologia pluralismului religios (TPR) nu ne oferă cunoștințe noi pe un plan pur teoretic, ci doar o rearanjare, o reconstrucție a cunoștințelor religioase dobândite anterior, alături de o reînnoire a convingerilor religioase de bază, care să ne conducă către o nouă formă de trăire a credinței, la o practică nouă. Este vorba despre o nouă ramură de știință adaptată Postmodernismului în care trăim și care repune în discuție totul, până și fundamentele de care credeam că nu ne vom atinge niciodată. Se spune că unele școli de Teologie a pluralismului religios (TPR) propun deja o „nouă paradigmă”, adică o nouă formă globală de a articula și de a combina elementele credinței, pornind de la unele baze noi și de la unele presupuneri diferite și se adresează din principiu unor persoane deschise la posibilitățile de schimbare.

TPR este pusă aproape întotdeauna în legătură cu dialogul interreligios pentru că, nu se poate dialoga cu cineva dintr-o altă tradiție religioasă fără

³⁰ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 12.

ca mai înainte să se fi pus bazele acestui dialog. Totuși, nu este suficient să ai experiența dialogului dintre religii ca să studiezi TPR, și nici TPR nu va fi utilă doar pentru cel care are misiunea sau posibilitatea de a dialoga cu persoane aparținătoare altor religii. Toți oamenii care urmează o cale religioasă au nevoie de a aborda tema semnificației pluralității religiilor, deoarece trăiesc într-o lume unică, devenită „mică ca o batistă”, datorită mijloacelor de comunicație.³¹ Studiul TPR este de folos deoarece putem dialoga între noi asupra propriei noastre religii, pentru a realiza un dialog „intrareligios”.³²

III.2. Critica noii direcții în Teologia religiilor

III.2.1 Critica modelului pluralist

Critica noastră privind noua direcție în Teologia religiilor, cea a Teologiei pluralismului religios pornește de la critica privind modelul pluralist de apreciere a altor religii.

Modelul pluralismului religios înseamnă afirmarea faptului că toate religiile au aceeași valoare mântuitoare, că toate conduc spre Hristos, fiind egale. De aceea,

„nici una nu se bucură de nici un fel de avantaj soteriologic față de celelalte. Temeiul acestei egalități îl constituie infinitatea lui Dumnezeu, care nu poate fi percepută și receptată ca atare de omul finit. În consecință, fiecare religie reprezintă o modalitate perfect legitimă de accesare a infinității dumnezeiești”.³³

Expresia infinității lui Dumnezeu și a finitudinii umane a fost exprimată cel mai bine de Fericitul Augustin prin exemplul cu acel copil care încerca să mute apa din mare într-o gropiță săpată la malul mării. Morala augusti-

³¹ J.M. Vigil are dreptate când afirmă aceasta, fapt verificat de noi înșine în propria activitate didactică, când, de-a lungul anilor, studenții se arătau deosebit de preocupați de posibilitatea mântuirii credincioșilor aparținători altor tradiții religioase. Întrebările cele mai frecvente vizau aceste aspecte și bazele teologice pentru posibilitatea sau imposibilitatea mântuirii celorlalți, iar în funcție de răspunsurile care se ofereau, studenții se problematizau asupra importanței apartenenței la propria credință ortodoxă. Se ajungea inevitabil la reflecția asupra celorlalte religii pornind de la Revelația Sfintei Scripturi și de la noutatea adusă de aceasta.

³² Despre dialogul intrareligios și despre funcția lui a vorbit Raimundo Panikkar în lucrările sale. A se vedea în acest sens Raimundo Panikkar, *Il dialogo intrareligioso*, Citadella Editrice, Assisi, 1988.

³³ Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, p. 35.

niană este următoarea: așa este și omul care se iluzionează că poate să înțeleagă infinitul, absolutul și perfecțiunea lui Dumnezeu.

Pluralismul religios are un serios temei scripturistic. Însuși Domnul Iisus Hristos constată o credință puternică la femeia samarineancă, la sutașul roman, dar mai ales la femeia cananeiancă, toți aceștia neapărtinând tradiției religioase iudaice, de unde vine mântuirea, după cum afirmă Mântuitorul Însuși. La fel, Sfântul Apostol Pavel în Epistola către Romani afirmă următoarele: „Căci, când păgânii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor” (Romani 2, 14-15). De asemenea, are și temei patristic dacă avem în vedere învățătura Sfântului Justin Martirul și Filozoful, „care afirmă că în toți oamenii se găsește un așa numit *logos spermatikos*, un cuvânt semnal, temei al comuniunii universale cu Dumnezeu, care este realizată însă deplin doar în creștinism”³⁴. De aici, dar și din realitatea religioasă cotidiană pluralistă provine deschiderea Teologiei religiilor către celelalte religii, mulți teologi catolici și protestanți fiind adepții modelului pluralismului religios.

Însă în ciuda acestor argumente scripturistice și patristice, în deschiderea marcată de TPR către alte religii se riscă, în unele cazuri, să se amenințe în mod serios învățătura creștină tradițională referitoare la Persoana și lucrarea Mântuitorului Iisus Hristos și la rolul Său unic în istoria mântuirii, creștinismul devenind o simplă religie între multe altele, o cale de mântuire între altele și având aceeași valoare soteriologică ca orice altă religie. Astfel, magisteriul catolic începând cu *Redemptoris Missio* și mergând până la *Dominus Jesus*, trecând prin Documentul Comisiei Teologice Internaționale s-a interesat cu mare atenție de dezvoltările acestei teologii a religiilor orientată în mod radical către pluralismul religios,³⁵ încercând, pe alocuri, să-i corijeze și să-i pună la punct pe proprii teologi care îmbrățișau asemenea opinii.

III.2.2. Teologia pluralismului religios - o Teologie a complexului de vinovăție

Aș îndrăzni să numesc TPR ca fiind o Teologie născută din complexul de vinovăție al Teologiei occidentale postcoloniale, după cum persecutarea

³⁴ Pr. Prof. Dr. D. Oancea, *Curs IFR, AN III-IV 2010/2011 - Teologia Religiilor*, p. 35.

³⁵ A se vedea în acest sens Juvénal Ilunga Muya, „La Teologia delle religioni. Uno sguardo d'insieme”, în *Teologia Fondamentale. 3. Contesti*, a cura di Giuseppe Lorzio, Città Nuova Editrice, Roma, 2005, p. 96.

evreilor în perioada nazistă a provocat în Teologia protestantă germană, mai ales, o acută reflecție și un puternic coplex de vinovăție pentru ceea ce li s-a întâmplat comunităților iudaice din Europa.

O altă direcție critică vizează problematizarea unor teologi adepți ai pluralismului religios, asupra teologiei creștine occidentale, care s-a pus în slujba puterii seculare. Se poate constata aici prezența unor complexe de vinovăție dezvoltate din cauza asocierii religioase din Occident cu fenomene sociale reprobabile, precum: războaiele religioase (cruciadele, în special), sclavia negrilor, distrugerea unor populații și religii, cum ar fi cele din Americi, sprijinirea sistemului colonial, exploatarea economică internațională a săracilor, etc.

Dacă la început creștinismul a fost o religie persecutată, în momentul în care devenit una acceptată de Imperiul roman a început să se transforme într-o religie persecutoare și legitimând imperiul. Astfel, religia creștină a trăit timp de multe secole unită cu puterea politică, ca religie de stat, dovedindu-se intolerantă și considerându-se religia unică și absolută.³⁶

În nota celor de mai sus, J.M. Vigil afirmă că:

„teologia și spiritualitatea creștină, în fiecare dintre textele și gesturile sale, probează convingerea că este unica religie adevărată și absolută, destinul religios final pentru întreaga umanitate. În aceste convingeri au trăit creștinii de-a lungul celor douăzeci de secole (până în urmă cu aproape 40 de ani în urmă) continuând liniștiți și fără discuție să fie convinși că religia lor este unica religie adevărată, aleasă, predestinată, cea chemată să evanghelizeze întreaga lume prin misiunile sale și prin misiunii săi, cea la care mai devreme sau mai târziu întreaga omenire se va converti.”³⁷

Susținerea unor asemenea poziții caracteristice doar noului spirit global al corectitudinii politice, specific neomarxismului cultural, care nu-și găsește locul în spațiul teologic, reprezintă imaginea degradării teologice a Occidentului postcreștin, care nu mai are curajul mărturisirii. Asemenea afirmații transformate în convingeri vin să distrugă mărturia creștină contemporană, deoarece dacă teologul creștin nu mai este convins de justetea

³⁶ A se vedea J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 48.

³⁷ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 49.

propriei mărturisiri, de lucrarea mântuitoare și sfințitoare a lumii realizată prin propovăduirea Adevărului evanghelic, ci se încurcă în tot felul de complexe de vinovăție, atunci viitorul creștinismului este sumbru. Însă toate acestea nu sunt decât reculuri ale unui trecut plin de greșeli, de complexe de vinovăție ale Occidentului creștin, care contopit cu puterea politică mai veche sau mai nouă au făcut mare rău lumii așa-zis necivilizate, rău care se întoarce acum sub forma migrației, dar și a TPR.

Or, teologii ortodocși nu trebuie să se simtă apăsați de asemenea complexe de vinovăție, deoarece Biserica Ortodoxă nu a susținut cruciadele, cucerirea Americii și distrugerea populațiilor băștinașe, colonialismul, sclavia, globalizarea capitalismului și nici nu s-a îmbogățit prin exploatarea locuitorilor altor continente. Chiar dacă în Teologia occidentală sunt puse în discuție formulări dogmatice de neatins până acum, Teologia ortodoxă nu trebuie să urmeze același drum, doar pentru a se ralia la un pretins modernism al Occidentului. Una dintre caracteristicile dogmelor formulate de Biserică pe baza Revelației dumnezeiești este neschimbabilitatea, ceea ce nu înseamnă conservatorism sau stagnare, după cum precizează Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja,³⁸ ci unitate a credinței și a mărturisirii lui Iisus Hristos Același ieri, azi și în veci (*Jesus Christus semper idem est*). Ca atare, nici mărturisirea adevărului evanghelic nu trebuie schimbată în funcție de moda timpului, ci trebuie să păstreze atributul neschimbabilității, la care se adaugă cel al actualizării mesajului în funcție de specificitatea fiecărei epoci.

Dacă ne privim partea noastră de istorie (a Răsăritului creștin), noi nu vedem în ea așa cum o fac unii reprezentanți ai TPR pentru Occidentul catolic și protestant,

„doar o istorie de multă suferință, de mare lipsă de libertate, de numeroase religii supuse, prsecutate, ditruse, o istorie de cuceriri și colonizări de teritorii, de exploatare economică

³⁸ Autorii *Manualului de Teologie Dogmatică și Simbolică* din anul 1958 arată că dogmele sunt: „adevăruri teoretice, revelate de Dumnezeu, formulate de Biserică, având caracter neschimbabil și obligatorii în vederea mântuirii”, cf. N. Chițescu, I. Todoran, I. Petreută, *Manualul de Teologie Dogmatică și Simbolică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1958, p. 84. Între caracteristicile dogmelor, Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, autorul capitolului I al manualului de Teologie Dogmatică, denumit *Teologia Dogmatică Ortodoxă* precizează: „adevărul dogmei este neschimbabil, ceea ce nu înseamnă conservatorism sau stagnare, întrucât teologia are misiunea de a aprofunda neconținut dogmele”, cf. *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, Coord. Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu, Editura Basilica, București, 2017, p. 18.

internațională a săracilor din partea unui Nord bogat și creștin”³⁹

Această viziune poate fi proprie doar unei biserici care s-a comportat ca o putere pământească intrată în relații economice, sociale și politico-militare cu alte puteri pământești, însă Biserica Ortodoxă nu a fost niciodată organizată în acest mod, ca atare nu-i este proprie o asemenea viziune.

Însă mai mult decât atât, în înțelegerea adepților TPR, nedumerirea și întrebarea care se ridică este dacă comportamentul având a bază interese pur omenești a influențat sau nu însăși concepția teologică. Iată ce afirmă în acest sens J.M. Vigil:

«Întrebarea care se pune este: în toată această istorie de violență, de expansiune, de cuceriri, de dominare... și în acest bilanț a jucat un anumit rol învățătura despre unicitatea și despre caracterul absolut al creștinismului? Doctrina, teologia, spiritualitatea... au fost autonome, independente, neutre, pur religioase, ieșite direct din izvorul dumnezeiesc... sau au fost și, într-o anumită măsură, rezultatul intereselor omenești ai protagoniștilor lor? Adică au avut o componentă „ideologică”?»⁴⁰

A pune asemenea întrebări și a pune în relație formularea învățăturii de credință cu interesele meschine ale unor grupuri omenești înseamnă a ieși din datele Teologiei Dogmatice, însă acest fapt este explicabil întrucâtva din perspectiva celor afirmate anterior, adică al unei biserici care a fost în istorie prea mult implicată în afacerile lumești, uitând parțial cuvintele Mântuitorului Hristos despre Împărăția Sa care nu este din lumea aceasta. Toate acestea deși s-au întâmplat în trecut au un preț în prezent, când secularizarea și descreștinarea fac ravagii în Apusul creștin și când unii teologi susțin asemenea păreri care se situează în afara adevărului dogmatic.

În fața unor asemenea poziții teologice pluraliste, Teologia ortodoxă trebuie să rămână fidelă formulărilor dogmatice cu temei revelațional, care deși se ancorează în ceva permanent și neschimbabil în virtutea aspectului său

³⁹ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, pp. 49-50.

⁴⁰ J.M. Vigil, *Teologia del pluralismo religioso...*, p. 50.

statornic, sunt capabile să răspundă provocărilor prezentului, în virtutea aspectului său dinamic, permanent contemporan cu vremurile.

IV. Concluzii

Provocările contemporaneității sunt multiple și Biserica trebuie să răspundă la ele. Una dintre acestea este și pluralismul religios în care trăim în prezent. De aceea, teologii au căutat o modalitate de răspuns la această provocare, punând bazele Teologiei Religiilor la jumătatea secolului trecut, însă de curând această direcție care viza stabilirea unor raporturi între creștinism și celelalte religii a glisat către Teologia Pluralismului Religios, o tendință pe care o considerăm periculoasă din câteva motive.

În primul rând, direcția pluralistă care pune pe picior de egalitate creștinismul cu toate celelalte religii, acordându-i aceeași valoare soteriologică, vine în contradicție atât cu Sfânta Scriptură, cât și cu întreaga Tradiție a Bisericii.

În al doilea rând, TPR nu este altceva decât o teologie a complexelor religioase de vinovăție pe care le are Apusul creștin în urma îndelungatei sale istorii de oprimare religioasă și politică practică de-a lungul timpului. Se pare că inițiativa Papei Ioan Paul al II-lea care făcea apel la purificarea memoriei istorice, cerându-și iertare pentru greșelile trecutului, nu este de ajuns, urmele lăsate de nedreptățile din trecut fiind mult prea puternice.

În al treilea rând, aceleași consecințe sunt responsabile și de deruta teologică de care suferă unii dintre teologii catolici și protestanți contemporani, care își exprimă agnosticismul în legătură cu motivația care a stat la baza formulării dogmelor.

În fața acestor dezvoltări ale Teologiei occidentale, Teologia ortodoxă poate veni cu specificul său în oferirea unor răspunsuri la problematica pluralismului religios cu care se confruntă societatea actuală, rămânând fidelă demersului său dintotdeauna, dar mereu actual, deoarece se ancorează nu în adevăruri mundane, trecătoare, ci în Adevărul cel veșnic care este Mântuitorul Iisus Hristos și în Evanghelia Sa.

BOTEZUL ERETICILOR DUPĂ SFÂNTUL CIPRIAN, OPTATUS DE MILEVE ȘI FERICITUL AUGUSTIN

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus

Abstract

The close connection that exists between Cyprian's texts on Baptism of Heretics and Optatus of Milevis's writings on the one hand, the Treatise against the Donatists of Optatus and the De Baptismo of Augustine in the other hand, gives evidence that the bishop of Milevis played a main role in the elaboration of Orthodox theology of sacraments. When he turns down the Baptism of Heretics, he seems to stand by Cyprian's position. In fact, when he admits the validity of the Baptism of Schismatics, he separates most distinctly from this one and he words the foundations of Augustine's doctrine. This split explains the silence of Optatus, who takes care never to recall the doctrine of the bishop of Carthage, whom he does not wish to oppose. But by this attitude he enabled the Donatists to continue to assert Cyprian's authority. Fully aware of this weakness, Saint Augustine in turn chooses the same attitude towards Optatus: he prefers to omit the theological aspect of his work rather than appear to be at variance with him. That's why the doctrinal interest of the Treatise against the Donatists has been unrecognized for a long time.

Keywords

Baptism, heretiscs, schismatics, sacramentum, effectum,

În Introducerea la *Tratatul împotriva donatiștilor* lui Optatus de Mileve, pe care Mireille Labrousse tocmai l-a publicat în colecția *Sources Chrétiennes*¹, putem constata că doctrina baptismală expusă de Optatus de Mileve anunță esența teologiei Fericitului Augustin în acest domeniu și că acestei doctrine despre Sfintele Taine corespunde, la Optatus, o teologie a Bisericii universale și o eclesiologie a păcii (*pax*) care, în mare măsură, va fi dezvoltată și de către episcopul din Hippo². Dar, în acest studiu, vom menționa adesea și tradiția africană pe care episcopul de Mileve nu a putut să o ignore și mai ales autoritatea Sfântului Ciprian, la care au făcut apel atât ortodocșii, cât și donatiștii. Astfel vom vedea stabilirea unui fel de filiație între Sfântul Ciprian, Optatus și Fericitul Augustin, iar influențele doctrinare exercitate între ei au fost deja subliniate³.

Problema validității botezului ereticilor este una dintre problemele doctrinare pe care fiecare dintre cei trei episcopi a dezbătut-o. În controversa pe care a opus-o lui Ștefan, episcopul Romei, Sfântul Ciprian afirmă foarte clar că ereticii și schismaticii nu posedă botezul și că trebuie să fie botezați când doresc să intre în comuniune cu Biserica Ortodoxă. Scrisorile 69 la 75, pe care le-a scris în anii 255-256, sunt documente valoroase pentru cunoașterea acestei dispute baptismale, care a agitat Africa și Roma la mijlocul secolului al III-lea.

Un secol mai târziu, Optatus de Mileve a trebuit să reia această dezbatere⁴. Pentru donatiști, care refuzau să recunoască validitatea botezului ortodox și botezau din nou pe credincioșii Bisericii Ortodoxe care veneau la ei, Optatus opune o concepție originală privind validitatea Tainelor, stabilind o distincție foarte clară între eretici și schismatici. Dacă el recunoaște, ca și Sfântul Ciprian, că ereticii nu pot să posedă Tainele, el afirmă că schismaticii, care s-au despărțit de Biserică, pot conferi în mod valabil Botezul. Astfel, donatiștii, care sunt doar schismatici, împărtășesc cu ortodocșii aceleași Sfinte Taine.

La câteva decenii după elaborarea acestui tratat, Fericitul Augustin se angajează în controversa donatistă și se confruntă cu încăpățânarea

¹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, Introduction, texte critique, traduction et notes, éd. M. Labrousse, în „*Sources Chrétiennes*”, nr. 412 și 413, Paris, 1995-1996.

² Cf. M. Labrousse, „Introduction”, în „*Sources Chrétiennes*”, nr. 412, p. 82-121.

³ A se vedea, „Bibliographie”, în „*Sources Chrétiennes*”, nr. 412, p. 163-169.

⁴ *Tratatul contra donatiștilor* a fost redactat între anii 364-367. Cf. M. Labrousse, „Introduction”, în „*Sources Chrétiennes*”, nr. 412, p. 12-14.

donatiștilor care continuau să administreze botezul ortodocșilor deja botezați. Separându-se de Sfântul Ciprian și Optatus, el afirmă în tratatele sale antidonatiste că botezul ereticilor este valabil și nu trebuie repetat.

Importanța pe care episcopii din Africa au acordat-o acestei probleme și insistența cu care au încercat să-și apere poziția lor arată în mod clar că, de aproape două secole, problema validității botezului conferit celor din afara Bisericii și repetarea acestei Sfinte Taine nu este pentru ei o simplă chestiune disciplinară. Dacă, cu privire la acest subiect, a fost posibil să se facă referire la „obiceiul” african, pentru a-l opne „obiceiului” roman, constatăm că justificarea diferitelor practici depășește mult cadrul disciplinei bisericești. Diferența dintre pozițiile adoptate de Sfântul Ciprian, Optatus și Fericitul Augustin, toți cei trei africani, demonstrează foarte bine că este vorba de o chestiune destul de diferită. În realitate, problema validității botezului ereticilor a condus pe autorii noștri la o reflecție mai generală asupra Tainei însăși, asupra eficacității sale și asupra condițiilor de mântuire celor din interiorul Bisericii.

Am dori să completăm analiza noastră cu o reflecție asupra naturii relațiilor care a unit pe Optatus de Mileve cu cei doi episcopi mari a căror glorie a eclipsa propriul său renume.

Așadar, ne putem pune un anumit număr de întrebări. De ce, de exemplu, Optatus, care aparent rămâne foarte apropiat de poziția Sfântului Ciprian privind chestiunea botezului ereticilor, nu citează niciodată această sursă în argumentația sa împotriva donatistului Parmenian și nu invocă niciodată pe nume mărturia acestui episcop, venerat de toți? Pe de altă parte, de ce Fericitul Augustin, care se îndepărtează atât de mult de învățătura Sfântului Ciprian, îi dedică cea mai mare parte a tratatului său „Despre botez”⁵, revendicând pentru el autoritatea acestui martir ilustru african? De ce, în cele din urmă, când cunoaște bine opera lui Optatus, Fericitul Augustin nu se referă niciodată în mod explicit la acest autor pentru a-și susține argumentația, în timp ce esența doctrinei pe care o dezvoltă se găsea deja în *Tratatul împotriva donatiștilor* a episcopului de Mileve?

Dintre aceste trei întrebări, a doua a făcut deja subiectul multor studii; problema autorității Sfântului Ciprian în controversa pe care Fericitul Augustin a opus-o donatiștilor a fost adesea analizată⁶. Deci, din această per-

⁵ *De baptismo* a fost redactat între anii 400 sau 401. Cf. Georges Bavaud, „Introduction”, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 10.

⁶ Cf. G. Bavaud, „Bibliographie”, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, pp. 48-51.

spectivă diferită, am dori să o punem: între Sfântul Ciprian și Fericitul Augustin, Optat ocupă un loc oarecum „fantomatic”. Dacă s-ar putea explica în același timp absența referirii Sfântului Ciprian la Optatus și tăcerea cu care Fericitul Augustin înconjoară lucrarea acestuia, poate că cineva ar putea să discearnă mai bine care a fost influența reală a teologiei sale asupra contemporanilor săi. N-am găsi atunci o explicație pentru discreția cu care *Tra-tatul contra donatiștilor* a lui Optatus de Mileve a transversat secolele până în zilele noastre?

Optatus de Mileve și Sfântul Ciprian

Doar două referiri la Sfântul Ciprian pot fi găsite în opera lui Optatus. Numele lui apare pentru prima dată în Cartea I, într-un pasaj în care Optatus, evocând originile schismei, acuză pe donatiști de a se fi separat de Biserica Ortodoxă. Adresându-se lui Parmenian, episcopul donatist din Cartagina, el spune:

„Căci nu Cecilian s-a despărțit de bătrânul tău Majorinus, ci Majorinus s-a separat de Cecilian. Nu Cecilian s-a îndepărtat de scaunul lui Petru sau al lui Ciprian, ci Majorinus, al cărui scaun îl ocupi, este un scaun care nu a existat înainte de Majorinus”⁷.

Cecilian, recunoscut ca episcop legitim al Cartaginei de către Conciliul de la Roma (313), a rămas în comuniune cu Roma și cu Biserica universală⁸; el este, prin urmare, pentru Optatus, succesorul îndepărtat al Sfântului Ciprian pe scaunul Cartaginei. După cum vedem, această referință are scopul de a arăta că Biserica la care aparține episcopul de Mileve și că donatiștii numesc „partidul creștinilor care ofereau autorităților africane obiectele sfinte” este, de fapt, legată, prin succesiunea episcopilor săi, de adevărata Biserică Ortodoxă, din care Ciprian este cea mai ilustră figură din Africa. Argumentul este reluat în Cartea a II-a, când Optatus dezvoltă tema „scaunului lui Petru”: comuniunea Bisericii Africii cu Siriciu, succesorul lui Petru pe scaunul Romei, este o garanție a autenticității. Dimpotrivă, episcopul donatist

⁷ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 10, 5, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 195.

⁸ G. Bavaud, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 63.

al Romei nu are nicio legitimitate deoarece nu poate invoca succesiunea apostolică⁹.

Optatus citează numele Sfântului Ciprian de două ori, din nou în Cartea I, într-un context foarte apropiat de pasajul anterior. Este vorba, din nou, pentru a arăta că donatiștii sunt autorii schismei:

„La acea vreme, ar trebui izgonit vinovatul din scaunul său sau să rămână în comuniune cu cel inocent. Biserica era plină de oameni, scaunul episcopului a fost ocupat, altarul era la locul său, acest altar unde slujiseră episcopii pașnici din vechime, Ciprian, Carpororius, Lucilianus și alții”¹⁰.

Din nou, Optatus dorește să arate că adevărata Biserică Ortodoxă este cea care a rămas în comuniune cu succesorul lui Ciprian pe scaunul Cartaginei. Pentru el, legitimitatea lui Cecilian, recunoscut ca nevinovat de diferitele decizii sinodale, nu este îndoielnică¹¹. Dar, în această a doua referință, el folosește, pentru a descrie pe Sfântul Ciprian, adjectivul *pacificus*. Aici vedem un argument care va fi repetat și în mare măsură dezvoltat de către Fericitul Augustin: Sfântul Ciprian a dorit mai presus de toate să păstreze unitatea (*pax*), chiar și atunci când s-a aflat în dezacord cu colegii săi din episcopat¹².

Vedem că Optatus nu pretinde autoritatea Sfântului Ciprian decât pentru a dovedi legitimitatea Bisericii Ortodoxe din Africa, contestată de donatiști de la începutul schismei și pentru a arăta că unitatea ar fi trebuit să fie păstrată¹³.

⁹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, II, 3, 1-2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, pp. 245-247.

¹⁰ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 19, 3, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 213.

¹¹ Știm că acest lucru a fost destul de diferit pentru donatiști, care niciodată n-au dorit să recunoască nevinovăția lui Cecilian și care n-au acceptat niciodată hotărârile sinodale.

¹² Fericitul Augustin, *Contra epistolam Parmeniani*, III, IV, 25, în J. P. Migne, *Patrologia Latină*, 43, coll. 101-102. Atitudinea Sfântului Ciprian este expusă pe larg de Fericitul Augustin, *De baptismo*, II, XII, 18, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 169: „Du-te la Sfântul Ciprian pentru a-i cere sfat, observă tot ceea ce a aștepta de la binele unității de care nu s-a detașat, în ciuda deosebirilor de sentiment”.

¹³ Apelul la unitate este motiful esențial al Tratatului lui Optatus de Mileve. A se vedea în acest sens G. Bavaud, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, pp. 117-121. Optatus folosește cuvintele *pax et unitas*.

În același timp, constatăm că episcopul de Mileve nu a susținut niciodată expunerea sa despre doctrina botezului pe mărturia Sfântului Ciprian. Or, la o privire de ansamblu a operei sale, nu putem decât să fim uimiți de multe puncte comune care leagă acest *Tratat* de opera Sfântului Ciprian. Pentru problema care ne interesează aici, ne vom mulțumi pentru a examina scrisorile în care episcopul din Cartagina își face cunoscută poziția cu privire la problema validității botezului ereticilor¹⁴.

Folosirea textelor biblice prezintă, la cei doi autori, asemănări uimitoare. Astfel găsim în Scrisoarea Sfântului Ciprian către Magnus, ca în *Tratatul* lui Optatus, multe citate sau aluzii comune: „antihriștii” evocați de către Apostolul Ioan (I Ioan 2, 19)¹⁵, „porumbiță”, „grădină încuiată” și „fântână pecetluită” din *Cântarea Cântărilor* (6, 8 și 4, 12)¹⁶, arca lui Noe, chip al botezului (Facerea 8, 8-12)¹⁷, imaginea casei care trebuie să adune întreaga familie și care simbolizează Biserica (Iosua Navi 2, 18-19)¹⁸, pedeapsa lui Datan, Abiron și Core (Numerii 16, 1-35)¹⁹. În celelalte scrisori ale Sfântului Ciprian referitoare la botezul ereticilor, se găsesc și unele referințe prezente în lucrarea lui Optatus: „lacuri sparte” (Ieremia 2, 13)²⁰, „undelemlul păcătosului” (Psalmul 140, 5)²¹, cuvântul ereticilor, care se răspândește ca un

¹⁴ Este vorba de *Scrisorile* LXIX la LXXV, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, traducere din limba latină de: Prof. Ion Diaconescu și Prof. Dr. Ovidiu Pop, Editura Sofia, București, 2011, pp. 328-410.

¹⁵ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, I, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 328; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 15, 3, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 207.

¹⁶ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, II, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 329; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 10, 3, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 193.

¹⁷ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, II, 2, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 330; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 1, 1-8, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, pp. 111-115.

¹⁸ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, IV, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 331; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, III, 10, 2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 67.

¹⁹ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, VIII, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 335; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 21, 2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 217; Optat, *Traité contre les donatistes*, VI, 1, 10, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 167.

²⁰ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXX, I, 2, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 345; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, IV, 9, 1, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 105.

²¹ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXX, II, 2, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 346; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, IV, 7, 1, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 101.

„rac” (II Timotei 2, 17)²², botezul lui Ioan, „Înaintemergătorul” (Matei 23, 11 și 59)²³.

Așadar, referințele biblice comune sunt atât de numeroase încât am putea crede că Sfântul Ciprian i-a oferit lui Optatus esența argumentării scripturistice; aceleași pasaje ale Sfintei Scripturi sunt evocate pentru a susține aceeași afirmație: ereticii nu posedă botezul valid.

Cu toate acestea, dacă privim mai atent la citatele scripturistice pe care tocmai le-am semnalat și dacă comparăm comentariile care le însoțesc, vedem că diferențele textuale sunt de așa natură încât nu putem să presupunem o dependență directă de textul lui Optatus în legătură cu textul Sfântului Ciprian. Nu vom prezenta decât câteva exemple semnificative.

La începutul scrisorii sale către Magnus, Sfântul Ciprian citează pe Sfântul Apostol Ioan: „Ați auzit că vine Antihrist, însă acum s-au arătat mulți antihriști (...). Dintre noi au ieșit, dar n-au fost de-ai noștri. Căci, de-ar fi fost dintre noi, ar fi rămas cu noi” (I Ioan 2, 18-19)²⁴. Pentru Sfântul Ciprian, schismaticii și ereticii sunt antihristii despre care vorbește Sfântul Apostol Ioan. Optatus folosește aceeași citare și îi dă exact aceeași interpretare: „Apostolul Ioan a spus că mulți anticriști au plecat de la noi: „nu erau ai noștri, a spus el, pentru că dacă ar fi fost ai noștri, ar fi rămas cu noi”. Deci cel care nu a vrut să rămână unit cu frații săi a urmat pe eretici și, ca un antihrist, a plecat de la noi”²⁵. În aparență, Optatus urmează de aproape pe Sfântul Ciprian, care ar putea fi sursa lui. Dar dacă privim textul latin, apar diferențe importante. Citatul în sine este diferit. În timp ce Sfântul Ciprian scrie: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent nobiscum*, la Optatus găsim: *quia non erant nostri, nam si nostri essent mansissent nobiscum*. Doar ultimele două cuvinte se găsesc la ambii autori. Deși este adevărat că cele două comentarii care înconjoară acest verset merg în aceeași direcție, nu este posibil, atunci când se analizează modul de redactare a acestor două pasaje, să se stabilească o legătură directă între

²² Sfântul Ciprian, *Scrisoarea LXXIII*, XV, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 367; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, IV, 5, 5, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 93.

²³ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea LXXIII*, XXV, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 376; Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 5, 1, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 135.

²⁴ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea LXIX*, I, 3, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 329.

²⁵ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 15, 3, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 207.

Optatus și Sfântul Ciprian. Dacă se presupune că Optatus cunoștea începutul scrisorii Sfântului Ciprian către Magnus, se pare sigur că nu l-a avut în fața lui când scria acest pasaj.

S-ar putea crede, de asemenea, că Optatus urmează pe Sfântul Ciprian atunci când evocă „grădină încuiată” și „fântână pecetluită” Or, se găsește la Sfântul Ciprian această citare: „*Hortus conclusus soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquae uiuae*” (Cântarea Cântărilor 4, 12)²⁶. Cât îl privește, Optatus nu citează niciodată cel de-al treilea element (*puteus aquae uiuae*) în opera sa, în timp ce el reia de multe ori acest verset. Se constată, în același mod, că figura corabiei lui Noe este tratată diferit de cei doi autori ai noștri. Pentru Sfântul Ciprian, „corabia lui Noe era preînchipuirea Unei singure Biserici” (*unam arcam Noe typum fuisse unius ecclesiae*)²⁷. Optatus preferă să evoce potopul (*diluvium*), un simbol al unicului botez²⁸ și îl îndepărtează pe planul al doilea al imaginii corabiei lui Noe (*si ita est, ostende prius duas arcas*)²⁹. În plus, în timp ce oferă acestor texte biblice aceeași interpretare tipologică, Optatus nu folosește niciodată în *Tratatul* său cuvântul „typus” folosit aici de Sfântul Ciprian.

Aceleași divergențe pot fi observate pentru toate citatele sau aluziile comune pe care le-am subliniat. Evident, Optatus nu-și folosește direct sursa. Totul se întâmplă ca și cum, impregnat cu toate aceste referințe ciprianice, el le-a citat din memorie. Aceste reminiscențe, totuși, ocupă un loc atât de important încât este necesar să punem la îndoială motivele pentru care Optatus nu se referă în mod expres la Ciprian.

Dacă se iau toate pasajele în care se găsesc aceste citate, ne dăm seama că ele sunt aproape întotdeauna prezentate ca mărturii scripturistice deja avansate de Parmenian, episcopul donatist, ale cărui argumente le respinge. Vom da doar câteva exemple.

În respingerea preliminară pe care o pune la începutul *Tratatului* său, Optatus se adresează lui Parmenian în acești termeni:

„Ai avut dreptate să închizi grădina pentru eretici. Ai avut dreptate să dai cheile lui Peter. Ai avut dreptate să retragi de la acești oameni puterea de a cultiva copaci tineri, ei care sunt, evi-

²⁶ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, II, 1, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 329.

²⁷ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXIX, II, 2, în Sfântul Ciprian, Episcopul cartaginei, *Scrisori*, p. 330.

²⁸ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 1, 2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 111.

²⁹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 1, 8, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 115.

dent, străini grădinii și paradisului lui Dumnezeu. Ai avut dreptate să le răpești inelul, deoarece nu au avut dreptul să deschidă accesul la sursă”.

Astfel, în funcție de ceea ce știm din argumentarea donatistă³⁰, constatăm că Parmenian a preluat mai întâi dovezile scripturistice folosite înaintea lui de Sfântul Ciprian. Același lucru se poate spune și despre „fântânile sparte”. Optatus arată clar că această citare se găsea la Parmenian:

„Îți amintești, de asemenea, de ceea ce ai citit în cărțile profetului Ieremia (...): ”Pe Mine, izvorul apei celei vii, M-au părăsit, și și-au săpat fântâni sparte, care nu pot ține apă”. Sigur, ai citit, dar în realitate, nu ai vrut să înțeleagi. În dorința de a ne incrimina, ai aranjat totul cu scopul de a acuza ortodocșii și ai încercat foarte des să interprezi textele după bunul tău plac”³¹.

În mod similar, am văzut că Sfântul Ciprian a citat Psalmul 140, 5: „Undele mării păcătoșilor să nu ungă capul meu”. Dar Optatus ne spune că Parmenian a folosit de asemenea acest verset și l-a interpretat în felul său: „Află cine este autorul acestor cuvinte (...) Tu n-ai înțeles...” Optatus, din nou, se angajează să înlăture interpretarea parmeniană, fără ca numele Sfântului Ciprian să fie menționat.

Vom putea multiplica exemplele; același lucru trebuie spus: fie că le luăm în seamă, fie că le respingem, argumentele bazate pe dovezile scripturistice folosite deja de Sfântul Ciprian nu i-au fost atribuite niciodată.

Ar putea Optatus să nu ignore că aceste referințe au fost găsite la Sfântul Ciprian, tocmai în scrisorile pe care le-a scris cu ocazia controversii bap-tismale pe care a opus-o episcopului Romei? Acest lucru este puțin probabil. Cu toate acestea, în nici un moment nu dezvăluie, în lucrarea sa, autoritatea Sfântului Ciprian. Nu putem să ne gândim că această atitudine este deliberată. Dar care sunt motivele pentru această tăcere?

Se pare că la început Optatus nu a vrut să recunoască donatiștilor autoritatea Sfântului Ciprian, pe care au susținut-o. El este mulțumit, așa cum am

³⁰ Cf. Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, I, 1: ”(...) autoritatea preafericitului martir Ciprian datorită căreia ei (donatiștii) încercau să-și sprijine greșelele lor”, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 57.

³¹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, IV, 9, 1, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 105.

văzut mai sus, să ne reamintească în mod discret că Sfântul Ciprian nu s-a rupt niciodată de Biserica Romei și că ortodocșii africani au rămas în comuniune cu succesorul său legitim în scaunul Cartaginei. S-ar putea crede că aceste două mențiuni despre numele Sfântului Ciprian fuseseră făcute întâmplător; se poate constata că, în realitate, nu sunt fortuite. Optatus, în două cuvinte, reglementează diferendul: Sfântul Ciprian aparține Bisericii Ortodoxe, iar schismaticii, care pretind autoritatea sa, ar face bine să urmeze exemplul acestui „episcop pașnic”. Prin adoptarea acestei atitudini, Optatus respinge în același timp orice dezbateri asupra doctrinei baptismale susținută de Sfântul Ciprian. El se adresează lui Parmenian și donatiștilor, acestea sunt argumentele lor pe care dorește să le respingă și, în nici un caz, pe cele ale Sfântului Ciprian. Astfel, probabil, Optatus se prefacă că ignoră faptul că aceste argumente erau deja la Sfântul Ciprian. *Scrisorile* Sfântului Ciprian despre botezul ereticilor sunt, se pare, puse voluntar de o parte. Este ca și cum Optatus n-ar fi știut dosarul Ciprianic decât prin prisma interpretării donatiste. El poate astfel, fără a submina prestigiul Sfântului Ciprian, să dezvolte o teologie a botezului care, în realitate, se îndepărtează foarte mult de cea a episcopului din Cartagina. Aceste sunt divergențele care se impun acum de a fi subliniate.

La început, Optatus de Mileve pare să accepte esența doctrinei baptismale a Sfântului Ciprian, deoarece admite că botezul ereticilor nu este valabil. De fapt, de la începutul *Tratatului* său, Optatus stabilește între schismă și erezie o distincție pe care Sfântul Ciprian nu a făcut-o. Pentru Sfântul Ciprian, în afară de adevărata credință (în erezie), în afară de adevărata Biserică (în schismă), botezul nu poate exista. Optatus admite prima propoziție: ereticii, care pervertesc credința trinitară și hristologică, nu posedă Tainele Bisericii³². Fără îndoială, el dorește să fie conciliator în privința acestui prim punct pentru ca apoi să-l respingă pe al doilea: schismaticii, după el, pot conferi în mod valid botezul. Această afirmație este absolut contrară doctrinei Sfântului Ciprian, pentru care botezul, credința și Biserica sunt realități inseparabile. În multe locuri ale corespondenței sale, el afirmă că botezul nu poate exista decât în interiorul Bisericii. Și aceasta este calea de a înțelege celebra formulă a Sfântului Ciprian: „Nu există mântuire în afara Bisericii”³³. Donatiștii susțineau,

³² Cf. Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 10-12, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, pp. 191-192. Despre necesitatea unirii botezului și a credinței și despre hotărârile sinodale, cf. M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, pp. 96-97.

³³ Cf., de exemplu, Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXXIII, XXI, 2, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, p. 373: „salus extra ecclesiam non est”.

de asemenea, că validitatea botezului depinde de slujitor care a conferit-o și de apartenența la Biserică. Optatus, pentru prima dată, afirmă în mod clar următorul principiu: Sfânta Taină poate exista în afara Bisericii, independent de slujitor:

„Mântuitorul a indicat în numele căruia trebuie să fie botezate neamurile, dar El nu a făcut nicio rezervă despre cel prin care ele trebuie să fie botezate. Oricine care a botezat în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt a îndeplinit lucrarea Apostolilor”³⁴.

Dacă ținem cont de această afirmație, vedem cât de apropiată este poziția lui Optatus de Mileve față de cea a Bisericii:

„Ștefan nu a susținut că validitatea botezului depinde de folosirea formulei trinitare? Sfântul Ciprian ne dă, despre această problemă, o mărturie valoroasă: ”Este lipsit de noimă chiar și acel lucru, anume să se creadă, așa cum fac ei³⁵, că nu trebuie să se întrebe cine este cel care a botezat, pentru că cel care s-a botezat ar fi dobândit harul prin invocarea Treimii de nume a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh. (...) Dar ei spun că cel care se botează în orice fel în afară poate dobândi harul Botezului prin mintea și credința sa. Chiar și acest lucru este fără îndoială de tot răsul, ca și cum, mintea strâmbă poate aduce la sine din cer sfințenia celor drepecți, ori credința mincinoasă adevărul celor credincioși”³⁶.

Or, această poziție, considerată „absurdă și ridicolă”, este exact cea a lui Optatus. În cartea a V-a a *Tratatului* său, el dezvoltă o doctrină a botezului care face din Sfânta Treime și credința cele două elemente esențiale ale Tainei:

³⁴ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 7, 5, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 145.

³⁵ Este vorba de papa Ștefan și de „cei care împățășesc sentimentul său”.

³⁶ Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* LXXV, IX, 1-2, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori*, pp. 396-397. Firmilian ignoră parcă (voit) îndreptățirea Botezului: *ex opere operato*, „prin faptul în sine”, independent de vrednicia celui care-l administrează.

„Sfânta Treime ocupă primul loc și fără ea Taina însăși nu poate fi săvârșită. Apoi vine credința credinciosului”³⁷. În ceea ce privește slujitorul care administrează botezul, el este doar un săvârșitor al lui Dumnezeu (*operarius*), pentru că botezul este un dar al lui Dumnezeu și validitatea Tainei nu poate depinde de slujitorul care o conferă: „Sfânta Treime este de neclintit, invincibilă, imuabilă, persoana slujitorului, pe de altă parte, este variabilă”³⁸.

Această doctrină reprezintă o ruptură față de poziția Sfântului Ciprian. Dacă este adevărat că ea se aproprie de cea a lui Ștefan și de Biserica Romei, totuși trebuie să remarcăm că Optatus este primul, după cunoștința noastră, care a fost tentat să dea o justificare bazată pe o sinteză coerentă. Această justificare, nimeni înaintea lui nu a îndrăznit să o întreprindă, după cum subliniază Fericitul Augustin însuși când subliniază slăbiciunea argumentelor teologice ale apărătorilor tradiției romane care s-au opus Sfântului Ciprian:

„Dar el nu s-a ridicat decât împotriva oamenilor care pur și simplu s-au opus obiceiului, fără a aduce acestui obicei motivele capabile să emoționeze acest mare suflet; astfel încât acest spirit atât de chibzuit nu a dorit să retragă motivele sale, la drept vorbind - nu a văzut adevărul - dar neînvins, pentru a ceda unui obicei adevărat cu certitudine, dar încă nedovedit”³⁹.

Nu vom insista niciodată despre importanța *Tratatului* lui Optatus de Mileve în elaborarea doctrinei ortodoxe privind validitatea Tainelor și a ecleziologiei. Este suficient să subliniem momentan ceea ce separă pe Optatus de Sfântul Ciprian: primul, el afirmă un principiu pe care Sfântul Ciprian nu l-ar fi admis și care va fi definit clar de Fericitul Augustin: „Ar putea fi în Biserica Catolică ceea ce nu este catolic (păcătoșii), așa cum ar putea exista și ceva catolic în afara Bisericii Catolice”⁴⁰.

³⁷ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 4, 1, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 129.

³⁸ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 7, 13, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 149.

³⁹ Fericitul Augustin, *De baptismo*, II, VIII, 13, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 157.

⁴⁰ Fericitul Augustin, *De baptismo*, VII, XXXIX, 77, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 549: „sicut ergo est in catholica quod non est catholicum, sic potest aliquid extra catholicum esse catholicum”.

Dacă ne amintim că cea mai mare parte a textelor biblice folosite de Sfântul Ciprian în controversa sa baptismală cu Ștefan se află la Optatus, nu putem decât să admirăm abilitatea extremă cu care Optatus de Mileve știa, separându-se întru totul de Sfântul Ciprian, să nu ducă atingere autorității sale. Prin urmare, probabil că Optatus nu a vrut să se angajeze într-o dezbatere care să-l fi obligat să conteste și să respingă doctrina baptismală a celui mai ilustru dintre martirii africani, a cărui memorie, mai mult de un secol după moartea sa, era venerată de toți. Episcopul de Mileve a făcut mai mult decât să treacă sub tăcere mărturia Sfântului Ciprian. Prin respingerea validității botezului ereticilor, el a reușit să dea iluzia că el a rămas în acord cu unul dintre principiile fundamentale enunțate de episcopul Cartaginei. Insistența cu care acceptă interpretarea anumitor texte biblice (Una, Mireasa, grădină încuiată, fântână spartă) poate lăsa să se înțeleagă că el dorește să fie credincios tradiției africane și ciprianice. Dar, conștient de diferențele profunde care îl separă de Sfântul Ciprian, Optatus preferă să atribuie aceste referințe lui Parmenian și donatiștilor. Astfel, el poate să le comenteze mai liber, fără a risca să fie în contradicție cu episcopul ilustru. În același timp, atitudinea lui corespunde dorinței de reconciliere cu donatiștii pe care o credem sinceră. Că Optatus a dorit cu adevărat să aducă înapoi donatiștii la unitate și pace, vedem dovada acestuia în concesiile doctrinare pe care el este de acord să le facă la începutul *Tratatului* său și în preocuparea pe care o manifestă să pună accentul pe tot ceea ce unește donatiștii și ortodocșii (ei împărtășesc aceeași credință, aceleași Taine).

Dar știm că acest apel la unitate nu a fost înțeles. La începutul secolului al V-lea, la câteva decenii după redactarea *Tratatului*, problema validității botezului ereticilor este încă actuală. Ceea ce episcopul de Mileve nu a îndrăznit să facă, din cauza dificultății misiunii sau a neliniștii, Fericitul Augustin o va întreprinde în tratatul său *De baptismo*: problema autorității Sfântului Ciprian va fi analizată în mod clar.

Optatus și Fericitul Augustin

Întocmit în 400 sau 401, primul obiect al lucrării *De baptismo* este refuzul doctrinei baptismale a donatiștilor. Dar Fericitul Augustin anunță de asemenea o a doua temă:

„Împotriva donatiștilor care au încercat să se acopere cu autoritatea prefericitului episcop și martir Ciprian, am scris șapte

cărți: „Despre botez”, în care am arătat că pentru a respinge pe donatiști și a-le închide complet gura, astfel ca ei să fie neputincioși să-și apere schisma împotriva Bisericii Catolice, nimic nu bate scrisorile și autoritatea Sfântului Ciprian”⁴¹.

Nu vom reveni asupra motivelor care l-au condus pe Fericitul Augustin să întreprindă elaborarea acestui tratat⁴². Este suficient să spunem că donatiștii au continuat să boteze din nou pe ortodocșii care au venit la ei. Știm că și ei nu au renunțat să invoce, în sprijinul argumentului lor, mărturia Sfântului Ciprian. Prin urmare, Fericitul Augustin este de acord, la începutul controversii sale cu donatiștii, să examineze cu atenție problema autorității Sfântului Ciprian. Îi va trebui toată priceperea și toată perspicacitatea episcopului de Hippo de a îndeplini o astfel de sarcină delicată. Metoda pe care o folosește este să sublinieze aspectele pozitive ale doctrinei și comportamentului Sfântului Ciprian: spre deosebire de donatiștii, care s-au separat de Biserica Ortodoxă pentru că nu voiau să rămână în comuniune cu „cei care ofereau autorităților africane obiectele sfinte”⁴³, Sfântul Ciprian, în timp ce neagă validitatea botezului ereticilor, nu a respins niciodată Taina administrată de un ortodox păcătos. El a fost întotdeauna nerăbdător să nu se rupă de cei care nu gândeau ca el:

„Un episcop de un merit atât de înalt... a avut despre botez o opinie diferită de cea care urma să fie confirmată printr-o căutare mai atentă a adevărului, deși mulți dintre colegii săi episcopi au ținut ceea ce nu a fost încă clarificat de vreo autoritate, ci a fost sancționat de obiceiul vechi al Bisericii și, ulterior, a fost îmbrățișat de întreaga lume catolică; totuși, în aceste împrejurări, el nu s-a despărțit, prin refuzul comuniunii, de ceilalți care gândeau diferit și, într-adevăr, nu a încetat să-i îndemne pe ceilalți ca ”să se îngăduie unii pe alții în dragoste și să se si-lească să păstreze unitatea Duhului în legătura păcii (Efeseni 4, 2, 3)”⁴⁴.

⁴¹ Fericitul Augustin, *Retractationes*, II, 18, în „Bibliothèque Augustinienne” 12, p. 483.

⁴² G. Bavaud, „Introduction”, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, pp. 9-47.

⁴³ Despre originile schismei donatiste, a se vedea M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, t. 412, pp. 57-72.

⁴⁴ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, XVIII, 28, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 117.

În acest pasaj, Fericitul Augustin se referă la autoritatea Bisericii, care, într-un Sinod plenar, a recunoscut validitatea botezului conferit în afara Bisericii conform formulei trinitare⁴⁵. Dar, de asemenea, el lasă să se înțeleagă faptul că „obiceiul tradițional al Bisericii”, adică tradiția ortodoxă, se bazează acum pe o argumentare teologică care „a stabilit adevărul” asupra acestei probleme doctrinare. Această argumentație teologică, așa cum tocmai am văzut, a fost dezvoltată de Optatus într-o sinteză pe care a întreprins-o, primul și singurul, după cunoștințele noastre, înainte de Fericitul Augustin, să se opună lui Parmenian și donatiștilor. S-ar putea aștepta în mod legitim la ceea ce acesta s-a arătat recunoscător episcopului de Mileve a pune astfel bazele unei doctrine ortodoxe a validității Tainelor pe care, la rândul său, o va expune și preciza.

Or, niciodată în tratatul *De baptismo* și cu atât mai mult în restul lucrării sale, Fericitul Augustin nu acordă un omagiu contribuției pe care Optatus a adus-o la elaborarea acestei teologii. Cu toate acestea, știm că a cunoscut foarte bine *Tratatul* său, deoarece prima lucrare pe care a scris-o împotriva donatiștilor, *Psalmos contra partem Donati*, a fost inspirată direct de acesta⁴⁶. Apropierile dintre acest *Psalm* și *Tratatul* lui Optatus sunt atât de numeroase încât este permis să se creadă că, atunci când se angajează în această controversă, în anul 393, Fericitul Augustin nu a cunoscut istoria schismei donatiste decât numai prin lucrarea episcopului de Mileve.

În *Contra epistolam Parmeniani*, scrisă câțiva ani mai târziu, în jurul anului 400, el evocă originile schismei și menționează pentru prima dată numele lui Optatus:

„Toată lumea poate citi povestea și multe documente convingătoare pe care le-a dat un episcop ortodox de pie memorie, Optatus de Mileve”⁴⁷.

⁴⁵ Fericitul Augustin, *De baptismo*, VII, XXVII, 53, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 539: „Prin urmare, vom avea motiv să păstrăm obiceiul confirmat prin autoritatea unui sinod plenar posterior, chiar dacă vom rămâne ascunși adevărului pe care îl credem acum clarificat”. Se pare că este vorba de Conciliul de la Arles din anul 314 (canonul 8) sau de Sinodul I Ecumenic de la Niceea din 325 (canonul 19)?, cf. „Bibliothèque Augustinienne” 28, p. 72 și 347; M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 97.

⁴⁶ „Bibliothèque Augustinienne” 28, pp. 151-191.

⁴⁷ Fericitul Augustin, *Contra epistolam Parmeniani*, I, III, 5, în „Bibliothèque Augustinienne” 28, p. 219.

Apoi, din nou îl citează pe istoricul originii schismei în *Breuinculus collationis cum donatistis*; Optatus de Mileve este prezentat ca un martor valoros, căruia donatiștii au cerut o citire a unui pasaj în timpul Conferinței de la Cartagina din anul 411⁴⁸. Dacă rămânem la aceste referințe, am putea crede că Fericitul Augustin nu știa din *Tratatul* lui Optatus decât a doua parte a cărții I, în care episcopul de Mileve povestește despre originile schismei. Dar, înainte de a ne întreba despre motivele pentru care el pune sub tăcere aspectul teologic al operei lui Optatus, am dori, prin câteva exemple semnificative, să arătăm cât de mult, de fapt, Fericitul Augustin îi era îndatorat de fi anunțat primul o serie de principii pe care a trebuit să le precizeze.

Vom remarca în primul rând că, pentru a răspunde donatiștilor, care pretind autoritatea Sfântului Ciprian, Fericitul Augustin a dezvoltat argumentul unității și al păcii pe care Sfântul Ciprian nu a dorit să o rupă. La această atitudine el opune pe cea a donatistilor, care sunt responsabili de schismă:

„Mai puțin clarvăzător despre un punct, dar rămas neclintit în unitate, Sfântul Ciprian nu au arătat decât că lucrul cel mai bun al ereticilor este ce sacrilegiu este de a rupe legătura păcii”⁴⁹. Tema unității și a păcii, legată de o condamnare foarte severă a schismei, care parcurge ca laitmotiv toate tratatele antidonatiste ale Fericitului Augustin, se găsește deja la Optatus, și constituie baza însăși a argumentării sale⁵⁰. În mod similar, găsim în *De baptismo* argumentul universalității Bisericii și al comuniunii cu Bisericile apostolice. Fericitul Augustin se adresează donatiștilor: „De ce ați ridicat altarul împotriva întregului univers? De ce nu sunteți în comuniune cu Bisericile la care apostolii au trimis epistole (...)”⁵¹

Acest argument este exprimat în aproape același fel și de Optatus de Mileve.

⁴⁸ Fericitul Augustin, *Breuinculus collationis cum donatistis*, XX, 38, în „Bibliothèque Augustinienne” 32, pp. 229-233.

⁴⁹ Fericitul Augustin, *De baptismo*, VI, II, 3, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 409.

⁵⁰ M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, t. 412, pp. 117-121.

⁵¹ Fericitul Augustin, *De baptismo*, II, VI, 7, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 141.

FERICITUL AUGUSTIN, <i>De baptismo</i> , II, VI, 7	OPTATUS DE MILEVE, <i>Tratat împotriva donatiștilor</i>
„Răspunde-mi, de ce v-ați despărțit? De ce ați ridicat un altar în opoziție cu întreaga lume? De ce nu comunicați cu Bisericile cărora li s-au trimis epistole apostolice (...)”.	„Biserica noastră, adică Biserica Catolică care este cuprinsă în toată lumea” (II, 13, 1); „prin greșelele vostre v-ați despărțit de Biserică” (II, 5, 8); „care sunt împreună cu colegii noștri din Asia; Bisericilor lor se adresează Apostolul Ioan, acele Biserici cu care nu aveți, am dovedit asta, nicio legătură de comuniune” (II, 6, 1).

Știm că Optatus a fost primul care a opus donatiștilor o eclezioologie a Bisericii universale, bazându-se pe o înregistrare biblică pe care Fericitul Augustin a preluat-o și a completat-o⁵².

În final, vom amint că Optatus de Mileve a subliniat deja, așa cum va face Fericitul Augustin după el, importanța hotărârilor luate de un sinod plenar, care reprezintă Biserica universală⁵³.

Pentru problema care ne privește aici, aceea a botezului ereticilor, am putea crede că poziția Fericitului Augustin se îndepărtează de cea a lui Optatus, deoarece el recunoaște validitatea acestui botez, în timp ce episcopul de Mileve, ca și Sfântul Ciprian, a negat-o. Dar am văzut cum, de fapt, Optatus a rămas foarte aproape de teologia ortodoxă privind Sfintele Taine. Prin urmare, este necesar să analizăm acum divergențele și asemănările care există între doctrina sa și cea a Fericitului Augustin.

Din primele rânduri ale tratatului *De baptismo* găsim o afirmație pe care Optatus nu ar fi respins-o: „este posibil ca în afara comuniunii ortodoxe să se dea botezul”⁵⁴. De fapt, am văzut că Optatus încercase deja să justifice

⁵² Cf. M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 102-105.

⁵³ M. Labrousse, „Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 107.

⁵⁴ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, I, 2, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 57.

poziția ortodoxă asupra validității botezului conferit în afara Bisericii. Acesta a fost unul dintre punctele fundamentale de care s-a despărțit atât de Sfântul Ciprian, cât și de donatiști. Apartenența la Biserică nu este, pentru Optatus, o condiție necesară pentru ca taina să fie administrată în mod valabil. Argumentarea lui Optatus se aplică și schismaticilor: separându-se de Biserică, au luat împreună cu ei tainele pe care le aveau în comun cu ortodocșii:

„Pentru voi, schismatici, deși nu vă aflați în Biserica Ortodoxă, toate acestea (= puterea de a conferi botezul) nu pot fi refuzate, pentru că ați primit cu noi tainele adevărate care ne sunt comune”⁵⁵.

Adresându-se donatiștilor, Fericitul Augustin reia acest argument în cartea I din *De Baptismo*:

„Cel care, hirotonit fiind, abandonează Unitatea nu pierde taina care îi dă dreptul de a boteza (...); la fel, dacă admitem botezul pe care nu-l poate pierde cel care a abandonat Unitatea, trebuie să admitem și botezul dat de unul care nu a pierdut, prin retragerea sa, taina care îi dă dreptul de a boteza”⁵⁶.

Fericitul Augustin a precizat că taina „aparține lui Dumnezeu și Bisericii, pretutindeni unde se găsește sau se oferă”⁵⁷:

„Biserica, desigur, dă naștere tuturor fiilor ei prin botez, pe care i-a dus la sânul ei, sau pe care i-a născut în afara ei, din sămânța Mirelui”⁵⁸.

Or, această definiție a tainei se găsește precizată și la Optatus:

„Deci, atunci când, după ce a abandonat pe mama lor, Biserica Ortodoxă, fiii cei necredincioși au ieșit din sânul ei, și s-au separat de ea (...), nu pot face nimic ceva nou sau altfel, dacă nu chiar ceea ce au învățat mai devreme de la mamele lor”⁵⁹.

⁵⁵ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 12, 2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 199.

⁵⁶ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, I, 2, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 59.

⁵⁷ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, XIV, 22, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 105.

⁵⁸ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, XV, 23, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 107.

⁵⁹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 11, 1-2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, p. 197.

Este interesant de a pune în paralel următoarele două texte.

FERICITUL AUGUSTIN, <i>De baptismo</i> , I, I, 2	OPTATUS DE MILEVE, <i>Tratat împotriva donatiștilor</i> , I, 11, 2
„Dacă, prin urmare, un om care s-a despărțit de unitate nu dorește să facă altceva decât ceea ce a fost impresionat în timp ce se afla în starea de unitate, din acest punct de vedere el însuși se separă și nu mai face parte din întregul unit; dar oriunde dorește să se ghideze așa cum este obișnuit în starea de unitate, în care el însuși a învățat și a primit lecțiile pe care încearcă să le urmeze, în aceste puncte rămâne membru și este unit cu întregul instituit” ⁶⁰ .	„Dar ei nu pot face nimic nou sau diferit, cu excepția a ceea ce au învățat mai de vreme de la mamele lor”.

Astfel, pentru Optatus ca și pentru Augustin, schismaticii sunt niște „fii necredincioși” care posedă, deși nu sunt separați de unitate, Tainele Bisericii.

Citirea în întregime a cărții I din *De baptismo* relevă faptul că Fericitul Augustin nu a tratat problema baptismală decât numai din unghiul donatist, adică analizând problema validității botezului conferit de schismatici, în afara Bisericii. El o confirmă în mod clar și în încheierea cărții:

„Problema botezului, cred că am discutat-o suficient; și întrucât este evident o schismă partida acoperită sub numele lui Donat, trebuie să credem în mod filial conform cu subiectul botezului, tradiția păstrată de Biserica universală care se află de parte de sacrilegiul schisme”⁶¹.

⁶⁰ „Cel care s-a retras din unitate vrea să facă altfel decât nu a învățat în Unitate? , el se îndepărtează prin aceasta și se dezbină; dar ceea ce vrea să facă ca și în Unitate unde a primit și a învățat, aceasta îl ține acolo și îl unește”, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 63.

⁶¹ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, XVIII, 27, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 115.

Această „tradiție a Bisericii universale” nu este alta decât cea care a fost apărută de către Optatus lui Mileve în *Tratatul său împotriva donatiștilor*. Căci, dacă este adevărat că Fericitul Augustin unește uneori pe eretici cu schismaticii în carte I a tratatului său *Despre Botez*⁶², observăm că toată argumentația sa se referă numai la schismatici. Într-adevăr, în nicio clipă el nu abordează, în această primă carte, problema rolului credinței în validitatea botezului. Se pare că el a vrut să se plaseze, încă de la început, exact pe același plan ca și Optatus: deoarece donatiștii nu au perverti credința trinitară, nici măcar hristologică, el îndepărtează toată dezbaterea despre ortodoxia credinței și nu consideră problema decât din punctul de vedere al schismei, adică a ruperii unității. Prima carte din *De baptismo* ne pare, prin urmare, direct inspirată din *Tratatul* lui Optatus. O ultimă apropiere este suficientă pentru a evidenția legăturile strânse care unesc aceste două texte.

FERICITUL AUGUSTIN, <i>De baptismo</i> , I, VIII, 10	OPTATUS DE MILEVE, <i>Tratat împotriva donatiștilor</i>
„Dar, dacă ei observă unele din aceleași lucruri, în ceea ce privește acestea ei înșiși nu s-au separat; și până în prezent sunt încă parte a cadrului Bisericii, în timp ce în toate celelalte privințe sunt tăiați din ea. În consecință, orice persoană care s-a asociat cu ei înșiși este unită cu Biserica în toate acele puncte în care ei nu sunt separați de ea. (...) De aceea cei pe care ei îi botează îi vindecă de rana idolatriei sau a necredinței; dar ei îi rănesc mai serios cu rana schismei”.	„Și aici, în Africa, atâta timp cât oamenii au rămas în unitate, îmbrăcămintea a rămas intactă, dar trebuie să fie sfâșiată de mâna geloasă a dușmanului. (...) Într-o parte a îmbrăcămintei, suntem încă uniți, dar ne agățăm fiecare de partea noastră. Căci ceea ce a fost sfâșiat n-a fost separat decât parțial și nu în totalitate; și acest lucru, putem să-l vedem foarte clar, deoarece noi avem, voi și noi, aceleași obiceiuri religioase. (...) Persoana care repară te-a nemulțumit pentru că, reparând îmbrăcămintea sfâșiată, o rănește” (III, 9, 2-5).
(...) „dar schismaticii au fost înghițiți de pământ care își deschidea gura sa”.	„El a poruncit pământului să-i devoreze; imediat și-a deschis gura sa învrăjbitorilor poporului, iar prăpastia a înghițit cu lăcomie pe defăimătorii poruncilor lui Dumnezeu” (I, 21, 6).
Și Apostolul spune: „De aş avea atâta credință încât să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sunt”	(...) „Apostolul Pavel spune: „Dacă aş avea atâta putere încât să mut și munții (...), iar dragoste nu am, nimic nu sunt (III, 8, 10)”.

⁶² Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, VII, 9, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 79: „tot schismaticul sau ereticul”; sau Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, XIII, 21, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 105: „schismaticii sau ereticii”.

Avem un exemplu remarcabil despre modul în care Fericitul Augustin a reușit să-și folosească sursa. Acest pasaj, de fapt, nu este altceva decât o îmbinare de argumente care se găsesc deja la Optatus, dar grupate în moduri diferite. De fapt, Fericitul Augustin introduce referința la pedeapsa lui Datan, Abiron și Core (Numerii 16, 1-35), pe care Optatus a evocat-o în Cartea I a *Tratatului* său, într-o dezvoltare care s-a inspirat direct din Cartea a III-a, 8-9. În aceste două capitole, Optatus afirmă mai întâi că martirii donatiștilor nu sunt adevărați martiri, deoarece nu dețin iubirea (citare din I Corinteni 13, 1-3); el dezvoltă apoi pe scară largă metafora îmbrăcămintei sfâșiate, care simbolizează unitatea Bisericii pe care donatiștii au rupt-o. Fericitul Augustin face exact aceeași utilizare a acestei metafore; ca Optatus, el se concentrează asupra acestei „părți a îmbrăcămintei” prin care schismaticii și ortodocșii rămân uniți și care reprezintă Sfintele Taine. Dar el folosește imaginea rănii în mod diferit. Pentru Optatus, reparatorul „rănește” (*uulnerat*) îmbrăcămintea sfâșiată, reparând-o (*dum sanat*). Este vorba, desigur, de o aluzie la intervenția „artizanilor Unității”⁶³, cărora Optatus și-a dedicat cea mai mare parte din Cartea a III-a a *Tratatului* său. Fericitul Augustin preia această metaforă, dându-i două interpretări diferite. El o aplică mai întâi la botezul care „vindecă rana idolatriei sau a necredinței” (*sanant a uulneri*), apoi o inversează, interpretându-o nu ca o „rană” inevitabilă provocată de „artizanii unității”, ci ca simbol al schismei (*uulneri schismatis*).

La citirea atentă a acestui pasaj din *De baptismo*, ești frapat de complexitatea imaginilor care sunt amestecate și de modul artificial în care sunt legate mărturiile scripturistice. De fapt, totul este clar atunci când se cunoaște textul lui Optatus și când se știe, de exemplu, că citatul de la Sfântul Apostol Pavel (I Corinteni 13, 1-3) precede imediat, la Optatus, metafora împrumutată a hainei sfâșiate.”

Putem concluziona din aceste apropieri că Fericitul Augustin a găsit la Optatus principiile fundamentale pe care el putea să-și construiască doctrina despre valabilitatea tainelor. În controversa pe care a opus-o donatiștilor, el ar putea, ca Optatus, să dețină o distincție foarte clară între schismă și erezie, care ar fi permis să nu recunoască validitatea botezului ereticilor și să rămână așa, cel puțin în acest punct, în conformitate cu poziția Sfântului Ciprian. Și se pare că a ales această atitudine în cartea I din

⁶³ Despre „artizanii unității” și represiunea schismei donatiste, cf. M. Labrousse, ”Introduction”, în „Sources Chrétiennes”, nr. 412, pp. 72-81.

De Baptismo. Dar, în cărțile următoare, atunci când analizează problema autorității Sfântului Ciprian, Fericitul Augustin adoptă o poziție radical diferită de cea a episcopului Cartaginei, declarând foarte clar că botezul ereticilor este valid și nu trebuie repetat. S-a observat că admitând validitatea botezului conferit de eretici, care au o învățătură trinitară opusă celei a Bisericii Ortodoxe, Fericitul Augustin, în ciuda afirmațiilor sale, nu a urmat calea stabilită de către Sinodul I Ecumenic de la Niceea. Acesta, într-adevăr, a hotărât să boteze pe ucenicii lui Pavel de Samosata, al căror botez nu l-a recunoscut din cauza erorii lor trinitare. Știm, pe de altă parte, că ortodocșii au ezitat mult despre validitatea botezului administrat în diferite erezii⁶⁴. În anul 381, un canon al Sinodului de la Constantinopol indică faptul că obiceiul Bisericii era departe de a fi uniform. Astfel, dacă s-a recunoscut botezul arienilor, macedonienilor, novațienilor, apolinariștilor, cel al eunomienilor, montaniștilor și sabelienilor a fost considerat nul⁶⁵. Fără îndoială dorința de a pune capăt acestei confuzii și de a stabili mai ferm doctrina validității tainelor, a condus pe Fericitul Augustin să afirme cu cea mai mare fermitate că orice botez conferit în numele Sfintei Treimi este valid, indiferent de credința slujitorului sau a catehumenului. Această poziție poate părea excesivă⁶⁶. Este cu atât mai surprinzător faptul că Optatus a fost atent să sublinieze că donatiștii erau ireproșabili din punct de vedere al ortodoxiei credinței și că el a enumerat ereziile care, dimpotrivă, au pervertit credința trinitară sau hirstologică, pentru a arăta că ei erau străini controversei donatiste:

„Ai vrut să resuscitezi cumva erorile lor pe ereticii care erau deja morți și îngropați de uitare și ale căror greșeli și nume păreau chiar ignorate în provinciile din Africa. Marcion, Praxeas, Sabelie, Valentin și ceilalți, până la catafrigieni, au fost învinși

⁶⁴ Despre această problemă, a se vedea M. Labrousse, "Introduction", în „Sources Chrétiennes”, t. 412, p. 97, n. 2.

⁶⁵ Este vorba despre canonul 7 al Sinodului II Ecumenic, în *Canoanele Bisericii Ortodoxe*. Vol. I: *Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, studiu introductiv, introducere, note și traducere de Răzvan Perșa, ediție bilingvă, Editura Basilica, București, 2019, p. 179; a se vedea și G. Bareille, "Baptême des hérétiques", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, vol. II, 1910, col. 232.

⁶⁶ G. Bavaud, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 598, n.14: „Orice eroare în credință nu face nulă taina”.

în vremea lor de Victorin de Poetovio, Zefirin al Romei, Tertulian al Cartaginei și ceilalți apărători ai credinței ortodoxe. Deci, de ce faceți război morților care nu au nimic de-a face cu problemele din vremea noastră?”⁶⁷

Confruntat cu aceiași donatiști, Fericitul Augustin adoptă o argumentare foarte diferită:

„În consecință, dacă Marcion a sfințit taina botezului cu cuvintele Evangheliei: „În numele Tatălui, și al Fiului și al Duhului Sfânt”, taina a fost completă (...). Dar aceste cuvinte, „în numele Tatălui, și al Fiului și al Duhului Sfânt”, nu numai Marcion, sau Valentin, sau Arie sau Eunomie le-au înțeles greșit, ci și pruncii turpești ai Bisericii (căroră Apostolul le-a spus: „Nu am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești”), dacă ar fi putut cere individual o expunere corectă a opiniilor lor (...). Nu primesc taina completă? Cu toate acestea, capcanele ereticilor și ale schismaticilor se dovedesc, din acest motiv, prea periculoase pentru mintea trupească. Cu toate acestea, dacă tainele sunt la fel, ele sunt peste tot complete, chiar și atunci când sunt înțelese greșit și pervertite de a fi instrumente ale discordiei”⁶⁸.

Preocuparea Fericitului Augustin era să insiste asupra valorii sfințitoare a formulei trinitare, independent de slujitorul care administrează botezul. Or, această concepție a tainei se găsea deja la Optatus: „Astfel le-a dat misiunea de a transmite puterea sfințitoare a Sfintei Treimi. El nu le-a cerut să boteze în numele lor, ci în numele Tatălui, și al Fiului și al Duhului Sfânt. De aceea numele sfințește, nu actul”⁶⁹. Fericitul Augustin a putut găsi, de asemenea, în *Tratatul* episcopului de Mileve ideea după care consacrarea imprimă la cel botezat un semn indelebil comparabil cu acela pe care-l

⁶⁷ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, I, 9, 2, în „Sources Chrétiennes”, t. 412, p. 191.

⁶⁸ Fericitul Augustin, *De baptismo*, III, XV, 20, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 209.

⁶⁹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 7, 6, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 145.

primește soldatul⁷⁰. Această doctrină a „caracterului” indelebil, răspândită în secolul al IV-lea la Părinții Bisericii, mai ales în Răsărit, este prezentă la Optatus, care compară „pecetea” botezului cu tăierea împrejur:

„Dumnezeu a ales această parte a corpului pentru a face din tăierea împrejur, practică numai o singură dată acestor oameni, simbolul mântuirii, care nu poate fi conferită a doua oară. Într-adevăr, practică doar o singură dată, ea asigură mântuirea, dacă este repetată, poate atrage după sine moartea. De asemenea, botezul creștinilor, săvârșit în numele Sfintei Treimi, conferă harul; dacă este reînnoit, provoacă pierderea vieții”⁷¹.

În cele din urmă, trebuie să ne amintim cum Optatus a deschis calea Fericitului Augustin atribuind slujitorului care administrează taina un rol cu totul secundar. În ceea ce privește distribuirea darurilor lui Dumnezeu, Fericitul Augustin afirmă că trebuie să examinăm de către Cine este oferit, cui îi este oferit și prin mijlocirea cui este oferit (*a quo datur, cui datur, per quem datur*)⁷². Or, pentru Optatus, botezul este un dar al lui Hristos: „Vedeți ce a prezis Hristos pentru mântuirea neamului omenesc; El oferă, Lui îi aparține ceea ce oferă (*ipse est ergo qui dat, ipsius est quod datur*)”⁷³. Fericitul Augustin își va aminti adesea acest principiu conform căruia „darul botezul este primit de la Hristos: „Oamenii să fie ceea ce sunt, am primit botezul de la Hristos, am fost botezat prin Hristos”⁷⁴. În ceea ce privește ortodoxia credinței slujitorului, poziția lui Optatus este de asemenea foarte apropiată de cea a Feri-

⁷⁰ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, IV, 5, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 69.

⁷¹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 1, 6, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 114-115.

⁷² Fericitul Augustin, *Predica 266 în Ajunul Crăciunului (împotriva donatiștilor)*, 266, 1, în „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 13: *Fericitul Augustin, Predici la marile sărbători*, vol. I, traducere din limba latină și studiu introductiv de Corneliu Clop, Note de Corneliu Clop și Ieromonah Policarp Pîrvuloiu, Editura Basilica, București, 2014, p. 419. A se vedea și J. P. Migne, *Patrologia Latină*, 38, 1225.

⁷³ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 4, 10, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 132.

⁷⁴ Fericitul Augustin, *Tract. in Iohan.*, V, 12, în „Bibliothèque Augustinienne” 72, p. 321.

citului Augustin, deoarece el merge atât de departe încât să spună despre botez: „Credința credinciosului contează aici, nu aceea a slujitorului”⁷⁵.

O astfel de concepție a tainei a condus pe Fericitul Augustin pentru a atribui tuturor ereticilor, indiferent de greșeala lor, puterea de a conferi botezul, pe care episcopul de Mileve nu a acordat-o decât schismaticilor. Așadar, s-ar putea întreba de ce Optatus însuși, care propune o doctrină atât de apropiată de cea a Fericitului Augustin, nu a admis validitatea botezului ereticilor. Am găsit probabil o primă explicație în preocuparea de a nu se împotrivi prea mult Sfântului Ciprian și în dorința de a readuce la unitatea pe oamenii care împărtășesc aceeași credință. Am putea menționa, de asemenea, dificultatea pe care a putut-o întâlni episcopul de Mileve de a recunoaște că botezul poate fi valabil atunci când credința celui botezat este pervertită. Optatus rămâne foarte atașat de o concepție tradițională a tainei, care leagă botezul și credința. La formula Fericitului Augustin: *a quo datur, cui datur, per quem datur*, care pune accentul pe „darul” botezului primit de la Hristos, se poate opune aceea a lui Optatus: *Cui creditur, ipse dat quod creditur, non per quem creditur* („Acela în care S-a crezut oferă aceea în care s-a crezut, și nu cel prin care s-a crezut”)⁷⁶, care subliniază rolul credinței.

Cu toate acestea, este interesant de observat că, atunci când evocă credința credinciosului, Optatus a ales trei exemple din Sfânta Evanghelie care arată mântuirea prin credință, chiar înainte de instituirea botezului⁷⁷. Aici putem vedea indiciu distincției, pe care Optatus nu a exprimat-o în mod clar, dar se pare că a făcut bine, între validitatea tainei și condițiile mântuirii. Această distincție între taină (*sacramentum*) și efectele sale (*effectus*), adică iertarea păcatelor și prezența Duhului Sfânt⁷⁸ este soluția eliberatoare pe care Fericitul Augustin o propune în *De Baptismo* la problema botezului: „Reconcilierea cu Unitatea face să posedăm în mod util ceea ce am deținut fără rod în afara Unității; astfel chiar aceeași reconciliere face ca un dar să fie util, care în afara ei era inutil”⁷⁹. Acesta este modul în care el poate spune

⁷⁵ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 3, 12, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 127.

⁷⁶ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 6, 2, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 141.

⁷⁷ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, V, 8, 1-7, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, pp. 151-152.

⁷⁸ A. M. La Bonnardière, „Pénitence et réconciliation des pénitents d’après saint Augustin”, în „Révue Augustinienne”, 14 (1968), p. 185.

triumfător: „În afara Bisericii nu există mântuire! Cine spune contrariul? De aceea toate bunurile Bisericii pe care le posedăm nu au nicio virtute mântuitoare în afara Bisericii”⁸⁰. Or, ideea după care, în afara Bisericii, bunurile Bisericii (tainele, rugăciunea, chiar și martiriu) nu sunt de folos omului pentru mântuirea lui, se găsește deja la Optatus. El spune într-adevăr despre donatiști victimele represiunii: „Dacă doriți ca ei să fie martiri, să aducă dovada că aceștia au iubit pacea, în care mai întâi locuiesc temeliile martiriului sau că au cinstit unitatea care îi place lui Dumnezeu sau că au fost miloși față de frații lor”⁸¹. Nevoia de a aparține Unității pentru a obține mântuirea este, în plus, un principiu fundamental în gândirii lui Optatus, fără de care s-ar înțelege greșit încăpățânarea sa în dorința de a aduce schismatici înapoi în unitatea Bisericii Ortodoxe. În sfârșit, să amintim că și el dezvoltă tema păcătoșilor în Biserică. Pilda despre neghina de grâu, anunț al judecății din urmă, înseamnă pentru el că apartenența la Biserică nu garantează, numai ea, accesul propriu-zis la împărăția cerurilor⁸².

Acum putem distinge mai bine legăturile foarte strânse care unesc gândirea lui Optatus cu cea a Fericitului Augustin. Diferența pe care am remarcat-o cu privire la botezul ereticilor apare ca fiind secundară și fără consecințe asupra principiilor fundamentale care guvernează doctrina sacramentală a celor doi episcopi. Admițând validitatea botezului ereticilor, Fericitul Augustin nu a făcut, în realitate, decât să prelungească gândirea lui Optatus. Mai multe motive au putut să-l aducă acolo.

Primul este cu siguranță în ezitarea care a continuat să existe în definirea schismei și a ereziei. Donatiștii înșiși, așa cum arată Optatus, au comparat pe ortodocși cu ereticii și nu au acceptat niciodată să facă distincția propusă de episcopul de Mileve. De asemenea, știm că pentru Fericitul Augustin granița dintre schismă și erezie a fost foarte puternică. Pentru el, nu poate exista nici o schismă fără dezacord în același timp despre credință sau practica creștină. Încăpățânarea în eroare, indiferent de obiectul acestui dezacord, face din schismă o erezie. Astfel, prin persistența în practicarea celui

⁷⁹ Fericitul Augustin, *De baptismo*, I, I, 2, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 59.

⁸⁰ Fericitul Augustin, *De baptismo*, IV, XVII, 24, în „Bibliothèque Augustinienne” 29, p. 259.

⁸¹ Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, III, 8, 8, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, p. 61.

⁸² Optat de Milève, *Traité contre les donatistes*, VII, 2, 1-8, în „Sources Chrétiennes”, nr. 413, pp. 217-221.

de-al doilea botez, donatiștii, care persistă din greșeală, devin eretici. Este probabil, pe de altă parte, că Fericitul Augustin a vrut, printr-o simplificare care ar fi apărut abuzivă, să considere în ansamblul său problema botezului conferit în afara Bisericii, oricare ar fi eroarea sau motivele a disidentului, pentru a face o sinteză coerentă a doctrinei tainei, fără a intra într-o dezbatere asupra ortodoxiei credinței care nu avea niciun raport cu controversa donatistă, așa cum Optatus arătase deja.

În cele din urmă, se pare că Fericitul Augustin să fi dorit, în ciuda dificultății acestei sarcini, să respingă definitiv argumentarea donatiștilor, care s-au bazat pe autoritatea Sfântului Ciprian. Prin negarea validității botezului ereticilor, Optatus a permis donatiștilor să continue să invoce doctrina baptismală a Sfântului Ciprian, precum și tradiția africană. Fericitul Augustin a vrut cu siguranță să se rupă radical de această tradiție. Trebuie să-i recunoaștem meritul de a fi reușit, în ciuda nehotărârii care uneori lasă să apară, să opună donatiștilor o doctrină separată definitiv de cea a Sfântului Ciprian și care va fi în mare parte încorporată în dogma ortodoxă a Bisericii și tainelor.

Concluzii

În concluzie, este posibil să răspundem la întrebarea pe care am pus-o: De ce Fericitul Augustin nu evocă niciodată rolul lui Optatus de Mileve în elaborarea acestei doctrine?

Analiza pe care tocmai am făcut-o ne permite să propunem explicația următoare. Argumentele avansate de Optatus în *Tratatul* său nu au convins pe donatiști. Avem o dovadă a acestui fapt nu numai în supraviețuirea schismei, ci și în necesitatea în care episcopul de Mileve a fost obligat să scrie cartea șaptea pentru a răspunde obiecțiilor ridicate de primele șase cărți ale lucrării sale. Fericitul Augustin văzuse cu siguranță slăbiciunile acestei argumentări. Principala slăbiciune ar rezida, după părerea lui, în poziția adoptată de Optatus cu privire la botezul ereticilor și la autoritatea Sfântului Ciprian. Spărtura pe care Optatus de Mileve a deschis-o în concepția monolitică a tainei, așa cum a fost expusă de Sfântul Ciprian și de donatiști (Botezul, Credința, Biserica), nu a fost suficientă, așa cum nu a fost stabilită suficient distincția dintre taină și efectele sale. Mai degrabă decât să-și asume riscul de a apărea în contradicție cu episcopul de Mileve, a cărui amintire o cinstește, Fericitul Augustin a preferat, fără îndoială, să ignore contribuția

sa la elaborarea unei teologii a tainelor și a Bisericii care era foarte aproape de cea pe care o dezvoltă el însuși.

Astfel, *Tratatul împotriva donatiștilor* al lui Optatus de Mileve a putut să se năruie în parte în uitare; și astfel, de asemenea, n-am mai fi reținut din el decât ceea ce Fericitul Augustin a dorit să spună despre el. Timp de secole, venerabilul episcop de Mileve a fost istoricul originii schismei și un martor prețios pentru cunoașterea evenimentelor tragice care au agitat Africa în secolul al IV-lea. Ca teolog, nu a fost deseori pus la îndoială. Iată o nedreptate care nu ne va obosi de a încerca să o reparăm.

DIRECȚII ALE MISIUNII BISERICII ÎN LUMEA DE ASTĂZI. ROLUL FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan

Astract

The mission of the Church in our time must resort consistently, systematically and dynamically to the coordinates of the church life itself, to capture those coordinates and articulations, which correspond to its own purpose in the lives of people and the world, but also to be in correspondence with the aspirations of the contemporary man. In this context, the Church is called to be that spokesman of the will of God before the world and of the aspirations of the world before God. The scientific, technological and cultural evolution, especially of the European societies, calls the Church today to be sufficiently prepared for this new missionary project. Thus, it has great help in the theological schools, which are focal points of irradiation not only of theological and general Christian culture, but they also provide impulses, vision and renewal of the missionary work.

Thus, the directions of the mission of the Church will be some that have been established over time, others will be able to take into account the opportunities offered by the development of the society in general, and of the Romanian one in particular. Faithfulness to the Word of the Gospel of Jesus Christ, transmission of the saving faith, liturgical prayer and its union with the good deed, the response given to the phenomenon of secularization through the Christian mission and the use of technical means for this purpose are just some of the directions a fruitful church mission should follow.

Keyword

Faculty of Theology, mission of the Church, internet in the service of the Christian mission, faith, liturgy, philanthropy

I. Considerații generale

Misiunea creștină, în general, și cea a Bisericii, în special, a constituit o preocupare constantă a acesteia, în mersul ei prin istorie, de-a lungul existenței ei. De fiecare dată, problematica misiunii a declanșat multe energii, care trebuiau să polarizeze atenția slujitorilor Bisericii asupra unui mandat, a unei porunci, primită de la Însuși Întemeietorul și Capul ei - Iisus Hristos, aceea, de a proclama vestea cea bună a mântuirii neamului omenesc la toate neamurile (cf. Matei 28, 19-20). De fiecare dată, misiunea Bisericii în lume a reprezentat o mare responsabilitate din partea acesteia, având în vedere porunca primită de la Mântuitorul, ca poruncă imperativă, iar, pe de altă parte, din cauza consecințelor extrem de importante pe care asemenea poruncă le implica.

A face misiune ține de însăși viața Bisericii, care este ea însăși un rezultat al Celui Care a fost trimis de Tatăl, ca să aducă la mântuire și la unirea cu Sine întreaga umanitate și creație. În felul acesta, misiunea creștină înseamnă participare la trimiterea Fiului în lume de către Tatăl (cf. Ioan 20, 21-23) și a Duhului Sfânt (cf. Ioan 14, 26), ca împreună să reveleze viața de comuniune a Sfintei Treimi pentru toți oamenii și să o facă accesibilă acestora.

Misiunea Bisericii ține deci, de însăși ființa acesteia și de rațiunea ei de a exista în istorie. Perioadele istorice pe care le-a parcurs Biserica au însemnat fiecare în parte, provocări directe și diverse la adresa ei, a mesajului, a vieții și a existenței ei. Cunoaștem din Istoria Bisericii Universale etapele de dezvoltare ale Bisericii, dar, totodată, putem constata și modul în care Biserica a reușit să răspundă interogărilor venite din partea lumii la adresa ei. Aceste răspunsuri ale Bisericii au ținut seama de fiecare dată, de conștiința pe care a avut-o Biserica, sub călăuzirea Duhului Sfânt, de a propovădui Cuvântul Adevărului în toată lumea, dar, nu mai puțin, de modul în care ea a răspuns a depins și dezvoltarea Bisericii sub toate aspectele.

Activitatea misionară a Bisericii a ținut seama întotdeauna de contextul istoric, cultural, filosofic, social etc. în care a trebuit să se desfășoare. Altfel spus, misiunea creștină nu poate să se desfășoare la întâmplare, necoordonat

și dezarticulat, care să nu țină seama de mediul în care sămânța Cuvântului Evangheliei va trebui să cadă, spre a aduce rod bogat.

Scopul final al misiunii Bisericii nu este acela de a intra în competiție cu alte instituții culturale sau spirituale ale unei societăți, ci el este acela de a aduce la mântuire pe cât mai mulți oameni și a le împărtăși acestora bogăția de viață și lumină a învățăturii lui Iisus Hristos. Cu alte cuvinte, esența misiunii Bisericii este strâns legată de iconomia dumnezeiască, care are în vedere eliberarea tuturor oamenilor din povara grea a păcatelor, a răului și a morții și de a le oferi acestora acces la izvoarele vieții veșnice. Așadar, misiunea Bisericii are ca motor ce pune totul în mișcare, din punct de vedere misionar, iubirea dumnezeiască, și are drept țință adunarea tuturor oamenilor în unitatea iubirii lui Hristos, spre a-i pregăti, în final, pentru a moșteni comuniunea cea veșnică în Împărăția iubirii Preasfintei Treimi.

În acest sens, și astăzi, când vorbim de misiunea Bisericii, nu putem face abstracție de aceste coordonate fundamentale ale misiunii, pe de o parte, dar, în același timp, nu putem omite nici problematicile și nevoile specifice ale lumii de astăzi, pe de altă parte, pentru ca misiunea Bisericii să se poată desfășura cu mult spor și cu roade bogate, cu reverberații nu numai pentru lumea aceasta, ci și pentru Împărăția lui Dumnezeu. Astfel, vom încerca să surprindem câteva priorități sau direcții ale misiunii Bisericii astăzi, care pot fi înțelese, unele dintre ele, și ca instrumente ale misiunii creștine, și apoi, să observăm ceea ce poate să ofere școala teologică – Facultatea de teologie, în special, - în dinamica misionară a Bisericii.

II. Direcții misionare ale Bisericii astăzi

Având în vedere precizările făcute mai sus, legate de misiunea creștină, ne este din ce în ce mai evident faptul, că lumea în care trăim astăzi, s-a schimbat față de cea de care am avut parte în deceniile trecute. Lumea ultimelor două, trei decenii, este o lume ce se caracterizează prin câteva trăsături dominante, ce au o influență considerabilă asupra oamenilor, schimbându-le mentalitatea, inducându-le alte priorități și alte dorințe. Cu alte cuvinte, este o lume, ce se schimbă într-un ritm accelerat, astfel, încât ceea ce era valabil cu puțin timp în urmă, devine învechit, depășit și indezirabil astăzi, iar ceea ce este valabil astăzi, este contestat sau respins mâine. De această situație a lumii trebuie să țină seama misiunea Bisericii în lumea contemporană. Fenomenul acaparator ce poate fi întâlnit pretutindeni, dar, mai ales, în lumea europeană, este fenomenul secularizării, ce îl înstrăinează

pe om de sacru, de transcendent, de Dumnezeu. Totul este văzut, analizat și organizat de așa manieră în viața oamenilor, încât să nu mai aibă de a face cu valorile credinței și ale Evangheliei lui Iisus Hristos.

Această stare generală a lumii, impregnată de fenomenul secularizării, are o mulțime de alte consecințe asupra vieții oamenilor, lăsându-i fără repere sigure în viață, inducându-le un simțământ al nesiguranței, însingurându-i, izolându-i și transmițându-le, indirect, sentimentul unui gol spiritual, a lipsei sensului înalt și luminos al vieții. Deci, în aceste direcții-răspuns trebuie să se concentreze și misiunea Bisericii în vremea noastră.

1. Misiunea Bisericii, ca antidot la fenomenul secularizării

Noutatea evidentă în care se află lumea românească astăzi este aceea, că ea este confruntată din ce în ce mai direct și mai violent cu fenomenul secularizării, care cuprinde întreaga sferă a vieții personale și sociale a oamenilor. De când pleacă omul de acasă, totul îi vorbește despre o lume care este suficientă sieși, care îi poate oferi omului totul, pentru ca el să poată fi fericit și mulțumit. Dar, indirect, această perspectivă asupra vieții, în general, îi produce acestuia multă suferință și nemulțumire, exacerbandu-i instinctele primare, și oferindu-i doar iluzia unei vieți fericite. Prin fenomenul secularizării se deplasează accentul de la Dumnezeu la om, de la valorile spirituale la cele materiale. Prin aceasta, viața omului devine superficială și unilaterală.

Astfel, misiunea Bisericii nu poate fi făcută la întâmplare, ci în legătură cu starea reală, generală a lumii de astăzi. Fără a fi contextualiști, cu orice preț, totuși, ne este tot mai evident faptul, că o misiune creștină, făcută în abstract, nu poate atinge în mod direct și eficient pe omul trăitor în veacul XXI. De aceea, misiunea Bisericii are și caracteristicile locului și ale timpului, în care ea se desfășoară.

Fenomenul acesta anticreștin sau antireligios, în general, așează totul într-o criză și nesiguranță. Biserica lui Hristos, asemenea unei corăbii, trebuie să vâslească pe această mare involburată.

„Când marea este agitată, iar corabia este în primejdie, ucenicii nu se pot lupta singuri, ci trebuie să ceară grabnic ajutorul lui Hristos, Capul Bisericii și Făcătorul lumii. Într-un fel furtuna sau starea de lucruri de criză de azi trebuie să ne facă să ne apropiem și mai mult de Hristos, să deșteptăm pe Hristosul din noi,

prin rugăciune fierbinte și prin întoarcere la El, la ajutorul Lui. În mod concret, avem nevoie să întreprindem trei lucruri mari: a) trezvia sau discernământul teologic și spiritual; b) intensificarea vieții duhovnicești; c) predicarea Evangheliei prin fapte concrete (ortopraxia)”¹

2. Lucrarea luminătoare a Bisericii, prin Cuvântul Evangheliei și al învățăturii de credință

Pentru a putea diminua influențele negative ale fenomenului secularizării din punct de vedere spiritual, Biserica trebuie să aibă o viziune sau strategie misionară adecvată și să-și îndrepte atenția spre acele direcții unde va putea cel mai bine să răspundă la trebuințele pe care le identifică în plan misionar. Aici trebuie precizat, că lucrarea învățătoarească a Bisericii are un rol esențial în oferirea de răspunsuri argumentate și convingător prezentate credincioșilor. Prin această activitate de învățare, Biserica pune în lumină porunca Mântuitorului adresată Apostolilor Săi, după Înviere: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh...” (Matei 28, 19-20). În această lucrare se vor putea găsi multe puncte de întâlnire între întrebările esențiale ale omului contemporan și răspunsul Bisericii, oferit acestor întrebări, răspunsuri ce se află în comoara inepuizabilă de înțelepciune și de experiență duhovnicească a Bisericii.

Prin această activitate de propovăduire se transmite fiecărei generații de credincioși iconomia mântuirii împlinită în Iisus Hristos, precum și un mod nou de viață în duhul Evangheliei. Sf. Apostol Pavel are cuvinte ilustrative în acest sens:

„Că oricine va chema numele Domnului acela se va mântui. Dar, cum Îl vor chema pe Acela în Care nu au crezut? Și cum vor crede în Acela de Care nu au auzit? Și cum vor auzi fără propovăduitor? Și cum vor propovădui de nu vor fi trimiși? Prin urmare, credința vine din ceea ce se aude, iar ceea ce se aude este din cuvântul lui Hristos” (Romani 10, 13-17).

¹ Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Misiune pentru mântuire. Lucrarea Bisericii în societate*, Editura „Basilica”, București 2009, p. 391.

Așadar, cuvântul de propovăduire sau conținutul mesajului propovăduit nu sunt lucrări omenești, ci sunt de origine dumnezeiască. În cuvântul de propovăduire al Bisericii este prezent nu numai cel ce propovăduiește, ci și Cel propovăduit, Care este prezent în cei care propovăduiesc Evanghelia. „Cine vă ascultă pe voi, pe Mine Mă ascultă” (Luca 10, 16).

3. Unirea Liturghiei cu Filantropia, exigențe actuale ale misiunii Bisericii

Pe lângă lucrarea de propovăduire a credinței și iubirii, ce izvorăsc din Evanghelia lui Iisus Hristos, Biserica are misiunea de a sfinți viața oamenilor, prin lucrările sfinte, ce au fost încredințate ei spre lucrare, adică Sfintele Taine, ca izvoare ale vieții celei noi în Hristos. Prin această lucrare, Biserica umple timpul și spațiul cu prezența lui Iisus Hristos în viața oamenilor și în întreaga creație.

Lucrarea sfințitoare a Bisericii reprezintă un răspuns oferit unei lumi ce se distanțează de sacru sau sfințenie, dar, ea apare și ca o necesitate pentru omul contemporan, care trăiește tot mai accentuat drama însingurării, a golului spiritual, a unui pustiu sufletesc. Mentalitatea modernității sau a postmodernității este aceea, de a da senzația omului, că el se poate realiza plenar, printr-o afirmare egoistă de sine, fără să mai țină seama de cei din jurul lui. În felul acesta, se ajunge, de fapt, la o înstrăinare a omului de sine însuși, la o experiență a unei goliri de sens a propriei vieți, la adevărate drame sufletești și trăirea la cote înalte a non-sensului vieții. Pe de altă parte, omului de astăzi i se oferă posibilitatea unei iluzii, că tot ceea ce există în lumea materială reprezintă posibilități reale pentru sine, dar, și ispita continuă, de a acapara bunuri materiale, ca singură șansă a potolirii setei lui de împlinire și fericire. Astfel, apare tipologia omului secularizat, izolat, însingurat și consumist, care afectează grav echilibrul trupesc și sufletesc al acestuia.

Tocmai în această perspectivă Biserica oferă oamenilor confrunțați cu asemenea coordonate existențiale, remediul depășirii acestor trăiri existențiale chinuitoare, prin participarea credincioșilor tot mai conștientă la Sf. Liturghie și la împărtășirea tot mai vrednică de darurile ei.² Biserica va pune într-o lumină din ce în ce mai clară faptul, că Sfânta Euharistie constituie Biserica în calitate de Trup al lui Hristos, sensibilizând credincioșii

² A se vedea mai pe larg: Pr. prof. dr. Ion Bria, *Liturghia după Liturghie*, Editura Athena, 1996, p. 119-121; Pr. prof. dr. Valer Bel, *Misiune, parohie, pastorație*, Editura „Renașterea”, Cluj-Napoca, 2002, p. 61 u.

pentru redescoperirea conștiinței apartenenței lor la o comunitate eclezială vie, unită și responsabilă. Biserica, prin Liturghia ei îi cheamă pe oameni să iasă din izolare și din însingurare, în care îi aruncă o lume secularizată, transpunându-i pe aceștia într-un univers spiritual al bucuriei și al comuniunii, al speranței și coresponsabilității.

Mai mult decât atât, sensul profund al ființei și lucrării Bisericii în lume este acela de a uni în mod magistral Liturghia cu Filantropia, adică participarea la Liturghia euharistică unită cu manifestarea concretă a faptelor celor bune, ca expresie a iubirii lui Hristos și a semenilor. Din darurile primite la Liturghie și de care se împărtășesc credincioșii, aceștia îi fac părtași și pe alții de ele, printr-o slujire iubitoare, jertfelnică, după chipul Lui Iisus Hristos, Cel Care vine să se ofere lumii, ca viață, lumină și mântuire. În acest context, s-a derulat în trecut întreaga lucrare samaritană a Bisericii, iar astăzi, Ortodoxia românească procedează la fel, tocmai pentru ca misiunea ei să fie una care se adresează nu numai sufletului, ci și trupului, adică omului întreg, care are reverberații nu numai în timp și în istorie, ci și în veșnicie.

4. Misiunea Bisericii se adresează nu unei mulțimi indistincte, ci fiecărei persoane în parte

Atunci când Biserica își desfășoară programul ei misionar, aceasta nu are în vedere o lume sau o umanitate, la modul general, ci vrea să cuprindă în aria ei misionară - omul - cu nevoile lui concrete. Aceasta nu înseamnă, că misiunea creștină nu se referă și la comunitatea eclezială, în ansamblul ei, dar, pentru a avea o comunitate eclezială unită, coerentă și vie, este nevoie de a aborda mai nuanțat membrii Bisericii, pe de o parte, și lumea cealaltă, aflată în afara Bisericii, sau altfel spus, extra muros ecclesiae, pe de altă parte.

În mod concret privind lucrurile, misiunea Bisericii la nivelul cel mai de jos, care este parohia, trebuie să aibă în vedere toate categoriile de credincioși: copiii, tinerii, adulții și vârstnicii; dar, nu numai atât, ci ea trebuie să radiografeze și tipurile de probleme existente într-o parohie, fie că este vorba de abateri de la dreapta credință, sau, fie că ne referim la existența unor patimi mai generalizate în parohia respectivă, ori aspecte legate de familie, școală, educație etc. Având un asemenea tablou sociologic-eclezial, misiunea Bisericii trebuie să reflecte această stare de lucruri și să purceadă la oferirea de răspunsuri directe, coerente și permanente acestor realități. Numai în felul acesta, misiunea Bisericii nu va fi una superficială, nepregătită

și incoerentă, ci, dimpotrivă, va fi una gândită, bine structurată, pliindu-se pe contextul local și având valabilitate pe termen mediu și lung.

5. Instituțiile media ca auxiliare ale misiunii Bisericii

Dincolo de cuvântul rostit, misiunea Bisericii trebuie să aibă în vedere și unele auxiliare mediatice, pe care tehnica modernă le pune și la îndemâna Bisericii. Structura mediatică a Patriarhiei Române: radioul și televiziunea „Trinitas”, ziarul „Lumina”, agenția de știri „Basilica” etc. constituie un auxiliar misionar de mare importanță și valoare. Aceste instituții media au o relevanță deosebită în plan misionar, deoarece omul contemporan este obișnuit nu numai să asculte de pe amvon o învățătură, o lămurire, un îndemn, ci dorește să audă sau să citească și cuvântul difuzat la radio sau tipărit, pentru a se încredința de conținutul lui, pentru a deveni din ce în ce mai credibil pentru el. Pe bună dreptate, trebuie subliniat faptul, că

„activitatea Centrului de Presă Basilica al Patriarhiei Române și a sectoarelor pentru comunicare și mass-media din cadrul centrelor eparhiale este o resursă importantă pentru preot și un ajutor în formarea credincioșilor și pentru propria formare. Făcându-le cunoscută această activitate mediatică a Bisericii, preotul participă la creșterea impactului misiunii Bisericii prin mass-media în societate, în general, și, în mod special, în comunitatea pe care o păstorește, conectând-o la o sursă permanentă de învățăturiziditoare de suflet și informații de actualitate ce reflectă dinamismul vieții bisericești din întreaga țară și din eparhie”³

Întotdeauna instrumente de misiune au fost considerate radioul, televiziunea și presa scrisă. Chiar dacă astăzi lumea citește mai puțin, totuși, informația sau mesajul religios creștin continuă să stârnească un anumit interes din partea credincioșilor. De aceea, parohiile ortodoxe au la îndemână și aceste instrumente, care în timpul nostru nu pot fi ignorate sau neglijate.

³ Gheorghe-Cristian Popa, *Preotul misionar în areopagul mediatic. Mijloace moderne de comunicare în pastorația ortodoxă*, Editura „Cuvântul Vieții” a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București 2013, p. 25.

6. Internetul – mijloc de difuzare a mesajului creștin ortodox

Acest mijloc de comunicare între oameni a devenit astăzi utilizat pe o scară tot mai largă. Oamenii comunică între ei prin acest canal tehnic, pun întrebări și se exprimă tot mai des cu privire la unele sau la altele dintre problemele care îi frământă. Dimensiunea religioasă a comunicării dintre ei nu poate să lipsească; de aceea, nu de puține ori vedem exprimându-se în lumea virtuală tot felul de opinii cu referire la problemele religioase, care trădează, de multe ori, necunoaștere a universului religios și bisericesc, dar, uneori, se poate observa și multă patimă personală, care întuneacă lumina mesajului propriu-zis.

În acest context, este de mare importanță transmiterea autorizată, corectă și completă a informațiilor religioase, precum și a cunoștințelor din tezaurul învățăturii de credință, care să clarifice, să adâncească și să lumineze dorința sinceră a oamenilor, de a se edifica cu privire la o problemă sau alta, la o întrebare sau alta, referitoare la înțelegerea tainelor credinței ortodoxe.

III. Facultatea de Teologie și contribuția sa la dinamizarea misiunii Bisericii

Biserica are mai multe așezăminte care comunică între ele, care se sprijină unele pe altele, pentru ca împreună să contribuie la afirmarea și prezența acesteia în lume. Între așezămintele bisericești, un loc și un rol aparte îl ocupă Facultatea de Teologie. Aceasta este chemată la modul general să fie acel așezământ de receptare, aprofundare și difuzare a valorilor teologiei ortodoxe în cadrul Bisericii și al societății de astăzi. Teologia nu se poate închide în niște turnuri de fildeș și să reflecteze în izolare asupra problemelor credinței și ale vieții Bisericii, ci ea trebuie mai mult ca oricând să iasă în arena misiunii în mod direct, pentru ca astfel, ea să devină „aluatul” care dospește toată frământătura societății omenești. Derapajele sociale majore care perturbă societatea și o debusolează, nu sunt altceva, decât o ieșire a corpului social uman de sub influența luminoasă a valorilor Bisericii, și, implicit, ale Teologiei.

Deci, o conectare mai directă și mai vie a Teologiei cu prioritățile misiunare ale Bisericii, pe de o parte, precum și cu cele ale interogațiilor omului de astăzi, pe de altă parte, este mai mult decât necesară și binevenită.⁴

⁴ Vezi mai pe larg: Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Misiune pentru mântuire*, p. 391.

Contribuția Facultății de Teologie în derularea misiunii Bisericii poate fi înțeleasă în două direcții fundamentale: în reflectarea asupra priorităților misionare ale prezentului și în desfășurarea de către aceasta a unei misiuni bisericești specifice, sub binecuvântarea și coordonarea ierarhului locului.

1. Lucrarea de reflectare și analiză a Facultății în context misionar

În această direcție Facultatea de Teologie are un câmp larg deschis pentru a avea o contribuție importantă la dinamizarea lucrării misionare a Bisericii. Pentru a înțelege această direcție de lucrare a Teologiei este bine să ne reamintim câteva dintre rațiunile de a fi ale Teologiei, precum și de modul de articulare a acesteia în viața Bisericii.

Misiunea primordială a Teologiei este aceea, de a reflecta continuu asupra conținutului atotcuprinzător și infinit al adevărilor de credință sau al dogmelor⁵, pe care îl pune în lumină în fiecare timp și loc, pentru fiecare generație de credincioși, pentru ca toți să se împărtășească de puterea și lumina lor. Niciodată Teologia nu va putea spune că a epuizat conținutul credinței mântuitoare, ci fiecare aprofundare a ei, reclamă noi și noi adânciri spirituale și evidențieri ale semnificației acesteia pentru viața oamenilor.

Biserica poate reține unele sau altele din aspectele credinței, care au nevoie de o reflexie specială din partea Teologiei și îi poate încuraja pe teologi să identifice acele priorități ce stau în fața Bisericii astăzi. Pe de altă parte, teologia este chemată să contureze și direcții misionare speciale, care să fie în directă legătură cu nevoile spirituale ale omului concret. Într-un limbaj al momentului, Teologia poate oferi Bisericii o expertiză realistă referitoare la modul de desfășurare a misiunii ortodoxe, ținând seama de toate circumstanțele și exigențele actuale ale misiunii.

2. Misiuni desfășurate de Facultatea de teologie

Pe lângă misiunea pe care Biserica o desfășoară în mod curent, ca rațiune de a fi a ei, Facultatea de teologie poate desfășura ea însăși unele misiuni, potrivit specificului, potențialului și oportunităților pe care le oferă contextul eclezial, cultural și social dintr-un anumit loc. Sunt unele perioade din cursul anului bisericesc, care oferă oportunități misionare speciale unui așezământ teologic. Este vorba de marile Posturi de peste an, care prin spe-

⁵ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2003, p. 98 u.

cificul lor, prin semnificația și atmosfera lor duhovnicească, oferă un cadru propice de desfășurare a unor misiuni religioase de către Facultatea de teologie. Aceasta, prin profesorii, studenții și corurile ei are aceste prilejuri de a pune în lumină în mod concret, la o parohie, frumusețea teologiei ortodoxe, în legătură directă cu preoții și credincioșii acelei parohii. Astfel, Facultatea de teologie poate lua pulsul misionar la fața locului, putând să-și adapteze procesul didactic și duhovnicesc în funcție de nevoile concrete parohiale, dar, nu mai puțin, ea poate oferi unității celei mai mici a Bisericii - parohia - un model sau o modalitate de concretizare a frumuseților, bogăției și expresivității slujbelor religioase, a rostirii predicilor, meditațiilor, a dialogului cu credincioșii etc.

În felul acesta, Facultatea de Teologie devine o prezență reală, vie și responsabilă în context eclezial, cultural și pastoral-misionar de mare semnificație și cu un etos aparte.

IV. Concluzii

1. În timpurile pe care le trăim, orice activitate umană, deci, nu mai puțin, lucrarea Bisericii însăși în societate nu poate să se desfășoare la întâmplare, ci misiunea creștină ortodoxă trebuie să aibă câteva direcții clare, ca răspuns la întrebările, neliniștile și aspirațiile omului contemporan.

2. Cea dintâi chemare a Bisericii este aceea de a fi făclia de lumină, comuniune și speranță într-o lume a dezbinării, a violenței și a necunoașterii de către mulți oameni a credinței creștine. Ea trebuie să facă evident pentru omul dintotdeauna valorile perene ale Evangheliei lui Iisus Hristos, ale mesajului de viață și lumină ce izvorăsc din Evanghelia Sa. Luminile credinței devin, astfel, călăuze pentru o umanitate confruntată cu fenomenul complex și acaparator al secularizării. Misiunea Bisericii trebuie să dea un răspuns convingător acestui fenomen, cu toate implicațiile lui.

3. O dimensiune specială a misiunii creștine este aceea a unirii Liturghiei cu Filantropia, adică cea care unește darurile lui Dumnezeu, primite în cadrul Sfintei liturghii cu răspunsul uman la aceste daruri și care îndeamnă pe cei care le primesc să le valorifice în folosul tuturor. Cu alte cuvinte, misiunea Bisericii trebuie să unească iubirea lui Dumnezeu manifestată în Liturghie cu iubirea omului față de Dumnezeu, de oameni și lume, inspirată din darul iubirii euharistice.

4. Pentru ca misiunea Bisericii să atingă un număr cât mai mare de oameni, ea trebuie să folosească instrumentele media, ca pe un auxiliar misio-

nar deosebit de valoros și necesar, în același timp. Presa, radioul, televiziunea, colportajul, în general, ajută în mod semnificativ misiunea Bisericii într-o eră a comunicării.

5. În contextul misionar ortodox nu poate lipsi Școala teologică, care are o menire specială în desfășurarea cu succes a misiunii Bisericii. Nu este vorba doar de reflexia teologică propriu-zisă, asupra Teologiei și a misiunii, ci și de misiunile religioase pe care le desfășoară Facultatea de teologie în diferite parohii, cu prilejul marilor Posturi de peste an sau cu ocazia unor evenimente mai speciale în viața Bisericii. Așadar, misiunea Bisericii devine un fel de respirație a ei, la care sunt implicate toate așezămintele sau instituțiile ei, pentru ca prezența, cuvântul și lucrarea Bisericii să nu fie doar auzită, ci și înțeleasă, valorificată, recunoscută și care să dea roade în viața oamenilor și a lumii.

NOȚIUNEA DE PORUNCĂ ÎN TEOLOGIA MORALĂ TÂLCUIREA PRIMELOR PATRU PORUNCI ALE DECALOGULUI

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad

Abstract

In the Christian Orthodox Tradition defining the commandments it has in sight the human freedom like constitutive function of man's godlike image. The Eastern theology starts with the premise that God endowed the human nature with a mode of being expressed in a multitude of gifts and vocations. The godlike commandments do not ask for anything else except the talents God dressed up the human nature with. Thus, the commandment of God doesn't appear at all as a restrictive and external order given to the man, which would force the man towards a good determined from before and arbitrarily imposed, or which would stop the man from doing deeds reckoned as evil, but it appears rather as a internal need the man finds it within himself, and which the man feels it as his most intimate desire itself. Consequently, the divine (commandment) claim towards the man it has the same content with the fundamental aspiration, or vocation, of the man's nature.

Keywords

Commandment, freedom, icon, idol, monotheism, moral law, Sabbath, The Lord's day, the philosophical ethics, the Ten Commandments.

Noțiunea de *Poruncă* în perspectiva Teologiei Moralei Ortodoxe

Noțiunea de *poruncă* pune în evidență accentele religioase și morale pe care le cuprinde Legea veșnică și Legea morală naturală. De regulă, atunci când se rostește cuvântul „poruncă” nu avem în vedere legea emanată de organismelegiuitoare ale statului civil ci, mai degrabă, revendicările lui Dumnezeu în raport cu omenirea. Termenul de poruncă a fost apropiat (până la confiscare) de ceea ce numim *Decalog* sau *Cele zece porunci*. Analizând noțiunea de poruncă observăm că ea poate îmbrăca fie un înțeles accentuat juridic, fie unul legat de noțiunea de libertate.

Eticile filozofice și cele religioase din spațiul Tradiției apusene definesc porunca îndeosebi într-o perspectivă juridică. Respectiv, aceasta ar fi o dispoziție precisă a legii dumnezeiești ce obligă la împlinirea unui bine dinainte determinat și care oprește săvârșirea unei fapte nepermise. Conform acestei viziuni între Dumnezeu și om ar exista o distanță și un raport exterior pe care normele și poruncile revendicative venite din partea lui Dumnezeu le-ar umple și le-ar reglementa¹. Dumnezeu și-ar exprima voia prin porunci care obligă la săvârșirea binelui și la evitarea faptelor socotite rele și reprobabile din punct de vedere moral. Omul este obligat să-și conformeze deciziile și comportamentul la comandamentele exprimate de porunci și în măsura în care o face este socotit drept și moral². Ar fi de observat că această perspectivă este proprie nu numai creștinismului apusean, ci și stării adamice, adică omului căzut în păcat, descrisă în paginile Vechiului Testament. Iudaismul, în perioada de după apariția mișcării fariseice, a accentuat aceeași înțelegere juridică a poruncilor pe care le-a înmulțit până la încercarea de a reglementa prin norme toate aspectele vieții zilnice. Dintr-o alianță cu Dumnezeu, poporul ales - sub orientarea partidei fariseilor - a transformat raportul cu Dumnezeu într-o relație obiectivată de mulțimea și precizia poruncilor. Teologia apuseană medievală va prelua și dezvolta această perspectivă de înțelegere și cuprindere a relației Dumnezeu-om doar în spațiul normelor, generând așa-numitul *moralism*³. Totul trebuie perceput pe linia

¹ „Semnificația Legii este că ea consemnează porunca lui Dumnezeu într-o formă propozițională, ca normă fixă pentru viață (...) Legea spune ce anume cere Creatorul și Domnul etern și drept de la creaturile Lui”, Carl F. Henry, *Etica creștină personală*, Editura Cartea creștină, Oradea, 2004, p. 401.

² „Normele de diferite categorii sunt în principal norme referitoare la ceea ce trebuie sau poate sau nu trebuie făcut. (...) „principiile morale sunt norme privind acțiunea morală”, Georg Henrik von Wright, *Normă și acțiune*, Editura științifică și enciclopedică, Traducere Drăgan Stoianovici și Sorin Vieru, București, 1982, pp. 30-31.

formală, juridică, în funcție de reglementările poruncilor sau a normelor morale. Viața creștină și virtutea sunt rezumate la seturi sau coduri de porunci. Împlinirea lor formală ar asigura posibilitatea virtuții și ar da certitudinea mântuirii.

În Tradiția creștină ortodoxă *definirea poruncii* are în vedere libertatea umană ca funcție constitutivă a chipului dumnezeiesc al omului. Teologia răsăriteană pleacă de la premisa că Dumnezeu a înzestrat firea umană cu un mod de a fi ce se exprimă într-o multitudine de daruri și vocații. Poruncile dumnezeiești nu solicită altceva decât talanții cu care Dumnezeu a îmbrăcat natura umană. Astfel porunca lui Dumnezeu nu apare deloc drept o dispoziție restrictivă și exterioară aspirației omului, care l-ar obliga înspre un bine dinainte și arbitrar determinat și impus, sau care l-ar opri de la fapte socotite rele, ci, mai degrabă, ca o trebuință interioară pe care omul o regăsește întru sine și pe care o simte ca fiind însăși dorința sa cea mai intimă. Prin urmare, revendicarea (porunca) divină față de om are același conținut cu aspirația sau vocația fundamentală a firii omului. Porunca iese în acest fel din formalismul și juridismul ce obiectivează relația om - Dumnezeu și capătă un preponderent caracter de interioritate (interioritatea reprezintă locul inimii firii umane, adică adâncul cel mai profund al naturii umane, unde fără amestecare și fără despărțire Dumnezeu, porunca Sa și libertatea omului sunt în unitate deplină). Prin caracterul de interioritate porunca nu pierde din sfera sa nici imperativul divin și nici nu se obiectivează (devenind normă abstractă și exterioară vieții omului) și nici nu se diluează spre a se pierde în relativismul umanist. Porunca dumnezeiască, în viziunea Tradiției Ortodoxe, nu-L obiectivează pe Dumnezeu, adică nu-L îndepărtează și nici nu-L izolează undeva într-o transcendență abstractă de unde ar emite norme menite să reglementeze „corect” viața omului. Fiind expresie a darurilor constitutive ale chipului dumnezeiesc al omului, porunca nu este o normă ce vrea să pună în acord și armonie două realități străine și abstractizate una de cealaltă (adică pe Dumnezeu și pe om) ci este expresia unității firești dintre voia lui Dumnezeu și voința (libertatea) omului. Porunca nu este în ea însăși o normă obiectivă și abstractă emisă de Legiuitor către legiuit, ci o realitate ce exprimă deopotrivă hotarul voinței creatoare a lui Dumnezeu și tensiunea intimă a firii umane și manifestarea ei cea mai autentică. Dacă firea omului nu ar fi înzestrată anticipat cu daruri de la Dumnezeu care să exprime în

³ G. E. Moore, *Principia Ethica*, traducere Alin Zăbavă, Editura Du Style, 1997, a se vedea cap. *Etica în raport cu comportamentul*, pp. 267-314.

același timp planul și voința Sa față de destinul omului și al creației, și vocațiile cele mai firești ale intimității umane, poruncile, din expresii intrinseci ale libertății divine și umane, s-ar obiectiva și ar deveni coduri, norme, prescripții obiective ce-ar reglementa juridic viața umană și raportul cu Dumnezeu. Însă orice poruncă pe care Dumnezeu o exprimă în raport cu omul presupune prezența anticipată a unui dar în structura naturii umane și a creației. Dumnezeu a dat omului darul (vocația) și tot El a dat și porunca legată de acel dar, iar porunca este resimțită de om ca un deja al firii sale. Fără această perspectivă - porunca temei și vocație intimă a naturii omului - apare pericolul de a-L vedea pe Dumnezeu ca pe o realitate ce se impune discreționar și arbitrar, iar poruncile Lui și binele din acestea ca pe niște restricționări ale libertății și împlinirii umane. În concluzie, pentru Tradiția creștină răsăriteană, poruncile lui Dumnezeu sunt în aceeași măsură și expresia Voinței Sale suverane și iubitoare dar și expresia cea mai deplină a libertății umane și vocația firească a naturii noastre⁴.

Concluzia aceasta se verifică însă doar în starea edenică (pentru Adam cel necăzut în păcat) și în cea hristică - respectiv în ordinea existențială restaurată de Mântuitorul Hristos. În starea adamică (cea a căderii), porunca este sesizată îndeosebi ca interdicție. Întâia poruncă dată oamenilor în Eden - („în mijlocul raiului era pomul vieții și pomul cunoștinței binelui și răului”, Facerea 2, 9; „roade din pomii raiului putem să mâncăm, numai din rodul pomului din mijlocul raiului ne-a zis Dumnezeu: „să nu mâncați din el, nici să vă atingeți de el, ca să nu muriți”, Facerea 3, 2-3) - exprima nu aspectul de interdicție, ci dimpotrivă. Porunca sublinia raportul: om-hrană-Dumnezeu, și accentua unitatea, dependența și baza umanului în Dumnezeu. Hrana (roadele creației, a pomilor raiului) susținea viața doar în legătură cu Dumnezeu, doar ca un dar al lui Dumnezeu. Porunca accentua că omul, chip al lui Dumnezeu, este el însuși (chipul) darul lui Dumnezeu către om, și că viața umană nu se poate susține decât în legătură, în comuniune cu Dumnezeu izvorul unic al vieții. Porunca solicita omul la această perspectivă. Și ea presupunea harul deja existent în om – respectiv *chipul* care este însăși omul – ce putea evalua porunca și-o putea împlini prin puterile chipului. Porunca viza faptul că nu pomii, nu zidirea, nu hrana susțin viața omului ca viață veșnică. Zicând „să nu mâncați... ca să nu muriți”, porunca lui Dumnezeu nu era o interdicție menită să-l priveze pe om de libertate și de plinătatea

⁴ Ilie Moldovan, *Viața morală creștină*, în vol. *Credința ortodoxă și viața creștină*, Sibiu, 1992, p. 250.

vieții ci era o lămurire, o prevestire și o explicare a unui destin posibil față de care omul putea să se atașeze. Dumnezeu avertiza pe Adam că a mânca, socotind că zidirea și hrana sunt izvorul și susținătoarele vieții și nu Dumnezeu, însemna atașarea de moarte și lipsirea de viață. Acestea pentru că Viața ce nu poate fi atinsă de stricăciunea trecerii și a distrugerii o posedă întru Sine și de la Sine doar Dumnezeu. Zidirea posedă elementele necesare supraviețuirii biologice a omului însă nu de la sine și prin sine ci ca dar și lucrare a lui Dumnezeu.

Ispitirea demonică voia să răstoarne tocmai această perspectivă. Diavolul sugerează primilor oameni că: a) porunca lui Dumnezeu este norma restrictivă și interdictivă, iar Dumnezeu un Stăpân arbitrar și discreționar: „Dumnezeu știe că în ziua în care veți mânca din el, vi se vor deschide ochii și veți fi ca Dumnezeu” (Facerea 3, 5); b) Dumnezeu nu este nici izvorul unic al vieții și nici susținătorul ei, ci zidirea (hrana) posedă această calitate: „veți mânca din el (pom)... și veți fi ca Dumnezeu”. Așadar, Diavolul modifica (transferă) porunca lui Dumnezeu de la statutul de temei și vocație a naturii umane la cel de normă obiectivă ce reglementează interdictiv relația dintre două realități străine și abstracte una de cealaltă, respectiv dintre Stăpân (Dumnezeu) și sclav (omul). Dumnezeu este obiectivat, adică distanțat și abstractizat într-un „departe”, într-un univers propriu, de unde dă legi și porunci străine de libertatea și vocația firii umane! Porunca divină, sugerează Diavolul, este doar o normă obiectivă menită să apere o ordine arbitrar și discreționar stabilită de Dumnezeu! Împropriindu-și această perspectivă, omul căderii, descris de paginile Vechiului Testament, se va raporta atât la Dumnezeu cât și la poruncile Lui ca la niște realități străine și opresive. Lespezile de piatră ale celor Zece porunci, glasul profeților, precum și nenumăratele intervenții miraculoase ale lui Dumnezeu în istoria alianței Lui cu poporul evreu, au fost înregistrate de firea căzută a omului drept interdicții, limitări și norme rigide.

Întruparea lui Dumnezeu în istorie a însemnat și restaurarea ontologică a naturii umane. Firea omului a fost rezidită prin ridicarea și centrarea ei în Ipostasul divino-uman al Domnului întru care s-a împărțit de atributele firii dumnezeiești. Prin Taina Bisericii, subiectul uman se face părtaș lucrării restauratoare a lui Hristos. „A primi Botezul înseamnă a primi însăși existența, înseamnă a fi creați din nimic”⁵. Sfântul Ioan Gură de Aur scrie că în

⁵ Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, Traducere Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, pp. 24-29.

Botez „nu preotul te botează ci Dumnezeu însuși atinge creștetul tău” și rostește omului „Fiul Meu ești tu, Eu astăzi te-am născut”, și că sentința „pământ ești și în pământ te vei întoarce”⁶ se anulează, iar „făptura se îmbracă în virtute... se sprijină de nemurire... poartă cununa dreptății, ca totul în ea să arate vrednicia ei împărătească prin asemănarea cu frumusețea Arhetipului”⁷. Botezul e o facere din nou a omului, superioară facerii inițiale a lui Adam.

„Întâiul om a fost zidit în ziua a șasea, scrie Sfântul Ioan Gură de Aur, dar omul nou e zidit în ziua întâi, căci prin Botez – care e învierea noastră, Paștele nostru, Duminica noastră – ne întorcem în ziua întâi, în care a fost zidită lumina”⁸.

Dacă pentru omul inițial a fost de trebuință „să-i facem ajutor potrivit pentru el”, starea întru care firea umană este ridicată prin Botez este incomparabil superioară: „nimic asemănător în Botez, această creație din nou. De ce ajutor ar mai avea nevoie cel ce primește harul Duhului Sfânt și care e desăvârșit în Trupul lui Hristos?” Aceasta este, așadar, restaurarea ontologică a firii umane în Hristos. Ea presupune pe lângă restaurarea „inimii” omului și refacerea raportului dintre aceasta și porunca lui Dumnezeu.

În Iisus Hristos Domnul, poruncile lui Dumnezeu sunt resimțite de către om, la fel ca-n starea primordială, drept temeieri și vocații ale sale. Legea însăși este „plinită” de către Mântuitorul în sensul că este dezbrăcată de orice înțeles interdictiv arbitrar. Porunca devine nouă: „poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul!”⁹. Este absolut nouă pentru că nouă este starea existențială (descrișă mai sus) întru care Hristos a ridicat firea umană. Pentru creștin, ca mădular al Bisericii lui Hristos, porunca izvorăște și își primește conținutul și sensul din întâlnirea și comuniunea cu lucrarea și Persoana lui Hristos din cadrul iconomiei treimice. Integrarea vieții omului prin Sfintele Taine face cu putință ca porunca nouă a lui Hristos să fie devansată de harurile sacramentale ce îmbracă „inima” omului, astfel încât împlinirea ei să

⁶ Ioan Gură de Aur, *Cateheze baptismale*, Traducere Pr. Marcel Hancheș, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2003, p. 55.

⁷ Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, 37, Traducere Grigorie Teodorescu, Editura Sofia, București, 1998, p. 123.

⁸ Ioan Gură de Aur, *Cateheze baptismale*, pp. 54-55.

⁹ Neofit Zăvorățul din Cipru, *Zece cuvinte despre poruncile lui Hristos. Cinzeci de capete*, Traducere Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2015, pp. 38-39.

fie nu doar cu putință ci resimțită de firea omului drept spațiul libertății sale depline. Porunca în stadiul restaurării în Hristos este o chemare la desăvârșire, la o viață cu adevărat dumnezeiască. Este o chemare la a concretiza în existență a ceea ce omul a devenit (a fost făcut) în Botez: un hristofor și un transfigurat prin har. Împlinirea poruncilor pentru omul renăscut în har înseamnă o asumare tot mai deplină a unirii cu Dumnezeu realizată deja în Botez, înseamnă o liturghisire a darurilor sacramentale și o prelungire a lor asupra tuturor aspectelor vieții pământești a omului și asupra întregii creații.

În lumina acestei perspective în spiritualitatea ortodoxă se afirmă că „Dumnezeu este ascuns în poruncile Lui (adică în darurile hristice ce îmbracă firea umană prin Sfintele Taine) și că Se arată pe măsura împlinirii lor (adică în măsura transferării conținutului poruncilor în toate aspectele vieții zilnice)”. În aceeași viziune se poate afirma că *nu noi ținem poruncile ci poruncile ne (sus)țin pe noi*, în sensul că viața creștină virtuoasă nu este (în primul rând) consecința unui comportamentarism „corect”, ci, mai degrabă consecința unor temeieri (daruri și daturi) dăruite firii omului în apele renăscătoare ale Sfintelor Taine, pe care poruncile le actualizează în existența zilnică drept prezență și lucrare a lui Dumnezeu în om.

Tâlcuirea primelor patru porunci ale Decalogului

Porunca a I-a: „Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, Care le-a scos din pământul Egiptului și din casa robiei. Să nu ai alți dumnezei afară de Mine” (Ieșirea 20, 2-3).

Porunca aceasta fundamentează monoteismul iudaic. În Vechiul Testament Dumnezeu se descoperă pe Sine ca un Dumnezeu zelos (gelos), iar raportul Său cu omul este privit ca un raport căsătorial, nupțial dintre El și sufletul omului (Isaia 5, Cântarea Cântărilor, Ieremia 2, 21-32). Idolatria poporului este privită de Dumnezeu ca desfrânare:

„cum poți tu să zici: nu m-am întinat și n-am umblat după Baal? Privește la purtarea ta din vale și află ce-ai făcut tu, cămila sburdalnică, tu care cutreieri toate drumurile. Asină sălbatică, deprinsă în pustie, care în aprinderea poței ei, soarbe aerul! Cine o va putea împiedica să-și satisfacă pofta? Toți cei ce o caută, nu se vor osteni, că în luna ei o vor găsi. Când s-a zis: întoarce-ți piciorul de la calea strâmbă și gâtul nu-l deprinde a în-

seta, ea a răspuns: nu, zadarnic! Căci iubesc dumnezei străini și merg după ei” (Ieremia 2, 23-25).

Gelozia lui Dumnezeu față de desfrânarea poporului prin idolatrie trebuie înțeleasă pe coordonata iubirii lui Dumnezeu care lămurește prin această poruncă faptul că doar El este sursa și posibilitatea vieții. Înafara credinței întru El omul se racordează la moarte. Precum prin desfrâu izvoarele vieții seacă, tot așa prin idolatrie omul se închide în spațiul morții. *Porunca I-a* subliniază că Revelația este unicul izvor autentic pentru religiozitatea umană. Fără Revelație omul rămâne prizonierul dumnezeilor străini și în casa robiei păcatului și a morții.

Pentru creștini cunoașterea lui Dumnezeu se face în chip deplin în Hristos. Împotriva acestei Porunci se păcătuiește prin: închinarea la zei (idoli), prin apostazie, prin starea de ateism, prin răstălmăcirea învățaturii despre Biserica lui Hristos, prin practici oculte precum: superstiții, văjitorie, descântece, spiritism, prin antropocentrism și secularism.

Porunca a II-a: „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ jos, și din câte sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor, nici să le slujești, că Eu, Domnul Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru vina părinților ce Mă urăsc pe Mine, până la al treilea și al patrulea neam, și Mă milostivesc până la al miilea neam către cei ce Mă iubesc și păzesc poruncile Mele” (Ieșirea, 20, 4-6).

Porunca a II-a întregeste și lămurește expresia „alți dumnezei” din *Porunca I-a*. Idolii sunt proiecții și plăsmuiri ale imaginației omului căzut și lipsit de Revelația supranaturală despre Dumnezeu. Reprezentările materiale ale divinității pornesc de la ideea că divinitatea poate fi circumscrisă și localizată în statuia idolului. Alteori idolii (zeii) sunt consecințe ale patimilor umane pe care mintea căzută a omului le personalizează, apoi le absolutizează, pentru ca în cele din urmă să le aducă închinare. Așa apar zeii erotismului, ai războiului, urii, beției. Pe aceste devieri religioase ale omului se grefează apoi lucrarea diavolului, astfel încât idolatria este de fapt închinarea la demoni.

Porunca a II-a nu vizează în nici un fel icoana creștină. Icoana nu este o plâsmuire bolnăvicioasă a unei realități inexistente, nici consecința unei vieți (minți) împătimate și nici lucrare a diavolului. Baza icoanei este întruparea Fiului lui Dumnezeu în istorie. Cuvântul veșnic S-a făcut trup fără a înceta să fie deplin Fiul în sânul Sfintei Treimi! Realitatea întrupării presupune unitatea neamestecată și nedespărțită dintre natura divină și natura umană ale Logosului. În chipul întrupat al lui Hristos strălucește necuprinsa și nedescrriptibila dumnezeire. Doar realitatea absolută a întrupării dă posibilitatea chipului iconic al Domnului.

„Scopul imaginii (icoanei), scrie Leonid Uspenski, constă tocmai în manifestarea cât mai fidelă și mai completă a adevărului întrupării divine - atât cât o permit mijloacele artei. Imaginea Omului Iisus este imaginea lui Dumnezeu; de aceea, privindu-I icoana, Părinții Sinodului al VII-lea Ecumenic spuneau: în Aceiași Hristos contemplăm deopotrivă negrăitul și ceea ce este înfățișat”¹⁰.

Icoana nu este o simplă imagine sau portret pentru că modelul ei nu ține simplu de lumea naturală, și nu este nici idol pentru că nu înfățișează o natură autonomizată de Dumnezeu. Icoana redă „carnea sfântă”¹¹ respectiv natura umană transfigurată a Domnului Hristos. Icoana înfățișează chipul transfigurat al Mântuitorului așa cum a strălucit pe Tabor. *Condacul* din *Duminica Ortodoxiei* este foarte sugestiv asupra conținutului icoanei:

„Cuvântul Tatălui Cel necuprins, din tine Născătoare de Dumnezeu S-a cuprins întrupându-Se; și chipul cel înviat, la chipul cel dintâi întorcându-l, cu dumnezeiasca podoabă l-a amestecat. Deci, mărturisind mântuirea, Îl închipuim cu fapta și cu cuvântul”¹².

Așadar, distingem între idol, icoană și tablou cu temă religioasă. Acestea din urmă pendulează între pietism și idolatrie întrucât deși pare a trimite

¹⁰ Leonid Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Traducere Teodor Baconsky, Editura Anastasia, București, 1994, p. 112.

¹¹ L. Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, p. 112.

¹² L. Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, p. 103.

înspre o realitate sacră estompează de fapt privirea la o natură umană în care a biruit carnea, trupescul, imediatul.¹³ Icoana este o prezență de dincolo și o trimitere înspre dincolo de ea.

Împotriva Poruncii a II-a se păcătuiește prin turnarea de idoli, cărora li se atribuie calități divine, prin căderea în patimi numite de Scriptură închinare la idoli, precum: iubirea de argint, desfrânarea, lăcomia, parvenitismul (conform Coloseni 3, 5, Filipeni 3, 19, Tit 1, 12).

Porunca a III-a: „Să nu iei numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert, că nu va lăsa Domnul nepedepsit pe cel ce ia în deșert numele Lui” (Ieșirea 20, 7).

Porunca a III-a este o dezvoltare a conținutului primelor două porunci. Ea subliniază consecințele raportării omului la Dumnezeu prin invocarea sau rostirea nepotrivită a numelui Acestuia. Numele lui Dumnezeu poate fi luat în deșert în atitudinile de bagatelizare (folosirea numelui lui Dumnezeu în toate nimicurile și rostirea Lui fără fior sacru), în glumele care ridiculizează și batjocoresc pe Dumnezeu și realitățile sacre și în folosirea numelui lui Dumnezeu în expresii pornografice, în înjurături și hule. Legea mozaică prevedea în astfel de situații măsuri radicale și pedepse drastice: „hulitorul numelui Domnului să fie omorât neapărat; toată obștea să-l ucidă cu pietre. Sau străinul, sau băștinașul, de va huli numele Domnului, să se omoare” (Leviticul 24, 16). Astfel de pedepse subliniază că luarea în deșert a numelui lui Dumnezeu înseamnă renunțarea din partea celui ce o face la viață. Aceasta întrucât doar Dumnezeu este izvorul și susținătorul vieții, iar hulirea Domnului este tot una cu renunțarea sau închiderea înspre sursa vieții și îmbrățışarea unui mod existențial care este chip al morții.

Creștinismul va prelua această perspectivă cu privire la numele lui Dumnezeu. Rostirea numelui presupune un grad de prezență a realității invocate și o anumită relație cu aceasta. În viziunea Scripturii numele unei persoane nu este ceva arbitrar și întâmplător. Persoanele își primesc numele în funcție de rostul cu care Dumnezeu le cheamă la existență. Numele le aduce aminte permanent că trebuie să rămână și să lucreze în interiorul proniei și a planului dumnezeiesc cu lumea. Bunăoară patriarhul Iacob a primit acest nume la naștere în amintirea faptului că a venit pe lume ținându-se cu mâna de călcâiul fratelui său Isav (acesta și-a primit numele de la faptul că la naștere a fost plin de păr pe corp) (Facerea 25, 24-26). Însă atunci când Dumnezeu

¹³ L. Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, pp. 113-114.

l-a cheamat la un rost mai înalt în iconomia istoriei mântuirii, i-a schimbat numele în Israel („de acum nu-ți va mai fi numele Iacob, ci Israel te vei numi, că te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și ai fost mai tare”, Facerea 32, 28). Și refuzul creaturii de a rămâne în destinul rânduit de Dumnezeu este înregistrat tot prin nume - spre exemplu îngerul cel plin de toate desăvârșirile, cel purtător de lumină sau de rațiunile dumnezeiești așezate în el, Lucifer, devine, atunci când refuză rămânerea în comuniune cu Dumnezeu, Diavol (cel care desparte, cel ce se mișcă împotriva). Prin urmare numele este semnificativ.

Hulirea numelui Domnului înseamnă intrarea celui ce o face în spațiul morții. În conștiința creștină a poporului român puterea numelui este grăitoare atunci când vine vorba de diavol și de drăcui. Rostirea numelui celui rău este nefastă, întrucât înseamnă prezență și înstăpânire a acestuia asupra celui ce drăcuie. De aceea în limbajul poporului numele celui rău a fost înlocuit cu „ucigă-l toaca”, „ucigă-l crucea”, „nefărtate” (cel cu care nu te poți înfrăți).

La celălalt pol, spiritualitatea creștină ortodoxă a dezvoltat o teologie a numelui în așa numita „rugăciune a lui Iisus” care concentrează în rostirea numelui Domnului întreaga devenire dohovnicească și posibilitate de îndumnezeire prin har.

Împotriva Poruncii a III-a se mai păcătuiește prin înjurături și blesteme. Înjurăturile sunt cu atât mai grave cu cât Persoana a Doua a Sfintei Treimi se numește pe Sine Dumnezeu Cuvântul. Înjurătura înseamnă ieșirea din Cuvânt, separarea de Logos și pervertirea vieții prin cuvântul blasfemiator până la măsurile diabolice. Înjurătura descoperă că din interioritatea celui ce înjură, Cuvântul a fost alungat și în ea tronează doar ura față de existență și față de devenirea întru ființă. Blestemele sunt formule prin care Dumnezeu este chemat să se facă slujitor patimilor celor iraționale. Așa apare expresia „bată-te Dumnezeu!”. Atunci când blasfemiatorul constată că Dumnezeu nu coboară în registrul răutății și a patimilor sale, poate face următorul pas - invocarea Satanei de a-1 sluji. Porunca a III-a se calcă și prin jurământul mincinos, prin călcarea jurământului cu deplină știință, prin cărtire împotriva rânduielilor și judecăților lui Dumnezeu cu lumea, prin necinstirea lucrurilor sfințite și prin purtarea fără fior sacru în Biserică.

Porunca a IV-a: „Adu-ți aminte de ziua odihnei, ca să o sfințești. Lucrează șase zile și-ți fă în acelea toate treburile tale, iar

ziua a șaptea este odihna Domnului Dumnezeuului tău: să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fica ta, nici sluga ta, nici slujnica la, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămâne la tine, că șase zile a făcut Domnul cerul și pământul, marea și toate cele ce sunt într-însele, iar în ziua a șaptea s-a odihnit. De aceea a binecuvântat Domnul ziua a șaptea și a sfințit-o” (Ieșirea 20, 8-11).

Porunca a IV-a întregește conținutul Poruncii a III-a. Dacă în Porunca a III-a se cerea evitarea rostirii numelui lui Dumnezeu cu nevrednicie, în Porunca a IV-a rânduiește cinstirea lui Dumnezeu prin Sabat (Ziua odihnei). Evreii și-au concentrat întreaga lor viață religioasă în jurul Sabatului (Sâmbetei). Era ziua regină, ziua cinstirii Domnului prin participare la Corțul Sfânt și prin abținere de la orice lucrare fizică cu scop material. Sâmbăta începea cu amurgul zilei de Vineri și dura până la asfințitul din ziua Sabatului. Totul era concentrat pe cinstirea lui Dumnezeu și invocarea numelui Acestuia. Rugăciunile particulare, familiale și publice erau riguros rânduite și observate. Sabatul și sărbătorile anuale (Leviticul, 23-25) au adus evreilor atâta stabilitate în istorie încât nici un exil nu a fost în stare să-i deznaționalizeze. Aceasta pentru că sărbătorile dăruiesc etniilor voința de a trăi în curgerea istoriei sub semnul unor sensuri adânci, transcendente.

Creștinismul a preluat și a transferat sensul Sabatului ca zi de odihnă a Domnului în ziua Duminicii, Noua Zi a Domnului, Noul Sabat! Noțiunea de odihnă a primit în creștinism înțelesul de mântuire sau de intrare întru Împărăția Domnului. Expresia din *Psalmul 94, 11* „nu vor intra întru odihna Mea”, sau cea din popor „Dumnezeu să-l odihnească”, precum și teologia paulină care vorbește despre „noua zi de odihnă” (Evrei 4, 7), despre „noua sărbătoare de odihnă a poporului lui Dumnezeu” (Evrei 4, 9), în care trebuie „să ne silim cu toții a intra” (Evrei 4, 11), trimit spre acest înțeles fundamental al zilei de odihnă, ca zi în care Dumnezeu lucrează mântuirea creaturilor, iar omul este chemat să-și lucreze și el mântuirea. Sărbătoarea pentru creștini – esențial centrată și dezvoltată apoi din ziua Duminicii – este consecința Întrupării Domnului în lume și a Învierii lui Hristos prin care în timpul pieritor pătrunde veșnicia, iar planul temporal

este ridicat în „astăzi-ul” netrecător al lui Dumnezeu¹⁴. În Noul Sabat, prin Sfânta Liturghie, creștinii ospătează deja în Împărăția lui Dumnezeu, care deja a venit. Ca „zi sfințită de Domnul” (Isaia 58, 13) Duminica, Ziua odihnei creștinilor, este Ziua în care Dumnezeu valorifică timpul, iar vremelnicul valorifică Prezența nemijlocită a lui Dumnezeu în el. Istoria este ridicată astfel la statura de Împărăție a vieții dintru care stricăciunea și moartea au fost izgonite. Prin Sărbătoare timpul ajunge Parusie, pentru că în el Dumnezeu deja a venit, deja a coborât. Și această coborâre a lui Dumnezeu și „cuprindere” a Lui în inima timpului și a istoriei face ca acestea să-și atingă suprema rațiune de a fi! Din Ziua Domnului izvorăște și se ordonează ziua omului. Duminica este Noua Zi a Domnului și Ziua prin excelență a omului. Astfel viața creștină se centrează pe Ziua Domnului, adică pe Ziua Învierii, pe Ziua permanentului sfârșit al morții și al neîncetatului început (izvor) al unei noi vieți. Prin Ziua Domnului (Duminica) timpul se scurge de la o plinătate către altă plinătate, adică, de la o Zi a Învierii, către altă Zi a Învierii, până când „mai cu adevărat,” prin mormânt – care și el a devenit biserică, iar moartea trecere, paște – ne vom odihni întru Duminica neînserată a Împărăției. „Fiecare sărbătoare este șansa vindecării, înnobilării, sfințirii, îndumnezeirii unui om și al neamului din care se trage și pe care îl poartă mai departe... Aceste călătorii calendaristice, sărbătoare de sărbătoare, duminică de duminică, ale proslăvirii, sunt un marș triumfal din slavă în slavă, din dar în dar...”¹⁵. Fiecare Duminică, ziua a opta în iconomia liturgică, este și începutul dar și finalitatea zilelor săptămânii, este și începutul dar și finalitatea efortului moral al credinciosului. Este sfârșitul zilelor săptămânii, a timpului adică, pentru că este ziua în care s-a încheiat așteptarea mântuirii iar răul a fost biruit și izgonit, iar timpul în spațiul Duminicii este ridicat dincolo de limitele lui, și, este începutul noului veac (eon), pentru că Hristos a înviat în această zi și a inițiat începutul noii creații⁹². Ziua Domnului înrădăcinează pe om în istorie, în lume, fără însă a-l epuiza și a-l alinia pe om lumii și istoriei. Întrucât este începutul unei noi vieți, dar care se desfășoară în inima lumii actuale, Ziua Domnului – ca temelie și izvor al vieții duhovnicești – îl pune pe credin-

¹⁴ Ilie Moldovan, *Calendarul viu – dialoguri euharistice între generații*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007, pp. 162-163.

¹⁵ I. Moldovan, *Calendarul viu – dialoguri euharistice între generații*, p. 181.

cios în situația de a-și asuma condiția terestră cu cea mai profundă responsabilitate. Eshatologia Zilei a opta nu înseamnă renunțarea la timp și la datele concrete ale Creației.

Astfel pentru creștini odihna sărbătorii nu presupune a nu face nici un lucru ci a face cele pe care Dumnezeu le face și le lucrează, înseamnă a lucra cele spre mântuire! Prin urmare, Porunca a IV-a se calcă atunci când omul prin ceea ce face nu se află în procesul sfințirii și al îndumnezeirii vieții. Păcatul fundamental în raport cu Ziua Duminicii este neparticiparea la Euharistie care este izvorul Prezenței și lucrării lui Dumnezeu în creație.

EXPERIENȚA HARULUI NECREAT: ASPECTE TEOLOGICE ȘI SPIRITUALE ALE PĂRINȚILOR RĂSĂRITENI AI BISERICII

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada

Abstract

The human person in Orthodoxy is never a static reality or presence. He is always understood as a being of communion, because he wants to meet other people, his fellows and, in particular, his eternal prototype, which is „a communion of persons”, the Trinity God. The Orthodox theology and spirituality affirm and express themselves by pointing to the possibility and reality of man’s communion with God through the uncreated divine and existential energies. Life within the Tradition of the Church means life within truth, and the communion is understood as a live and immediate communion with the truth of the Father within the Holy Spirit. Orthodox spirituality is a spirituality of uncreated grace, not only because it is presented during grace, which is the time of the Church, but also because it can be achieved only with the work of the grace, which transfers the spiritual to the believer at the level of the experience of grace, that is, at the level of the ontology of the Holy Spirit.

Keywords

Holy Trinity, Church, Orthodox ethos, commandments, person, communion, deification

Temeiul triadocentric al moralei și spiritualității ortodoxe

Existența creștină este înrădăcinată și întemeiată pe misterul Preasfintei Treimi și viața creștină autentică începe, se continuă și se desăvârșește ca lucrare și energie mântuitoare a Treimii Preasfinte, care este taina libertății și a iubirii, a comuniunii lui Dumnezeu cu omul și a unirii adevărului dumnezeiesc și omenesc¹. În numele Preasfintei Treimi „am fost botezați, prin acest nume trăim, cunoaștem și gândim, prin care suntem și vom fi veșnici deoarece de la Dumnezeu avem ființa și existența fericită”². Aceasta este taina vie a credinței revelate în Biserică. Sfântul Ioan Damaschinul, dogmatistul prin excelență al Bisericii Ortodoxe, consideră necredința lipsa comunicării cu tradiția Bisericii universale și o consideră în mod firesc, nu declarativ sau „raționalist”. El declară atât în Prologul trilogiei lui, *Πηγὴ γνῶσεως*³ (Izvorul cunoașterii), cât și în al doilea capitol al *Dialecticilor*⁴ primei părți a trilogiei, că nu se pune în discuție să exprime părerile lui proprii, „de la mine însumi nu voi grăi nimic”.

Pentru spiritul modern secular, Tradiția Bisericii exprimată prin teologia/dogma calcedoniană este „inadecvată pentru lumea modernă”⁵. Pentru Biserica Ortodoxă, dogma de la Calcedon a „salvat” viața creștină de la naufragiul și înșelăciunea eticismului îngust și limitat, precum și de duhul legalist absolut specific raționalismului exclusiv. Taina relației creatului și Necreatului cu experiența vie a Tradiției și cu măsurile rațiunii s-au descris analitic și principal „apofatic” și așa s-a înarmat credința dreaptă⁶. Dogma hristologică a Calcedonului, spune Nikos Matsoukas, luminează și relaționează Biserica cu creația și cu istoria. Aceste legături nu sunt dialectice, ci realități și evenimente eminamente soteriologice, ce izvorăsc din har și din posibilitatea mântuirii universale întru Hristos. Nu sunt nici legături de autoritate și stăpânire peste lume, ci relații binecuvântate de har și dar

¹ Cf. Μιχαήλ Καρδαμάκη, *Τό Άγιον Πνευμα και η Θέωσεις της ανθρωπίνης φύσεως*, Αθήνα, 1971, p. 51 și u.

² Sfântul Simeon Noul Teolog, *Θεολογικός Α'*, în: *Sources Chrétiennes*, Nr. 122, p. 128.

³ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Εκδοσεις Ακριβής Ορθοδόξου Πίστεως*, Μετάφ. Ν. Ματσούκα, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 1983, p. 14.

⁴ Sfântul Ioan Damaschinul, *Fons scientiae*, praef. (Προοίμιον), PG 94, 525 A și *Capita dialectica* 533 A.

⁵ Cf. Ernst Troeltsch, „*Judentum und Christliche Antike, Die alte Kirche*, GS IV, p. 91; *Die Bedeutung der Geschichtlichkeit Jesu für den Glauben*, p. 162; *Logos und Mythos in Theologie und Religionsphilosophie*, GS II, p. 817.

⁶ Νίκος Αθ. Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Θεσσαλονίκη, 1994, Β, p. 309.

ce izvorăsc de la Dumnezeu, misterul asumat al libertății și iubirii⁷. O poziție corectă nu se exprimă prin acomodarea ușoară și nerelaționată a Bisericii cu lumea, dacă desigur iubirea pentru lume, înnoirea și recrearea ei presupun paradoxal implicarea în problemele ei, dar și, pe de altă parte, necompromisul cu lumea. Paradoxul acestei concomitente ieșiri din ea și intrări în sfera ei poate fi depășit sau transfigurat prin harul lui Hristos cel Întrupat și Răstignit⁸. Matsoukas a demonstrat că izvoarele teologice și spirituale ale Ortodoxiei arată clar câte înțelegeri sunt grecești în cadrul conținutului credinței ortodoxe, dar și câte au dependență de istoria Noului Testament⁹. Harnack, Sohm etc. sunt de părere că dogma și organizarea Bisericii de pe urmă nu au relație cu conținutul real al vieții bisericești. Probabil acest lucru este valabil pentru adogmatismul Protestanților puși în situația de a-și argumenta afirmațiile/elucubrările teologice. Însă, în conformitate cu dubla metodologie a Sfinților Părinți (metodologia patristică a fost întâi de toate o cunoaștere harismatică și pe urmă s-a definit pe sine printr-o abordare teoretic-teologică a adevărului), luând în considerare aspectul ontologic și liturgic al comuniunii harismatice ecleziale, asemenea concluzii sunt fără temei chiar și din punct de vedere istoric.

Olivier Clément afirmă că

„marea teologie bizantină ajunge să transfigureze vocabularul elenistic în lumina Revelației. Împotriva „renașterilor” periodice ale raționalismului antic și ale gnozei neoplatoniciene, Biserica subliniază întotdeauna foarte clar atât unitatea omului, cât concepția cunoașterii ca întâlnire și participare personală în Duhul Sfânt a umanității transfigurate de Hristos care ne este comunicată prin Sfintele Taine”¹⁰.

Este vorba despre metamorfoza ontologiei. Părinții greci, mai ales cei capadocieni și Sfântul Dionisie, au transfigurat în lumina Revelației de la Niceea vocabularul ontologiei grecești, introdus în gândirea ortodoxă. Dar

⁷ Ματσούκας, Η Ορθόδοξος πνευματικότητα και ο σύγχρονος πνευματικός άνθρωπος”, *Χριστιανισμός – Μαρξισμός*, Θεσσαλονίκη Σεμινάριου Θεολόγων, Θεσσαλονίκη, 1968, p. 96.

⁸ Cf. Αγουρίδης Σάββας, *Το Ευαγγέλιον και ο σύγχρονος κόσμος*, Θεσσαλονίκη, 1970, p. 51 și.u.

⁹ Ματσούκας, *Γένεσις και ουσία του ορθόδοξου δόγματος*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 1969, pp. 29-106.

¹⁰ Olivier Clément, *Biserica Ortodoxă*, Universitas, 2000, p. 15.

ontologia este folosită astfel pentru a exprima taina centrală a revelației creștine: aceea a persoanei.

Învățătura de credință explicitează pe Hristos și lucrarea Lui de recapitulare și mântuire a tuturor în El, Care a spus despre Sine: „Eu sunt Adevărul” (Ioan 14, 6). Hristos este noutatea tuturor noutăților, unica noutate de sub soare¹¹, centrul dinamic al teologiei și antropologiei, a soteriologiei și spiritualității. Sfântul Maxim Mărturisitorul ne spune că Hristos este scopul și sfârșitul tuturor ființelor create¹². Hristos, Dumnezeu – Omul, care prin Întruparea Lui și-a asumat și Trupul Bisericii, este viața care se oferă omului și lumii, viață unică și adevărată, viața cea nouă și veșnică a poporului și a lumii lui Dumnezeu. Unicitatea iconomiei lui Hristos nu este exclusivitatea, ci este universalitatea Adevărului, veridicitatea Revelației, fericirea Bisericii¹³. Singurul pericol pentru morala și spiritualitatea creștină este negarea sau falsificarea temeiului și conținutului lor hristologic sau hristocentric. Pentru că atunci ele se reduc și se transformă treptat într-o viață duhovnicească de imitare greșită, într-o religiozitate bolnăvicioasă și interioritate psihologică închisă, într-o discuție și peregrinare metafizică, ciudată, într-o lume transcendentă și impersonală a ideilor. Aceasta ar însemna despărțirea vieții duhovnicești și a realității vieții sau a conținutului spiritualității de relația ontologică cu Hristos și transformarea lor într-o moralitate individuală. Iconomia Întrupării lui Hristos, spune Sfântul Grigorie Teologul, înseamnă „că cei care au murit în Adam, trăiesc însă în Hristos, se înrudes, sunt răstigniți, biruiesc și învie cu Hristos”¹⁴.

Învățătura de credință fundamentează viața duhovnicească a celui ce crede liber, pentru că ele sunt expresia comuniunii lui cu Dumnezeu ca persoană, Care este iubire, Care iubește și se revelează omului. „A ne mântui - spune Părintele Dumitru Stăniloae - înseamnă ieșirea din izolarea noastră și unirea cu Hristos și cu ceilalți oameni”¹⁵. Pentru că persoana, harul libertății persoanei posedă ca însușire înăscută iubirea aproapelui, în special, iubirea lui Dumnezeu și cunoașterea prin și cu iubire¹⁶. Iar comuniunea in-

¹¹ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita de charitate*, Centuria 2, PG 90, col. 984.

¹² Sf. Maxim Mărturisitorul, *Questiones ad Thalassium*, PG 90, col. 621.

¹³ Αθανάσιος Γιέφτις, „Η Βιβλικής και πατερικής προελεύσεως περι Θεώσεως του ανθρώπου διδασκαλία του Γρηγόριου Παλαμά” în Γ.Ι. Μαντσαρίδη, *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς στην ιστορία και το παρόν*, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Άγιον Όρος, 2000, p. 455.

¹⁴ Sf. Grigorie Teologul, *Oratio* 38, PG 36, col. 312, 316.

¹⁵ Pr. Dumitru Stăniloae, *Θεολογία και Εκκλησία*, μτφρ. Νίκος Τσιρώνης, Εκδ. Τήνος, Αθήνα, 1989, pp. 179, 196.

terpersonală nu este altceva decât expresia libertății și a credinței, este rezultanta libertății sinergice a credinței. Credincioșii prin înfierea dumnezeiască „primesc libertatea credinței” care domnește „în curtea lui Dumnezeu”¹⁷. Astfel, învățătura de credință sau dogmele Bisericii au menirea să promoveze o comuniune iubitoare, mântuitoare a noastră cu Dumnezeu cel personal. Ele sunt interpretarea eclezială a realității Persoanei lui Hristos în progres infinit de extindere, actualizare și comuniune cu oamenii. Hristos este Însuși dogma cea vie, sfințitoare a întregii mântuiri. Hristos este dogma cea vie a mânturii, însăși Mântuirea, Care ne cheamă pe toți la transfigurarea vieții noastre.

Sfântul Grigorie Palama a susținut cu tărie că Dumnezeu nu constituie o esență transcendentă, inaccesibilă, ci o prezență vie iubitoare, mântuitoare în lume și în istorie¹⁸. Acest caracter ontologic al comuniunii cu Dumnezeu prin harul necreat dogmatizează și antropologia Sfântului Grigorie Palama, de vreme ce înțelegerea teologică rămâne, prin excelență, antropologică. Palama crede că dogma Preasfintei Treimi este drumul cel mai sigur pentru accesul la o antropologie corectă¹⁹. De aceea, așează în textele lui creația omului după chipul lui Dumnezeu pentru că aceasta conține posibilitatea înnoirii și desăvârșirii lui ontologice. Prin expresia „după chipul lui Dumnezeu” se fundamentează temelia ontologică, culmea comuniunii dintre Dumnezeu și om prin harul necreat²⁰. Scopurile vieții umane, în cadrul creației omului ca și chip al lui Dumnezeu, nu aparțin pur și simplu cadrului istoric-social. Acest cadru real acoperă doar mijloacele. Scopurile aparțin sferei Duhului, în progresul asemănării omului cu Dumnezeu.

Dar câți am ajuns să descoperim, în intimitatea propriului lor suflet, acea lumină necreată a Taborului, spre a putea mai apoi, prin propria descoperire, să se alăture Sfinților Părinți alcătuitoari ai Synodiconului din epoca Paleologilor?

¹⁶ Ιωάννη Μάγιεντορφ, *Η Βυζαντική κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, Εκδ. Αρμός, 1990, p. 228.

¹⁷ Sf. Chiril al Alexandriei, *In Ioannis Evangelium*, Cartea V, cap. 8, 35, PG 73, 864.

¹⁸ Cf. „Περὶ Ἐνωσεώς καὶ διακρισεώς”, *ἰν Συγγραμματα*, Μετάφ. Παναγιώτης Χρήστου, Θεσσαλονίκη, 1992, vol. 5, p. 91.

¹⁹ Cf. Amfilohie Radovici, *Το Μυστήριον της Αγίας Τριάδος κατὰ τον Άγιον Γρηγόριον Παλαμάν*, Ανάλεκτα Βλατάδων 16, Θεσσαλονίκη, 1973, p. 45.

²⁰ Ανέστη Κεσελόπουλου, Ο Οντολογικός Χαρακτήρας της ηθικής κατὰ τη διδασκαλία του Αγ. Γ. Παλαμά ἰν Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης, *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς στην ιστορία καὶ το παρόν*, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, 1998, Αθήνα, p. 71.

„Celor ce mărturisesc că lumina ce a strălucit pe munte la Schimbarea la Față a Domnului este lumină neapropiată, lumină infinită și revărsare neînțeleasă a dumnezeieștii splendori, slavă negrăită, slavă supremă a Dumnezeirii, slavă primordială și atemporală a Fiului, împărăție a lui Dumnezeu, frumusețe adevărată și vrednică de iubire în jurul firii celei dumnezeiești și fericite, slava naturală a lui Dumnezeu și Dumnezeire a Tatălui și a Duhului strălucind în Fiul cel Unul Născut, așa cum au grăit dumnezeieștii și de Dumnezeu Purtători Părinții noștri Atanasie și Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur și Ioan Damaschin, drept pentru care slăvesc această preadumnezeiască lumină ca necreată, veșnică să le fie memoria”²¹.

Viața creștină are chemarea și misiunea să fie o autentică morală, o realitate duhovnicească vie, să fie „gustarea adevărului, mâncarea și băutura adevărului, încă și hrana și băutura puterii și a energiei” adică Hristos cel Euharistic²². Este săracă opinia care consideră ca fiind caracteristica esențiale a vieții moral-spirituale „experiența mistică a vieții religioase sau trăire nelimitată a transcendenței”²³.

Etosul eclezial al îndumnezeirii

Poruncile revelate și mântuitoare ne cer să fim buni cu ceilalți nu de dragul bunătății, ci pentru a da dovada ascultării și a iubirii noastre de Hristos. Noi urmăm calea pe care ne-o arată Dumnezeu, noi împlinim voința Lui mântuitoare, cea neschimbătoare. Iubirea de Dumnezeu și iubirea față de aproapele sunt unite în Marea Poruncă a lui Iisus Hristos (Marcu 12, 29). Dumnezeu este prototipul iubirii, pentru că Preasfânta Treime este comuniune a iubirii desăvârșite. Hristos arată prin Sine pe Tatăl și pe Sfântul Duh,

²¹ *Synodikonul Ortodoxiei*, trad. de Ioan Ică Jr. în „Mitropolia Ardealului”, XXX, nr. 7-8, 1985, pp. 440-457.

²² Konstantin Andronikof, „Die Eucharistische Lehre von N. Kabasilas”, în *Anrufung des Heiligen Geistes im Abendmahl*, Frankfurt am Main, 1977, p. 154. A se vedea Sf. Macarie Egipteanul, *Homiliae* 27, PG 34, col. 697, 632; Sf. Grigorie al Nyssei, *In Baptismum Christi*, PG 46, col. 584.

²³ Cf. Παπαδερὸς Ἀλέξανδρος, „Ὁρθοδοξία καὶ οἰκονομία, διάλογος μετὰ Alfred Muller – Armack”, în Μαντζαρίδης Γεώργιος, *Θέματα κοινωνιολογίας της Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη, pp. 97, 17.

lucrând și desăvârșind împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh opera de înălțare a omenirii la comuniunea iubitoare cu Preasfânta Treime, Care este Ea însăși structura comuniunii iubirii desăvârșite. Hristos spune oamenilor: „Dacă iubești pe cel pe care Eu îl iubesc, atunci Mă conving că Mă iubești mult”²⁴.

Nimeni nu poate împlini iubirea dacă nu este „sinergos” al lui harul dumnezeiesc, necreat, ființial, îndumnezeitor și veșnic: „Nimic nu umple de iubire pe oameni așa cum o face Duhul Sfânt și nimic altceva nu convinge Duhul Sfânt să rămână în noi decât puterea iubirii”²⁵. „Întocmai după cum în trup există suflet, care ține toate, chiar și părțile cele mai diferite, tot astfel și aici. Pentru că Duhul a fost dat să unească pe cei care sunt separați după neam și moduri de a fi”²⁶. Prototipul iubirii și modul ei sinergic este Preasfânta Treime: „Duhul, care ne face să strigăm Avva Tată, Acesta ne aduce și iubirea pentru Dumnezeu Tatăl și pentru aproapele”²⁷.

Sfântul Ioan Damaschin ne învață că poruncile sunt expresia voinței dumnezeiești, porunci care sunt veșnic-actuale și veșnic-aplicabile, pentru că voința Sa este veșnică și neschimbătoare: „Virtutea este împlinirea legii lui Dumnezeu și legea lui Dumnezeu este voința Lui, pentru că nimeni nu dă o poruncă pe care nu o vrea, iar voia lui Dumnezeu este bună, neschimbătoare și întotdeauna aceeași”²⁸. Biserica are și ne propune etosul poruncilor veșnic-actuale și veșnic-aplicabile. Etosul eclezial-ascetic-liturgic ortodox transfigurator este acela al trăirii în Hristos, din plenitudinea divino – umană a lui Hristos, care cu Sfântul Duh constituie plenitudinea ontologică unică a vieții și a desăvârșirii. Etosul eclezial ortodox este depășirea „interiorității” sau „religiozității” individualiste, el este un fapt nou, pascal și ontologic, ce se trăiește ca minune a revelației, a credinței și comuniunii. Etosul eclezial ortodox se dorește a fi „pâinea cea spre ființă” a Revelației.

Nikos Nisiotis spune că „așezarea omului în centrul preocupărilor filosofice este caracteristica principală a filosofiei contemporane”²⁹, sau am putea sublinia, după expresia relațională cunoscută deja a lui Heinemann,

²⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Homiliae XXXII in Epistolam an Romans* 4, PG 60, 619.

²⁵ Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentarius in Epistolam ad Galatas* 5, 6, PG 61, 672.

²⁶ Sf. Ioan Gură de Aur, *Homiliae XXIV in Epistolam ad Ephesios* 9, 3, PG 62, 72.

²⁷ Sf. Ioan Gură de Aur, *Homiliae X in Epistolam secundam ad Timotheum* 1, 2, PG 62, 603.

²⁸ Sf. Ioan Damaschin, *Contra Manicheos* 43, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, Bände IV, Berlin 1969-2013, p. 375.

²⁹ Νικόλαος Α. Νησιώτης, *Υπαρξισμός και Χριστιανική Πίστις κατ'αὐτόν S. Kierkegaard καὶ τοὺς σύγχρονους υπαρξιστὰς φιλοσόφους*, K. Jaspers, M. Heidegger καὶ J.P. Sartre, Αθήνα, 1956, p. 17.

că „omul antichității comunica cu Cosmosul, cel medieval cu Dumnezeu și cel al timpurilor moderne cu omul”³⁰. Convorbirea sau dialogul omului cu omul fără referință transcendentă – chiar cu sine însuși – este exprimarea cea mai de succes a subiectivismului secular, care caracterizează emina-mente evoluția gândirii filosofice moderne. Subiectivismul exprimat și re- prezentat de etica filosofică a avut o influență clară asupra gândirii unor pături sociale foarte largi. Păcatele grave ale omului contemporan sunt cele referitoare la încălcarea relației de comuniune-iubire cu Dumnezeu, aproa- pele, lumea și sinele. Le putem considera un „nu” categoric spus Evangheliei lui Dumnezeu și celorlalți semeni. Așa cum faptele noastre de dăruie și ge- nerozitate extraordinară sunt dovada logosității noastre de a-i spune un „da” mereu și mereu lui Dumnezeu, la fel și faptele noastre pătrunse de ură, invi- die și răutate sunt dovada interiorității și capacității noastre de a-i spune „nu” lui Dumnezeu.

Scopul Evangheliei și al învățăturii moral-spirituale a Părinților Bisericii nu este îmbunătățirea sau conformarea omului la nivel pragmatic-utilitar, ci învrednicirea lui ca persoană iubitoare care îl simbolizează pe Creatorul ei. Astăzi, noi vorbim puțin sau mai mult diferit despre virtute sau despre păcat, deoarece modelul autentic al vieții morale a fost înlocuit cu modelul relațional social. Însă nu s-a schimbat, semn de nădejde, modul în care per- cepemiertarea, iubirea și milostivirea lui Dumnezeu. Nu credem că Hristos dorește ca noi să fim limitați și inerți datorită unui sentiment de vinovăție și responsabilitate deformat. Credem mai degrabă că suntem chemați să par- ticipăm mai plenar la puterea creatoare și sfințitoare a Preasfintei Treimi care economizează în istorie și care ne cheamă pe nume la împăcare, la re- conectarea dialogică cu sinele nostru, cu ceilalți, cu lumea și cu Dumnezeu.

Adevărata morală în Biserică reprezintă modul comuniunii personale a omului cu Dumnezeu. Pentru că, dacă omul trăiește comuniunea adevărată cu Dumnezeu, trăiește și mărturisește real experiența adevărului comuniu- nii, pe care îl acceptă, îl trăiește personal ca prezent teofanic-taboric, ca bu- curie în lumina frumuseții energiilor necreate dumnezeiești. Atâta timp cât omul rămâne doar la un nivel psihologic închis, se află într-o scindare și con- fuzie morală, sufletească. Când însă se transformă și trăiește morală la un nivel ontologic al deschiderii, relației și comuniunii, al iertării și iubirii, al pocăinței și euharistiei descoperă unitatea ființării lui, dar și adevăratul lui

³⁰ Fritz Heinemann, *Neue Wege der Philosophie. Geist, Leben, Existenz*, Leipzig, 1929, XXI.

ipostas eclezial ca mădular pascal al Bisericii. Omul pascal trăiește ca ipostas eclezial taina mântuirii sale. Ceea ce Dumnezeu oferă de la început ca dar și pe care îl cultivă omul în viața creștină se axiologizează ca stare duhovnicească în Biserică, locul creșterii și libertății ontologice.

Biserica există pentru a sluji posibilitatea ontologică a mântuirii și îndumnezeirii omului. Biserica este laboratorul pascal al lumii, locul/spațiul-*toposul* îndumnezeirii. De aceea, și caracteristica ei, după Sfântul Grigorie Palama, ca o „comuniune a îndumnezeirii” (*κοινωνίας Θεώσεως*), relevă atât principiul ei ontologic, dar și perspectiva ei soteriologică și eshatologică adevărată. Prin urmare, deciziile și faptele adevăratei iubiri pot fi luate corect numai în Hristos, posibilitatea libertății ontologice. Iubim și avem libertate autentică numai printr-un mod-*tropos* hristocentric-pascal. Potrivit învățaturii palamite, ce face parte din *phronema* (cugetul) Tradiției ecleziale, dogma nu constituie simple scheme raționale închise, ci exprimă experiența duhovnicească soteriologică a Bisericii, care izvorăște din comuniunea plinomei acesteia cu Dumnezeu.

Poruncile lui Dumnezeu sunt lumina necreată

Evangelistul Matei ne relatează că Hristos merge în Capernaum predica când pocăința și apropierea iminentă a împărăției cerurilor (Cf. Matei 4, 17). Această predică nu constituie o simplă moralitate. Se pretinde fiecăruia dintre noi schimbarea vieții, un nou mod de viață teocentric, din totalitate dăruit lui Dumnezeu. Astfel, „pocăința, ca stare înnoitoare a vieții, este poarta împărăției cerurilor: în fruntea ei se află Hristos”³¹. Din acest moment, pocăința și noua lume (noua ontologie) merg împreună în cursul istoriei și este de neînțeles vreo depășire sau ingorarea ei. Timpul mântuirii este aici și acum. Ceea ce are prioritate și valoare existențială este întâlnirea cu Dumnezeu aici și acum, în „sacramentul clipei de față”. De aceea ne spune Sfântul Apostol Pavel, citându-l pe profetul Ieremia: „La momentul potrivit te-am ascultat și în ziua mântuirii te-am ajutat; iată, acum vreme potrivită, iată, acum ziua mântuirii” (II Corinteni 6, 2). Prezența lui Hristos este însăși împărăția Lui, noua realitate care invadează puternic în istorie, iar a fi în prezența Domnului Iisus, cu inima deschisă față de iubirea Sa, acest fapt te schimbă și te vindecă. Astfel, Evanghelia face cunoscut etosul lui Dumnezeu.

³¹ Ματσοῦκας, *Παλάσιας και Καινής Διαθήκης*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2002, p. 401.

Poruncile lui Hristos se recomandă sau se adresează tuturor, în timp ce unii cred că sfaturile evanghelice nu sunt pentru toți, pentru că puțini sunt cei care pot să le urmeze. Acest dualism metodologic devenit dualism moral a constituit pe alocuri o caracteristică în cursul istoriei medievale și moderne³². Exigența evanghelică a ajuns opțională, aleatorie și nu universală. Chemarea la desăvârșire este adresată tuturor: „Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este” (Matei 5, 48). Și la această desăvârșire evanghelică este chemat fiecare persoană în funcție de darurile lui personale. În Tradiția patristică, în afară de împlinirea poruncilor, se semnalează și primirea harismelor, a „darurilor”³³. Această primire a darurilor nu relativizează poruncile lui Dumnezeu și nici nu determină o anumită împărțire subiectivă a oamenilor în diverse categorii spirituale. Conținutul Evangheliei nu poate fi împărțit în bucăți, fragmentat, și nici delimitat după preferințe intelectuale, culturale și etice antropocentrice. Conținutul spiritual teocentric al Evangheliei este comun tuturor, este universal în chemare și în aplicare practică. Porunca lui Dumnezeu nu are o dimensiune legalistă închisă cu evoluții și schimbări istorice, nu reprezintă o spiritualitate închisă. Poruncile sunt înfățișarea vieții dumnezeiești, sunt icoana lui Dumnezeu, sunt după chipul lui Dumnezeu. Credincioșii sunt chemați la taina asemănării cu Dumnezeu, la raportarea autenticității existenței lor evanghelice în relație cu etosul dumnezeiesc. Comun este conținutul, comun este și scopul lor. Diferențe există numai numai în modul în care cineva și-l apropiază și apoi înaintează firesc și dinamic în lucrarea și desăvârșirea lui. Și acest mod de viață se împlinește în funcție de bunăvoința și dăruirea fiecăruia față de darurile lui Dumnezeu, după cum și în funcție de posibilitățile personale și/sau de cadrul particular al existenței fiecăruia.

Centralitatea cea mai profundă a spiritualității creștine nu se află în abordarea tipic-formală a temelor de zi cu zi, ci în așezarea, înțelegerea și împlinirea lor spirituală³⁴. Elementul cheie aici este perspectiva eclezial-teocentrică, demersul credinței prin care omul își axilogizează viața în această lume, în prezența lui Dumnezeu. „De aceea esența problemei nu se află în aplicarea [practicabilitatea] eticii Evangheliei, ci în acceptarea sau

³² A se vedea Otto von Schilling, *Handbuch der Moraltheologie*, vol. I *Allgemeine Moraltheologie und von den Sakramenten*, p. 163 și critica acestei opinii la B. Schüller, *Gesetz und Freiheit*, Düsseldorf, 1966, pp. 62-75.

³³ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita de charitate*, Centuria 4, PG 90, 1064 C.

³⁴ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita de charitate*, Centuria 3, 48, PG 90, 1032 A.

neacceptarea perspectivei Evangheliei”³⁵, spune Mantzaridis. Și dacă cineva vede și înțelege viața lui cu sau dintr-o dimensiune lumească, biologic-profesional-istoric finită, învățătura Evangheliei i se înfățișează mereu impracticabilă, intangibilă și supraumană. Și dacă vrea omul să se orienteze existențial spre Împărăția lui Dumnezeu, atunci va găsi totdeauna sprijin în Evanghelie, unica sa noimă, criteriul al faptelor, autentică îndrumare și povățuirea permanentă. Și pe măsură ce omul se încrede în Dumnezeu, tot așa de firesc, paradigmatic și doritor se va privi pe sine prin învățătura și conținutul Evangheliei. Și cu cât se închide auto-referențial, cu atât Evanghelia i se va părea și o va considera mai dificilă și problematică:

„Biserica trebuie să stabilească pe baza Evangheliei norme și dacă ea recurge la compromis, acesta trebuie să fie fundamentat transubiectiv și totuși el nu poate deveni formal. Dar în cer, compromisul nu este necesar, pe pământ, trebuie să luăm decizii definitive și fără de păcat a priori. Dacă propriul nostru eu se substituie lui Dumnezeu, atunci crizele nu mai trebuie considerate aparținând anumitor sectoare din viața noastră, ci sunt de-a dreptul crize de credință. Din păcate, Decalogul, la fel ca multe indicații de credință, nu stabilesc clar care este voia lui Dumnezeu în sensul că totul este formulat negativ. Astfel, ni se dau doar granițele care determină de unde începe răul pe care creștinul trebuie să-l respingă. Rămâne în continuare sub influența păcatului și a iertării, dar și sub cea a impasului și milei. La fel ca și credința în sine, compromisul este un paradox. Dacă el este valabil, atunci are forma unor rezultate a mai multor curente opuse care se concretizează într-o hotărâre personală izvorâtă din credință. În timp ce compromisul greșit judecă întotdeauna singur și unilateral, compromisul veritabil se găsește în domeniul de tensiune al unor curente de opinie egal îndreptățite”³⁶.

Părintele Sofronie, un avvă a timpurilor moderne, spune că poruncile Evangheliei sunt o adevărată lumina necreată³⁷ (τόάκτιστονφώς) care arată

³⁵ Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2002, p. 120.

³⁶ Hans Steubing, *Der Kompromiss Als Ethisches Problem*, Tübingen, 1955, p. 113.

³⁷ Cf. Ἀρχίμ. Σωφρονίου, *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστιν*, Μονή Τιμίου Προδρόμου, 1992, p. 235.

cum este Dumnezeu. Dacă omul are această conștiință, atunci acceptă voința lui Dumnezeu și poruncile Lui ca realități (mesaje și chemări) ale harului și indicatori ai adevăratei libertăți. Pe măsură ce credinciosul trăiește virtuțile evanghelice cuprins fiind de duhul Evangheliei, pe atât de mult trăiește unica sa libertate: libertatea în Hristos³⁸.

În schimb, acel mod de viață imoral, fără referință teocentrică, care lucrează cu alterări, alienări și sincope nu numai că nu îl conduce pe om la Hristos, ci omul se împietrește față de El. Unul dintre eșecurile cele mai dramatice pe care creștinismul le-a suferit în ultima vreme este acela de a fi neglijat darul Duhului Sfânt în Taina Pocăinței. Când preotul nu mai este un duhovnic-confesor, devine treptat un asistent social cu caracter religios sau un funcționar prestator de servicii religioase. Îi lipsește experiența celei mai profunde împliniri pastorale, a conlucrării pentru ca fiecare penitent/ă, și datorită ajutorului său, să părăsească scaunul de spovedanie iertat/ă și înnoit/ă. În scaunul de spovedanie, duhovnicul poate să pătrundă în inimile multor persoane și de aici derivă profunde reflecții, motivații și inspirații pentru propria comuniune cu Hristos și prezența pascală în Biserică. Însuși Hristos, cu harul Sfântului Duh, lucrează în ipostasul omului, împlinește și desăvârșește virtuțile sau poruncile lui Dumnezeu. Fraza Domnului Hristos „fără Mine nu puteți să faceți nimic” (Ioan 15, 5) constituie un adevăr fără tăgadă care se certifică practic, prin experiență în viața omului.

Comuniunea prin harul necreat cu Dumnezeu însușește și desăvârșește existența omului și, implicit, puterile lui. Astfel, lucruri care sunt prin capacitate și putere irealizabile se realizează „fără greutate și cu bunăvoință”³⁹, după cum spune Sfântul Macarie Egipteanul. Viața duhovnicească nu este cu puțință dacă nu urmează căile de înnoire existențială-dinamică-ontologică în/prin Hristos. Creștinul este chemat să ofere fiecare clipă a vieții sale lui Hristos. Fiecare faptă, cuvânt și gând care au loc (se împlinesc) în Hristos, cultivă și exprimă comuniunea omului cu Dumnezeu și cu Biserica. Și, în mod opus, fiecare faptă, cuvânt sau gând care se manifestă fără Hristos îl fragmentează ființial și îl îndepărtează de Hristos și de Biserică. Cel care trăiește în și cu Hristos este firesc și să se transfigureze spre voința divino-umană a lui Hristos⁴⁰ și atunci chiar gândul ascuns/nemărturisit al unei patimi i se va părea o impietate cutremurătoare.

³⁸ Cf. Sf. Marcu Ascetul, *Opuscula, De Baptismo*, PG 65, 989 A.

³⁹ Sf. Macarie Egipteanul, *Homiliae*, 19, 6, PG 34, 648 A.

⁴⁰ Sf. Vasile cel Mare, *Epistolae* 159, 1, *Eupaterio, et filiae*, PG 32, 620 B.

Opinia etic-filosofică relativizantă care spune că nu este cu putință ca poruncile lui Dumnezeu să fie împlinite este neîntemeiată. Dumnezeu nu cere de la noi acele lucruri imposibile de realizat. Poruncile nu sunt un set de reguli care trebuie ținute, ci reprezintă o oportunitate relațională de a ne întâlni liber cu Dumnezeu cel viu. Însă numai cu puteri omenești, printr-o raportare pur exterioară unilaterală, declarativă, nu se pot împlini poruncile dumnezeiești. Numai cu credința în Hristos și cu harul necreat al Sfântului Duh își învinge omul propriile neputințe, limite și fragilități, se autodepășește și se înalță la măsura vieții în Hristos. Sfântul Simeon Noul Teolog afirmă că cel care susține că poruncile sunt inaplicabile îl consideră pe Dumnezeu mincinos și amăgitor⁴¹. Voința lui Dumnezeu este bucuria noastră, fiindcă ea izvorăște din inima lui Hristos care este orientată doar spre bunătatea dumnezeiască. Și Hristos dorește doar binele nostru.

4. Spiritualitatea harului necreat și sfințitor

Poruncile lui Dumnezeu au un caracter eclezial-terapeutic, vindecă bolile sufletești. Poruncile vindecă ipostasul eclezial al omului spre îmbisericire (*εκκλησιασμός*), care se apropie de Taina lui Hristos, se apropie și învață cum să-L primească pe Dumnezeu revelat în viața, moartea și învierea lui Hristos. Aceasta se realizează în viața sacramental-liturgică, în rugăciune a Cuvântului lui Dumnezeu. Și este imposibil ca sufletul să nu fie bolnav, dacă nu ține sau împlinește poruncile. Măsura împlinirii poruncilor arată măsura sănătății duhovnicești a iposatsului său eclezial. Poruncile exprimă etosul desăvârșit al lui Dumnezeu. Poruncile au un caracter eclezial-euharistic, prin împlinirea lor credinciosul se împărtășește euharistic de Hristos. În fiecare poruncă se află Însuși Dumnezeu și împlinirea poruncilor îl întărește pe credincios și se comunică cu Hristos⁴². Așa, împlinirea poruncilor lui Dumnezeu dobândește un caracter eclezial-euharistic și adeverește relația și comunicarea personală cu Hristos⁴³.

Temelia pe care se fundamentează viața creștină este realitatea ontologică a înnoirii lui Hristos. Fără faptul înnoirii vieții în Hristos (*εν Χριστώζωής*), împlinirea poruncilor este imposibilă. Dar și fără străduința și perseverența

⁴¹ Sf. Simeon Noul Teolog, *Ηθικά*, 10, 211-34, ed. J. Darrouzés, „Sources Chrétiennes”, vol. 129, pp. 274-276.

⁴² Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capita Charitate*, Centuria 2, 71, PG 90, 1156 D.

⁴³ Γρηγορίου Παλαμά, *Απαντατάεργα*, *Homiliae* 56, Μετάφ. Παναγιώτης Χρήστου, Θεσσαλονίκη, 2009, p. 210.

omului spre înnoirea duhovnicească a vieții în Hristos, darul dispare, se stinge. Înnoirea ontologică pe care o oferă Hristos are nevoie să fie înțeleasă și cunoscută personal ca înnoire eclezial-liturgică și moral-duhovnicească, în viața de zi cu zi.

După cum observă Sfântul Nicolae Cabasila, noi suntem chemați să avem voința comună cu Cel cu care avem sânge comun. Nu putem să fim uniți cu Hristos în unele și separați în altele: „Toți câți voiesc să cunoască voia Domnului sunt datori să o omoare întâi pe a lor”⁴⁴. Din moment ce viața creștinului depinde de Hristos, în mod categoric, trebuie și voința lui să se conformeze cu voința lui Hristos⁴⁵. Acesta este și scopul ascezei, moralei și spiritualității creștine.

Credinciosul nu poate să se limiteze la o împlinire subiectiv-eclectică a poruncilor, ci este dator să se îngrijească cu bunăvoință și grijă pentru o aplicare practică a tuturor poruncilor fără a neglija sau minimaliza vreuna⁴⁶. De altfel, toate poruncile se însoțesc și se întrepătrund între ele, toate virtuțile sunt co-sinergice, iar împlinirea eclectică, hazardată, aleatorie și subiectivă a poruncilor se dovedește a fi imposibilă. Prin urmare, vorbim despre unitatea și indivizibilitatea poruncilor Evangheliei. Poruncile lui Dumnezeu nu și pierd unitatea nici prin împărțirea și deosebirea lor morală, nici prin varietatea și multitudinea lor aplicată la viață.

Unitatea, indivizibilitatea și viabilitatea lor practică arată că atunci când se încalcă sau se desființează vreo poruncă, se încalcă și se desființează și altele; ignorarea și încălcarea unei porunci are drept consecință ignorarea și nerespectarea altora, întrucât omul cedează păcatului și își pierde temporar harul viu și lucrător. Poruncile lui Dumnezeu sunt puteri dumnezeiești de „întrupare” care-l îndreaptă pe om spre sfințenie. Ele sunt puteri dumnezeiești sfințitoare. Sunt energii dumnezeiești care vin să se unească cu energiile omului pentru a-l susține și a-l desăvârși. Sfântul Ioan Damaschin spune că noi îl cunoaștem pe Dumnezeu prin energiile sale⁴⁷. În timp ce Dumnezeu este și rămâne ακατάληπτος, necunoscut, de neînțeles în natura sau ființa Sa, rămânând veșnic izvorul vieții și al virtuții, omul devine virtuos prin participarea la viața și virtutea lui Dumnezeu⁴⁸.

⁴⁴ Ιωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, εκδ. Ιεράς Μονής Παρακλήτου, Ωρωπός Αττικής, 1999, p. 384.

⁴⁵ Sf. Nicolae Cabasila, *De vita in Christo*, Lib. 6, 7, PG 150, 641 D - 44 A.

⁴⁶ Sf. Vasile cel Mare, *Ascetica, Proemium in regulas fusius tractatas* 2, PG 31, 893 B.

⁴⁷ „Αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν”, *De Fide Ort.* 1, 14.

⁴⁸ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Chapita Charitate*, PG 90, 1101 ab.

Poruncile lui Dumnezeu nu au un timp de valabilitate, fiind atemporale, ele ființează veșnic în Dumnezeu. Dumnezeu este dincolo de darul poruncilor îndumnezeitoare, pentru că este originea, sursa, cauza, voința lor veșnică. Prin împlinirea poruncilor se învinge frica morții și se participă la viața veșnică întru Dumnezeu. Acest lucru se întâmplă atunci când limita împlinirii poruncilor dumnezeiești se plasează până la moarte⁴⁹, ca în cazul martirilor sau „a martirilor prin conștiință”, care au împlinit poruncile lui Dumnezeu în mod desăvârșit, urmând pilda Mântuitorului, Care „S-a răstignit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce” (Filipeni 2, 8). Acolo, pe Cruce, se află pragul vieții veșnice. Așa dovedește credinciosul că porunca lui Dumnezeu „este viața veșnică”.

Numai prin participarea la viața veșnică omul cunoaște pe Dumnezeu și împlinește poruncile Lui (cf. Ioan 17, 3). Dar numai prin împlinirea poruncilor dumnezeiești „până la moarte” cunoaște pe Dumnezeu și participă la viața veșnică. Viața veșnică se oferă ca har. Și poruncile lui Dumnezeu, care se însoțesc organic cu El, se împlinesc cu puterile sau energiile harului necreat. Fără harul necreat, viața creștină nu se poate înțelege, realiza. Spiritualitatea ortodoxă are drept caracteristică această realitate: este o *spiritualitate a harului necreat*, nu numai pentru că se prezintă în timpul harului, care este timpul Bisericii, dar și pentru că se poate realiza cu puterea harului. În sfârșit, spiritualitatea creștin – ortodoxă este o spiritualitate a harului necreat pentru că-l transferă duhovnicește pe om la nivelul experienței harului, adică la nivelul ontologiei Duhului.

5. Viața Bisericii și Etica socială

Observând cu atenție dinamica seculară a evoluțiilor și evenimentelor din teologia morală, spirituală și pastorală, se percepe un sentiment din ce în ce mai acut de nesiguranță, generat de existența impasului decizional-faptic-moral. Tot el este cel care declanșează la nivelul conștiinței conflicte ce nu au o soluție „transparentă”, clară din punct de vedere spiritual-moral. Principala cauză ce provoacă apariția situațiilor de impas moral este discrepanța dintre viața noastră de zi cu zi și Evanghelie, dintre Duhul Tradiției și secularismul contemporan, dintre textele Sfinților Părinți și ale Bisericii și viața noastră morală, dintre Crez și mântuire, dintre vocație și chemare, dintre conștiință și responsabilitate socială.

⁴⁹ Sf. Vasile cel Mare, *Ascetica, Regula Brevius Tractate*, 206, PG 31, 1220.

Viața cotidiană ridică social și pretenții a căror îndeplinire nu este nicio-dată, *in concreto*, în concordanță cu poruncile morale evanghelice. Și totuși, pe de altă parte, Evanghelia oferă drept punct de reper pentru viața creștină Predica de pe Munte care, și ea, formulează cerințe totale, ultime și adevărate în numele lui Dumnezeu cel Viu și personal.

Virtutea naturală a omului care există ca *απήχημα* (ca accident) a virtuții necreate a lui Dumnezeu este creată. Fără harul necreat virtutea naturală rămâne în mod esențial fără lucrare, fără putere de întrupare și atunci este normal să vorbim de o „imposibilitate morală” de a împlini poruncile, atunci când virtutea naturală se îndepărtează de Dumnezeu și devine independentă, autonomă⁵⁰. Participarea omului creat la virtutea necreată a lui Dumnezeu este imposibilă în interiorul timpului și spațiului. Devine însă posibilă în Hristos⁵¹. Integrarea în Trupul lui Hristos, Biserica, însoțește omul creat cu Dumnezeul necreat și îl așază sinergic și participator vieții dumnezeiești. În acest mod, viața spiritual-morală vine ca o consecință a participării lui la viața dumnezeiască sfințitoare. Izvorul vieții și al virtuții este și rămâne întotdeauna Dumnezeu, în timp ce omul devine virtuos participând la darul harului dumnezeiesc, la viața și virtutea lui Dumnezeu⁵².

Desăvârșirea omului constituie, întâi de toate, un fapt ontologic și nu numai moral. În Biserică, unde este spațiul harului necreat și al libertății în Hristos, se transcende Legea, întrucât ea merge spre acest spațiu al mântuirii și adevărului. Și aceasta se întâmplă întrucât harul necreat depășește legea⁵³. Hristos cheamă omul la libertatea duhovnicească a harului și viața creștină este orientată spre aceasta (Galateni 5, 13). Omul este chemat să iubească pe Dumnezeu cu toată inima. Iubirea se înfățișează prin împlinirea poruncilor dumnezeiești. Iubirea reflectă autentică libertate în care se depășește interesul egoist de sine. Atâta timp cât omul trăiește în patimi nu poate să iubească pe Dumnezeu, ființa virtuții. Dar oricât îl iubește, rar ajunge la o împlinire desăvârșită a poruncii iubirii dumnezeiești. Porunca iubirii creștine, practica și desăvârșirea ei, nu se află la un nivel psihologic, ci la *nivelul ontologic*, duhovnicesc, unde creștinul nu se mai separă pe sine însuși de aproapele pentru că iubește pe aproapele ca pe sine însuși, pentru că este în

⁵⁰ Cf. Γρηγορίου Παλαμά, Συγγράμματα, *Αντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον*, τόμ. 3, p. 377.

⁵¹ Sf. Atanasie cel Mare, *Orationes adversus Arianos* 2, 76, PG 26, 308 BC.

⁵² Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambiguorum Liber sive de variis difficilibus locis SS. Dionysii Areopagitae et Gregorii Theologi*, 1, 50, PG 90, 1101 AB.

⁵³ cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentarius in Epistolam ad Galatas* PG 61, 672.

Hristos el însuși. În această libertate în Hristos omul este concreator al libertății lui, prin lupta contra păcatului, pentru a aduce darul libertății la un mod duhovnicesc și ceresc de viață (cf. Romani 6, 4), la o viață în Hristos unde creștinul participă la Învierea Lui. Participarea la libertatea în Hristos o aduce, se înfăptuiește cu și prin Sfântul Duh, Duhul libertății.

Înnoirea morală vine ca exprimare a înnoirii ontologice transfiguratoare a Sfântului Duh prin energiile necreate, raze ale dumnezeirii. Și pe cât se împărtășește omul de plenitudinea înnoirii ontologice ca participare la viața lui Dumnezeu, cu atât se exprimă mai vădit și autentic viața morală. Desigur, și în Biserică există din rațiuni pedagogice pastorale, canoane, regulamente și legi. Dar așa există și pericolul să domnească duhul legalist ori de câte ori se stinge sau se înăbușă lucrarea sfințitoare a harul dumnezeiesc. Și nu de puține ori acest spirit legalist este vădit atunci când nu se înțelege caracterul ontologic al spiritualității și moralei creștine. De aceea, ca supapă de siguranță, Biserica are întotdeauna principiul economiei. Însă, în mod continuu, spiritul legalist poate să stăpânească și îngreuească libertatea Duhului.

După Tradiția Ortodoxă, etica socială există ca dimensiune, ca realitate inseparabilă a moralei și vieții ecleziale. Biserica este spațiul unde se angajează și se reinnoiește întregul cosmos prin harul Sfântului Duh. Nu izvoarăște din lume, nu este creată de către om, nu își dă forme vitale de către societatea seculară. Este noul cosmos, noua creație și noua comunitate. Adevărata societate nu este posibilă fără Hristos și Biserică.

„Adevărata societate se creează prin existența concomitentă a aceluiași lucru în două părți. Pentru că, dacă același lucru există succesiv în unul și în altul, nu există societate (comuniune) adevărată, ci probabil separație...”⁵⁴.

Cu Hristos și în Hristos se creează adevărata societate pentru că membrii participă concomitent la același lucru. Hristos, în Trupul căruia se integrează credinciosul, nu se separă de acesta, ci rămâne și social mereu unit cu el și îl însuflețește prin prezența Lui mântuitoare și înnoitoare⁵⁵. Hristos este, în același timp, hrană și hrănitor, Cel ce Se dă și Cel ce hrănește, Dătorul Pâinii Veșnice și însăși Pâinea Vieții, medicamentul nemuririi. Unul

⁵⁴ Μαντζαρίδης, *Εισαγωγή στην Ήθική*, p. 53.

⁵⁵ A se vedea Sf. Nicolae Cabasila, *De vita in Christo* PG 150, 600 C, 601 AB.

există în mulți și mulți în Unul. Credincioșii devin prin har hristoși și Hristos trăiește în existența lor.

Problemele sociale sunt, în profunzimea lor, și probleme morale sau spirituale. Soluția lor nu se află totdeauna la nivelul instituțiilor administrative (care le poate aborda doar până la un punct), ci la nivelul persoanei și al vieții duhovnicești, adică la un nivel ontologic⁵⁶. Încercarea Bisericii de a rezolva problemele sociale sau de a oferi o anumită etică socială (sau o autoritate socială alături de cea politică) nu reprezintă natura și menirea Bisericii.

Poziția și locul Bisericii în lume este diaconică și transfiguratoare. Fără a crea o anumită etică socială aparte de morala ei, fără a se ocupa de politica lumească, fără a crea sisteme sau strategii „pastorale”, ea slujește și trebuie să slujească omul, pentru care a murit Hristos, în toate aspectele personale și sociale ale vieții lui. Dacă Biserica nu va avea întotdeauna acest crez, se va supune multor ispitiri și tentații, întrucât „puterea”, de orice formă ar fi ea este întotdeauna o ispită. Este, însă, și un mare obstacol, pentru că subestimează Duhul Sfânt și aservește „cele sfinte” datelor imediate ale vieții lumesti. În fine, Biserica nu mântuiește lumea impunându-i aceste principii exterioare, ci angajând-o în noua creație a energiilor divine necreate. Rolul Bisericii lui Hristos nu este antagonistic, nici reformator, ci transformator, înnoitor, îndumnezeitor.

Biserica nu oferă concurențial propriul sistem politic, propria învățătură socială și nici un anumit sistem etic. Biserica lui Hristos prezintă, mărturișește pe omul cel nou în Hristos, pe Însuși Hristos și iubirea care revelează sensul lui în lume pentru a se afla fiecare lângă și în Hristos – unde își va cunoaște sinele autentic și viața adevărată (Cf. Matei 7, 12). Biserica Ortodoxă nu abordează viața socială și morală a omului cu un sistem special, întrucât, dacă aceasta ar fi potrivit, ar putea să conducă la o denaturare și autonomizare – relativă sau absolută. Sistemul simbolic are un rol ființial în ceea ce privește învățătura dogmatică despre Dumnezeu – Care este Adevărul absolut. Însă și acest sistem simbolic se menține și se trăiește printr-un apofatism deschis, negrăit și în smerenie – în experiența Sfinților.

Adevărul lucrurilor nu se surprinde plenar și cuprinzător prin sensuri și teorii, ci cu oprirea, vădirea și dispariția erorii, care creează percepții,

⁵⁶ Morala ortodoxă nu este individuală și nici colectivă. Morala se fundamentează pe persoană, unde se naște, crește și se desăvârșește iubirea. Dar și conținutul persoanei are o perspectivă teologică, se leagă de revelația adevărului Sfintei Treimi. În și spre persoană merg și se adună toate.

realități și reflecții pe măsură. Lucrurile care se văd arată totdeauna cruce... iar cele care nu se văd au nevoie totdeauna de mormânt (*Τά φαινόμενα πάντα δέιταισταυρού... τά δενοούμενα πάντα χρήζειταφής*⁵⁷).

Aici se rezumă antinomia realității: negarea totală, dar și acceptarea totală a lumii. Poziția Bisericii față de acestea poate să fie caracterizată, în același timp, ca fiind *catafatică* și *apofatică*. Este catafatică pentru că se apropie cu sufletul de slujirea concretă oamenilor, în frumusețea iubirii întrupate prin fapte. Și, concomitent, apofatică (în duhul unui apofatism deschis, în minunăția energiilor necreate) pentru că nu încetează să creadă că „un singur lucru este de trebuință”: mântuirea. Nici aspirațiile sau predica unui eshatologism dincolo de istorie nu scuză indiferența față de viața cotidiană și nici grija pentru viața prezentă nu scuză neglijarea (omiterea) unui scop ultim: mântuirea.

În Tradiția ortodoxă lumea, ca creație și istorie, își găsește sensul, vocația și sfârșitul ei în iconomia Bisericii care, fiind plioma lui Hristos, Dumnezeu-omul, constituie centrul tainic al lumii, „cosmosul cosmosului”. Tăgăduirea prezenței și a puterii mântuitoare și transfiguratoare a Bisericii înseamnă pierderea filocaliei, urâtirea și pierderea sensului lumii, închiderea într-un cerc al autosuficienței istoriei. Ortodoxia reprezintă spiritualitatea Întrupării, o prezență filocalică transfiguratoare în lume și în istorie. Căile Bisericii în istorie sunt de fapt căi filocalice, ale iubirii de frumos divin.

⁵⁷ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambiguorum Liber sive de variis difficilibus locis SS. Dionsyii Areopagitae et Gregorii Theologi*, 1, 67, PG 90, 110 B.

ISTORICUL, EVOLUȚIA ȘI SEMNIFICAȚIA MISTICO-SIMBOLICĂ A FELONULUI ÎN RĂSĂRITUL ȘI APUSUL CREȘȚIN. CONSIDERAȚII PRACTICE PRIVITOARE LA PURTAREA LUI ÎN CADRUL RÂNDUIELILOR LITURGICE ALE BISERICII ORTODOXE

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

Abstract

The present study refers to the history, evolution and mystical-symbolic significance of the phelonion, as well as to the practical considerations regarding its purification within the liturgical order. In the Introduction I referred to the liturgical vestment as a carrier of divine grace. In the first part I presented generalities regarding this liturgical garment, its origin, description, evolution, colour and clothing, as liturgical garment. The second part of the study refers to the mystical-symbolic significance of the phelonion as liturgical vestment. The third part presents the typical references regarding the wearing of the phelonion. In the last part I referred to some practical considerations on wearing the phelonion during the liturgical services.

Keywords

Historical, evolution, significance, mystical, symbolic, phelonion, considerations, practice, bearing, ordinance, liturgical

Introducere. Veșmântul liturgic – purtător de har dumnezeiesc

Dintotdeauna, poporul lui Dumnezeu s-a raportat la veșmintele purtate de slujitorii Sfântului Altarului ca la niște obiecte sfinte, purtătoare ale puterii dumnezeiești, arărând față de acestea o adâncă evlavie. Astfel, relatări din sinaxarele vechi, descriu vindecările și minunile care s-au întâmplat în viața celor care s-au atins, sărutând cu credință și evlavie sfintele veșminte sau alte obiecte liturgice care au stat în legătură cu mormintele și moaștele sfinților¹.

În scrierile Noului Testament apar câteva referințe privitoare la atingerea bolnavilor de poalele hainelor Mântuitorului sau de bolnavii tămăduiți de umbra sfântului Petru sau de ștergarele atinse de trupul Sfântului Apostol Pavel. Amintim în acest sens pilda femeii cu scrugere de sânge, care a fost vindecată de boala ei incurabilă doar prin atingere ei de poalele veșmintelor Mântuitorului (Luca 8, 44). De asemenea, referințele din cartea Faptelor Apostolilor privitoare la bolnavii ce stăteau întinși pe patul lor pe stradă, ca măcar umbra Apostolului Petru care trecea prin acele ținuturi să-i atingă și astfel să se tămăduiască (F.A. 5, 15). În sfârșit în aceeași relatare lucanică aflăm despre vindecările din Efes ale celor bolnavi și posedați de demoni, prin intermediu „ștergarelor” și „șorțurilor” atinse de trupul Sfântului Apostol Pavel (F.A. 19, 12).

Pornind de la aceste scurte considerații, creștinii au crezut dintotdeauna că veșmintele liturgice purtate de slujitorii Sfintelor Altare, care intră în contact cu sfințenia Dumnezeiescului Prestol, și care se ating de sfințenia locului și a obiectelor sfinte din Altar, sunt purtătoare de har dumnezeiesc. În acest sens Sfântul Simion al Tesalonicului arată că cel care sărută veșmintele sfințite ale preotului în timpul Vohodului Mare al Dumnezeieștii Liturghii „nu face rău, ci mai cu seamă arată că are credință și voiește a se mântui, precum s-au mântuit și cei care s-au atins de poalele lui Iisus, căci chiar pentru dânsul face aceasta”².

¹ Ioannis Foundoulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, Editura Bizantină, București, p. 72.

² Sfântul Simion Arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre*.

Așa după cu apreciază teologul liturgist Ioannis Foundoulis,

„veșmintele preotului au harul dumenzeiesc și fericit este omul care, mișcat de o asemenea evlavie pentru acestea, vine cu atâta credință vie în Dumnezeu și își sfintește și binecuvintează evenimentele vieții și faptele lui care-și au început de la Domnul”³.

Generalități despre felon. Originea, descrierea, evoluția, culoarea și îmbrăcarea sa, ca veșmânt liturgic

1. Originea termenului felon

Cuvântul *felon* derivă de la grecescul φελώνιον, φελώνης sau φαινόλιον, φαινόλης, care însemna manta, veșmânt de deasupra⁴ (de la φαίνω, carse înseamnă *acopăr* și όλοϋ, care înseamnă *tot*). Pe filieră latină, corespondentul cuvântului *felon* este *casula* (căsuță), *casa* sau *casubla*, *paenula*, precum și *planeta*⁵. În limbile slave, corespondentul felonului este *sfita*, un termen vechi de origine slavă. În limba franceză termenul care desemnează *felonul* este *chasuble*, în limba germană *kasel*⁶, iar în limba engleză cel de *phelonion*.

În celelalte rituri răsăritene se folosesc pentru felon următoarele numiri: la armeni *șurciar*; la sirieni *esceto*; la copti *burnus*, *fenollion* sau *kuklion*; la haldei *foina* sau *maofra*⁷.

tre Ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi, vol.2, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003, Întrebarea 29, p. 222.

³ I. Foundoulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, p. 73.

⁴ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Craiova, 1941, p. 79.

⁵ A se vedea în acest sens Dr. Vasile Mitrofanovici, Prof. Dr. Teodor Tarnavski și Dr. Nectarie Cotlarciuc, *Liturgica Bisericii Ortodoxe. Cursuri universitare*, Editura Consiliului Eparhial Ort. – Rom din Bucovina, Cernăuți, 1929, p. 257; Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 619, precum și Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 79.

⁶ Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

⁷ Conform J. Janin, *Les Eglises Orientales*, p. 574, citat la Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 80.

2. Descrierea veșmântului

În Biserica Răsăritului

Potrivit unei definiții „felonul este veșmântul liturgic propriu tuturor Bisericii creștine din Răsărit, care se poartă de preoți, iar în unele rituri și de arhieriei, pe deasupra tuturor celorlalte veșminte”⁸

Felonul sau **sfta** desemnează o bucată de pânză lată, fără mâneci, în patru colțuri, cu care în lumea greco-romană se învelea corpul. Marginile felonului erau brodate cu fir de aur sau cu podoabe, iar cadrele lor erau din material de altă culoare. Felonul se purta în felurite moduri, adică sau se acopereau cu el ambii umeri, legându-se cornurile superioare ale felonului la piept sau se acoperă numai un umăr, legându-se cornurile de sus în dreptul umărului celuilalt sau deasupra lui⁹.

Ca veșmânt liturgic, felonul se înfățișează ca un veșmânt larg, de formă conică, care acoperă tot trupul¹⁰, fără mâneci, asemenea unei pelerine, purtat peste toate celelalte veșminte, mai scurt în față, pentru a facilita ușurătatea mâinilor¹¹, acoperind ceafa preotului. Este un veșmânt specific numai preotului, amintind de mantaua sau pelerina obișnuită la evrei și în lumea greco-romană.

Pe spatele felonului se brodează sau se aplică, de regulă o cruce înflorată sau în chenar, sau chiar o iconiță în formă de medalion, reprezentând chipuri sfinte, precum: Mântuitorul, Maica Domnului, Sfântul Ierarh Nicoale sau alte chipuri de sfinți¹².

În Apusul creștin

În Apusul creștin, la romano-catolici, *casula paenula* sau *planeta* desemnează, ca și în Biserica Răsăritului, „veșmântul liturgic exterior și fără mâneci, fiind folosit inițial la săvârșirea Sfintei Liturghii. Purtat peste toate celelalte veșminte, acest veșmânt în formă de cort acoperă întreg trupul, având o singură deschizătură pentru cap”¹³.

⁸ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 79.

⁹ Dr. Vasile Mitrofanovici, Prof. Dr. Teodor Tarnavschi și Dr. Nectarie Cotlarciuc, *Liturgica Bisericii Ortodoxe. Cursuri universitare*, p. 257 și Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

¹⁰ Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003, cap. 181, p. 201: „sfta (felonul) ... acoperă tot trupul”.

¹¹ Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, cap. 181, p. 201: „... La sftă nu se fac mâneci ...”.

¹² Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 620.

¹³ Rev. Jovian P. Lang, OFM, *Dictionary of the Liturgy*, Catholic Book Publishing CO., New York, 1989, pp. 98-99.

3. Originea și evoluția felonului: la evrei și în lumea greco-romană. De la haina uzuală la veșmântul liturgic

Felonul era la evrei o bucată de pânză lată fără de mâneci, în patru cornuri, cu care se învelea corpul. Un astfel de veșmânt a purtat atât Mântuitorul cât și Sfinții Săi Apostoli, felonul fiind la evrei un veșmânt uzual¹⁴.

În lumea veche greco-romană, peste tunică se purta un veșmânt de culoare închisă, numit de romani *paenula*, iar de greci, *felon*, adică o haină din stofă de lână, dintr-o singură bucată, de formă rotundă, fără mâneci, care acoperă tot corpul până jos. Felonul era așadar o haină foarte largă și fără mâneci, un fel de manta sau pelerină nedesfăcută în față, ci având numai o deschizătură așezată în mijloc, prin care se introducea capul, ea acoperind corpul ca o cămașă, până la genunchi, și deci mai jos decât mâinile¹⁵. Pentru a se putea servi de mâini, cel ce o purta trebuia să-i ridice poalele sau marginile pe brațe. Era întrebuințată o asemenea haină mai ales de către soldați¹⁶.

O mărturie de mare importanță este reproducerea unui pahar de sticlă din sec. IV, care s-a pierdut, păstrându-se doar desenul lui, care reprezenta o familie, din care bărbații poartă *paenula*, care arăta identic cu *casula*. *Paenula* din sec. IV era un veșmânt al acelor avuți, elegant și împodobit. Cei prezentați în această reproducere erau laici, ceea ce arată faptul că el nu era doar un veșmânt liturgic.

Întemeiați pe astfel de mărturii, liturgiștii apuseni sunt de părere că felonul a existat în lumea greco-romană ca un veșmânt obișnuit, mai ales în societatea aristocrată, dar care a primit în timp și o destinație liturgică.

În sec. II, felonul apare ca un veșmânt menit să apere de ploaie și de intemperii, păstrându-se în acest sens ca un supraveșmânt obișnuit, mai ales la Roma. Începând cu sec. III, acest veșmânt era purtat sporadic chiar și de către senatori, nu ca un veșmânt oficial, așa cum era *toga*, ci pentru uzul zilnic. Ea avea adeseori la spate o glugă sau un capișon.

Spre sfârșitul veacului al IV-lea, felonul a devenit în mod generalizat haina zilnică a senatorilor, deci a societății înalte. Atenția asupra rangului

¹⁴ Dr. Vasile Mitrofanovici, Prof. Dr. Teodor Tarnavski și Dr. Nectarie Cotlarciuc, *Liturgica Bisericii Ortodoxe. Cursuri universitare*, p. 257 și Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

¹⁵ Chasuble (H. Leclercq), în Fernand Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, tome troisieme, Paris, 1913P, p. 1176. A se vedea și pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

¹⁶ Cfr. J. Braun, *I paramenti*, p. 97, citat la Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 80.

persoanelor oficiale era atrasă prin purtarea unui fel de eșarfe lungi, numită *pallium*. De fapt, acesta nu era un veșmânt, ci o insignă în culori vii, așezată vizibil peste paenula sau chiar peste tunică. Precum se vede pe unele monumente reprezentând pe consuli în împrejurări solemne, un capăt al acestei eșarfe atârna în față, de la umărul stâng până aproape de picioare, iar celalalt capăt venea prin spate pe sub brațul drept, ajungând în diagonală peste piept până la umărul stâng și, întorcându-se pe după gât, fiind trecut din nou pe sub brațul drept, ajungându-i capătul în mâna stângă. În alte monumente antice, capătul din față atârna de la umărul drept în jos.

Așadar, în lumea antică, felonul era o haină întrebuințată universal, mai cu seamă în călătorii, ca apărare împotriva vremii urâte. Acest costum era purtat de către aristocrați sau oamenii bogați, dar și de către și de către clerul bisericesc¹⁷.

În concluzie, penula sau felonul, atât în Orient, cât și în Occident a provenit din mantaua obișnuită a vieții de toate zilele.

4. Istoricul felonului ca veșmânt liturgic

S-a luat în considerare de către liturgiști faptul că felonul amintit de Sfântului Apostol Pavel în II Timotei IV, 13 ar fi putut avea și o funcție liturgică și, prin urmare, a fost prețios pentru el, fiind menționat deodată cu „cărțile și pergamentele”. De asemenea, se pare că îndemnul Sfântului Apostol Pavel este cea mai veche mențiune despre existența veșmintelor sacerdotale în veacul apostolic.

Ierarhia Bisericii Creștine din primele veacuri, din iubire și cinstită față de Mântuitorul și față de Sfinții Săi Apostoli, au introdus acest veșmânt, felonul, la săvârșirea actelor liturgice și în Biserica orientală, cu puține schimbări ale formei sale vechi, el ocupând locul cel dintâi între veșmintele bisericești¹⁸.

În Răsăritul creștin

Felonul întrebuințat în Răsăritul creștin, care a păstrat denumirea grecească a acestui veșmânt, a păstrat mai fidel forma penulei antice, scurtând doar partea din față, pentru a lăsa mai libere mâinile¹⁹.

¹⁷ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1177.

¹⁸ A se vedea în acest sens Dr. Vasile Mitrofanovici, Prof. Dr. Teodor Tarnavski și Dr. Necarie Cotlarciuc, *Liturgica Bisericeii Ortodoxe. Cursuri universitare*, pp. 257-258.

¹⁹ A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

În Răsăritul creștin, un asemenea veșmânt era cunoscut încă de la sfârșitul sec. I și începutul sec. II. Felonul îl găsim menționat, așa cum arătam mai sus, în a doua epistolă a Sfântului Apostol Pavel, în care Apostolul, la Carp, în Troa îi cerea lui Timotei să i-l aducă: „Când vei veni adu-mi felonul pe care l-am lăsat în Troa, la Carp, precum și cărțile, mai ales pergamentele” (II Timotei IV, 13).

Din sec. V se păstrează alte exemple timpurii de feloane, în două miniat-uri dintr-un papirus scris, înfățișând portretele patriarhului Teofil al Alexandriei (412), în care acesta este reprezentat într-o tunică galbenă, un felon albastru-violet și un omofor scurt²⁰.

În sec. VI (anul 586), în Evangheliarul Sirian al Bibliotecii Laurentiane, putem găsi reprezentarea episcopului Eusebiu de Cezareea, reprezentare în care acesta poartă un stihar cafeniu și un felon de culoare cenușie deschisă²¹. Cu toate acestea, felonul pe care-l poartă nu poate fi încă socotit încă ca un veșmânt exclusiv liturgic²².

Începând din sec. IX, felonul apare în gravuri, fiind de obicei desfăcut pe brațe, din părțile laterale. În toată această perioadă feloanele apar monocrome, lipsite total de podoabe, indiferent că erau purtate de preoți, episcopi, mitropoliți sau patriarhi.

Un veșmânt liturgic dispărut: felonul polistavos

Până în secolul al XV-lea, acest veșmânt liturgic era folosit în Răsărit la săvârșirea rânduielilor liturgice nu numai de către preoți, dar și de către episcopi, arhiepiscopi, mitropoliți și chiar patriarhii lumii creștine.

Încă din sec. X-XI, deosebirea dintre felonul preotului și al cel al arhierelui era legată mai mult de culoarea acestuia. Astfel, arhierelul purta adeseori un felon de culoare purpurie, deși aceasta nu era o regulă generală. Oricum, arhierii se deosebeau ca vetimentație de preoți prin omoforul pe care-l purtau încă din sec. V, poate chiar mai înainte, peste felon.

Din sec. XI, pe feloanele albe ale episcopilor încep să fie reprezentate cruci, ca ornamentație. Felonul episcopilor era decorat cu o cruce, iar al arhiepiscopilor era împodobit cu mai multe cruci, numindu-se „polistavros”

²⁰ A. Bauer și J. Strzygowski, *Eine Alexandrinische Weltchronik*, 1905, citat la Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 86.

²¹ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernand Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1193.

²² Cfr. J. Braun, *I paramenti*, p. 236, citat la Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 86.

(πολυσταύριον)²³. Tocmai de aceea, ierarhii reprezentați în pictura bisericească mai veche²⁴, erau reprezentți în veșminte, purtând felon.

Mențiuni scrise despre acest veșmânt, întâlnim pentru întâia dată în sec. XII, la canonistul Teodor Balsamon²⁵.

În sec. XV, Sf. Simeon al Tesalonicului, arată că polistavrosul, ca și sacosul era un drept al patriarhilor și al celor mai distinși dintre arhiepiscopi, în timp ce ceilalți arhieriei, nu purtau decât felon și omofor²⁶.

Culoarea feloanelor polistavros era albă, iar crucile negre. În alte reprezentări, curcile sunt roșii, pe fondul alb al felonului.

De asemenea, cunoaștem din informațiile istorice faptul că la Marea Biserică din Constantinopol, în evul mediu, chiar și diaconii purtau felonul la slujbele solemne, iar prin secolul X, psaltii de la Marea Biserică Sfânta Sofia purtau și ei felonul²⁷. Cu timpul, felonul a rămas un veșmânt liturgic destinat doar folosinței preoților.

Doar în Bisericile Vechi Orientale din Egipt, necalcedoniene, arhieriei poartă și astăzi felon, ca în Biserica primară²⁸.

În Apusul creștin

În Apusul creștin, veșmântul acesta, care și-a păstrat aici denumirea sa antică de *penula* sau *paenula*, a fost scurtat, fiindu-i tăiate părțile laterale, pentru a nu împiedica mișcările brațelor²⁹.

Întrebuințându-se în cult, tunica de dedesupt a devenit *alba* (*stiharion*), iar penula a devenit *casubla* (*felonion*). Denumirea de *penula* s-a pierdut în multe locuri în Apus, fiind înlocuită cu aceea de *planeta*, fără să putem preciza timpul acestei schimbări³⁰.

În ceea ce privește folosirea acestui veșmânt liturgic în Apusul creștin, în sec. III, în catacombele Sf. Priscila de la Roma, se vede zugrăvit pe pereții

²³ A se vedea în acest sens Dr. Vasile Mitrofanovici, Prof. Dr. Teodor Tarnavschi și Dr. Nectarie Cotlarciuc, *Liturgica Bisericei Ortodoxe. Cursuri universitare*, p. 258 și Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

²⁴ Ca de exemplu la *Biserica Domnească Sfântul Nicoale* din Curtea de Argeș (Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619).

²⁵ P. G. T. 138, col. 989, citat la J. Braun, *I paramenti*, p. 237.

²⁶ Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, Întrebarea 19, pp. 217-218.

²⁷ George Codinos Curopalata, *De officiis Constantinopolitanis*, cap. IX, în P.G., t. CLVII, col. 81, citat la Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

²⁸ A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

²⁹ A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. E. Braniște, *Liturgica Generală*, p. 619.

³⁰ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, pp. 80-82.

acesteia un episcop îmbrăcat cu penula, în timpul afierosirii unei fecioare³¹, nefiind însă sigur faptul că în acel timp veșmântul acesta avea un caracter specific liturgic. Ulterior, după ce Biserica a traversat perioada de libertate și înflorire, după 313 și edictul de libertate al creștinilor dat de împăratul Constantin cel Mare, clerul creștin a păstrat îmbrăcămintea lungă din viața de zi cu zi și în ceea ce privea săvârșirea cultului. Este posibil ca în această perioadă să fi apărut felonul ca veșmânt liturgic³².

În sec. II, în scrierile lui Tertulian, felonul era socotit o haină sau un veșmânt purtat în viața de toate zilele. Astfel, în lucrarea sa *De oratione*, acesta combate obiceiul unor creștini, care imitându-i pe păgâni, dezbrăcau penula la rugăciune. Despre un astfel de obicei, împrumutat de la păgâni, Tertulian arată că dacă ar fi fost îndreptățit, sigur ar fi fost menționat în tradiția păstrată de la Sfinții Apostoli³³. Din scrierea lui Tertulian reiese foarte clar că toți credincioșii purtau penula la rugăciune, iar episcopul și preotul nu erau îmbrăcați în ceva diferit, ci purtau și ei penula³⁴.

Penula sau felonul apare în Apusul creștin încă din sec. IV în uzul liturgic, în Galia, sub numele de *amphibalus*. Tot aici, Sf. Gherman de Paris († 576) atestă și el folosirea casublei ca veșmânt liturgic, din descrierea ei înțelegând că ea semăna mult cu planeta³⁵.

Într-un mozaic de la Milano din sec. V episcopii sunt reprezentați purtând casula. Sfântul Ambrozie al Milanului, înconjurat de alți ierarhi, poartă o casulă de dimensiuni mari, care cade până la genunchi³⁶.

În Apus, din sec. V diaconilor li se permitea să poarte la slujbe și casula, ea putând fi purtată și de către acoliți sau funcția ipodiaconilor în Apusul creștin. Dealtfel, în antichitate nu exista o uniformitate în ceea ce privește purtarea casulei, unele concilii impunând-o diaconilor, iar în alte părți fiind interzisă purtarea ei³⁷.

³¹ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1181.

³² Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 83.

³³ Tertulian, *De oratione*, citat la Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 83.

³⁴ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1182.

³⁵ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1183.

³⁶ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1187.

³⁷ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie*

În secolul VI, Sf. Grigorie de Tours în lucrarea sa *Vitae Patrum*, scrisă înainte de 593 vorbește de casula care se poartă pe umeri de către preoți la Paști, iar biograful lui Cezar de Arles vorbește de casula purtată la procesiuni și la Sfânta Liturghie³⁸.

În Spania se vorbește despre acest veșmânt pentru prima dată la Sinodul de la Toledo, în sec. VII. De asemenea, într-un document vizigot din același secol, casula este prezentată ca parte a ritului de hirotonie a preoților, episcopii fiind și ei înmormântați într-o casula albă³⁹.

La Roma, în Italia, mărturiile scrise privitoare la întrebuințarea penulei la Sfânta Liturghie încep abia din sec. VIII, în sec. VII, pe timpul Sf. Grigorie cel Mare, papă al Romei, penula nefiind un veșmânt liturgic⁴⁰.

Ceea ce pare curios și pentru liturgiștii apuseni este apariția penulei în mozaicurile aparținând sec. IV-VII, care se află la Roma, în Bisericile Sf. Praxide din sec. IV, a Sf. Agnese din sec. VII, precum și în Baptisteriul Sf. Împărat Constantin cel Mare din sec. VII⁴¹, ceea ce poate constitui o dovadă a folosirii lui din această perioadă în cultul apusean.

Așadar, potrivit informațiilor prezentate mai sus, este limpede de înțeles faptul că în Apus, deși nu există documente scrise, mozaicurile existente confirmă folosirea penulei, casulei sau felonului ca veșmânt întrebuințat și în scop liturgic, începând încă din sec. IV⁴².

Cu toate acestea, primele mențiuni documentare care indică cu date suficient de precise folosirea casulei ca veșmânt liturgic le avem abia de la sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea. Din această perioadă cunoaștem faptul că preotul purta casula la Liturghie, iar miniaturile și ornamentele de fildeș de la Metz îi prezintă pe ierarhi săvârșind Sfintele Taine și ierurgii, fiind înveșmântați în casula⁴³.

Chretienne et de Liturgie, p. 1193.

³⁸ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1183.

³⁹ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1187.

⁴⁰ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1184.

⁴¹ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 80-81.

⁴² Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 84.

⁴³ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1192.

Mirenii nu au renunțat ușor nici ei la întrebuințarea casulei sai penulei, nici după ce aceasta a devenit veșmânt liturgic, purtând-o până în vremea lui Carol cel Mare⁴⁴.

Ca o concluzie finală asupra evoluției felonului, casulei sau penulei în Răsăritul și Apusul creștin, din cele prezentate până aici, putem înțelege faptul că prin adaptări și transformări în spiritul și după cerințele cultului creștin, aplicate veșmintelor lumii greco-romane, unora mai mult, altora mai puțin, în Biserica cea Una a primului mileniu s-a ajuns să realizeze, în cursul timpului, tipul special al veșmintelor sale liturgice, inspirându-se câteodată și din formele costumului sacerdotal din Vechiul Testament sau chiar al hainelor uzuale purtate în lumea greco-romană.

5. Culoarea, materia și forma felonului ca veșmânt liturgic

a. În Biserica Răsăritului

Culoarea felonului a fost la început, ca și în cazul tuturor veșmintelor liturgice, cea albă⁴⁵. În acest sens, dintr-un document din sec. V se vede că era oprit clericilor să poarte veșminte albe în afara bisericii⁴⁶. Tradiția aceasta a Bisericii s-a păstrat până în sec. XV.

Ulterior, pentru confecționarea felonului au început să fie folosite și materiale de alte culori. Astfel, între sec. XV-XVI apar feloanele preoțești colorate și cu modele diversificate în țesătură, de regulă crucea înflorată, sau flori și frunze așezate în formă de cruce, toate apărând ca o reminiscență a felonului polistavros de odinoară⁴⁷.

Cu toate acestea, până astăzi, în Biserica Ortodoxă culoarea de preferință a felonului rămâne tot cea albă, aurie sau argintie, pentru Praznicele Împărătești și alte festivități. Culoarea roșie este specifică pentru vremea Postului Mare și pentru zilele de prăznuire ale martirilor, iar cea neagră pentru săptămâna Sfințelor Pătimiri ale Domnului⁴⁸.

Amintim în acest context și Hotărârea nr. 5274 din 5 iulie 2012 a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu modalitatea unitară

⁴⁴ Chasuble (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1192.

⁴⁵ Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, cap. 181, p. 201: „... se îmbracă cu sfta (felonul), care este îmbrăcămintă albă...”

⁴⁶ Pr. V. Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 90.

⁴⁷ Pr. V. Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 91.

⁴⁸ Pr. V. Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 92.

de folosire a mantiei și mitrei, precum și a veșmintelor arhieresti de culori diferite, de către Înaltpreasfințitii și Preasfințitii Părinți ierarhi în timpul serviciilor religioase, în acord cu practica din celelalte Biserici Ortodoxe, aceste hotărâri fiind valabile și pentru purtarea veșmintelor preotești de către preoții din parohii. În timpul Postului Mare se folosește, de obicei, felon de nunațe mai închise (vișiniu, stacojiu, mov sau roșu), iar în săptămâna Sfințelor Pătimiri, felon de culoare mov închis sau negru, toate aceste culor exprimând sentimentul de pocăință, de întristare și de plâns pentru Pătimirile Domnului. La Praznicele Împărătești închinat Mântuitorului Hristos, precum și în duminicile anului bisericesc, ca Praznice pascale săptămânale, la prăznuirea Sfinților Apostoli, a Sfinților Ierarhi, domnitori și a altor sfinți, se folosesc veșmintele de culoare albă, aurie sau galbenă, fiind un simbol al luminii Învierii, specifice perioadei pascale, ale bucuriei, curăției și luminării, precum și un chip al darului lui Dumnezeu. Aceeași regulă se urmează și la săvârșirea Sfințelor Taine. La Praznicele Maicii Domnului și ale Sfinților Îngeri se folosesc veșmintele albastru deschis, alb sau auriu, aceste culori fiind simboluri ale fecioriei și curăției, închipuind strălucirea și curăția Sfinților Îngeri. La Praznicul Înălțării Sfintei Cruci (14 septembrie) se folosesc veșmintele de culoare roșie, în amintirea jertfei sângeroase a Mântuitorului, în conformitate cu Evanghelia Praznicului. În Duminica Sfintei Cruci (a treia din Postul Mare) se folosesc veșmintele de culoare aurie, întrucât Praznicul acesta cade în zi de duminică, iar textul Evangheliei se referă la purtarea crucii duhovnicești, nu la o jertfă sângeroasă. La sărbătorile Sfinților mucenici se folosesc veșmintele de culoare roșie, culoarea aceasta fiind simbolul jertfei sângeroase pentru credință. La Praznicele Intrării Domnului în Ierusalim, precum și la cel al Pogorării Sfântului Duh și la sărbătoarea Sfintei Treimi, din a doua zi de Rusalii, precum și în zilele de prăznuire a Sfinților Cuvioși (de Dumnezeu purtători) se folosesc veșmintele de culoare verde, aceasta fiind simbolul ramurilor de finic, dar și al prezenței Sfântului Duh, Dătătorul de viață. În Postul Sfințelor Paști, inclusive la Liturghia Darurilor înainte sfințite (cu excepția sâmbetelor, duminicilor și a Praznicelor), culorile veșmintelor trebuie să fie unele cernite (negru/albastru/ verde/mov închis), aceste culori fiind simboluri ale întristării și pocăinței pentru păcate în scopul înnoirii vieții. În posturile Nașterii Domnului, Adormirii Maicii Domnului și Sfinților Apostoli Petru și Pavel, culorile veșmintelor vor fi cele obișnuite peste an, nefiind prevăzută o disciplină liturgică penitențială, deși se recomandă în timpul lor spovedania mai deasă, ele fiind Posturi de intensificare

a evlaviei și a milosteniei, urmând pilda sfinților. La slujbele de înmormântare se folosesc veșminte de culoare albă, aurie sau galbenă, pentru că prin aceste culori mărturisim credința în Înviere. La procesiuni se folosește culoarea albă, aurie sau galbenă, aceste culori exprimând lumina de sărbătoare. În aceeași hotărâre a Sfântului Sinod se face precizarea că pentru orice culoare a veșmintelor arhieresti, și se înțelege și a celor preoțești, stiharul va fi totdeauna numai de culoare albă, cu excepția slujbelor specifice Postului Mare, această culoare albă a stiharului închipuind Lumina de la Schimbarea la Față de pe Muntele Taborului, când hainele Mântuitorului „s-au făcut albe ca lumina” (Matei 17, 2)⁴⁹.

Materia din care este confecționat felonul a fost până în sec. IX inul. În ceea ce privesc polistavroasele acestea erau confecționate din lână albă sau din mătase, întrucât felonul polistavros era purtat de cei mai distinși slujtori⁵⁰.

În ceea ce privește forma felonului, în primele secole, aceasta era aceeași ca și cea a lumii greco-romane: o manta formată dintr-o bucată mare de stofă, rotundă, care la mijloc avea o deschizătură potrivită pentru a putea fi introdusă pe cap⁵¹.

b. În Apusul creștin

La începuturi, în Apus, casulele erau solide, groase, pentru a fi impermeabile, iar în bisericile bogate acest veșmânt era confecționat din mătase. Casulele din mătase erau scumpe și ele erau purtate la ocazii speciale⁵².

În sec. IX, casula confecționată din mătase era un veșmânt obișnuit în Galia, chiar și pentru preoți. Se pare că relațiile comerciale bune cu Orientul permiteau aprovizionarea cu stoffe de calitate de la Constantinopol, din Siria, Persia, Arabia, Egipt și chiar India⁵³.

În ceea ce privește forma casulei, în timp au apărut tot felul de inovații de croitorie ale acestui veșmânt, ea având și o dublură sau căptușeală, uneori

⁴⁹ Hotărârea nr. 5274 din 5 iulie 2012 a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu modalitatea unitară de folosire a mantiei și mitrei, precum și a veșmintelor arhieresti de culori diferite, de către Înaltpreasfințirii și Preasfințirii Părinți ierarhi în timpul serviciilor religioase, în acord cu practica din celelalte Biserici Ortodoxe, <https://www.google.com/search?>, accesat 31.10.2019, ora 21.40.

⁵⁰ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 92.

⁵¹ Preotul Vasile Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, p. 92.

⁵² Chasuble (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1194.

⁵³ Chasuble (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1195.

de culoare diferită⁵⁴. De-a lungul secolelor, acest veșmânt a avut felurite forme și mărimi, actualmente revenind la forma sa gotică. La începuturi el era fără decoruri, amplu, dar simplu prin natură, căzând ușor în jurul trupului. Începând să se strâmteze, la felon au început să apară și ornamenteții simbolice în diverse înfățișări. Deși acest veșmânt liturgic ar trebui făcut din mătase, având o culoare specifică, în funcție de ziua liturgică, ultimele norme din creștinătatea apuseană permit Adunării episcopale să hotărască materialul și modelul după care el trebuie confecționat, în funcție de cultura regională, cu păstrarea rânduiei liturgice specifice Apusului creștin⁵⁵.

La începuturi, acest veșmânt liturgic avea și capișon sau glugă, care în timp a dispărut, deși nu știm cu precizie în ce perioadă s-a produs această modificare. Probabil că eliminarea capișonului a avut loc firesc, deoarece casula era folosită doar în spații închise, în Biserică, unde nu mai erau intemperii, așa încât nu mai era nevoie de capișon sau glugă, care să acopere capul. Déjà în mozaicurile existente la Ravena și Roma casula nu mai avea capișon sau glugă⁵⁶.

În privința culorii folosite pentru acest veșmânt liturgic, aceasta este până astăzi în mod obișnuit cea albă. Așa de pildă, în SUA, „felonul alb se folosește atât la Liturghiile obișnuite, cât și la cele speciale, la alte slujbe săvârșite în afara bisericii, și ori de câte ori este necesar, în funcție de loc și de persoanele care participă la slujbă”⁵⁷. În situația în care culoarea felonului este cea albă, veșmântul care se pune peste felon (*stola*, echivalentul epitrahilului din Biserica Răsăritului), trebuie să aibă culoarea adecvată zilei liturgice⁵⁸.

6. Îmbrăcarea felonului

Preotul îmbracă felonul peste stihar, epitrahil și brâu, după ce îl binecuvintează și îl sărută pe crucea din spate, zicând rugăciunea: „Preoții Tăi, Doamne, se vor îmbrăca întru dreptate și cuvioșii Tăi întru bucurie se vor bucura, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor” (Psalmul CXXXI, 9)⁵⁹.

⁵⁴ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1196.

⁵⁵ Rev. Jovian P. Lang, OFM, *Dictionary of the Liturgy*, pp. 98-99.

⁵⁶ *Chasuble* (H. Leclercq), în Fernard Cabrol et Henri Leclercq, *Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie*, p. 1196.

⁵⁷ Rev. Jovian P. Lang, OFM, *Dictionary of the Liturgy*, pp. 98-99.

⁵⁸ Rev. Jovian P. Lang, OFM, *Dictionary of the Liturgy*, pp. 98-99.

⁵⁹ *Liturgier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012, p. 116.

III. Semnificația mistico-simbolică a felonului

a. În Biseirca Răsăritului

Referindu-ne la semnificația mistico-simbolică a acestui veșmânt liturgic, vom spune că la Sfântul Ioan din Kronștadt găsim afirmația că „sfita sau felonul înseamnă platoșa dreptății”⁶⁰.

Părintele Alexander Schmemmann îl interpretează ca pe manifestarea slavei Bisericii „ca o creație nouă, este bucuria, adevărul și frumusețea vieții noi, chipul Împărăției lui Dumnezeu și a Împăratului Care *S-a împărățit și în po-doabă s-a îmbrăcat...* pentru vecie”⁶¹.

Potrivit comentariului liturgic al Sfântului Gherman, patriarhul Constantinopolului, semnificația mistico-simbolică a felonului este următoarea: „felonul înfățișează haina purpurie pe care împioșii batjocoritori i-au adus-o lui Iisus. Felonul mai simbolizează și haina cea lungă a Botezului”⁶².

În perioada interbelică, într-o scriere liturgică de popularizare, publicată la Arad, felonul este definit ca fiind „un veșmânt larg, fără mâneci, care ne aduce aminte de *hlamida* (haina mohorâtă) cu care a fost îmbrăcat Mântuitorul de către soladați în curtea lui Pilat (Matei 27, 27-28)”⁶³.

Potrivit Sfântului Simeon al Tesalonicului, culoarea albă a felonului simbolizează curățenia și sfințenia liturghisitorului și strălucirea slavei și a luminii dumnezeiești, pe are o reflectă slujirea preotească⁶⁴. Sfita sau felonul nu are mâneci, deoarece închipuie îmbrăcămintea (*hlamida* purpurie) cu care a fost îmbrăcat în batjocură Mântuitorul, în curtea lui Pilat. Acoperirea întregului trup, de la cap până la picioare, se face pentru purtarea de grijă cea de sus a lui Dumnezeu pentru noi și pentru puterea lui Dumnezeu cea cuprinzătoare și păzitoare; sfita se ridică dinainte în vremea slujbelor ca și cum ar fi niște aripi⁶⁵.

⁶⁰ Sfântul Ioan de Kronștadt, *Liturghia – Cerul pe pământ. Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin ortodox*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 249.

⁶¹ Alexandre Schmemmann, *Euharistia – Taina Împărăției*, Editura Anastasia, București, 1993, p. 31.

⁶² Sfântul Gherman al Constantinopolului, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Colecția „Comorile pustiei”, Editura Anastasia, București, 2000, p. 23.

⁶³ *Cunoștințe liturgice*, f.a , f.l., p. 14.

⁶⁴ Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, cap. 181, p. 201: „sfita (felonul) ... este albă pentru curăția, sfințenia și pentru îmbrăcămintea dumnezeieștii slave, căci Dumnezeu este lumină și Se îmbracă cu lumina ca și cu un veșmânt”.

⁶⁵ Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, vol. I, cap. 81, p. 134: „...sfita însemnează haina cea roșie de la Patimi... polistavrosul însemnează darul lui Dumnezeu cel purtător de grijă, păzitor și cuprinzător, pentru care s-a arătat nou

Felonul mai simbolizează harul, puterea, dreptatea și sfințenia lui Dumnezeu, așa cum reiese din formula pe care o rostește preotul slujitor în momentul îmbrăcării cu el: „Preoții tăi, se vor îmbrăca cu dreptate și cuvioșii Tăi se vor bucura” (Ps. 131, 9)⁶⁶. De asemenea, înseamnă și haina lungă a Botezului, purtată de neofiți, adică a celor de curând botezați care au fost re-născuți „prin apă și prin duh” (Ioan 3, 5) la viața cea nouă în Hristos.

După liturgiștii mai noi,

„felonul este icoana vieții, adică a întrupării, a Patimii și a Învierii Domnului nostru Iisus Hristos, (momente) ce se pomenesc și se înnoiesc la Sfânta Liturghie. Bucuria Învierii se închipuie prin câmpul alb al felonului, întruparea se arată prin semnul Vitleemului la poale, iar Patima și Moartea lui Iisus Hristos se închipuie prin Crucea de la spate”⁶⁷.

După cum arată Sfântul Ioan de Kronstadt

„veșmântul îngeresc al preotului în timpul slujbei (sfîta sau felonul) și în afara slujbei (rasa lungă cu mâneci largi) trebuie să-i inspire acestuia simțămîntul că trebuie să fie sfînt, lipsit de răutate, nepătimaș, ceresc, stînd neadormit de strajă mîntuirii, ca un înger; că trebuie să vestească mereu oamenilor voia lui Dumnezeu, adevărul lui Dumnezeu, pentru ca oamenii să nu se rățăcească până la capăt”⁶⁸.

b. În Apusul creștin

În Apusul creștin *casula* sau *planeta* (felonul) este semnul distinctiv al preoției, simbolizând jugul lui Hristos⁶⁹.

și a suferit patimile”. A se vedea în același sens și cap. 181 a aceleiași lucrări, în care Sfântul Simeon arată următoarele: „La sfîta nu se fac mâneci, căci închipuie acoperirea întregului trup de la cap până la picioare se face pentru purtarea de grijă cea de sus a lui Dumnezeu pentru noi și pentru puterea lui Dumnezeu cea cuprinzătoare și păzitoare, sfîta se ridică dinainte în vremea sfîntelor slujbe ca și cum ar fi niște aripi”.

⁶⁶ *Liturghier*, p. 116.

⁶⁷ Pr. E. Braniște, *Liturghica Generală*, p. 621.

⁶⁸ Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia – Cerul pe pământ...*, p. 240.

⁶⁹ Rev. Jovian P. Lang, OFM, *Dictionary of the Liturgy*, pp. 98-99.

IV. Referințe tipiconale privitoare la purtarea felonului

Potrivit rânduiei liturgice a Bisericii, felonul este purtat la toate rânduile bisericești în cadrul cărora se citește Sfânta Evanghelie. Cu toate acestea nu doar aceste rânduieli liturgice se săvârșesc de către preot fiind îmbrăcat și în felon, ci există și alte categorii de slujbe, precum laudele bisericești și unele ierurgii speciale, care în pofida faptului că nu au citire din Sfânta Evanghelie în cuprinsul rânduiei lor, trebuie săvârșită de către preot purtând epitrahil și felon. Astfel:

La Vecernia cu vohod felonul trebuie îmbrăcat de către preot în timpul cântării la strănă a ultimei stihiri de la Doamne strigat-am, adică înainte cântării stihirii de la *Slavă...*⁷⁰, precedată de *Și acum...*, în timpul căreia preotul face Vohodul în mijlocul Bisericii. Acest Vohod are ca semnificație simbolică Întruparea lui Hristos, coborârea Lui din slava Sa cea mai presus de ceruri, în mijlocul pământului, pentru a lua prin actul chenotic al micșorării slavei Sale dumnezeiești, chipul smeritului nostru trup⁷¹. Îmbrăcarea preotului în felon înainte de a săvârși Vohodul Vecerniei înseamnă tocmai asumarea de către Hristos, în chip smerit a firii noastre umane, adică îmbrăcarea lui în trup. În acest sens, Sfântul Simion al Tesalonicului arată:

„Vohodul... arată toate ale Întrupării, pentru că a ieși și a se pogorâ însemnează pogorârea și smerenia lui Hristos; a fi îmbrăcat cu veșminte însemnează Întruparea; a sta în mijlocul Bisericii și a pleca capul însemnează că Mântuitorul s-a răstignit

⁷⁰ *Tipic bisericesc*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, p. 280 și 23-24. A se vedea și indicația din *Tipiconul* Sfântului Sava cel Sfințit: „și când zicem stihul: *Că s-a întărit mila Lui peste noi...*, cântă amândouă stranele împreună. Atunci preotul face metanie celui mai mare și intrând în Sfântul Altar se îmbracă în felon, iar noi cântăm *Slavă...* Și îndată face Vohodul deschizând Sfintele Uși, înainte mergând cu două sfeșnice aprinse, iar diaconul ținând cădelnița, iar după dânsul preotul slobozit având felonul în jos, și stă preotul în mijlocul Bisericii, în dreptul Sfințelor Uși...” (Editura „Bucovina Istorică”, Suceava 2002, p. 11). A se vedea în acest sens și *Liturghierul*, p. 42: „... când se zice stihul *Că s-a întărit mila Lui ...*, preotul îmbracă felonul, apoi când începe cântarea *Slavă...* se deschid Ușile Împărătești ...” Amintim și lucrarea *Tipicul Sfântului Sava. Text și comentariu liturgic*, vol. 1, Editura Credința noastră, p. 36. În același sens amintim și tipicul Mănăstirii Presfintei Născătoare de Dumnezeu Binefăcătoarea, păstrat în codicele *Atena 788*, care consemnează în mod special următoarea îndrumare tipiconală: „ori de câte ori este Vohod..., mărturie stă faptul acesta că preotul îmbracă felonul, la începutul Vecerniei, la fel și diaconul stiharul și tămâiază” (cit. la Foundulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, p. 225).

⁷¹ Lucian Farcașiu, „Semnificația mistico-simbolică a slujbei Vecerniei”, în rev. *Teologia*, nr. 2, 2005, p. 58.

în mijlocul pământului, a murit și S-a pogorât la iad pentru noi. Drept aceea se roagă plecându-se în tăcere, ca dându-Se pe Sine Părintelui, pogorându-Se în iad și de acolo ne-a izbăvit... Vohodul Vecerniei mai însemnează și pogorârea lui Dumnezeu ce se va face în veacul cel mai de apoi⁷².

De aceea, Vohodul Vecerniei nu se poate face niciodată de către preot, fiind îmbrăcat doar în epitrahil⁷³.

La Utrenia sărbătorilor, a Praznicelor Împărătești precum și la Utrenia duminicilor în cadrul cărora se citește Sfânta Evanghelie, preotul îmbracă felonul înainte de a se face căderea, adică atunci când se începe a se cânta Polieleul sau Binecuvântările Învierii⁷⁴, dezbrăcându-se de felon după ecfonisul *Cu mila și cu îndurările...* de după psalmul 50, și îmbrăcându-se din nou după ultima stihiră de la Laude, la *Și acum...*, dezbrăcându-se de felon după Otpustul Utreniei, dacă nu urmează imediat săvârșirea Sfintei Liturghii⁷⁵.

Dacă în cardul Utreniei zilelor de rând, nu se citește Sfânta Evanghelie, dar în ziua respectivă se face prăznuirea unui Sfânt cu doxologie Mare, atunci preotul îmbracă felonul doar înainte de stihira de la *Și acum...* a Laudelor, dezbrăcându-se de acesta după Otpustul Utreniei⁷⁶.

Dacă Sfânta Liturghie va urma îndată după slujba Utreniei, atunci preotul va îmbrăca toate veșmintele, îndată după *Dumnezeu este Domnul...*, pentru

⁷² Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor...*, cap. 333-334, p. 81.

⁷³ A se vedea în acest sens Ioannis Foundulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, p. 225.

⁷⁴ Precizarea din *Tipiconul* Sfântului Sava cel Sfințit, p. 15, arată că: „la cântarea Privegherii de toată noaptea, când se face Polieleul și se cântă Psalmii: *Lăudați numele Domnului...și Mărturișiți-vă Domnului...*, atuncea se pune analogul în mijlocul bisericii și pe dânsul icoana Praznicului Domnesc ce se prăznuiește în acea zi sau a Născătoarei de Dumnezeu sau a Sfântului sau a Sfintei. Și se îmbracă cel mai mare în felon și toți preoții în feloane după obicei și, ieșind din Altar prin Ușile Împărătești, stau câte doi împrejur analogului... ia cel mai mare cădelnița... și cădește întâi împrejur Icoana cea de pe analog și, mergând toți în Altar, cădește Sfânta Masă și tot Altarul și în biserică toate Sfintele Icoane”. A se vedea în acest sens și *Liturghierul*, p. 91: „Se cântă al doilea rând de sedelne. Iar duminica, după catisma a șatesprezecea (Psalmul 118: *Fericiți cei fără de prihană...*), la strane se cântă Binecuvântările Învierii (*Binecuvântat ești Doamne, învață-ne îndreptările Tale*). Dacă este praznic ori sărbătoarea unui sfânt cu Polieleul, se cântă Polieleul și Mărimurile. Preotul își ia felonul și face cădere mare; la praznice căderea se face la Mărimuri, iar duminica la Binecuvântările Învierii ...”.

⁷⁵ *Tipicul bisericesc*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, p. 281. În *Liturghier* nu se face nicio referință la dezbrăcarea felonului de către preot în cadrul slujbei Utreniei, după Ecfonisul *Cu mila și cu îndurările și cu iubirea de oameni...*

⁷⁶ *Tipicul bisericesc*, p. 281.

că va începe în timpul Utreniei săvârșirea în taină în Sfântul Altar a rânduiei Proscomidiei⁷⁷, ori se cunoaște faptul că nu este îngăduit preotului să săvârșească această rânduială doar în epitrahil, sau doar în epitrahil și felon, ci trebuie să fie îmbrăcat în toate veșmintele, așa cum va sluji și Dumnezeu-iasca Litrghie, Proscomidia constituindu-se ca prima parte a acesteia⁷⁸.

La Utreniile cu rânduială specială, precum Denia Canonului Celui Mare, a Sfântului Andrei Criteanul, din joi săptămânii a Postului Mare, sau Denia Imnului Acatist al Bunei Vestiri a Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, din Sâmbăta aceleiași săptămâni, precum și la Deniile din săptămâna Sfințelor Pătimiri, care au în rânduiala lor și citire din Sfintele Evanghelii, felonul este îmbrăcat la momentul *Dumnezeu este Domnul...*⁷⁹.

Dacă slujba Vecerniei se săvârșește cu Priveghere, adică împreună cu Litia și slujba Utreniei, felonul este îmbrăcat de către preot înainte de a începe căderea de la începutul acestei Privegheri, deschizându-se Ușile Împărătești, prin care preotul iese pentru a face căderea mare. Preotul îmbracă felonul înaintea acestei cădiri și a deschiderii Ușilor Împărătești, urmând ca acesta să fie dezbrăcat, îndată după ce se rostește binecuvântarea treimică a Privegherii: *Slavă Sfintei și celei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei Treimi...*⁸⁰, urmând ca în timpul citirii la strană a psalmului 103, preotul să iasă pe solee purtând pe gât doar epitrahilul⁸¹.

⁷⁷ *Tipicul bisericesc*, p. 281. A se vedea în acest sens și indicația tipiconală din *Liturghier*, p. 90: „Când Utrenia se săvârșește dimineața, înaintea Sfintei Liturghii, atunci, în timp ce se cântă troparele, în Altar se rânduiesc sfintele veșminte spre îmbrăcarea sfinților slujitori pentru Sfânta Litrughie. Terminându-se troparele, se închide dvera Ușilor Împărătești, rămânând astfel până ce se sfârșesc de citit catismele de rând ale Psaltirii; iar preotul, lăsând epitrahilul, iese împreună cu diaconul pentru a se închina, după rânduiala care se va arăta la începutul Proscomidiei. Și venind iarăși în Sfântul Altar, se îmbracă, urmând în toate acestea rânduiala însemnată la începutul dumnezeieștii Proscomidii”.

⁷⁸ Ioannis Foundulis, *Dialoguri liturgice*, vol. 1, p. 225: „Toate manuscrisele Sfinetii Litrghii și toate edițiile tipărite, precum și *Rânduiala Sfintei Liturghii* a patriarhului Filotei, așează Proscomidia după rânduiala îmbrăcării preotului și după rânduiala spălării mâinilor. Preoții din vechime, ca să fie mai liberi în mișcările lor, obișnuiau să țină felonul îndoit deasupra gâtului și să lase în jos în timpul cădirii la sfârșitul Procomidiei, lucru care se întâmplă și până astăzi la Sfântul Munte”.

⁷⁹ *Tipic bisericesc*, p. 281 și 167: „În timpul cântării troparului, preotul îmbracă felonul”.

⁸⁰ *Tipic bisericesc*, p. 55: „Preotul îmbrăcat cu epitrahilul și felonul, deschide dvera și Ușile Împărătești și luând cădelnița începe să cădească din Sfântul Altar, făcând căderea mare dar fără să spună nimic”. A se vedea în acest sens *Liturghierul*, p. 17: „... intrând în Sfântul Altar, preotul îmbracă epitrahilul și felonul (în mănăstiri, doar mantia și epitrahilul), sărutând Sfânta Cruce ce este deasupra lui, și, luând cădelnița și stând înaintea Sfintei Mese, pune tămăie, zicând rugăciunea tămăii, în taină; și așa cădește Sfânta Masă împrejur, în chipul crucii, și tot Altarul și deschide Ușile Împărătești...”.

⁸¹ *Tipic bisericesc*, pp. 280-281 și 56: „În timpul anixandarelor, preotul dezbracă felonul și

Felonul este îmbrăcat de către preot și la începutul slujbei Ceasurilor Împărătești din ajunul Nașterii Domnului⁸², Ajunul Bobotezei⁸³ și din Vine-rea cea Mare a Săptămânii Sfintelor Pătimiri⁸⁴.

La Pavcernița Mare din Ajunul Crăciunului, a Bobotezei și a Bunei Ves-tiri, felonul este îmbrăcat înainte de ieșirea la Litie⁸⁵, cunoscut fiind faptul că în aceste zile Litia Praznicului se săvârșește împreună cu slujba Pavcerniței celei Mari, întrucât Vecernia a fost săvârșită spre prânz, îm-preună cu Sfânta Liturghie din ajun. De asemenea, la Pavcernița cea Mare săvârșită în prima săptămâna a Postului celui Mare, aceste zile fiind zile ali-turgice, Sfânta Evanghelie se citește la sfârșitul slujbei Pavcerniței, înaintea rugăciunii Otpustului⁸⁶. În această situație, după rugăciunea *Nepătată, ne-întinată...*, preotul intră în Sfântul Altar, îmbracă felonul, deschide Ușile Împărătești și provoacă citirea Sfintei Evanghelii. După citirea Sfintei Evan-ghelii, închide Ușile Împărătești, dezbracă felonul și iese prin ușa de miază-noapte pe solee, înaintea Ușilor Împărătești, rostind rugăciunea Otpustului *Stăpâne mult-milostive...*, apoi zice ectenia întreită specială de la Miezonop-tică, cu care se încheie slujba Pavcerniței Mari⁸⁷.

La săvârșirea Sfintelor Taine, felonul va fi îmbrăcat la începutul săvârșirii slujbei, fiind dezbrăcat după Otpust. În acest sens indicațiile tipiconale din Molitfelnic prevăd, înaintea rânduiei fiecărei Sfinte Taine faptul că „preotul

iese dinspre ușa spre miazănoapte în fața Ușilor Împărătești, unde citește, ca de obicei, ru-găciunile Vecerniei...”

⁸² *Tipic bisericesc*, p. 63: „Preotul îmbracă epitrahilul și felonul”. A se vedea în acest sens și *Mineiul pe Decembrie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2005, p. 405; A se vedea în acest sens și *Anuarul liturgic și tipiconal 2019*, p. 598.

⁸³ *Tipic bisericesc*, p. 63: „Preotul îmbracă epitrahilul și felonul”. A se vedea în acest sens și *Mineiul pe Ianuarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, ... , p. ...; Precum și *Anuarul liturgic și tipiconal 2019*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018, p. 51.

⁸⁴ Este foarte interesant faptul că în *Tipicul bisericesc*, p. 281 se prevede că la slujba Ceasurilor Împărătești din Vinerea cea Mare a Sfintelor Pătimiri ale Domnului preotul este „îmbrăcat în toate veșmintele”. Spre deosebire de această prevedere din Tipic, în *Anuarul liturgic și tipiconal 2019*, București, 2019, p. 246, se stipulează că, „... preotul se îmbracă în veșminte (epitrahil și felon). Mi se pare mult mai îndreptățită această prevedere din Anuarul liturgic, ca preotul să slujească Ceasurile Împărătești ale Vinerii celei Mari, fiind îmbrăcat doar în epitrahil și felon.

⁸⁵ *Tipic bisericesc*, p. 281.

⁸⁶ *Ceaslovul cel Mare*, Editura Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2003, p. 150: „Preotul, numai în primele cinci zile din săptămâna întâi a Postului Mare, îmbracă felonul, deschide sfintele uși și citește Evanghelia rânduită, apoi închide ușile și dezbracă felonul. Urmează Otpustul.

⁸⁷ *Anuar liturgic și tipiconal 2019*, p. 153.

se îmbracă în epitrahil și felon⁸⁸. În cazul Tainei Sfântului Botez, preotul își va pune și mânecutele, potrivit îndrumărilor tipiconale⁸⁹. Rânduiala împărtășirii grabnice a celor bolnavi va fi săvârșită de către preot de asemenea purtând epitrahil și felon⁹⁰. În situația în care Sfintele Taine a Botezului, Mirungerii, Mărturisirii sau Spovedaniei, Cununiei și Sfântului Maslu se săvârșesc îndată după Sfânta Liturhie, preotul va rămâne îmbrăcat pentru săvârșirea lor în toate veșmintele⁹¹.

Dintre ierurgii, preotul va fi îmbrăcat în epitrahil și felon la Sfeștanie sau Slujba Sfințirii celei mici a apei⁹², Înzmormântare⁹³, Parastas⁹⁴, Rânduiala binecuvântării casei celei noi, în care urmează a locui cineva pentru întâia oară⁹⁵, la slujbele Tedeum-urilor, întrucât aceste slujbe au în conținutul lor și citire din Apostol și din Sfânta Evanghelie.

⁸⁸ *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, Botez: „Intrând preotul în Biserică se îmbracă în sfită (felon – n.n.) de culoare albă, punând și mânecutele”, p. 38; Slujba Mărturisirii: „Duhovnice, venind la tine cei ce vor să se mărturisească, să stai tu îmbrăcat în toate veșmintele preotești înaintea icoanei Stăpânului Hristos și, chiar dacă ar fi mărturisirea în grabă, fără epitrahil și felon să nu îndrăznești a mărturisi”, p. 63; Maslu: „... adunându-se șapte preoți sau trei numai, în biserică sau în casă, se îmbracă cu epitrahile și feloane ...”, p. 127. A se vedea în acest sens și *Slujba Sfântului Botez și rânduielei legate de nașterea omului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014, p. 51; *Slujba Sfântului Maslu și rugăciuni pentru bolnavi*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 3, precum și *Tipic bisericesc*, pp. 232 și 236.

⁸⁹ *Molitfelnic*, p. 38. A se vedea în aceste sens și *Slujba Sfântului Botez și rânduielei legate de nașterea omului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014, p. 51: „Intrând preotul în Biserică, se îmbracă în epitrahil și felon de culoare albă, punând și mânecutele ...”, precum și *Aghiasmatar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014, p. 36; *Tipic bisericesc*, p. 226.

⁹⁰ *Molitfelnic*, p. 170: „Preotul, ajungând la bolnav și pubându-și epitrahilul și felonul, zice ...”. A se vedea în aceste sens și *Aghiasmatar*, p. 173 și *Tipic bisericesc*, p. 234.

⁹¹ *Tipic bisericesc*, pp. 281-282.

⁹² *Molitfelnic*, pp. 423-424: „Preotul, cu epitrahilul și felonul ...”. A se vedea în aceste sens și *Aghiasmatar*, p. 188; *Tipic bisericesc*, p. 256.

⁹³ A se vedea în acest sens: *Tipic bisericesc*, p. 265, precum și *Panihida*, p. 139.

⁹⁴ *Panihida, adică slujbele înzmormântării și alte slujbe pentru cei răposați*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2016, p. 153: „Preotul se îmbracă în epitrahil și felon...” Este foarte interesantă observația pe care o face Sfântul Sava cel Sfințit în *Tipiconul* său, privitor la slujba parastasului care se săvârșește Vineri seara, după sfârșitul Vecerniei, potrivit căreia această rânduială este săvârșită de către preot în epitrahil și felon: „Vineri seara, după sfârșitul Vecerniei, îmbrăcându-se preotul cu felonul și diaconul cu stiharul și luând cădelnița și tămăie, merg în pridvor, înaintea lor fiind paraclisierul cu sfeșnicul aprins...” (*Tipicul Sfântului Sava. Text li comentariu liturgic*, p. 70).

⁹⁵ A se vedea în aceste sens *Tipic bisericesc*, p. 260.

În afară de acestea există și alte rânduieli la care Molitfenicul rânduieste ca preotul să fie îmbrăcat în epitrahil și felon, deși în cadrul rânduielii lor nu se citește din Sfânta Evanghelie. Acestea sunt: Rânduiala sfințirii unei temelii de casă⁹⁶, Rânduiala ce se face la fântâna cea nouă, după terminarea construirii ei⁹⁷, Rânduiala binecuvântării ostașilor în vreme de apărare a patriei⁹⁸, Rânduiala pentru punerea temeliei bisericii și înfigerea crucii în pământ⁹⁹, Rânduiala rugăciunii pentru așezarea Sfintei Cruci pe acoperișul bisericii nou zidite și al clopotniței¹⁰⁰, Rânduiala sfințirii noului chivot în care se vor păstra Dumnezeieștile Taine (Sfânta Euharistie)¹⁰¹, Rânduiala la înfierea de copii¹⁰², Rânduiala la facerea rasoforului¹⁰³, Rânduiala binecuvântării îmbrăcămintelor și acoperămintelor Sfintei Mese și a Proscomidiarului¹⁰⁴, Rânduiala sfințirii clopotului¹⁰⁵, Rânduiala sfințirii Crucii și a Troiței¹⁰⁶, Rânduiala sfințirii ilitonului (învelișul Antimisului¹⁰⁷, Rânduiala sfințirii crucii ce se așează la mormânt¹⁰⁸, Rânduiala primirii la credința Ortodoxă a celor de altă credință¹⁰⁹.

⁹⁶ A se vedea în aceste sens și *Tipic bisericesc*, p. 259: „Preotul, înveșmântat în epitrahil și felon ...”

⁹⁷ *Tipic bisericesc*, p. 262.

⁹⁸ *Molitfelnic*, p. 666: „... arhierul ămbăcat cu epitrahilul, omofoorul mic și cu camilafca, sau preotul cu epitrahilul și felonul ...”

⁹⁹ *Molitfelnic*, p. 765-766: „... ierarhul sau loțiitorul său se îmbracă în toate veșmintele arhieresti (iar dacă este preot, în cele preotești) ...”

¹⁰⁰ *Molitfelnic*, p. 782: „... Preotul se îmbracă cu epitrahil și sfită ...”

¹⁰¹ *Molitfelnic*, p. 789: „... preotul iese din altar prin ușile împărătești, îmbrăcat în epitrahil și felon ...”

¹⁰² *Molitfelnic*, p. 585: „Preotul îmbrăcat în epitrahil și felon ...”

¹⁰³ *Rânduielele călugăriei, slujba înmormântării călugărilor, Regulamentul monahal*, Curtea de Argeș, 2002, p. 8: „Sfârșindu-se Ceasurile, igumenul ia epitrahilul și felonul și stând înaintea sfintelor uși, se duce acolo cu cel ce vrea să primească începutul sfântului chip, însoțit fiind de bătrânul său”

¹⁰⁴ *Molitfelnic*, p. 792: „... iese preotul din altar, îmbrăcat în epitrahil și felon ...”

¹⁰⁵ *Molitfelnic*, p. 824: „dacă slujește arhierul, se îmbracă cu toate veșmintele arhieresti sau numai cu mantia, cu epitrahilul, cu omofoorul și camilafca; iar dacă slujește numai preotul, se îmbracă cu epitrahilul și cu felonul”

¹⁰⁶ *Molitfelnic*, p. 832: „... preotul iese din altar fiind îmbrăcat cu epitrahilul și cu felonul ...”

¹⁰⁷ *Molitfelnic*, p. 840: „... preotul, îmbrăcat cu epitrahilul și cu felonul ...”

¹⁰⁸ *Molitfelnic*, p. 414: „Preotul, îmbrăcat în epitrahil și felon...” A se vedea în acest sens și *Panihida*, p. 175.

¹⁰⁹ *Primirea la Ortodoxie a celor de alte credințe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014. Preotul va purta epitrahil și felon în toate momentele ce constituie chemarea și trecerea celor de alte credințe la Ortodoxie. Astfel, la etapa mărturisirii păcatelor „preotul, purtând epitrahil și felon, îl primește, pe cel ce vine la credință, în pro-

De asemenea, în cadrul Rânduiei Acatistului se prevede că preotul este „înveșmântat în epitrahil și felon”¹¹⁰. Aceleași prevederi sunt rânduite și în cadrul slujbei Paraclisului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu¹¹¹.

V. Considerații practice privitoare la purtarea felonului în cadrul rânduierilor liturgice

Înțelegem, prin urmare, din cele expuse mai sus că toate slujbele bisericești care au în rânduiala lor și o lectură din Sfânta Evanghelie, dar și unele rânduieri bisericești sau slujbe mai importante, care n-au obligatoriu în rânduiala lor citiri din Sfânta Evanghelie, trebuie săvârșite în epitrahil și felon. În această situație, preotul îmbracă felonul fie de la începutul slujbei, fie înainte de provocarea lecturii din Sfânta Evanghelie, în cazul în care respectiva rânduială sau slujbă are în conținutul ei și lectură din Sfânta Evanghelie. Acest lucru se impune ca fiind necesar, pentru că întotdeauna Sfânta Evanghelie se citește dintre Ușile Împărătești ale Sfântului Altar, ori între Ușile Împărătești, preotul stă întotdeauna îmbrăcat în epitrahil și felon. Niciodată preotul nu trece prin Ușile Împărătești ale Sfântului Altar sau nu stă între ele, fiind îmbrăcat doar în epitrahil. De aceea, și la slujba Vecerniei mari (cu Vohod), chiar dacă în cadrul ei nu se citește Sfânta Evanghelie, preotul îmbracă felonul înainte de a face Vohodul Mare, în cadrul căruia intră prin Ușile Împărătești.

Am observant, mai cu seamă în ultima vreme, tendința unor slujitori ai Sfântului Altar de a sluji unele Sfinte Taine, precum Botezul, Spovedania,

naosul bisericii, ascultându-i mai întâi mărturisirea păcatelor...” (p. 5). Urmează mai apoi Lepădările, primirea credinței ortodoxe și Rânduiala ungerii cu Sfântul și Marele Mir a eterodocșilor și schismaticilor, preotul rămânând îmbrăcat la toate aceste rânduieri în epitrahil și felon. La fel, în cadrul Rânduiei primirii la Ortodoxie a celor de alte religii „preotul intră în Sfântul Altar și, îmbrăcând epitrahilul și felonul, se închină de trei ori înaintea Sfintei Mese” (p. 41). De asemenea, și în cadrul rânduiei Sfântului Metodie, patriarhul Constantinopolului, pentru cei ce s-au lepădat de Ortodoxie, iar acum se reîntorc la ea, preotul „purtând epitrahil și felon, citește rugăciunile” rânduite (p. 59). Preotul va rămâne îmbrăcat în epitrahil și felon pentru a săvârși după aceea și Rânduiala ungerii cu Sfântul și Marele Mir. A se vedea în acest sens și *Tipic bisericesc*, p. 230.

¹¹⁰ *Tipic bisericesc*, p. 252. A se vedea în acest sens și *Slujba ce se săvârșește în noaptea trecerii dintre ani*, când se citește Acatistul Domnului nostru Iisus Hristos, indicația tipiconală din Cartea de Tedeum, fiind următoarea: „Preotul, purtând epitrahil și felon, deschide Ușile Împărătești...” (*Carte de Tedeum*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017, p. 138). A se vedea în acest sens și *Slujba ce se săvârșește în noaptea trecerii dintre ani*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 7.

¹¹¹ *Tipic bisericesc*, p. 253.

Maslul, sau a unor ierurgii, precum Sfeștania, Sfințirea casei celei noi sau În-mormântarea, doar cu epitrahilul, ceea ce tipiconal nu este corect, o astfel de practică neputându-se susține în nici un chip.

Cel mai adesea se slujește Sfeștania și În-mormântarea doar în epitrahil. Practica aceasta nu este corectă tipiconal și nimic nu-l poate scuza pe preot ca să îmbrace și felonul la săvârșirea acestor slujbe. De foarte multe ori se motivează că este prea cald afară, așa încât slujirea înmormântării, de pildă, devine mai comodă doar cu epitrahilul. Însă prezența citirilor din Sfânta Evanghelie în cadrul acestor slujbe îl obligă pe preot să îmbrace și felonul.

De alte ori se motivează că felonul este greu de transportat, fiind un veșmânt liturgic mai bogat și adeseori căptușit, pretându-se de foarte multe ori la a se șifona. Însă confecționarea unui veșmânt mai ușor, eventual necăptușit, călcat special pentru a putea fi împachetat și purtat într-un plic de stofă, special croit, chiar și atunci când slujba respectivă nu se săvârșește în Biserică, poate constitui o bună soluție pentru ca preotul să aducă cu el și felonul, alături de epitrahil.

De altfel, în trusa special pregătită a unui preot conștiincios, întotdeauna alături de epitrahil se va găsi și felonul, frumos împachetat, așa încât slujba săvârșită: Maslu, Sfeștanie sau În-mormântare, chiar dacă se săvârșește la casa credincioșilor sau la cimitir, să se poată face după toată rânduiala tipiconală, prescrisă în cărțile de slujbă.

Adăugăm mai apoi faptul că slujba înmormântării unui creștin, doar cu epitrahilul seamănă mai degrabă cu înmormântarea unui sinucigaș, care după cum se cunoaște, nu este săvârșită după toată rânduiala, ea fiind o rugăciune foarte scurtă, rostită de regulă la punerea mortului în groapă, preotul purtând doar epitrahil¹¹².

¹¹² *Molitfelnic*, pp. 279-280.

PREMISELE UNEI BUNE PROMOVĂRI ȘI DESCHIDERI DE PERSPECTIVE PENTRU CÂNTAREA BISERICESCĂ ÎN SEC. XXI

Conf. Univ. Dr. Mircea Buta

Abstract

The present study discusses the problems facing the current church singing, the fact that it is exposed to many possible directions of development and to many openings of perspective, even if it is very firmly protected by the consistency and depth of the cultural manifestations. It is exposed to Eastern or Western influences, but it must also face cultural issues of cultural diversity, acculturation and multiculturalism. In conclusion, the author expresses his hope that through the mercy of God, through the rigor and consistency of the service schedules, the good taste of the singers and the skill of the conductors, will reach the promotion and success of the orthodox sound universe, its opening and spreading more useful, in a society in search of authentic values.

Keywords

The perspectives of church singing, the specific of the lectern singing, the Church music

Realitățile acestui nou secol, solicită și pun presiune în multe feluri, pe situațiile existente din multe domenii. Cântarea bisericească ortodoxă este și ea expusă multor posibile direcții de dezvoltare

și multor deschideri de perspective, chiar dacă este în mod foarte ferm, protejată de consecvența și profunzimea manifestărilor cultice.

Având în vedere că în ultimile decenii au apărut noi discipline de organizare și îmbunătățire a viitoarelor proiecte, cum ar fi *Managementul artistic*, care cuprinde în cadrul său și *Self-managementul*, ne simțim oarecum responsabilizați și noi la rândul nostru, cu o privire de ansamblu asupra evoluției muzicii bisericești în viitor, cu o analiză a posibilelor deschideri și perspective de care ar trebui ținut cont.

Astfel, avem pe de-o parte, valorificarea esențelor melodice moștenite, iar pe de alta, provocările de a oferi tinerilor deja „practicanți” ai rețelelor mass-media și mai ales tinerilor proaspăt convertiți (sau chiar eterodocși), o cântare bisericească, în măsură, să le ofere un bun imbold spre rugăciune și spre apropierea de cultul ortodox. Prima variantă de a pune în valoare tezaurul ortodox existent, o moștenim de la dascălii noștri consacrați, din secolul trecut: (Ene Braniște, Grigore Panțaru, Gheorghe Ciobanu, Nicolae Lungu, Nicu Moldoveanu... etc.) iar alte variante timide le constatăm prin noile realități muzicale ale tinerilor ortodocși, care sunt prezentați în mass-media actuală, cu diferite variante componistice ale unor cântece, așa cum am avut la Întâlnirea Tinerilor Ortodocși de la Sibiu sau de la Craiova. (ITO).

Aceste aspecte menționate ne indică, într-un fel, limitele care ar trebui să străjuiască evoluția cântării folosite de trăitorii ortodocși în perspectiva anilor care vor veni.

1. Prima idee importantă de reținut, este extrem de sugestiv exprimată de Preafericitul Părinte Patriarh Daniel în urmă cu doar câteva săptămâni. Preafericirea Sa afirmă că: „muzica bisericească este Evanghelia Cântată”¹. Plasticitatea și profunzimea adevărului cuprinse în cuvintele de mai sus, înțăresc încă o dată faptul că muzica practică în cultul ortodox cuprinde în-lăuntrul ei o „sfințenie”, care îi este transmisă de către „Sfântul Sfinților”, care se pogoară pe Sfânta Masă la fiecare Sfântă Liturghie și care este la doar câțiva metri distanță de strana unde se intonează această cântare. Tot în acest sens, vorbind despre valoarea inestimabilă a laturii artistice atinse în

¹ <https://evz.ro/parintele-patriarh-daniel-muzica-bisericeasca-este-Evanghelia-cantata>, 13 septembrie, 2019. Autoarea Irina Stroe, adaugă în continuarea acestui studiu că: „Muzica bisericească nu este o simplă înșiruire de note și cuvinte. Starea pe care ea o germinează depășește frontiera emoției simple, se unește cu credința, aidoma unei inefabile Coloane a infinitului în trăire, punând astfel în valoare poezia muzicii bisericești. Influența asupra sufletului este covârșitoare, fapt atestat inclusiv prin date științifice, prin instrumentele de cuantificare ale medicinei moderne”.

Biserica Ortodoxă, reiau cuvintele foarte profunde, rostite de unul dintre cei mai mari teologi ai secolului trecut, este vorba de părintele Simeon Brusseiller. Acesta spune că:

„... dacă superioritatea (Biserica Ortodoxă n.n.) a ajuns la perfecțiune, atunci, însăși perfecțiunea Bisericii Ortodoxe, atinse la nivel liturgic, artistic, teologic, face dificilă comunicarea cu restul lumii... Aceasta este una din marile probleme ale Bisericii Ortodoxe în Occident, - aceea de a-și comunica perfecțiunea.”²

Din perspectiva viitorului muzicii bisericești, odată ce am înțeles aceste realități, grija noastră privind strategiile de promovare și dezvoltare ale acesteia trebuie să devină mult mai mare și mult mai detaliată.

2. O altă idee vrednică de reținut, atunci când ne gândim la perspectivele evoluției cântării bisericești, consider că este, cea exprimată de unul dintre cei mai cunoscuți dascăli și practicanți ai acesteia din Grecia. Este vorba de profesorul emerit Grigorios Stathis, al Universității Naționale și Capodistriene din Atena.³ Acesta afirmă că:

„De multe ori, stilul în care se cântă nu este cel ce îl vrea Biserica. Uneori acesta este influențat fie de muzica orientală, turcească, fie de cea occidentală, europeană. Pot fi întâlnite astfel de tendințe, ori într-o direcție, ori într-alta. Biserica (acest lucru trebuie bineînțeles, n.n.) nu este statică, ea are viață, ea înaintază. Nu poți rămâne încremenit, înțepenit. Altfel, s-ar transforma totul într-un muzeu”.

(Pericolul unei „pietrificări” sau mai urât spus, „al unei fosilizări” al cântării bisericești poate deveni la fel de nociv precum deschiderea unor „uși” la noi maniere și noi repertorii acceptate, n.n.). Soluția propusă pentru re-

² Părintele Simeon Brusseiller, Mân. Sf. Ioan Botezătorul, Essex – Anglia, din *Convorbiri duhovnicești*, de arhim. Ioanichie Bălan, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1995, p. 155.

³ „Tabor”, nr. 9, decembrie, 2012, Interviu cu Profesorul emerit al Universității Naționale și Capodistriene din Atena dr. Grigorios Th. Stathis, a fost realizat de prof. univ. dr. Elena Chircev și pr. dr. Florin-Cătălin Ghiț în data de 1 august 2012, p. 80.

zolvarea acestor realități de către emeritul profesor amintit, este esențială pentru muzica bisericească. El concluzionează:

„... În consecință, trebuie să găsim permanent modalități noi de expresie. Ceea ce are importanță în artă este să fie ca un copac al tradiției, iar noile creații, compoziții, să fie ca niște vlăstare, ramuri de o ființă cu trunchiul copacului”.

Pe cât de minunată este soluția descrisă de reputatul profesor, pe atât de greu de realizat. Este absolut necesar, să ținem cont de aportul adus de majoritatea ostenitorilor care s-au ocupat de aceasta și mai ales de faptul că:

„... datorită Sfinților Părinți, preocupările muzicale nu s-au întrerupt deodată cu dispariția muzicienilor lumii vechi; ci dimpotrivă le-au continuat și dezvoltat, contribuind la apariția muzicii moderne. Datorită lor muzica a progresat devenind o adevărată știință.”⁴

Într-un anume fel, eforturile lor au contribuit la constituirea aceluși „copac al tradiției” care oferă o structură sigură pentru viitor.

Toate aceste câștiguri ale muzicii bisericești sunt „noutăți” pe care mileniul nou început le va folosi din plin, iar dacă totuși se va pune problema unei „înnoiri”, atunci ea va fi realizată prin păstrarea melosului moștenit dar cu reactualizarea unor cuvinte arhaice și eventual o oarecare fluidizare a metrelor, conformă cu necesitatea eficientizării mesajului.”⁵ Dar și din acest punct de vedere, este bine să reținem că:

„Muzica nu este niciodată folosită în Scriptură ca o cale de a câștiga pe cei pierduți... În Scriptură ni se spune să cântăm Domnului „în inimile noastre”, „în adunarea sfinților”, „în cortul său”, „în paturile noastre”, și chiar „printre neamuri” și „printre păgâni”, dar niciodată pentru ei – ci numai pentru Domnul.”⁶

⁴ Mitropolit Nicolae Corneanu, *Patristica mirabilia*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1987, p. 70.

⁵ Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la Vecernie și esența lor intonațională, în notațiile lui Trifon Lugojan*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2006, pp. 35-36.

⁶ Timothy Fisher, *Bătălia pentru muzica creștină*, Editura Multimedia, p. 82.

3. Nu putem trece peste o altă referință despre cântarea bisericească, făcută doar cu un an în urmă,⁷ într-un studiu intitulat: „Curentul ornămăntării excesive în muzica bisericească ortodoxă” de către pr. dr. Mircea Cristian Pricop. Autorul dezbate și dezvoltă tema anunțată în titlu, argumentând într-un mod pertinent constatările făcute. Dintre multele opinii afirmate în studiu, redăm doar două:

1. „Intrarea Ortodoxiei sub sfera de influență a Imperiului Turc a însemnat totodată și interacțiunea mai mult sau mai puțin de substanță, dintre sistemul cucuzelian (neo-bizantin) și muzica turco-arabă, practică oficial de cuceritorii musulmani. Intonațiile orientale comportau un fel de atracție pentru anumiți psalți greci de la Fanar,⁸ motiv pentru care aceștia, încetul cu încetul, vor abandona muzica bisericească de tradiție bizantină introducând elemente și formule melodice străine, fapt care va agrava în secolul al XVIII-lea starea decadentă a muzicii ecleziale ortodoxe”.⁹

2. „Diatonismul vechi bizantin opera numai cu sunete naturale, ideea sferiturilor de ton era exclusă; de altfel, nici un tratat sau gramatică nu ne lasă să înțelegem că ar fi existat astfel de structuri cromatice. Nici ftoraua *nenano*, nici formula *nenano* nu s-au impus cu rigurozitate, nu au determinat o structură modală distinctă, fiind specifică doar ehului II plagal și presupunând secunda mărită mi - fa - sol diez - la, încadrată de două secunde mici. Acesta ar fi elementul cromatic ce s-a strecurat în diatonismul pur bizantin al muzicii religioase medievale, care a operat numai cu sunete naturale”.¹⁰

⁷ Studiu publicat pe 3 septembrie 2018, în ediția online a revistei eparhiale „Tomisul Ortodox”, ISSN-L 1223-8554: <http://tomisulortodox.ro/curentul-ornamentarii-excesive-in-muzica-bisericeasca-ortodoxa/>.

⁸ Ch. Patrinelis, *Protopsaltae, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine period: 1453-1821*, în „Studies in Eastern Chant”, vol. III, Oxford University Press, New York and Toronto, 1973, pp. 141-170, din <http://tomisulortodox.ro/curentul-ornamentarii-excesive-in-muzica-bisericeasca-ortodoxa/>.

⁹ Titus Moisesescu, *Prolegomene*, II, Editura Muzicală, București, 2003, p. 36.

¹⁰ T. Moisesescu, *Prolegomene bizantine*, II, p. 50.

O renunțare la cântarea bisericească „îndătinată” în toate zonele țării și o reorientare a ei spre sisteme intonaționale răsăritene turco-arabe, cu tot folosul lor de a exagera identitatea noastră de factură răsăriteană, ascunde înlăuntrul ei și pericolul unei lepădări de cântarea în uz a mii de preoți pe de-o parte și alte sute de mii de credincioși pe de altă parte. Se resimte la nivel general, o astfel de direcție în executarea cântării de strună, adică o reliefare a microintervalelor existente și a unei emisii vocale, cu tot felul de atacuri de glotă, cu tot felul de „glisandou-uri”, sau alte „îngorgonări”. Motivarea încurajării acestei maniere de cântare își justifică apariția, ca un fel de recul la sentimentul unei pierderi a identității cultice și artistice din anumite puncte de vedere, dar... poate deveni extrem de nocivă, prin îndepărtarea cântării de strună existente deja, și care a devenit „strămoșească”, după practicarea ei pe durata mai multor secole, în diferite arealuri geografice ale românilor.

4. O altă privire de ansamblu asupra realităților sfârșitului deceniului al doilea din secolul XXI, ne deschide multitudinea unor situații de natură socială, cu care Biserica Ortodoxă nu s-a mai întâlnit niciodată de-a lungul secolelor. În mod indiscutabil, muzica bisericească este obligată să accepte situațiile „de facto” prin care trece Biserica Ortodoxă în ansamblul ei. Oricât am dori noi, ca, problemelor complexe ale diversității culturale sau ale *aculturației și multiculturalismului* să nu le acordăm prea multă importanță, ele își extind efectele lor asupra existenței noastre fără să ne solicite niciun acord prealabil. Putem simți cu toții o anumită marginalizare a valorilor și artei creștine și o anumită „resetare” pe comunități de interese a mediului social. Într-un studiu¹¹ intitulat „Identitatea națională și identitatea fluidă...”, părintele Cristian Sonea de la Facultatea Ortodoxă din Cluj-Napoca încearcă și reușește să descrie în amănunt, cum sunt considerate „enclave de stil de viață” anumite colectivități sau cum majoritatea grupurilor de succes din societate, nu sunt cele etnice sau profesionale, ci sunt așa numitele „grupuri de interese” sau grupurile bazate pe aceleași afecte. Dacă mai ținem cont și de opinia că: singurele Biserici care sunt potrivite pentru societatea postmodernă de astăzi sunt „Bisericile emergente” adică cele „în mișcare” (fenomen întâlnit în Marea Britanie, SUA, Australia...), atunci am putea realiza dinamica extraordinară a societății globale a vremurilor noastre. Este acest fapt o oportunitate pentru muzica ortodoxă sau în general pentru Ortodoxie (?)

¹¹ A fost susținut la Simpozionul Internațional al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, oct. 2018.

și... care ar trebui să fie reacția muzicală la această stare de fapt ?! Dacă mai adăugăm la toate acestea și adevărul că, aproape jumătate dintre români trăiesc în diaspora, atunci... provocările pot deveni extrem de mari. Termenii amintiți mai sus, ne obligă într-un anume fel să ne gândim la o deschidere muzicală pe de-o parte, iar pe de alta, la o păstrare cu fermitate a specificului nostru românesc.

În ultimile decenii, tot mai folosite au devenit cuvintele: *diversitate culturală, aculturație și multiculturalism* și deși avem impresia că pot fi destul de ușor de înțeles la prima vedere, după ce intrăm puțin în detalii, sensurile capătă valențe complexe. De exemplu:

„... *diversitatea culturală* este deseori, înțeleasă ca fiind ceva care necesită conservare sau protecție. *Diversitatea culturală* este prezentă între diferite identități stabile, esențiale, „în interiorul și între” locuitorii statului. În astfel de situații ar trebui să: ... promovăm dezvoltarea unei societăți tolerant incluzive, în care atât noii veniți cât și societatea gazdă, indiferent de fundal, poate, în timp, împărtăși și dezvolta sentimentul apartenenței la acel popor, respectând în același timp, culturile și practicile inerente în apariția noii noastre societăți multiculturale.”¹²

Sau: *Multiculturalismul* este un termen bazat pe teoria culturală britanică și discursul despre relațiile rasiale, și este puternic asociat cu conflictele din cadrul societății britanice. La cel mai simplu nivel, referința este la existența în paralel a mai multor grupuri culturale sau etnice distincte, din cadrul aceleiași națiuni, fără ca schimbul sau dialogul să aibă loc în mod necesar (sau fiind încurajate sau facilitate între ele). În Marea Britanie contextul a fost criticat ca fiind în primul rând, îngrijorat față de co-modificarea culturilor minoritare (și a creațiilor lor artistice) prin discursuri „festiviste”. Multiculturalismul presupune că cel puțin o masă critică de indivizi este suficientă pentru formarea și instituționalizarea unei Comunități culturale, susținută de fiscalitate, legi juridice și de mecanisme administrative.”¹³ După opinia mea, acest „multiculturalism” existent în spațiul românesc a fost foarte bine

¹² Marinela Rusu, „Co-existență multiculturală într-o lume globalizată”, în vol. *Diversitate interculturală și societate*, Iași, 2017, p. 10.

¹³ M. Rusu, „Co-existență multiculturală într-o lume globalizată”, p. 10.

„așezat” și s-a manifestat printr-o co-existență bine înțeleasă, dar prin apariția internetului, provocările s-au multiplicat de multe ori, și nu toate sunt înțelese pe deplin sau pot fi explicate suficient. În ceea ce privește termenul de *Interculturalism*, acesta este

„un proces care permite sau încurajează interacțiunea între culturi: *interculturalismul* presupune dezvoltarea strategiei, a politicilor și a practicilor care promovează interacțiunea, înțelegerea, respectul și integrarea între diferite grupuri culturale și etnice, pe baza faptului că diversitatea culturală constituie o forță ce poate îmbogăți societatea, fără a lua în considerare aspecte precum rasismul. Există o limită, în măsura în care aceste procese pot fi prevăzute de legislație sau asigurate prin formarea unei politici a diversității cultural-artistice. În loc să căutăm să „direcționăm” dialogul intercultural la nivel de stat, politica este obligată să creeze și să protejeze spațiul din societatea civilă în care acest dialog se poate realiza.”¹⁴

Dincolo de aspectul oficial al acceptării interculturalismului, muzica bisericească ortodoxă va trebui în perspectivă să fie pregătită pentru a fi accesibilă și ușor abordabilă, atât prin notație cât și prin execuție, tuturor tinerilor care viețuiesc într-un spațiu multicultural, ba chiar mai mult, aceștia să dorească să o folosească pentru a obține o liniște sufletească și o stare de rugăciune care să aducă bucurie duhovnicească.

5. Dintr-un alt unghi de vedere strict muzicologic, de prelucrare și armonizare a repertoriului bisericesc, putem ajunge la o evoluție și o perspectivă echilibrată și cu bun nivel al realizării finale, atunci când:

- folosim *linia melodică originală* și ținem cont de caracteristicile modale oferite de aceasta.

- folosim *tehnica repetării* unor celule melodice și de asemenea, atunci când abordăm *secvențarea unor motive*.

- expunem evoluția melodică într-un *mod gradat*, și încercăm să *dozăm* această evoluție.

- cântarea bisericească are de obicei un mers treptat, cu salturi puține și de aceea folosirea unei *mișcări ondulatorii* care duce spre o *culminație*, asigură de multe ori o maturitate și o expresivitate sporită a piesei.

¹⁴ M. Rusu, „Co-existență multiculturală într-o lume globalizată”, p. 10.

- atât *tratarea armonică*, cât și *dezvoltarea dinamică în mod gradat*, pot oferi la rândul lor capătă o anumită împlinire și amploare a pieselor.

- rezolvarea echilibrată a *problemelor treptelor mobile*, a *inflexiunilor modulatorii*, și chiar a modulațiilor pot asigura un univers mult mai variat sonor și-n același timp, ridicarea complexității lucrărilor respective.

- *acompaniamentul modal sau tonal* al conductului muzical, *arcurile dinamice generoase*, discursul contrapunctat al melodiei sau *intrările fugate* ale vocilor acolo unde se deschid astfel de oportunități, pot mări paleta sonoră la înalte cote ale meșteșugului muzical.

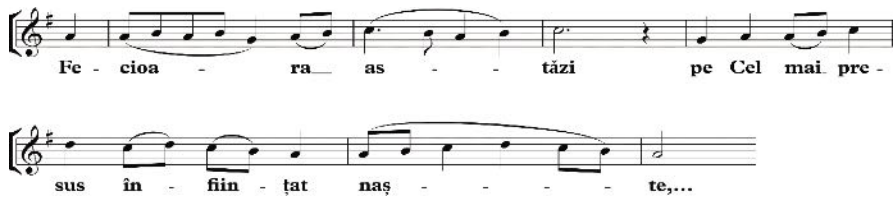
- tratarea cu atenție sporită atât armonic cât și dinamic al *semicadențelor* pe parcursul pieselor prelucrate și pregătirea lor cu mare grijă precum și *alternanța melismelor* cu 2-3 sunete pe o silabă dimpreună cu cele care ajung la 6-8 sunete pe o silabă asigură o finalitate echilibrată și plăcută ascultării.

- folosirea unei *complementarități ritmice* față de planul melodic, folosirea cumpătată a *ornamentelor* din cântarea bisericească, folosirea unei *scriituri polifonice și armonice aerisite* și echilibrate pot să reliefeze virtuțile melosului de origine bizantină și să-i scoată în evidență profunzimea și varietatea lui.

- evidențind multitudinea de procedee pe care le avem la îndemână, nu putem să uităm de un deziderat esențial, acela că muzica bisericească a viitorului va trebui să fie folosită în domeniul educației muzicale și al formării duhovnicești al tinerilor, să aibă o puternică forță de convingere și să creeze atmosfera de rugăciune și înălțare spirituală.

6. Având în vedere metodele de mai sus, doresc să comentez folosirea acestora în cazul unei prelucrări și armonizări a unei cântări notate de Trifon Lugoian cu un secol în urmă și dezvoltarea ei la patru voci pentru cor mixt. Aceasta reprezintă câteva dintre modestele și propriile eforturi și încercări de a actualiza și dezvolta zestrea melodică lăsată nouă, în vestul țării, de înaintașii noștri. Este vorba și doresc să prezint *Condacul Nașterii Domnului* așa cum l-am găsit în notațiile din secolul trecut. Această podobie se înscrie într-un discurs melodic curgător și cuprinde înlăuntrul său o alternanță a unui mod de factură minoră cu unul de factură majoră. Chiar dacă în cadrul unor ediții, sau tipografii le-au scăpat unele alterații, logica evoluției liniilor melodice arată în mod vădit, înălțimea sonoră reală la care ar trebui cântate. Iată începutul acestui condac notat în mai multe colecții din vestul țării, cu mai multe versiuni la armură, dar toate conducând spre același fond sonor:

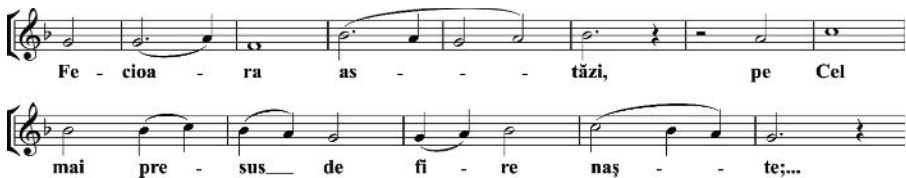
1. *Cântări bisericești*, partea a II-a, Tropare, Condace, Mărimuri, Svetilne,... Trifon Lugojan, 1913, pp. 31-32:

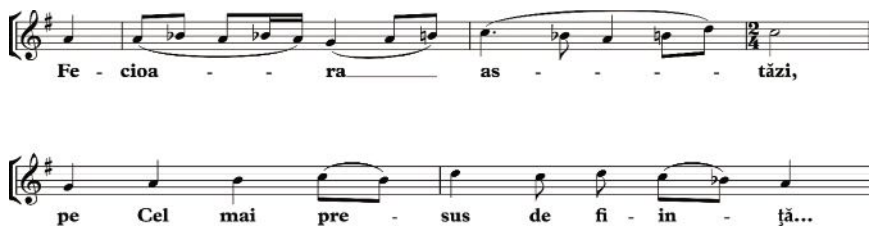
2. Trifon Lugojan, *Cele opt glasuri...*, ediția a II-a, Arad, 1939, p. 126:

3. Trifon Lugojan, *70 Cântări religioase...*, Arad, 1942, p. 57.

4. *Cântări bisericești*, Prof. Dimitrie Cusman, pr. Ioan Teodorovici, prof. Gheorghe Dobreanu, Editura Mitropoliei Banatului, 1980 (colectivul de autori a fost îndrumat de Preasfințitul Episcop-vicar în vremea aceea Timotei Seviciu Lugojanul), p. 233.

Dincolo de căutările valorii timpului pe bătaia de referință (care în 1913, 1939 și 1980 este *pătrimea*, iar în 1942 devine *doimea*), și dincolo de evoluția termenilor din limba română folosită, nu putem să nu sesizăm o importantă „tendință”, aceea de apropiere de logica evolutivă a melodiei înspre folosirea sunetului *si* cu alterația *si bemol*. Inclusiv în ziua de astăzi, am auzit în multe locuri, slujitori „cvasi-cunoscători” ai notației muzicale, care se „forțează” să cânte „chipurile” după notația veche lugojană din 1913 și 1939 cu sunetul *si becar*, intonând o melodie de-a dreptul hilară. Neavând cunoștințe despre atracția modală a sunetelor, despre logica formelor muzicale și corespondența intonațională cu alte podobii, stălesc frumusețea originală a melodiei, arătând în schimb „calitățile lor de solfegisti exacti”!).

Apariția sunetului *si bemol*, se poate observa în notațiile de mai sus, încă de la Trifon Lugojan, în anul 1942 și mai apoi în colecția îndrumată de Preasfințitul Episcop-vicar în vremea aceea Timotei Sevcicu Lugojanul.

Pornind de la această minunată zestre melodică transmisă nouă de înaintașii noștri, am încercat, să o promovez și să o ofer... și într-o versiune la patru voci, pentru corurile mixte ale unor parohii, ale unor catedrale, sau chiar ale unor licee, în care activează astfel de formații. Cunoscând că, destul de mulți și vrednici dirijori se ostensc din când în când pentru o înnoire a repertoriilor de Nașterea Domnului, varianta *Condacului Nașterii* din vestul țării, folosește melodia originală rămasă nouă, și debutează la vocea sopranelui cu un sunet de susținere pe baza sol la vocea altului:

♩ = 68
mp

S Fe - cioa - ra as - tăzi

A Fe - cioa - ra as - tăzi

T mp

B mp

M

M

În exemplul de mai sus, isonul este întărit ulterior atât la vocea tenorului cât și a basului. De asemenea, mai sesizăm că apogiaturile care ornaamentează melodia principală, nu sunt notate în mod tradițional prin note muzicale cu caractere mai mici, ci sunt scrise cu valori concrete care să nu lase loc de „interpretări” ale execuției lor. În continuare, începând cu ideea melodică a doua, putem observa cum vocea tenorului și vocea altului vor intra într-un dialog fugat cu melodia expusă la sopran și în același timp vor sugera și o armonie mai bogată.

4

pe Cel mai pre-sus de fiin-ță naș-te și pă

pe, pe Cel de-o fiin-ță naș-te

pe Cel mai pre-sus de fiin-ță naș-te, naș-te,

A

Basul rămâne mai departe susținătorul sunetului *sol*, iar în semicadența de la finalul rândului păstrăm o atmosferă austeră ferindu-ne foarte clar, de un eventual sunet *fa#* la vocea *altului* care ar forța o apropiere necuvenită de lumea tonală a gamei *sol minor* (niciodată nu poate fi vorba de o așa-zisă tonalitate *sol minor* (chiar dacă armura o sugerează, sau în mod și mai nepotrivit, de o așa-numită treaptă a dominantei, re - *fa#* - la). De altfel, sesizăm că vocile *altului* și *tenorului* vor continua să dialogheze cu intrările melodie de la *sopran*, dar nu vor executa niciodată sunetul *mi bemol*, care ar putea întări ideea de gamă minoră prin prefigurarea acordului subdominantei (do-mib-sol).

Lucrurile se vor schimba odată cu aducerea în cadrul discursului melodic al sunetului *si becar*, care îl va înlocui pe *si bemol*. Folosind această schimbare sonoră, melodia veche va aduce un plus de luminozitate și un nou universarmonic. De această dată, diatonismul acordului major, va apare complet cu *terță* și cu *cvintă* în cadrul mai multor semicadențecare vor fi susținute în continuare, tot de vocea basului care insistă cu același *ison* pe sunetul *sol*, dar... bineînțeles, cu o nouă construcție armonică pe el. Redăm mai jos aceste momente, unde baza *sol* susține acordul complet cu *terță* și cu *cvintă*, încadrate în chenare:

23 *mf*

Că pen - tru noi S-a năs - cut Prunc tâ - năr,

mf

Pen - tru noi, pen - tru noi S-a năs - cut un prunc tâ - năr,

mf

Pen - tru noi, pen - tru noi S-a năs - cut tâ - năr,

A

The image shows a musical score for three voices (Soprano, Alto, and Tenor) and piano. The score is in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of four measures, numbered 23 to 26. The lyrics are in Romanian. The piano part is in the bass clef and provides harmonic support with chords and single notes. The vocal parts are in the treble clef. The dynamics are marked *mf* (mezzo-forte). The score is labeled 'A' at the bottom left.

Ca și o noutate care anunță apropierea de încheiere, vocea basului va părăsi sunetul *sol* și va intra și ea într-un dialog fugat cu vocile înalte (sopran și tenor) atrăgând atenția asupra momentului încheierii, care va aduce în premieră dominantă gamei Sol (Re) în penultima măsură și va finaliza pe un acord complet de Sol.

Dacă ar trebui să comentăm evoluția tratării acestei vechi melodii din vestul țării, atunci am putea afirma într-un mod curajos că ea se prezintă la început ca o structură modală alcătuită dintr-o pentatonie (sol-re), evoluând în partea a doua a discursului, la elemente acordice tonale care justifică oarecum încheierea cu treptele a V-a și a I-a.

În final, am putea adăuga că, va fi destul de dificil să prezentăm niște premise foarte optimiste pentru muzica bisericească, întrucât putem constata cu ușurință că strănarii sau chiar profesorii de cântare nu posedă meșteșugul „înfrumusețării” și prelucrării elaborate a ei pe de-o parte, iar pe de alta, noile generații de compozitori care îl stăpânesc foarte bine, nu reușesc să înțeleagă și să se adapteze la „absența spectacolului” din atmosfera duhovnicească ortodoxă și a timpului fizic, în care să se înscrie o lucrare spre a fi cântată în biserică.

Într-o concluzie preliminară, nădăjduim că: mila lui Dumnezeu, rigurozitatea și consecvența rânduielilor slujbelor, bunul gust al cântăreților și priceperea dirijorilor, vor ajuta la promovarea și succesul universului sonor ortodox, la deschiderea și răspândirea lui mai cu folos, într-o societate aflată în căutare de valori verificate și consacrate de-a lungul secolelor. Cu așa moștenire profundă și cu atâta varietate de cântări, nu ar trebui să ne copleșească responsabilitatea ce ne revine, ci să ne străduim să promovăm cu timp și fără timp, să „descoperim” altora, ceea ce ne-a dăruit nouă Dumnezeu, din perspectivă muzicală, prin „mama” noastră care este Biserica Ortodoxă și cântarea ei.

MISIUNILE ANGLO-SAXONE DE ÎNCREȘTINARE A POPOARELOR GERMANE DE VEST ȘI DE NORD, ÎN PERIOADA SECOLELOR VIII-XI

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu Negreanu

Abstract

After a century since the beginning of the Anglo-Saxons Christianization by the missions initiated by St. Gregory the Great, Pope of Rome, they set out for Central and Northern Europe, to open pagan eyes and lives to the Christian faith. Mainly monks, the Anglo-Saxon missionaries will be like a peaceful army, able to testify the Christian faith with their own lives and to learn simple people in simple words. They received the material help of Rome until they were able to set up dioceses and monasteries capable of supporting their efforts in those places. The Anglo-Saxon mission of Christianization continued in the 10th-11th centuries with a work of smaller proportions, but with rich fruit, performed among the Scandinavian peoples.

Keywords

Anglo-Saxons, Christian mission, Central and Northern Europe, Christian faith

Oare câți dintre englezii de astăzi știu ceva despre lucrarea de propovăduire și încreștinare săvârșită de strămoșii lor anglo-saxoni în rândul popoarelor germanice din Apusul și Nordul Europei? Oare câți vizitatori insulari la Amsterdam sau Hamburg, văzând

statuile lui Clement sau Bonifatie, știu că aceștia sunt strămoșii lor, porniți cu râvnă misionară spre a aduce lumina credinței creștine în rândul unor popoare înrudite cu ei?

Cucerirea romană a acestor teritorii și propovăduirea primilor misionari, Sfântul Apostoli sau urmașii lor, în toată Europa, nu și-au pus o amprentă durabilă asupra acestor neamuri. Mai bucuroși să rămână în vechile obiceiuri și credințe idolatre, popoarele germanice au avut de așteptat alte vremuri și alți oameni care să le atingă inimile.

După un secol de la începutul încreștinării anglo-saxonilor de către misiunile inițiate de Sfântul Grigorie cel Mare, papă al Romei, aceștia au pornit spre Europa, să deschidă ochi și vieți păgâne spre credința creștină. Astfel, credința semănată de Augustin de Canterbury a rodit și în afara țării, prin misionarii plecați la popoarele păgâne din centrul Europei¹. Nume ca Wilfrid, Willibrord sau Bonifatie vor duce celorlalte triburi din aceeași mare familie germană, învățătura primită de pe continent, împreună cu teologia pe care o vor așterne în scris noii oameni ai bisericii anglo-saxone (în acest chip a ajuns să fie cunoscut Sfântul Beda în Europa)².

Era de așteptat ca francii deja încreștinați să ducă Evanghelia și la vecinii lor germani dinspre nord-est. Însă politica externă a casei regale îi va împiedica pe păgâni de propovăduirea francă³. Saxonii continentali, după o perioadă de avansare dincolo de Rin și Weser, începând cu secolul al VIII-lea, vor fi împinși în vechea matcă, iar apoi supuși în propriile pământuri de către cuceritorii franci, conduși fie de Charles Martel, Pepin cel Scurt sau Carol cel Mare. Acest lucru îi va stârni pe frisieni împotriva a tot ceea ce era franc sau ținea de ei: armată, politică, viață socială, dar și biserică. Ca atare, misionarii englezi ajunși în Frisia cu sprijinul curții france vor avea de înfruntat o opoziție permanentă din partea păgânilor⁴.

Misiunile pornite din Anglia, îndeosebi din Northumbria, se pare că au avut ca bază relațiile comerciale deja existente între regatele engleze și zone

¹ Gordon Beattie, *Gregory's Angels 597-1997, A 1400 Year Celebration of the Order of Saint Benedict in the British Isles*, Gracewing, Leominster, 1997, p. 10.

² Eric John, *Reassessing Anglo – Saxon England*, Manchester University Press, Manchester, 1996, p. 57.

³ Hughes Oliphant Old, *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church*, vol. 3 – *The Medieval Church*, Wm.B.Eerdmans Publishing Co., Cambridge, 1999, p. 127.

⁴ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity. A.D. 590-1073*, Logos Research Systems, Oak Harbor, 1997, p. 146.

precum Frisia sau Rin, fapt ce a ajutat la o mai bună cunoaștere a poporului în mijlocul căruia porneau misionarii. De acolo se aduceau sclavi care lucrau pe proprietățile nobililor din Northumbria⁵. Un alt motiv care a ușurat misiunea celto-engleză la triburile germane era asemănarea foarte mare a limbilor acestor două popoare. Încă nu trecuseră decât două secole de când Hengist, Horsa și ai lor plecaseră din acele locuri, iar limba lor saxonă nu se schimbase prea mult.

Începând cu cel mai cunoscut organizator pontif al misiunilor creștine – papa Grigorie cel Mare, cei care au trimis de la Roma sau au sprijinit grupuri de misionari în Europa vor urma o tactică bine pusă la punct. Misionarii monahi vor fi ca o armată pașnică, capabilă să dea mărturie cu propria viață despre credința creștină și să învețe în cuvinte simple oameni simpli. Ei au primit ajutorul material al Romei până au reușit să pună pe picioare diocese și mănăstiri capabile să le susțină eforturile chiar în acele locuri⁶.

OLANDA

Frisia (teritoriu care se întindea din Olanda de astăzi până în Germania și Danemarca) era populată atunci de neamuri saxone care aveau cele mai multe elemente în comun cu limba vorbită de anglo-saxonii din Britania. Ca atare pare firesc că prima țintă a misionarilor englezi va fi acest teritoriu⁷.

Aproximativ în anul 688, un englez din Northumbria a încercat să ajungă în Frisia. Este vorba de Ecgbert, cel care i-a convins pe majoritatea monahilor de la Iona să preia obiceiurile romane, după sinodul de la Whitby. În tinerețe el vizitase Irlanda, respectiv școlile monahale de acolo. Odată ajuns acolo, o boală gravă îl va face să fâgăduiască, în schimbul vindecării, că va sluji lui Dumnezeu doar în Irlanda și că nu se va mai întoarce în Anglia. Însă Ecgbert nu va uita niciodată visul său din tinerețe de a încreștina triburile păgâne din nordul Europei. Deși nu a ajuns în Frisia niciodată, el va pregăti și va ajuta pe mulți monahi care s-au arătat doritori să plece departe de țară pentru Hristos.

⁵ *St. Cuthbert, His Cult and His Community to AD 1200*, editat de Gerald Bonner, David W. Rollason, Clare Stancliffe, The Boydell Press, Woodbridge, 1989, p. 18.

⁶ *Benedict's Disciples*, edited by David Hugh Farmer, Gracewing, Leominster, 2002 p. 105.

⁷ C. J. Godfrey, *The Church in Anglo – Saxon England*, Cambridge University Press, 1962, Cambridge, p. 60.

Din primii 32 de ani de viață (fiind născut probabil în anul 658), Sfântul Willibrord a petrecut 25 de ani în două din cele mai renumite mănăstiri ale vremii: ucenicia a făcut-o la Ripon, cea mai apropiată mănăstire de locul său de naștere, iar mai apoi se va desăvârși în Irlanda, la mănăstirea starețului Ecgbert, unde a ajuns întrucât „a simțit un îndemn de a urma o viață mai strictă și s-a umplut de dorința de a călători în străinătate și pentru că a auzit că școlile și învățământul înfloresc în Irlanda”⁸.

Monahul Willibrord venit de la Ripon îi va atrage atenția lui Ecgbert care îl va încuraja să pornească spre Frisia ca misionar în anul 690. Este poate primul monah care va pleca cu gândul clar al misiunii, iar nu al pelerinajului pentru Hristos⁹. Acest lucru este limpede arătat în viața sfântului: „A auzit că în părțile de miazănoapte ale lumii secerișul era bogat, dar secerătorii puțini.”¹⁰

Ajuns împreună cu cei unsprezece însoțitori ai săi la gurile Rinului, se lăvește de încăpățănarea frisienilor de a-și păstra credința păgână. Aceasta era o replică la acțiunile de cucerire ale francilor, împotriva cărora frisienii se ridicaseră de nenumărate ori, iar biserica era unul din punctele prin care se răzbunau pentru teritoriile pierdute.

Însă Willibrord nu era omul care să cedeze în fața ispitelor. Deocamdată, regele francilor îi dă în lucrare părțile de nord ale regatului său. Astfel că, după patru ani de muncă asiduă, încep să se vadă roadele. Pepin al II-lea, regele francilor, este impresionat de lucrarea lui Willibrord și îl roagă în scris pe papă să îl numească episcop, cu prilejul vizitei la Roma¹¹. Această călătorie va fi făcută nu la cererea regelui franc, relațiile dintre el și papă nefiind încă un model de legături între creștini, ci Willibrord, educat la Ripon sub mâna pro-latină a lui Wilfrid, va considera firesc să ceară binecuvântarea pontifului pentru misiunea sa. Cu același prilej al urcării sale în treapta de episcop i se va schimba și numele - el devenind Clement, astfel cum este cunoscut și cinstit astăzi în Olanda. Papa l-a încărcat de daruri - moaște de sfinți, vase de preț - și îl va trimite apoi din nou să propovăduiască credința creștină¹². De data aceasta Sfântul Clement va încerca să treacă dincolo de

⁸ Alcuin de York, *Viața Sfântul Willibrord*, pe Internet la pagina <http://www.fordham.edu/halsall/basis/Alcuin-willibrord.asp>, accesat în data de 23.09.2019.

⁹ James Thayer Addison, *Medieval Missionary: A Study of the Conversion of Northern Europe AD 500 to 1300*, Rumford Press, Concord, 1936, p. 9.

¹⁰ Alcuin de York, *Viața Sfântul Willibrord*.

¹¹ George Frederick Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, Macmillan and Co, Cambridge, 1863, p. 170.

hotarele Franciei, ajungând chiar la curtea regelui frisian, Radbod. Acesta îl primește cu bunăvoință doar pe misionar, nu și cuvântul Evangheliei vestit de el. Văzându-și zădărnicit planul, Sfântul Willibrord își va îndrepta atenția spre danezii păgâni, însă și aceștia se arată a fi împotrivitori credinței creștine.

Astfel, se reîntoarce în regatul franc și începe lucrarea de întărire a semințelor credinței semănate deja de el în rândul supușilor lui Pepin al II-lea: „A trecut prin fiecare colț al țării, cerându-le oamenilor din orașe, sate și cetăți, care primiseră deja prin el credința creștină, să rămână credincioși și hotărâți în aceasta”¹³. În acest sens, va hirotoni preoți și diaconi și va ridica biserici și mănăstiri, din numeroasele dani pe care le va primi de la nobili și oameni simpli.

Una dintre soțiile nobililor de aici îi va dărui pământ în zona Luxemburgului de astăzi, pentru a ridica o mănăstire. Echternach va deveni prima așezare monahală din Europa Occidentală, iar starețul ei, Willibrord, își va găsi în ea întărire și refugiu, după fiecare plecare în misiunile frisienne, dar mai ales după alungarea sa din Utrecht. Aici, pe lângă viața de mănăstire după tipicul mixt, romano-irlandez, Willibrord va aduce câțiva monahi pricepuți în arta scrisului și din mâinile cărora ne-au rămas câteva cărți. Cea mai cunoscută dintre ele este *Calendarul lui Willibrord*, un sinaxar al sfinților, început de către stareț însuși (este menționată data sosirii sale în Frisia și data numirii ca episcop) și continuat de ucenicii săi. În calendar, între sfinții care s-au născut sau au avut legătură cu insulele britanice, sunt menționați: Cutbert, Oswald, Paulin de York, Grigorie cel Mare, Gherman de Auxerre, Aidan, Chad, Hilda, Teodor din Tars, Gilda, regii Edwin, Oswine și Ecgrith, dar și irlandezii Brigit, Patric și Columba¹⁴.

În Franția, schimbarea conducătorului - prin accederea de facto la conducerea provinciei a lui Charles Martel, fiul natural al lui Pepin, va însemna o schimbare în politica externă a acestei țări, schimbare care va influența și activitatea misionară a Sfântului Willibrord. Cucerirea Frisiei în anii de început ai secolului al VIII-lea îl va readuce pe englez în acest teritoriu, reîncercând botezarea poporului în credința creștină, de data aceasta cu autoritatea de episcop de Utrecht. Însă dușmănia dintre frisieni și franci, precum și noile

¹² Alcuin de York, *Viața Sfântului Willibrord*.

¹³ Alcuin de York, *Viața Sfântului Willibrord*.

¹⁴ Michelle Ziegler, *The Ripon Connection? Willibrord, Wilfrid, and the Mission to Frisia, The Heroic Age*, Issue 6, Spring, 2003, p. 126.

conflicte și cuceriri teritoriale ale celor din urmă, îi vor îngreuna misiunea. Totuși, perseverența - prin neobosite călătorii cu piciorul în tot cuprinsul Frisiei - rodește: acest popor păgân va începe să primească botezul. Sfântul Willibrord va pune tot zelul său în convertierea frisienilor, prin el făcându-se numeroase minuni¹⁵.

Pentru o scurtă perioadă de timp Sfântul Willibrord va încerca convertirea vikingilor din Danemarca de astăzi, însă se va lovi de zidul încă de nepătruns al păgânismului lor violent. Misiunea creștină va trebui să mai aștepte încă un secol până să fie primită și de către acest popor¹⁶.

Perioada petrecută în Europa, dar în mod deosebit în Frisia, ca misionar, se întinde pe o lungime de aproape o jumătate de secol, din anul 690 și până la moartea sa, în anul 739. Deși frisienii au opus o rezistență mai mare față de misiunea creștină ajunsă la ei decât alte popoare ale Europei, lucrarea Sfântul Willibrord și-a pus pecetea asupra acestei nații, în următoarele secole ei primind în chip deplin religia creștină.

Dintre anglo-saxonii care i s-au alăturat la plecarea din Irlanda spre Frisia pentru a-l sprijini în lucrarea misionară, frații Hewald vor muri muceniciți de către păgâni.

GERMANIA

Dacă în majoritatea misiunilor celte, și, în parte, a celor engleze, motivația convertirii păgânilor lipsește inițial sau este pusă pe planul al doilea la pornirea din țara de origine, la Sfântul Bonifatie aceasta a fost scopul central al drumului și lucrării sale în Europa centrală. Numit la naștere Winfrid și provenind dintr-o familie nobilă din Wessex, Sfântul Bonifatie este unul dintre englezii pe care ideea de misiune în partea Europei rămasă păgână, l-a cucerit și l-a făcut să-și schimbe viața prin înstrăinarea de casă, iar apoi să o schimbe și pe a altora, aducând popoare întregi la credința creștină.

Winfrid a intrat de tânăr într-o mănăstire de rit benedictin din Exeter și apoi la Nursling (Nutschelle), care îl atrage prin cultură și studiu, principalele preocupări ale monahilor (se învața gramatica, metrica, dar mai ales Sfântul Scriptură)¹⁷. În acest timp aude de Sfântul Willibrord pe care dorește să îl

¹⁵ Alcuin de York, *Viața Sfântul Willibrord*.

¹⁶ Carol M. Cusack, *Rise of Christianity in Northern Europe, 300-1000*, Cassell, Londra, 1998, p. 123.

¹⁷ James Thayer Addison, *Medieval Missionary: A Study of the Conversion of Northern Europe AD 500 to 1300*, p. 9.

urmeze, îndeosebi pentru că zona în care lucra acesta era pământul din care se trăgeau propiții săi strămoși anglo-saxoni, rămași încă în întunericul credințelor păgâne.

Deși ținta sa a fost Frisia, războiul izbucnit acolo îl împiedică pe Sfântul Bonifatie să se așeze și va pleca în anul 716 la Roma pentru a cere binecuvântarea papei. Pontiful îl sprijină în gândul său misionar, trimitându-l în Germania și dăruindu-i câteva părțile de moaște¹⁸. Astfel, se va întoarce în nordul Europei prin Frisia, unde Sfântul Willibrord, deja bătrân, îi propune să primească numirea ca episcop în locul său. Bonifatie nu va accepta, invocând vârsta sa prea tânără (încă nu avea 50 de ani) și misiunea încredințată de Roma de a converti triburile din Germania¹⁹, dar va sta o vreme lângă Sfântul Willibrord, învățând cum să propovăduiască credința.

Germania începutului de secol al VIII-lea nu era un vast teritoriu păgân. În urmă cu un veac, ucenicii Sfântul Columban pătrunseseră în pădurile și podișurile locuite de triburile germanice și începuseră munca de convertire a acestora. O primă incursiune a Sfântul Bonifatie în aceste locuri va însemna și un prim conflict cu urmașii Sfântul Columban, care păstrau o rânduială proprie și se organizaseră în biserici independente față de Roma²⁰. De acolo el își continuă drumul spre Turingia și apoi spre Hessia, unde reușește să încreștineze doi conducători de triburi și să ridice o mănăstire la Amöneburg. Propovăduirea îi va fi ușurată de faptul că limba engleză veche se aseamănă mult cu dialectele locale germane²¹.

Munca de propovăduire în Germania a însemnat pentru Sfântul Bonifatie un neîncetat apel la ajutorul celor rămași acasă, dovadă stând numeroasele epistole trimise regilor, stareților, episcopilor și prietenilor săi englezi²².

„Vă rugăm să fiți osârduitori în rugăciune ca Dumnezeu și Domnul nostru Iisus Hristos, Care dorește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină, să întoarcă inimile păgânilor saxoni la credință... Aveți milă de ei, căci neîncetat strigă: Suntem de același sânge cu voi.”²³

¹⁸ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 183.

¹⁹ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 184.

²⁰ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity. A.D. 590-1073*, p. 196.

²¹ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 184.

²² *Benedict's Disciples*, p. 106.

²³ Sfântul Bonifatie, *Scrisoarea 25 - Bonifatie către englezi, cerându-le să se roage pentru con-*

Episcopul Daniel de Winchester îl îndeamnă pe Bonifatie să-i convertească pe păgâni prin discuții intelectuale, cu tact și blândețe, fără insulte la adresa inferiorității religiei lor.

„Să-i întrebi multe lucruri..., dar nu într-un chip care să-i jig-nească și să-i supere, ci cu calm și multă înțelepciune. Din când în când să compari superstițiile lor cu învățăturile noastre creștine... ca astfel, păgânilor să le fie rușine de părerile lor absurde... Să le amintești adesea păgânilor supremația lumii creștine și faptul că ei, care se agață de credințe învechite, sunt doar o mică minoritate.”²⁴

În anul 723 papa Grigorie al II-lea îl cheamă în capitală și îl numește episcop, legându-l să păstreze unitatea bisericii și să se supună Romei. De-a lungul anilor ce vor urma, Sfântul Bonifatie s-a dovedit loial făgăduinței făcute, luptând pentru întărirea relațiilor dintre casa carolingiană care îl sprijinea și scaunul papal²⁵.

Din păcate, întors în Germania, Bonifatie găsește o bună parte din populația botezată întoarsă la vechile credințe idolatre. Ca atare adoptă o tactică mai fermă, deși părinții și episcopii englezi îl vor îndemna mereu la moderație. Bonifatie va distruge zeii și va chema ajutoare din Anglia. În același timp va întări mănăstirile ridicate deja, care vor avea misiunea de a-i învăța credința pe localnici. Mănăstiri ca Fritzlar, Fulda, Amöneburg sau Ohrdruf au devenit centre de cultură și civilizație creștină pentru toate neamurile din împrejurimi²⁶. În același timp acestea au adăpostit bolnițe și așezăminte de ajutorare pentru cei nevoiași.

Se pare că în final misiunea Sfântul Bonifatie din Turingia și Hessia a avut ca rod peste 100.000 de convertiți. Din această zonă, papa îl va trimite în

vertirea saxonilor (738), <http://www.fordham.edu/halsall/basis/boniface-letters.asp>, accesat în data de 25.09.2019.

²⁴ Sfântul Bonifatie, *Scrisoarea 11 - Episcopul Daniel de Winchester îl sfătuiește pe Bonifatie despre metoda de convertire a păgânilor (723-4)*, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/boniface-letters.asp>, accesat în data de 25.09.2019.

²⁵ *England before the Conquest. Studies in Primary Sources presented to Dorothy Whitelock*, edited by Peter Clemoes and Kathleen Hughes, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, p. 45.

²⁶ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 190.

Bavaria. Ajuns acolo aproape singur, episcopul englez își dă seama că are mare nevoie de mai mulți oameni bine așezați în credință, cu râvnă și curaj pentru a-l ajuta în misiune. Printr-o epistolă, el cere ajutoare din Anglia și vor fi trimiși mai mulți monahi printre care frații Wunibald și Willibald, precum și o ceată de fecioare cu viață sfântă, dintre care câteva vor ajunge sta-rețe în mănăstiri din Germania: Leoba, Walpurga și Tecla²⁷. Un autor a remarcat faptul că cea mai mare parte din noii misionari au fost rudenii mai apropiate sau mai îndepărate ale sfântului. Legăturile de familie și de neam erau în continuare prioritare în insulă²⁸. Prin aceștia se va introduce în mănăstirile de maici atât rânduiala benedictină, cât și cea anglo-saxonă.

Se pare că unul dintre talanții acestui sfânt a fost puterea cuvântului. Dorința de a-i impresiona pe păgâni și a le impune de la început un respect deosebit față de cuvântul din Sfânta Scriptură îl va determina pe Sfântul Bonifatie să comande în Anglia Biblii manuscrise cu litere de aur, pe care le-a dăruit apoi spre folosire preoților din Frisia²⁹.

Sfântul Bonifatie a rânduit ca o parte a ascultării monahilor din mănăstirile aflate sub autoritatea sa să fie scrierea de manuscrise. Numeroasele documente din sec. al VIII-lea și al IX-lea păstrate în bibliotecile și colecțiile din întreaga lume, atestă o puternică influență insulară a scribilor din această perioadă sau chiar originea lor anglo-saxonă (cel puțin pentru prima parte a perioadei). Centrele monahale vor păstra tradiția caligrafiei insulare încă un secol după ultimele generații de călugări anglo-saxoni din mănăstirile germane³⁰. Infuzia engleză în ținuturile germane va dăinui, cel puțin la nivelul caracterului scrierilor, până în secolul al IX-lea și chiar dincolo de acesta. Astfel, în muzeele din Germania se păstrează numeroase manuscrise cu grafie insulară, realizate de scribii saxoni din mănăstirile din Würzburg, Fulda și celelalte ctitorii bonifatien³¹.

Ceea ce a înfăptuit Sfântul Bonifatie în Germania a fost nu doar o muncă de convertire a unor păgâni, ci și de aducere în tiparele romane ale crești-

²⁷ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 193.

²⁸ *Medieval Women Monastics: Wisdom's Wellsprings*, editat de Miriam Schmitt, Linda Kulzer, Liturgical Press, Collegeville, 1996, p. 107.

²⁹ Peter Brown, *The Rise of Western Christendom, Triumph and Diversity, AD 200-1000*, Wiley – Blackwell, Chichester, 2013, p. 41.

³⁰ Rosamond McKitterick, *Anglo-Saxon Missionaries In Germany: Reflections On The Manuscript Evidence*, "Transactions of the Cambridge Bibliographical Society", Vol. 9, No. 4 (1989), p. 297.

³¹ R. McKitterick, *Anglo-Saxon Missionaries In Germany...*, p. 303.

nismului a celor convertiți deja de către misionarii independenți de origine celtică, dând o mai mare unitate bisericii apusene. Acest apostol al veacului al VIII-lea, prin monahii și monahiile aduși din Anglia, va dăruia poporului german nu doar modele de viață creștină, ci și adevărați profesori pentru școlile înființate de el și de urmașii săi³².

În anglo-saxonul Bonifatie s-au întrupat principalele trăsături ale acestui popor, care l-au ajutat să izbândească în lucrarea sa: aplecarea spre aventură, nerăbdarea cea bună de a trece peste greutăți și spiritul de pionierat, toate primind valoare prin îmbrăcarea hainei credinței și slujirii lui Dumnezeu³³.

„Bonifatie a îmbinat zelul și dăruirea misionară cu prudența lumească și un geniu rar pentru organizare și administrare. Nu a fost un învățat de marcă, ci un om de stat practic și de o disciplină strictă. Nu a fost teolog, ci om al bisericii și ar fi fost un papă bun. A ales cele mai bune împrejurări pentru episcopiile și mănăstirile sale, iar politica sa vizionară a fost confirmată de istorie. A fost un om de caracter fără pată și cu o energie mereu proaspătă. În neîncetată lucrare, predicând, învățând, convocând sinoade, hotărând în situații grele cu privire la obiceiurile păgâne și la ceremoniile lumești. Nu a făcut minuni, așa cum era de așteptat de la un misionar al acelor timpuri. Ucenicul și biograful său îi acoperă această lipsă, dar pune accent pe vindecarea nevăzută de către acesta a sufletelor.”³⁴

După moartea sa, în secolul al VIII-lea vor veni din Anglia alți monahi - Lebuin, Liudger și Willehad, care vor continua ceea ce așezase Sfântul Bonifatie.

Misiunile creștine irlandeze începute în secolul al VI-lea de către Sfântul Columban și ucenicii săi, vor fi continuate cu avânt puternic în perioada următoare de către alți monahi celti. *Fridolin* ajunge în Suabia și Alsacia, *Mag-*

³² R. Mcktterick, *Anglo-Saxon Missionaries In Germany...*, p. 305.

³³ J. T. Addison, *Medieval Missionary: A Study of the Conversion of Northern Europe AD 500 to 1300*, p. 13.

³⁴ Ph. Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity. A.D. 590-1073*, p. 176.

noald în Suabia, *Trudpert* în Munții Pădurea Neagră (unde va fi ucis de păgâni), iar *Killian* în zona Wurzburg³⁵.

Contemporan cu Sfântul Bonifatie este *Virgil*, un monah irlandez care va duce credința creștină în zona Salzburg-ului de astăzi. El a plecat din Irlanda aproximativ în anul 742 (deși unii autori vorbesc de plecarea din insula Iona), alături de un grup numeros care includea șapte episcopi, cu scopul de a face un pelerinaj la locurile sfinte. Se pare că pe drum un înger i s-a arătat lui Virgil, spunându-i să rămână la popoarele germane din zona Salzburg. Aceasta se va plini întocmai, monahul și cei șapte episcopi rămânând în zona Austriei de astăzi. Cronicile îi păstrează între paginile lor ca făcând misiune timp de mulți ani în regiunile Bavariei, Carinthia și Steiermark³⁶.

Sfântul Gall, ucenicul Sfântul Columban, a pornit împreună cu acesta din Franția spre Italia. O boală neașteptată îl va sili să rămână în Suabia, neputând să-l însoțească pe Sfântul Columban dincolo de Alpi. Rămânerea sa în această zonă va însemna începerea unei lucrări de propovăduire pe malurile lacului Constance. Sfântul Gall își ridică o chilie în pădure și de acolo va ieși să îi încreștineze pe păgâni³⁷. El va zidi în aceeași regiune o mănăstire care îi poartă numele.

Pe lângă centrul Europei, irlandezii au fost purtați și spre alte zone în zelul lor misionar. În secolul al VIII-lea vor aduce religia creștină în insulele Faroe și în Islanda, fapt ce este consemnat în scrierile de secol al IX-lea ale geografului irlandez Dicuil³⁸.

Cu timpul, îndeosebi începând cu secolul al IX-lea, misionarilor irlandezi le vor lua locul cărturarii din această țară, atrași de condițiile favorabile din imperiul carolingian, dar și alungați din țara de baștină de valurile de atacuri vikinge.

Misionarii irlandezi au fost plini de spontaneitate și chiar individualitate, ei pornind la drumul greu al pelerinajului pentru Hristos fără niciun fel de sprijin material, ci având doar credință în Dumnezeu. Locurile din Europa unde au poposit erau în parte încreștinate, astfel că mulți dintre ei s-au alăturat încet-încet autorității Romei, deja existentă³⁹.

³⁵ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 153.

³⁶ Pádraig A. Breatnach, *Irish Churchmen in Pre-Carolingian Europe*, "Seanchas Ardmhacha: Journal of the Armagh Diocesan Historical Society", Vol. 11, No. 2 (1985), p. 322.

³⁷ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 151.

³⁸ Leslie Hardinge, *The Celtic Church in Britain*, Teach Service Inc., 1995, p. 12.

³⁹ L. Hardinge, *The Celtic Church in Britain*, p. 15.

Misiunile scandinave din secolele X-XI

Vremurile schimbându-se, diferit a arătat și felul în care Biserica Angliei s-a întins și în alte locuri din afara arhipelagului. Misiunile veacurilor al VII-lea și al VIII-lea aveau ca bază o eclezie solidă, cu oameni duhovnicești și puternici, gata să ia calea necunoscutului pentru a-L propovădui pe Hristos cu prețul vieții. Anglia secolelor al IX-lea - al XI-lea abia se refăcea dintr-o pustiire, că urma altă invazie. Oamenii Bisericii erau slabi, poporul nu îi mai asculta, iar cei întăriți duhovnicește erau foarte puțini. Marile misiuni creștine vor rămâne doar o amintire. De acum se va lucra încet și cu roade firave. Însă Dumnezeu a plinit de fiecare dată neputințele oamenilor, iar ceea ce au semănat englezii în pământ străin în această vreme, va rodi în timp și va face ca Biserica să crească.

După un secol de contacte directe cu populația insulelor britanice, vikingii din Scandinavia au ajuns să fie pregătiți pentru a primi la rândul lor credința creștină. A doua generație de cuceritori stabiliți în Anglia sunt cei care au primit primii botezul și au dus cu ei sâmburele credinței în dese reveniri în locurile natale. Scandinavii din secolele al IX-lea - al XI-lea aveau o credință politeistă, care devenise însă în acea vreme o simplă formă, un ritual împlinit din superstiție. Majoritatea poporului nu se mai ruga zeilor, unii devenind, mai ales în focul noilor cuceriri teritoriale ale vikingilor, niște atei care credeau doar în propria lor forță⁴⁰. Violența, lăcomia și beția ajunseseră cinstite ca niște virtuți, iar răzbunarea era admirată. Pe de altă parte, familia și regele erau considerate singurele lucruri pentru care un viking merita să-și dea viața⁴¹. Popoarele nordice se aflau într-o așteptare, religiile lor păgâne nemaioferindu-le nimic care să le umple sufletele.

Punctăm în rândurile ce urmează câteva repere ale convertirii scandinavilor prin mijlocirea celor pe care i-au prădat și cucerit timp de două secole și jumătate - vechii englezi.

Astfel, pe timpul regelui Athelstan, regele *Hakon* al Norvegiei a fost educat și apoi botezat în Anglia. Când își va relua tronul, Hakon va chema în țara sa mai mulți preoți englezi care să le vorbească vikingilor despre Dumnezeu și va zidi o primă biserică a comunității creștine din Norvegia⁴².

⁴⁰ Ph. Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity*. A.D. 590-1073, p. 107.

⁴¹ Ph. Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity*. A.D. 590-1073, p. 107.

⁴² Ph. Schaff, *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity*. A.D. 590-1073, p. 107.

La sfârșitul secolului al X-lea Biserica l-a trimis în Scandinavia pe episcopul misionar *Gotebald*, care a ridicat acolo mai multe biserici din lemn, unele dintre ele păstrându-și ruinele până în prezent⁴³.

Un secol mai târziu, regele Olof al Suediei este adus la credința creștină de un episcop britanic pe nume *Sigfrid*, misionar în părțile nordului⁴⁴. El a încurajat răspândirea credinței în rândul poporului și a chemat meșteșugari pricepuți din Anglia, care au bătut monede cu semnul Sfântei Cruci⁴⁵. Misionarii creștini din Suedia au ajuns acolo după ce au întărit comunitățile deja formate în Danemarca. Astfel, sudul Scandinaviei a fost cel dintâi încreștinat, iar mai apoi, fie prin misionarii străini, fie prin creștinii scandinavi, vor fi aduse la credință și părțile din nord ale peninsulei⁴⁶.

În Norvegia, primele convertiri nu au oferit poporului o înțelegere adevărată a credinței, astfel că ei au păstrat și cultul zeilor nordici. La mijlocul secolului al X-lea va urca pe tron *Hakon cel Bun*, un rege educat, format și botezat în Anglia. El a pornit o lucrare de încreștinare în masă a poporului său. Înțelegând că exemplul nobililor este esențial pentru ca misiunea să aibă succes, Hakon le va cere acestora să primească botezul. Majoritatea dintre ei refuză, cerând regelui să jertfească idolilor împreună cu ei. Hakon rămâne credincios Dumnezeuului celui viu și astfel începe o luptă între el și nobili, la finele căreia regele își va pierde viața ca un mucenic⁴⁷.

Ca o întărire a semințelor puse de primii misionari și de jertfa regelui Hakon, după el se vor ridica mai mulți regi care vor primi credința creștină pe alte meleaguri, cum este cazul lui *Olav Tyggvason*⁴⁸ sau *Olav Haraldson*⁴⁹, care, întorcându-se în mijlocul poporului, vor relua încreștinarea acestuia, în chip pașnic, însă hotărât și la o scară mult mai mare decât cei dinaintea

⁴³ M. Bønløkke Spejlborg, *Anglo-Danish Connections and the Organisation of the Early Danish Church*, Networks and Neighbours, vol. 2, nr. 1, 2014, p. 78.

⁴⁴ Sara E. Ellis Nilsson, *The Cults of New Saints and the Christianization of Scandinavia*, teză de doctorat, Universitatea Gothenburg, 2014, p. 14.

⁴⁵ Alexandra Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, teză de doctorat, University College London, 2002, p. 77.

⁴⁶ Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 106. Încreștinarea deplină a Suediei se va împlini însă abia peste un secol, la mijlocul veacului al XII-lea.

⁴⁷ Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 107.

⁴⁸ Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 107. Crescut la Moscova, Olav Tyggvason va ajunge și în Anglia unde află de credința creștină și o primește. Se va întoarce pentru a urca pe tronul Norvegiei și începe convertirea masivă a neamului său.

⁴⁹ Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 107. Trăitor la începutul secolului al XI-lea, Olaf numit cel Sfânt, va încreștina deplin poporul, luptând pentru scoaterea din viața acestuia a ritualurilor și superstițiilor păgâne.

lor⁵⁰. Astfel, după pilda majorității încreștinărilor din Europa occidentală, și în Scandinavia botezul în numele lui Hristos va începe din vârful ierarhiei sociale, răspândindu-se apoi, cu sprijinul regilor și nobililor, în rândul întregului popor. Regele Olaf Tyggvason, în călătoriile sale prin Europa, a ajuns și pe o insulă din sud-vestul Angliei, unde trăia departe de lume, dar întru neîncetată rugăciune pentru aceasta, un pustnic pe nume *Lide*. Acesta îl va face pe viitorul rege să primească botezul, proorocind încreștinarea Norvegiei prin lucrarea sa⁵¹.

O caracteristică a misiunilor scandinave este felul pașnic în care s-au derulat. Sprijiniți sau nu de casa regală engleză, preoții și episcopii misionari și-au văzut de treabă, neîncercând să-și amplifice lucrarea prin forță sau sprijin armat. La fel, în momentul în care regii acestor popoare au primit credința creștină și au luat în mâini lucrarea de convertire a întregului popor, ei au preferat să nu urmeze modelul frisian sau saxon, ci să sădească treptat credința creștină în sufletele nordicilor⁵².

Deși mărturiile scrise despre misiunea engleză în nord sunt puține, dovada lucrării preoților anglo-saxoni de încreștinare a popoarelor vikinge o arată tradiția liturgică, slujbele preluate de la englezi, arhitectura bisericilor, terminologia creștină și crucile de piatră rămase ca mărturie până în zilele noastre⁵³.

Pentru că nordicii s-au arătat legați în chip deosebit de vechile lor credințe și mituri, misionarii au fost nevoiți să le păstreze, dându-le însă înfățișare creștină. Astfel, vechile legende s-au prefăcut încet în vieți de sfinți, iar mitologia scandinavă va fi un bun pământ pentru înțelegerea pildelor creștine⁵⁴. Spre deosebire de alte părți din Europa, misiunile în Scandinavia, fiind în mare parte de origine engleză, nu au adus cu sine violența convertirii. Ele au dat timp de schimbare unui popor independent și legat de vechii idoli,

⁵⁰ Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, teză de doctorat, University College London, 2002, p. 82.

⁵¹ Vladimir Moss, *Lives of the British Saints*, <http://www.orthodoxchristianbooks.com/books>, p. 244.

⁵² Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, p. 77. Există totuși și excepții, dată fiind mărturia unei cronici despre uciderea în Suedia a unor misionari.

⁵³ Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, p. 75.

⁵⁴ Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, p. 97.

care, vreme de multe secole după încreștinare, va împleti noua credință în Dumnezeu cel adevărat, cu închinarea la zei⁵⁵.

În lucrarea *Gesta Hammaburgensis* a scriitorului Adam de Bremen, trăitor în veacul al XI-lea, se spune că pe la anul 999, regele Danemarcei Swein Forkbeard a numit un episcop englez să păstorească biserica din țara sa, după ce, cu un deceniu înainte, îi alungase pe episcopii trimiși de la Hamburg și care doreau să pună biserica daneză sub autoritatea celei franceze⁵⁶.

Contrabalansarea influenței bisericii de la Bremen, ce ținea de imperiul franc, a adus în Scandinavia un număr tot mai mare de preoți și episcopi-misionari, în special în secolul al XI-lea. Ei au introdus modelul englez de biserică de parohie și rânduiala benedictină în cele câteva mănăstiri deja existente⁵⁷.

Deși istoricii, în majoritatea lor, sunt rezervați cu privire la poziția regelui Cnut cel Mare față de biserică, totuși, au rămas mărturii ale cronicarilor cu privire la implicare sa în întărirea credinței creștine în ținuturile natale. Astfel, un autor din veacul al XII-lea spune că regele Cnut a adus din Anglia în Danemarca mulți preoți și trei episcopi, iar ierarhii locali au fost trimiși în insulă pentru a învăța mai bine cele ale credinței⁵⁸. Însuși preotul palatului lui Cnut a rămas în Danemarca pentru a propovădui credința creștină. Acesta se numea *William* și a ajuns episcop de Roskilde, lucrând în via lui Hristos până la sfârșitul vieții, departe de casă, dar cu roade pentru biserică⁵⁹. De asemenea, Cnut a sprijinit cu bani nu doar biserica Angliei (fiind în relație foarte apropiată cu episcopul Wulfstan de York), ci și misiunile și noile comunități creștine din Danemarca⁶⁰, trimițând cu timpul, pe lângă episcopi și preoți, și câțiva monahi care să poată alcătui o obște monahală după rânduiala benedictină⁶¹. Tot în vremea regelui Cnut se reînființează episcopia de Fünen, dizolvată în deceniile tulburi de după primele misiuni creștine în

⁵⁵ S. E. Ellis Nilsson, *The Cults of New Saints and the Christianization of Scandinavia*, p. 15. S-a păstrat mărturia papei Grigorie al VIII-lea, care, la sfârșitul secolului al XI-lea îi trimite regelui Inge al Suediei o scrisoare în care îl felicită că nu mai tolerează credințele păgâne, după secole de coexistență a acestora și a credinței creștine.

⁵⁶ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 74.

⁵⁷ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 75.

⁵⁸ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 74. Swein Aggesen, istoric medieval danez, îi numește în *Brevis historia regum Dacie* pe cei trei episcopi: Bernard, Gerbrand și Reginbert.

⁵⁹ V. Moss, *Lives of the British Saints*, p. 344.

⁶⁰ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 80.

⁶¹ Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 104.

nord, și tot atunci vor fi înființate încă două noi episcopii, ierarhii fiind englezi hirotoniți de arhiepiscopul de Canterbury⁶².

Diferențele mici de limbă dintre engleza veche ori germană și limbile scandinave au ajutat mult lucrarea de încreștinare a acestor popoare⁶³. De asemenea, loialitatea față de conducătorii lor îi va apropia pe nordici de sfinții martiri de stirpe regală, atât de cinstiți în Anglia. Unul dintre cei mai îndrăgiți regi-martiri norvegieni va fi Olaf Haraldsson, ucis într-o luptă în anul 1030⁶⁴.

Primind credința nu doar pe filieră engleză, ci și germană, nordicii au reușit să-și găsească propria identitate creștină, potrivită cu sufletul și felul lor de a fi. Noua Biserică scandinavă se va distanța în timp de Biserica Angliei, arătându-și dorința de independență. Ea era o Biserică a orașelor în primul rând, iar episcopii erau itineranți, cel puțin în perioada de început⁶⁵. Aceștia vor înființa dioceze cu limite teritoriale clare abia începând cu secolul al XI-lea, când apar primele episcopii scandinave, subordonate fie episcopului de Bremen, fie arhiepiscopului de Canterbury⁶⁶.

În secolul al XVI-lea, în vremea când țările scandinave se desprindeau de tradiția lor romano-catolică, au fost scoase din uz vechile cărți de cult. Într-o cronică a epocii aflăm că printre ele existau aproximativ douăzeci de cărți de slujbă anglo-saxone din perioada secolelor al IX-lea – al XI-lea⁶⁷. Ele conțineau rugăciuni, predici din Sfânta Scriptură și cântările folosite de preot sau episcop la Sfânta Liturghie. Printre slujbe se regăsește una închinată Sfântului Birinus (anglo-saxon)⁶⁸. De asemenea, în Danemarca a fost descoperit un Evangheliar datând din secolul al XI-lea, a cărui formă arată influența engleză⁶⁹.

⁶² Ph. Schaff, *History of the Christian Church*, vol. IV, p. 104.

⁶³ Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, p. 105. Este foarte posibil ca o parte din cei care au adus credința creștină în Scandinavia să fi avut origini vikinge, ceea ce a făcut posibilă comunicarea cu mare ușurință dintre aceștia și neamul pe care încercau să-l încreștineze.

⁶⁴ Jon Vidar Sigurdsson, Timothy Bolton (eds.), *Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800-1200*, Brill, Leiden, 2013, p. 81.

⁶⁵ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 85. La jumătatea secolului al XI-lea Danemarca avea deja 300 de biserici, majoritatea citadine.

⁶⁶ S. E. Ellis Nilsson, *The Cults of New Saints and the Christianization of Scandinavia*, p. 18.

⁶⁷ *Myth*, Julia Barrow și Andrew Vareham (eds.), *Myth, Rulership, Church and Charters...*, p. 167.

⁶⁸ J. Barrow, A. Vareham (eds.), *Myth, Rulership, Church and Charters, Essays in Honour of Nicholas Brooks*, Ashgate Publishing Ltd, Aldershot, 2008, p. 168.

⁶⁹ S. E. Ellis Nilsson, *The Cults of New Saints and the Christianization of Scandinavia*, p. 46.

Nu doar cronicile stau mărturie pentru misiunea engleză în Scandinavia, ci și vocabularul bisericesc cu influență clară anglo-saxonă și răspândirea cultului sfinților britanici în pământurile locuite de vikingi⁷⁰. Dintre sfinții pe care englezii i-au așezat cel mai la inima scandinavilor, un loc aparte îl ocupă Sfântul Clement Romanul⁷¹. Însă nu doar sfinții, ci și Maica Domnului a fost primită cu inimi deschise în nordul Europei, dovadă numeroasele inscripții runice care îi poartă numele săpat în piatră⁷².

Sfinții cinstiți în insulă și-au arătat puterea și în fața danezilor stabiliți în Anglia. Astfel, chiar regele Cnut cel Mare a mărturisit că la una dintre traversările canalului Mânecii, dinspre Franța spre Anglia, s-a pornit o furtună atât de puternică încât cu toții au crezut că vor muri. Atunci regele l-a văzut pe Sfântul Augustin, unul dintre încreștinătorii anglo-saxonilor, cum i-a salvat de la înec⁷³.

Deși unii misionari irlandezi sau englezi porniți prin Europa se vor ridica împotriva religiilor idolatre, distrugând temple și statui de zei, cu toate acestea mulți dintre ei au fost acuzați de prea mare îngăduință față de obiceiurile păgâne, fapt care a dus la înlocuirea cu timpul a scrierilor sfinte cu o serie de basme, legende, cântece în care sacrul era amestecat cu profanul, mai ușor de înțeles pentru barbarii nou-botezați⁷⁴. Acuzația nu are într-un tot în vedere situația concretă din aceste zone, pe care misionarii britanici au constatat-o, și anume că este mult mai simplu să distrugi un obiect de piatră, lemn sau lut numit de un popor zeu, decât credința greșită sau mentalitatea oamenilor.

Poate astfel se explică de ce, deși convertirea la religia creștină a popoarelor germane ar fi trebuit să fie un proces de transformare permanentă și deplină a minților și inimilor oamenilor, în realitate, după prima etapă a misiunii, mulți au revenit la păgânism⁷⁵. Popoarele nou-născute la credință vor ajunge să o primească cu adevărat abia după întărirea credinței prin lucrarea

⁷⁰ M. B. Spejlborg, *Anglo-Danish Connections...*, p. 74. Astfel, mai multe secole s-a păstrat mărturia cinstirii de către scandinavi a unor sfinți englezi precum Sfântul Alban, Botwulf sau Alphege.

⁷¹ J. Barrow, A. Varetham (eds.), *Myth, Rulership, Church and Charters...*, p. 193.

⁷² Al. Sanmark, *Power and Conversion – A Comparative Study of Christianization in Scandinavia*, p. 100.

⁷³ Fr. A. Phillips, *Orthodox Christianity and the Old English Church*, www.orthodoxengland.org.uk, p. 22.

⁷⁴ G. Fr. Maclear, *A History of Christian Missions during the Middle Ages*, p. 442.

⁷⁵ John M. Riddle, *A History of the Middle Ages, 300–1500*, Rowman & Littlefield Publishers, 2008, p. 88.

unui număr mai mare de misionari, dar și prin ridicarea a tot mai multe biserici și mănăstiri.

O caracteristică aparte a lucrării de încreștinare a popoarelor din Europa centrală, de nord și de vest a Evului Mediu va fi rolul esențial jucat de regii sau conducătorii locali. Barbarii erau legați între ei prin legături de clan sau trib, iar conducătorul acestora era persoana cea mai importantă, care da tonul în viața tribului, dar și a fiecărei persoane în parte. Astfel, dacă regele se convertea la o religie nouă, ca urmare a loialității pe care i-o datorau, supușii săi îmbrățișau în scurt timp aceeași religie⁷⁶. Sprijinul permanent pe care l-au primit din insule le-a ușurat mult munca monahilor englezi sau irlandezi plecați în Europa.

Misionarii britanici nu au pornit din pământul lor „doar din spirit de aventură, căutând pământuri necunoscute, ci mai ales au căutat, oriunde au aflat oameni, necunoscutul din sufletele lor”⁷⁷.

⁷⁶ James Thayer Addison, *Medieval Missionary: A Study of the Conversion of Northern Europe AD 500 to 1300*, p. 21.

⁷⁷ O. Macnamara, *An Essay on Colomban Monasticism*, “The Irish Monthly”, Vol. 64, No. 752 (Feb., 1936), p. 117.

PREOȚI HUNEDORENI ÎN MAREA RĂSCOALA ȚĂRĂNEASCĂ DIN 1784

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei

Abstract

Identified with all the best wishes of its pastors, the Orthodox Church, through its servants, has for centuries been at the forefront of the struggle for the cultural, social and political spread of the parishioners. The persecutions to which the priesthood was subjected over the centuries have caused martyrs to be born from its ranks; some are known by name and celebrated as such, others have either disappeared into the gloom of history or are waiting for the proper canonization. The examples of the clergy who participated in the well-known peasant uprising of Horea, Cloșca and Crișan are encouraging.

Keywords

Transylvania, peasant uprising, national emancipation, Orthodox Church, priests from Hunedoara county.

Preliminarii istorice

Respingerea otomanilor de sub zidurile Vienei în anul 1683 de către forțele polono-austriece, aflate sub conducerea regelui Jan III Sobieski al Poloniei (1674-1696), a deschis seria cuceririlor habsburgice în Ungaria și Croația în dauna Înaltei Porți. Victoriile succesive ale imperialilor i-au adus pe austrieci, în scurt timp, până la granițele Principatului transilvănean, aflat sub suzeranitate otomană. Profitând de criza internă generată de consolidarea pozițiilor politice și economice ale marii nobilimi ardelene, opusă taberei principelui Mihail Apafi I (1661-1690), Casa

de Habsburg, printr-un abil joc diplomatic, coroborat cu demonstrarea superiorității sale militare în conflictul austro-turc, a reușit, în scurt timp, să își impună stăpânirea asupra întregului spațiu intracarpatic¹.

Consolidarea noului regim politico-militar s-a făcut treptat, într-un cadru juridic schițat de prevederile „diplomei leopoldine” din 4 decembrie 1691, o adevărată „Constituție” transilvăneană; această nouă realitate politică a fost recunoscută internațional, prin tratatul de pace de la Karlovač (Karlowitz) din 1699, fiind reconfirmată de status-urile ardeleni prin tratatul de la Satu Mare (1711) și întărită prin „pacea” de la Pojarevač (Passarowitz) din 1718. În cele 18 puncte ale documentului se preciza, schițat, noul statut al Principatului. Astfel, la conducerea Transilvaniei se afla un guvernator, în fruntea unui consiliu format din 12 membri, ales de Dietă și confirmat de împărat. Legătura dintre Curte și „Guberniul” ardelean se realiza, începând din anul 1694, prin intermediul „Cancelariei aulice”, cu sediul la Viena. Alte organisme instituționale erau „Tezaurariatul” (pentru chestiunile de ordin financiar), „Tabla Regească” (organul suprem judecătoresc), „Dietă” (ca organ legislativ) și „Comandamentul Militar General” (secțiunea transilvană a Consiliului vienez de Război). Din punct de vedere legislativ, prevederile *Tripartitum*-ului lui Werboczi, cele ale *Approbatelor* și *Compillatelor* din secolele XVI-XVII rămâneau în vigoare, reconfirmându-se prin ele statutul privilegiat al celor trei „națiuni indigene” (maghiari, sași și secui) și al celor patru „religii recepte” (catolică, reformată, luterană și unitariană). Românii, cu credința lor ortodoxă, rămâneau pe mai departe „tolerați”, refuzându-li-se, în consecință, accesul în forurile reprezentative ale țării². Obținerea recunoașterii statutului social le era condiționată de apartenența la Biserica Romei³; urmările nefaste ale deciziei vârfurilor bisericești din anii 1697-1701 - tentate de privilegiile socio-politice și religioase promise - sunt sesizabile și astăzi.

Consolidarea regimului austriac în Transilvania a continuat și deceniile următoare. Perioada s-a caracterizat însă prin încercările disperate ale no-

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. II, Editura Trinitas, Iași, 2006, p. 308; *** *Istoria românilor V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)* (coord. Virgil Cândea), Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 358-374.

² *** *Istoria românilor VI. România între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711-1821)* (coord. Paul Cernavodeanu și Nicolae Edroiu), Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 352-372.

³ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, pp. 290-291.

bilimii ardelene de a menține vechiul regim constituțional al Principatului⁴. Moștenirea tronului Imperiului habsburgic de către Maria Tereza (1740-1780) a deschis o nouă pagină în istoria Transilvaniei. În pofida imobilismului socio-politic afișat inițial, epoca tereziană a însemnat o perioadă de profunde schimbări, deși reformele propriu-zise sunt legate mai mult de numele fiului și succesorului acesteia, Iosif II (1780-1790). Privit în ansamblu, demersul reformator al celor doi suverani a vizat toate sectoarele vieții publice - politic, militar, economic, administrativ, social, cultural și religios -, pornindu-se de la premisa suprimării oricăror distincții de ordin provincial existente între diferitele părți componente ale Imperiului⁵.

Impactul acestor reforme a fost resimțit din plin și în spațiul hunedorean. În ceea ce privește structura teritorială⁶, anul 1763 a adus primele schimbări; până atunci, stăpânirea habsburgică păstrase aproape intactă organizarea comitatului din perioada precedentă, adică aparatul administrativ comitatens, format din comitele suprem (numit acum de guvern), vicecomite (ales de adunarea comitatului), juzi și vicejuzi, perceptori, notari, scribi, comisari, executori judecătorești etc., precum și împărțirea în districte: Hațeg, Mureș și Valea Mureșului⁷. Printr-un rescript imperial, a fost înființată „Tabula Continua” a comitatului Hunedoara (1763-1787), instituție administrativă modernă, cu atribuții diverse: judecătorești, politice și economice. După 1765, în cadrul Marelui Principat al Transilvaniei, comitatul a cunoscut mai multe reîmpărțiri. Spre exemplificare, în 1779 sunt atestate trei districte (Hațeg, Mureș și Valea Mureșului), cu 323 de localități. Măsurile au vizat și comitatul Zarand, redus, după 1732, la doar două plase: Brad și Hălmagiu. În anul 1746, data anexării sale la Transilvania, cuprindea patru subunități teritoriale: Hălmagiu, Baia de Criș, Brad și Ribița. În 1784 a fost desființat, fiind alipit la comitatul Hunedoara; în 1790, s-a revenit la vechea organizare, în două suprastructuri comitatense. În ceea ce privește scaunul Orăștiei, între anii 1784 și 1790 acesta a intrat în componența comitatului Sibiu⁸.

⁴ *** *Istoria românilor...*, V, pp. 41-42.

⁵ *** *Istoria românilor...*, VI, p. 392.

⁶ A se vedea Radu Racovițan, Mihai Racovițan, *Administrația imperială în Transilvania (1691-1867)*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2000.

⁷ *** *Istoria românilor...*, VI, pp. 372-373.

⁸ V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, pp. 153, 167-168.

Un alt sector în care au fost resimțite efectele reformelor tereziene și iosefine a fost cel social. Vizată a fost, în primul rând, iobăgia⁹, numeroase reglementări în spirit iluminist încercând să soluționeze acest fenomen anacronic. Cum numărul zilelor de robotă, stabilit prin decretele din anii 1714 și 1742, nu se respecta¹⁰, împărăteasa Maria Tereza a dat o nouă ordonanță, la 25 februarie 1747, în care se precizau obligațiile iobagilor (3 zile pe săptămână cu vitele și 4 zile cu palmele) și ale jelerilor (o zi pe săptămână). Au urmat alte două ordonanțe - în anii 1750 și 1769 - prin care, în pofida rezistenței stăpânilor domeniali, se încerca reformarea sistemului de calcul al impozitelor datorate statului. În fapt, cele 42 de prevederi ale reglementării din 1769, numită *Certa puncta*, au înrobit și mai mult țărănimea transilvăneană¹¹. Deși în cele trei călătorii ale sale în Transilvania Iosif II a luat contact cu crudele realități sociale¹², a fost nevoie de izbucnirea mării revolte țărănești de la cumpăna din anii 1784-1785 pentru ca, abia la 23 august 1785, să se emită patentă imperială de desființare a iobăgiei în Transilvania¹³.

Între măsurile tereziene s-a numărat și aceea a înființării regimentelor grănicerești românești și secuiești de-a lungul fruntariilor estice și sudice ale Transilvaniei. Tentația obținerii unor avantaje materiale imediate - scutirea de impozite (afară de „darea capului”), scoaterea de sub ascultarea proprietarilor locali de pământ, primirea unor diurne etc. - era mare, astfel încât, în scurt timp, numărul hunedorenilor înregimentați a crescut vizibil¹⁴. Prin patentă imperială din 16 martie 1764, în sudul Transilvaniei s-a creat Regimentul I grăniceresc valahic, cu sediul la Orlat (jud. Sibiu), în componența

⁹ In extenso: David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania. 1700-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

¹⁰ Ion Frățilă, Iosif Jivan, *Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an VI, 1969, p. 74.

¹¹ *** *Istoria românilor...*, VI, p. 251.

¹² În timpul primelor două vizite în Transilvania a împăratului Iosif II, în care a tranzitat de fiecare dată și spațiul hunedorean – fie pe ruta Poarta de Fier a Transilvaniei - Hațeg - Hunedoara - Orăștie (1773), fie pe culoarul Mureșului: Dobra - Deva - Orăștie (1783) –, nu a existat aproape nicio localitate din comitatul Hunedoara care să nu-i fi adresat cel puțin o plângere (cf. Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, pp. 356, 361-362), fapt ce l-a determinat să propună autorităților comitatense întocmirea unui document inedit, în limba latină, intitulat *Situația plângerilor și proceselor din comitatul Hunedoara*, purtând data de 16 martie 1785. Cf. *** *Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene* (coord. Ion Lungu), Deva, 1967, pp. 130-133).

¹³ *** *Istoria românilor...*, VI, p. 252.

¹⁴ *** *Istoria românilor...*, VI, pp. 547-549.

căruia intrau 12 companii, cuprinse în două batalioane (unul cu sediul la Hațeg). Tot acum, vechii grăniceri din Dobra au fost încadrați în Regimentul III de dragoni, cu centrul de comandă la Sfântul Gheorghe (jud. Covasna); din anul 1772, sediul unuia din cele patru escadroane grănicerești a devenit localitatea Dobra¹⁵. Dacă locuitorii s-au arătat reticenți la început, după anul 1783, când li s-a permis și ortodocșilor înregimentarea în ele, au fost conștientizate avantajele care puteau decurge din noua situație: scutirea de servituțiile feudale, accesul la cultură etc.

În pofida măsurilor excepționale de siguranță luate de regimul habsburgic, Transilvania se afla în mare fierbere. Nemulțumirile erau numeroase și variate. Împotriva militarizării satelor hunedorene, însoțită de impunerea translației confesionale sub tutela Blajului, românii au răspuns prompt, emigrând masiv, după 1765, în Țara Românească; doar din satele Orăștioara de Jos și Orăștioara de Sus au plecat, în cursul anului 1776, peste 70 de familii¹⁶. Numărul celor care luau calea codrului se menținea, de asemenea, ridicat; în anul 1784, haiducii au atacat Ribița¹⁷. În aceeași perioadă au fost semnalate și revoltele câtorva sate: Nădăștia de Jos, Nădăștia de Sus și Sâncrai în 1776, respectiv Sulighete în 1783; țăranii erau nemulțumiți din pricina înăspzirii regimului feudal¹⁸. Acestor proteste li s-au adăugat și cele ale minerilor din părțile Hunedoarei și Certejului, generate de fiscalitatea excesivă și de normele crescânde de producție pretinse de autorități; agitații - încetarea lucrului, alungarea perceptorilor - au avut loc la Certeju de Sus (1762), Toplița (1762), Ghelari (1764-1767), Săcărâmb (1771) și Hondol (1780)¹⁹. To-

¹⁵ Cornel Lupea, *Ofițerii români din Regimentul I grăniceresc românesc de la Orlat*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XXVII, 1997-1998, nr. 1, p. 832; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. a II-a, vol. III, Editura ALL, București, 2000, p. 287; R. Racovițan, M. Racovițan, *Administrația imperială...*, p. 54.

¹⁶ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ed. a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 124-126; Vasile Ionaș, *Fuga țăranilor de pe moșii oglindită în documentele păstrate la Filiala Arhivelor Statului - jud. Hunedoara*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XVIII-XIX, 1984-1985, pp. 222-225; Mircea Popa, *Atitudinea autorităților habsburgice față de emigrarea din Transilvania reflectată în câteva documente de arhivă*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XXVIII, 1997-1998, pp. 737-740.

¹⁷ Ioachim Lazăr, *Zarandul - principalul focar al răscoalei țăranilor români conduși de Horea, Cloșca și Crișan*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XVIII-XIX, 1984-1985, p. 9.

¹⁸ Elenuța Mărioara Vânătoru, *Câteva considerații despre situația economico-socială a țăranimii hunedorene între anii 1750-1784*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XVIII, 1997-1998, nr. 1, p. 746.

tuși, aceste forme de protest nu au constituit altceva decât preludiul mării mișcări sociale țărănești din 1784-1785, condusă de Horea, Cloșca și Crișan; pentru hunedoreni momentul este cu atât mai important, cu cât o bună parte din evenimente s-au desfășurat pe teritoriul actualului județ²⁰.

Răscoala țărănească din 1784. Câteva repere

Opoziția nobilimii maghiare față de conscripția militară din vara anului 1784, prin care se oferea țăranilor iobagi români șansa eliberării de servituțile feudale în cazul înrolării în armata habsburgică, a tensionat la maxim relațiile dintre stăpânii de pământ și populația românească; în Țara Hațegului și în Zarand au fost trimise comisii de anchetă, cerându-se dislocarea de efective militare²¹. Adunați în fața bisericii din Mesteacăn la 31 octombrie 1784, în zi de duminică, sub conducerea unui fost soldat imperial, Gheorghe Marcu (Giurgiu Marcu, zis Crișan) din Vaca - astăzi localitatea îi poartă numele -, țăranii români au hotărât să ia drumul Alba Iuliei pentru înrolare. Încercarea nobilor locali de a-i împiedica a dus la izbucnirea conflictului armat de la Curechuiu, din 1 noiembrie 1784, considerat scânteia care a dus la declanșarea mării răscoale țărănești²².

Lucrurile s-au desfășurat apoi cu rapiditate, răzmerița generalizându-se în tot comitatul și în zonele învecinate. Astfel, începând cu 2 noiembrie, țăranii conduși de Crișan au devastat curțile nobiliare din cercul Brad; o parte a răsculaților a coborât apoi pe valea Căianului, înspre Deva, atacând, la 4 noiembrie, curia din Șoimuș. De aici, focul răscoalei a înaintat apoi rapid atât pe valea superioară a Mureșului (pe direcția Hărău, Chimindia, Banpotoc, Uroi, Rapolt, Bobâlna, Folt, Geoagiu, Băcăinți, Binținți, Pișchinți, până

¹⁹ Beniamin Basa, *Contribuții la cunoașterea situației și a frământărilor țărănești din comitatul Hunedoarei în preajma răscoalei țăranilor din anul 1784, de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an IV, 1966, p. 132; Mihai Cerghedeau, *Frământări sociale în rândurile minerilor hunedoreni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XI-XII, 1974-1975, pp. 163-170.

²⁰ A se vedea, pe larg, Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (1784-1785), scrisă pe baza documentelor oficiale*, București, 1884; David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I-II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

²¹ Mihai Cerghedeau, *Câteva date cu privire la conscripția militară din vara anului 1784 în comitatele Hunedoara și Zarand*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XXI-XXIV, 1988-1991, pp. 745-751.

²² *** *Istoria românilor...*, VI, pp. 556-557.

la Vințu de Jos)²³ și pe cea inferioară (pe direcția Brănișca, Sârbi, Ilia, Zam, până la Săvârșin)²⁴, cât și pe valea Streiului, spre Hațeg (s-au dat lupte la Ruși, Mățești, Râu Bărbat, Cârnești, Clopotiva etc.); pe valea Cernei, revolta s-a manifestat cu o mai mică intensitate (au fost atacate, totuși, curțile nobiliare din Peștișu Mic și Peștișu Mare)²⁵. În zilele de 6 și 7 noiembrie s-a desfășurat cunoscutul atac al țărânimii asupra Devei; la 11 noiembrie, Horea a înaintat nobilimii refugiate în fortăreața devenă radicalul său „ultimatum”, în fapt, o sintetizare a tuturor doleanțelor românești privitoare la sistemul feudal împovăraător din Transilvania²⁶. Armistițiile de la Tibru, Inuri, Sălciua și Valea Bradului, din 12-18 noiembrie 1784, au oprit propagarea răscoalei, nobilimea primind astfel răgazul de-a se reorganiza. Dându-și seama de înșelăciune, Horea a cerut țărânimii să se ridice din nou la luptă, răscoala intrând astfel în cea de-a doua fază²⁷.

La solicitarea Vienei, a intrat în acțiune Comandamentul Militar General al Marelui Principat al Transilvaniei, sprijinit și de efective austriece de pe teritoriul Ungariei. În confruntarea armată de la Brad, din 28 noiembrie 1784, au câștigat răsculații²⁸; la Mihăileni, în ziua de 7 decembrie, vicecolonelul Kray a zdrobit însă oștirea țărănească²⁹. Prinși prin trădare, la 27 decembrie, Horea și Cloșca au fost purtați în lanțuri, înaintea infamei lor execuții de la Alba Iulia din 28 februarie 1785, timp de două săptămâni, prin toate satele de pe valea Mureșului, de la Alba Iulia până la Șoimuș, pentru a se risipi zvonurile potrivit cărora capii răscoalei nu fuseseră prinși. Trupul căpitanului Crișan – trădat și el, s-a sinucis în temniță – a fost despicat în patru și așezat, ca avertisment, în localitățile Cârpeniș, Abrud, Brad, Bucium și Mihăileni³⁰.

²³ Nicolae Wardegger, *Momente ale luptei comune a poporului român și a naționalităților conlocuitoare împotriva dominației Imperiului habsburgic*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XIII, 1977, p. 36.

²⁴ Nicolae Edroiu, *Două izvoare narative despre atacul țărănesc din 1784 asupra Devei*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an VIII, 1969, p. 85.

²⁵ Mircea Dan Lazăr, *Desfășurarea răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan pe domeniul Hunedoara*, în „Corviniana. Acta Musei Corvinensis”, Hunedoara, an I, 1995, pp. 133-138.

²⁶ Traian Bălan, *Atacul asupra Devei în timpul răscoalei populare din 1784-1785*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an V, 1968, pp. 181-193; Nicolae Edroiu, *Characterul anti-habsburgic al răscoalei lui Horea (1784-1785)*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XIII, 1977, p. 30.

²⁷ *** *Istoria românilor...*, VI, p. 560.

²⁸ Nicolae Edroiu, *Lupta de la Brad (28 noiembrie 1784) dintre țărânimia răsculată și trupele de represiune*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an VIII, 1977, pp. 335-338.

²⁹ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea...*, pp. 234-235.

Bilanțul răscoalei este sumbru: sute de țărani au fost întemnițați, 349 de iobagi uciși³¹ (localizarea exactă a mormintelor celor 86 de prizonieri români uciși fără judecată la 8 noiembrie și îngropați pe dealul din spatele cetății Devei nu s-a făcut nici astăzi³²), sute de familii românești deportate în Banat³³ etc.

În ceea ce privește iobăgia, a cărei înlăturare constituise principalul deziderat al răsculaților, urbariile și conscripțiile din anii 1785-1820 – mai importantă este cea czirakyană din anul 1820³⁴ – au demonstrat că lucrurile nu s-au schimbat însă prea mult. Abia în ședința Dietei de la Cluj din 28 mai 1848 s-a votat legea de desființare a iobăgiei (în vigoare din 18 iunie 1848), care viza, din păcate, doar o parte a țăranimii transilvănene, anume iobagii și jelerii urbariali de pe domeniile statului; ceilalți, iobagii și jelerii alodiali (de pe domeniile nobiliare), reprezentând cca. 40-50% din totalul celor vizați, au fost eliberați de servituțile senioriale și repuși în drepturile strămoșești abia la 27 iulie 1896, deși patentele din anii 1853 și 1854 încercaseră să rezolve, parțial, problema³⁵.

Prin urmare, nemulțumirile țărănești, doar parțial satisfăcute prin emiterea patentei imperiale de desființare a șerbiei din anul 1785, au continuat, îmbrăcând, în general, aceleași forme: haiducie³⁶, emigrări masive³⁷, refuzul de prestare a obligațiilor feudale³⁸ etc. Idealurile de la 1784, reînviolate cu sfi-

³⁰ Zoltán Tóth, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, Editura Academiei Române, București, 1955, p. 156.

³¹ Ioan Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, p. 105.

³² Francisc Hossu-Longin, *Amintiri din viața mea*, Editura Dacia, Cluj, 1975, pp. 242-244.

³³ I. Lupaș, *Răscoala țăranilor...*, p. 106.

³⁴ *** *Din trecutul de luptă...*, pp. 133-158; Mihai Cerghedean, *Conscripția urbarială de la 1785 în Țara Hațegului*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an VIII, 1971, pp. 107-112; Liviu Botezat, Roland Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene din 1785*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an VIII, 1971, p. 89-104 și X, 1973, pp. 213-229; Avram Andea, *Habitat și populație în Transilvania secolului al XVIII-lea*, în vol. „Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice” (coord. Nicolae Edroiu et alii), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 140.

³⁵ Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj, 1973, pp. 15, 182-183.

³⁶ În anul 1787, haiducii au ridicat steagul răscoalei în părțile zărandene ale comitatului Hunedoara, creând mari probleme autorităților (cf. Iosif Kovács, *Agitații țărănești din Munții Apuseni după răscoala lui Horea, oglindite în documentele arhivei comitatului Turda*, în „Studii și Cercetări Științifice”, București, an V, 1954, nr. 3-4, pp. 577-578).

³⁷ Între cei care emigrău în Țara Românească se regăsesc, deopotrivă, iobagi hunedoreni și soldați dezertați din armata habsburgică (cf. I. Kovács, *Agitații țărănești...*, p. 576; Șt. Meteș, „Emigrări românești...”, p. 91).

nșenie în predici și cuvântări de fețele bisericești³⁹ și de conducătorii neprinși ai răscoalei⁴⁰, au întreținut în Hunedoara, între anii 1785 și 1790, un climat de revoltă, zvonurile privind reizbucnirea unei alte mari răzmerițe inducând în rândul nobilimii un sentiment de acută panică⁴¹.

Preoți hunedoreni în răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan

Încrâncenatele momente schițate în rândurile de mai sus au constituit pentru clericii hunedoreni, ortodocși și uniți deopotrivă, un prilej de afirmare a solidarității în luptă și suferință cu proprii păstoriți⁴². Astfel, încă din 21 octombrie 1784, preotul din Rapoltu Mare era pârât judeului nobiliar al comitatului Hunedoara că ar fi amenințat că „la primăvară va fi așa de mare război că nu rămâne piatră pe piatră”. La Hațeg, speriat de perspectiva unei răscoale, vicecancelarul Karp i-a adunat pe preoții ortodocși și uniți din district pentru a le explica sensul patentei imperiale referitoare la conscrierea militară. Acolo unde clerul a dat curs cererii ierarhilor, iobagii au ripostat; într-o „plânsoare” adresată la 1 septembrie 1784 vicejudeului cercual Adam Szabo din Chitid, preoții *Petru Popa* (ortodox) și *Ștefan Popa* (unit) din Gârnaga se pâneau că au fost somați de țărani să-i urmeze la oaste, în caz contrar fiind alungați⁴³.

După cum s-a precizat, scânteia răscoalei propriu-zise a constituit-o adunarea țărănească de la Mesteacăn din 31 octombrie 1784; în fața celor 600 de țărani adunați în fața bisericii, preotul *Ioanăș Căzan* a dat citire „diplomei aurite” aduse de căpitanul Crișan și s-a rugat pentru reușita călătoriei aces-

³⁸ Au fost înregistrate și incidente între soldați și țărani nemulțumiți, precum cele de la Ohaba de sub Piatră și Bozeș. Cf. Mihail Cerghedeau, *Contribuții privind frământările sociale din comitatul Hunedoara după răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (1784-1790)*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an IX, 1972, pp. 104-105.

³⁹ În primăvara anului 1790, în Zarand erau semnalați un protopop ortodox și patru preoți care cereau țăranilor din satele pe care le străbăteau să se ridice din nou la luptă (cf. I. Kovács, *Agitații țărănești...*, pp. 577-578).

⁴⁰ I. Kovács, *Agitații țărănești...*, pp. 572-573.

⁴¹ De teama lui Gavrilă Prața, zis „Murgu”, „tremurau comitatele Turda, Alba, Zarand și Hunedoara” (cf. I. Kovács, *Agitații țărănești...*, p. 574). Iobagul Ilie Ștef din Săcărâmb, zis „Ioan Fârțală”, a fost condamnat la moarte, sub acuza de propovăduire a unei noi „Horiade”; pedeapsa i-a fost comutată ulterior în închisoarea pe viață, cu imprimarea fierului ars pe față și aplicarea a câte 50 de lovituri de băta în fiecare an (cf. I. Lupaș, *Răscoala țăranilor...*, p. 177; D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, II, pp. 551-554).

⁴² George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, pp. 473-484.

⁴³ D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, I, pp. 229, 268-276.

tora la Alba. La 1 noiembrie, în prezența altui preot, cel din Curechiu, s-a luat hotărârea obținerii prin forță a drepturilor îndelung refuzate; adunări similare au avut loc și la Crișcior, Mihăileni, Brad, Baia de Criș, Ribița, Ociu, Tomești, Băița, Trestia și Lunca. La Crișcior, în 2 noiembrie 1784, clopotul bisericii reformate a fost luat și suit în turnul lăcașului de cult ortodox. Tot aici preotul *Costandin Turcin* (cunoscut ca „popa Costan”) a cununat-o pe Apolonia Pakot, fiica subprefectului maghiar al comitatului Zarand, cu tânărul Ion Sârbu; pe răsculați îi asigura că „iobăgie nu vai mai fi”, cântând în biserică, în fiecare zi de miercuri și vineri, troparul „Mântuiește Doamne poporul Tău”. Rebotezări în „religia românească” au oficiat și preoții *Iova* din Rișca, *Ioan*, *Toader* și *Lazăr* din Țebea. La 3 noiembrie, în timpul atacului de la Ribița, preotul *Avram* din Uibărești îi îndemna pe țărani să-i stărpească pe asupritori. Alți participanți la răscoală au fost preoții *Gheorghe* din București și *Dănilă* din Zdrapți. La 10 noiembrie 1784, în ținutul Zarandului au fost emise pașapoarte românești de liberă trecere, preîntâmpinându-se astfel infiltrarea de spioni:

„Passus. Tuturora celor ce se cuvine a ști, cinstiților preoți sau mireni, pentru acest preot pater facem a ști în țară, cu porunca celor mai mari, c-au căpătat grație împărătească, și avem poruncă de la părintele protopop [ca] nimenea să nu îndrăznească a-i face ceva și cu pace bună încă să-l povățuiți cu om până la domnul Bukova. Prin aceia, rămânem de bine voitori noi, ieu *Popovici* popa din Crișcior, popa *Costandin* din Crișcior iproci. Meșița octo[m]brie în 30 de zile [10 noiembrie n.n], anul Domnului 1784”⁴⁴.

Coborând pe valea Căianului, răsculații au atacat în zilele de 6-7 noiembrie 1784 cetatea Devei; între prizonierii luați cu acel prilej și mai apoi executați s-a numărat și un preot. La 11 noiembrie 1784 a fost redactat radicalul ultimatum al lui Horea către nobilimea maghiară, formulat de preoții *Costandin Turcin* și *Dănilă Popa* din Crișcior. Focul răscoalei s-a extins apoi

⁴⁴ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea...*, pp. 99-111; Ioan Mihăescu, *Preoți hunedoreni în revoluția lui Horea*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, an XXXIV, 1984, nr. 9-10, pp. 601-603; Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 474; D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, I, pp. 283-305, 595-596.

rapid pe văile Mureșului, Cernei și Streiului⁴⁵. În fruntea grupului de țărani care au participat la devastarea castelului din Petriș (jud. Arad) s-au aflat preoții *Gheorghe Bucșa* din Burjuc și *Lupu* din Zam; alți capi locali ai mișcării au fost clericii din Săcărâmb, Lăpușnic, Rapoltu Mare și fiul preotului din Păuliș. Clericii *Dumitru* din Cinciș și *David* din Băcia au fost arestați și duși în castelul de la Hunedoara, fiind puși însă curând în libertate, de teama furiei poporului. Un funcționar al minei Ghelari a sustras din exploatare praf de pușcă, pe care l-a dat minerului Zaharia Alic; de la acesta a ajuns în posesia preotului *Lazăr*, persoană de legătură cu răsculații de pe valea Cernei. Preotul *Nicolae* din Orăștie a trecut în Țara Românească, solicitând, fără succes, intervenția armată a domnitorului Mihail Șuțu (1783-1786)⁴⁶.

Armistițiile încheiate la Tibru, Inuri, Sălciua și Valea Bradului între 12-18 noiembrie 1784 au permis nobilimii să se reorganizeze. La 16 noiembrie 1784, în satul Valea Bradului, a avut loc o întâlnire între căpitanul Crișan și medicul „oculist” (oftalmolog) Ioan Piuariu-Molnar, trimisul Guvernului pentru aplanarea conflictului, în urma căreia, a doua zi, a fost întocmit un raport către autorități, prezentându-se detaliat nemulțumirile țăranilor. La final sunt consemnate și numele câtorva clerici hunedoreni, participanți la negocieri:

„Și noi, preoții, dăm adevărată credință cum că am văzut și am auzit aceste lucruri înaintea noastră. S-au scris eu namesnic popa *Alexandru* și eu popa *Costandiu Turdin* și eu popa *Ioan Cleș* și *Samuilă Popovici* și eu *Mihail Popovici* și eu popa *Jurju Luncoian* [și] eu *Danil Popovici*”⁴⁷; preotul Costan a poruncit ulterior să se incendieze casa pădurarului Costa, cel care intermediase întâlnirea cu medicul ardelean, numit acum „spion ungur”⁴⁸.

⁴⁵ D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, I, passim.

⁴⁶ Constantin Bobulescu, *Fețe bisericești în războaie, răzvrățiri și revoluții*, Chișinău, 1930, pp. 47-49; I. Mihăescu, „Preoți hunedoreni...”, pp. 602-603.

⁴⁷ David Prodan, *Misiunea lui Ioan Piuariu-Molnar în cursul răscoalei lui Horea (textul românesc al raportului său)*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, Alba Iulia, an VII, 1968, nr. 1, pp. 561-566.

⁴⁸ D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, II, pp. 44, 496.

Dându-și seama de înșelăciune, Horea a cerut țăranimii să se ridice din nou la luptă⁴⁹. La începutul celei de-a doua faze a răscoalei, preoții hunedoreni au fost însărcinați de Crișan cu anunțarea convocării unei mari adunări țărănești la Homorod:

„Eu, Gheorghe Crișan, căpitan militar, trimit această poruncă din mâinile lui Horea prin acești patru oameni, care sunt trimiși ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la popă la popă, cât ține de la Presaca și până la Homorod, ca toți țăranii să vină înarmați la Homorod, și acela care nu va veni să fie legat cu toți copiii săi și așa să se aprindă casa pe ei, și să vină înarmați cu puști, cu bâte și cu furci de fier”.

Din anchetele ulterioare reiese că acest convocator a fost citit credincioșilor de către clericii din Vica, Micănești, Cerbia, Glodghilești, Burjuc etc.; pe cei care nu vor răspunde chemării „căpitanului”, preotul *Zaharia Popa* din Bretea Mureșană îi amenința cu incendierea caselor⁵⁰.

Cununi mucenicești

După înăbușirea definitivă a mișcării, furia nemăsurată a nobilimii s-a revărsat mai ales asupra clericilor, considerați „ațățători, seductori și înaintemergători”. Încă din 3 noiembrie 1784, într-un memoriu al nobilimii hunedorene, înaintat contelui Jankovich, se cerea „să se pedepsească într-un mod exemplar preoții românilor, care sub pretextul religiei învățară plebea ca să-i extermină pe unguri”. Apoi, într-o scrisoare a contelui Gheorghe Bánffy, remisă la 5 ianuarie 1785 Cancelariei aulice, după ce se arăta că „popii au ridicat peste tot româtimea, ei au purtat corespondența și ei au făcut această răscoală”, erau prezentate mai multe propuneri de păstrare a liniștii pe viitor: preoții să stea chezaș pentru întreg satul, să li se reducă drastic numărul (câte unul la câteva sate), să li se confiște corespondența, să fie păziți de soldați în timpul încartiruirilor, iar recomandările pentru hirotonire să le facă nobilii direct episcopului⁵¹.

Pedepsele aplicate clericilor au fost crunte. Cărturarul Ioan Monorai, aflat în trecere pe valea Mureșului, a lăsat posterității o descriere dramatică:

⁴⁹ *** *Istoria românilor...*, VI, p. 560.

⁵⁰ D. Prodan, *Răscoală lui Horea...*, II, pp. 46-48.

⁵¹ D. Prodan, *Răscoală lui Horea...*, II, pp. 324-329.

„Dară mai groaznică vedere mi se puse înainte din sus de Deva [unde], în două dealuri, două şiraguri de capete puse în pari şi încă unul de popă. Însă aceea de tot ne scârbi că în Deva, dintr-o pivniţă, atâta mort scosese afară, cât făcuse căpiţă din ei, carii, prea îmbulziţi fiind acolo, se năduşiseră unii pe alţii”⁵².

Încă din 28 decembrie 1784, vicarul ortodox *Ioan Popovici* din Hondol reclamase contelui Jankovich excesele nobilimii şi ale soldaţilor, care, cutreierând satele, maltratau şi jefuiau clericii ortodocşi; dă exemplul preoţilor *Ion Popa* din Bârsău, ars cu fierul înroşit, şi al lui *Anghel Popa* din Nojag, căruia i s-a spart capul. Din alte documente contemporane reiese că preoţii *Ioanăş Căzan* din Mesteacăn, *Lupu* din Zam şi *Mihail* din Gelmar au fost ucişi; cel din urmă luase parte la devastarea curţii baronului Antoniu Orban din Binţinţi (azi Aurel Vlaicu), fiind decapitat la Deva, împreună cu 21 de ţărani, la 10 noiembrie 1784. Sentinţa dictată în cazul „popii” *Costandin* (*Costan*) din Crişcior a fost: „Capul să i se înfingă în ţeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată!”; pedeapsa i s-a comutat apoi în închisoare pe viaţă. Preotul *Zaharia* din Bretea Mureşană a fost condamnat la tragere pe roată; pedeapsa i s-a redus apoi la 10 ani de carceră în lanţuri, cu participarea silită la lucrările publice şi aplicarea a câte 24 de bâte anual. Preotul *Mihai* din Lăpuşnic a fost expulzat în Banat, întrucât afirmase că aştepta ajutor din afară, iar preotul din Sârbi, nenominalizat, a fost omorât în bătaie; alţi trei preoţi, rămaşi anonimi, au fost condamnaţi la câte 10 ani de temniţă sau la „tragerea corăbiilor la Petrovaradin” (Serbia). Ca apropiat al lui Crişan, preotului *Marcu* din Birtin i s-a aplicat o aspră pedeapsă corporală, cerându-se Episcopiei Aradului caterisirea sa; contele Jankovich a solicitat extinderea acestei măsuri la toţi clericii participanţi la răscoală⁵³.

La 14 decembrie 1785 s-a întocmit un tabel în limba latină, cuprinzând „răufăcătorii” din 46 de localităţi ale cercului comitatens „Dincoace de Mureş”, care, în anul precedent, instigaseră poporul la multe „răutăţi”; între cei înscrşi figurează şi patru clerici – *David* din Lingina (azi Izvoarele) şi *Matei* din Sântandrei (ortodocşi) şi *Simion* din Ocolişu Mic şi *Partenie* din Nădăştia de Sus (uniţi) –, etichetaţi, împreună cu ceilalţi, ca fiind „amăgitori de oameni, ireligioşi, prădători, ucigaşi şi hoţi publici, primitori de lotri, bău-

⁵² Şt. Pascu, *Revoluţia populară...*, p. 289.

⁵³ N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea...*, pp. 300-309; I. Mihăescu, *Preoţi hunedoreni...*, p. 601; D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, II, pp. 165-167, 180, 402, 496, 504-509.

tori de sânge și răi”⁵⁴. Și într-o circulară a episcopului Ioan Bob din ianuarie 1785 se arăta că

„din mai multe înștiințări trimise ar fi înțeles Crăescul Gubernium că oarecare și dintră preoții noștri, după ce prostimea din varmeghia Henadorii cu a Zărandului unită ar fi ridicat grea răscoală asupra nemișugului, nu numai [că] nu s-au silit a o potoli și a o stinge după datoria chemării sale, ce încă ei înșiși ar fi îndemnat spre aceasta și s-ar fi năzuit ca acesată răutate și prin alte varmeghii să sporească și ar fi lucrat ca mai tare să să lățască”⁵⁵.

La Deva, între cei 195 de prizonieri interogați la începutul anului 1785 se numărau și preoții *Lazăr* din Galați (unit), *Antonie* din Folt, *Costandin* din Rapoltu Mare și *Dumitru* din Streisângeorgiu (ortodocși); *Matei* din Herepia fusese anchetat în decembrie 1784. La Alba Iulia au fost audiați preoții neuniți *Ioan* din Mesteacăn și *Avram* din Uibărești; episcopul Ghedeon Nichitici a intervenit pentru eliberarea lor. Și tot în aceeași perioadă, protopopul unit al Orăștiei, *Ioan*, cerea comitelui Hunedoarei să-l elibereze de la Alba pe un cantor din Romos, reținut pe nedrept împreună cu Ivan Popa din Țara Românească, fiul preotului unit *Ivan* din Romos. În schimb, între cei recompensați la Abrud în ziua de 5 ianuarie 1785 pentru neimplicare în răscoală s-a numărat și un preot hunedorean, *Ioan Mariș* din Țebea, căruia i s-a dat o medalie de aur și un adaos anual la salariu de 200 de florini⁵⁶. Pe preotul unit *Alexandru* din Geoagiu-Joseni îl obligaseră nobilii maghiari să se ridice alături de ei contra răsculaților⁵⁷.

Socotiți ca fiind principalii vinovați, clericii români, ortodocși și uniți deopotrivă, au rămas pe mai departe în atenția autorităților⁵⁸. Ca atare, ierarhilor de la Sibiu, Arad și Blaj li s-a impus să angajeze și mai mult păstorii sufletești în opera de reinstaurare a liniștii în parohii, să ajute organele sta-

⁵⁴ Mihai Cerghedeau, *Câteva considerații pe marginea unei liste de împrorocșuți din vremea lui Horea*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, Deva, an XXVI, 1995-1999, nr. 1, pp. 505-524.

⁵⁵ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Editura Scriptorium, București, 2005, p. 153.

⁵⁶ I. Mihăescu, *Preoți hunedoreni...*, p. 603; D. Prodan, *Răscoală lui Horea...*, II, pp. 166-167, 231-233, 247-249, 384.

⁵⁷ D. Dumitran, *Un timp al reformelor...*, pp. 153-154, n. 30.

⁵⁸ I. Mihăescu, *Preoți hunedoreni...*, pp. 604-605.

tului la recuperarea bunurilor luate de răsculați. La 3 ianuarie, la Deva, s-a făcut o anchetă bisericească, în cadrul căreia o comisie, compusă din protopopii Iosif Adamovici al Abrudului și Petru al Hunedoarei, secretarul episcopal Dimitrie Eustatievici și preoții Ioan din Deva și Sava din Rășinari, a cercetat sesizările făcute la adresa preoțimii din satele districtelor Dobra și Brad; clericii din Uibărești, Grohot, Bulzești și București nu s-au prezentat. La 15 august 1785 vicejudele nobiliar George Váradi raporta Guvernului că preotul *Dumitru Popa* din Bobâlna, reîntors din închisoare, „ațâța” poporul spunând că:

„Horea n-a fost omorât, ci e la muscal și azi-măine va veni cu așa putere muscălească în Ardeal, că nu mai rămâne picior de ungur și atunci își va vedea ungurul amarul, căci n-a avut ungurul nicio poruncă să omoare nici măcar un român, ci a făcut-o împotriva poruncii, pentru care își va lua plata”.

Și Ștefan Kristsori, vicejudele nobililor din comitatul Zarand, avertiza, la 22 august 1785, că popa *Costan* din Crișcior, evadat din închisoarea de la Alba Iulia la 7 august 1785, împreună cu alți 30 de țărani, adună din nou „oaste”⁵⁹.

Tensiunile au continuat și în anii următori. La 2 iunie 1790, membrii adunării comitatului Hunedoara, întruniți la Deva, solicitau excluderea din funcție a secretarului Cancelariei aulice vieneze, *Iosif Meheși*, întrucât era fiu de „popă”, iar „preoții au fost conducătorii revoluției de la 1784”⁶⁰. În viziunea autorităților, măsurile păreau justificate, întrucât, în părțile Zarandului, un protopop ortodox și patru preoți cereau țăranilor din satele pe care le străbăteau să se ridice la o nouă „Horiadă”⁶¹.

În loc de concluzii

Identificată cu toate năzuințele spre mai bine ale păstoriților ei, Biserica, prin slujitorii ei, s-a aflat de secole, așa cum se cunoaște, în fruntea luptei pentru propășirea culturală, socială și politică a păstoriților. Persecuțiile la care a fost supusă preoțimea în decursul secolelor a făcut ca din rândurile

⁵⁹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea...*, II, pp. 352-353, 375, 418, 548-559.

⁶⁰ Zenovie Păclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790-1792*, București, 1923, p. 8.

⁶¹ I. Kovács, *Agitații țărănești...*, pp. 577-578.

ei să se nască sfinți mucenici; unii sunt cunoscuți cu numele și prăznuiți ca atare, alții fie au dispărut în negurile istoriei, fie își așteaptă cuvenita cano-nizare.

Pe baza celor prezentate, se poate afirma cu tărie că prin participarea lor la aceste încrâncenate momente, precum și prin patimile îndurate în timpul și după reprimarea acestei scânteii de demnitate națională, clericii hunedoreni, ortodocși și uniți deopotrivă, au înscris o filă sfântă în istoria neamului românesc.

PRAVILA LUI CORESI – CEA MAI VECHE PRAVILĂ TIPĂRITĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici

Abstract

The author points out that among the values of our old religious, historical and art monuments, as well as in the study of the monuments of language and culture, there are also the Romanian pravila, which mirror a good part of the life and the church and state organization of the Romanian Countries. Fables printed in our country are in Romanian, not Slavonic. It seems that the first pravila dates from the sixteenth century, at an uncertain date being known as Coresi's Pravila and is then continued in the 17th century, with other significant printed Romanian pravilas. The author continues to analyze this so-called fairytale of Coresi.

Keywords

Coresi's Pravila, Church Right, Romanian pravilas

Între valorile vechilor noastre monumente religioase, istorice și de artă, ca și în studierea monumentelor de limbă și cultură, se numără și pravilele românești, care oglindesc o bună parte a vieții și organizării bisericești și de stat a Țărilor Române.

Cuvântul slav „pravilă” nu are în limbile slave bogăția de conținut și puterea de expresie pe care i-a dat-o geniul limbii române. Ea spune mai mult decât obișnuitele ei corespondente: *pravilo, zakon, lege, canon, nomocanon*,

canonar, legiuire etc. - și exprimă totodată întreg înțelesul sau cuprinsul acestora; este lege juridică, este lege bisericească, lege divină, lege naturală, lege morală, este credință religioasă, este așezământ obștesc și bună chivernisire a oricărui lucru, este obicei sau datină juridică, este lege socială și general umană, este lege și bună rânduială internă de stat, după cum e și lege internațională¹.

Țările Române au avut contacte vii cu multe centre de cultură medievală. Datorită tocmai acestor contacte încă din secolul al XVI-lea, apar și la noi cărți tipărite. Între anii 1508-1512 apar la noi lucrările editate de Macarie², însă nu avem cunoștință să fi tipărit și vreo pravilă. Dar cu siguranță printre cărțile de cult tipărite de Macarie s-au făcut și încercări de tipărire a Pravilelor, care erau de mare utilitate, constituind chiar manuale pentru pregătirea clerului.

Până în prezent, însă, nu știm în mod sigur care a fost și când s-a tipărit prima pravilă pe pământul țării noastre. Sigur știm însă, că nu s-a tipărit niciuna în limba slavonă³ și că toate, dintre cele cunoscute sunt în limba română.

De aici rezultă că Pravila era solicitată într-un text accesibil, deoarece ea reprezenta legea pozitivă, și trebuia să se aplice prin înțelegerea ei întocmai, pentru ca astfel să se poată lămuri atât normele de organizare și de conducere ale Bisericii, cât și dreptatea, în pricinile care se iveau între oameni.

Astfel se explică interesul deosebit și unanim pentru tipărirea pravilei în limba română, fenomen care începe cu secolul al XVI-lea, la o dată însă nestabilită în mod sigur, dar care în stadiul cunoașterii actuale a lucrurilor pare să fie inaugurată cu Pravila numită a lui Coresi, și continuată apoi în veacul al XVII-lea, cu alte însemnate pravile românești tipărite.

După cum am văzut în cele de mai sus, pravilele românești apar în cele trei Țări Române mai mari: în Ardeal, în Muntenia și în Moldova, circulând

¹ Pr. prof. dr. Liviu Stan, *Vechile noastre pravile*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul XXXIV, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1958, pp. 745-746.

² P.P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească*, București, 1939, 28+2pl; Molin Virgil, Dan Smochescu, *Tipăriturile ieromonahului Macarie*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXVI, 1958, pp. 1005-1034; Braniște Ene, *Liturghierul slavon tipărit de Macarie în 1508*, studiu liturgic, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXVI, 1958, pp. 1035-1068; *Liturghierul lui Macarie*, București, 1961 etc.

³ Ioan Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, p. 98, nota 544; I. Floca, *Legislația bisericească una și aceeași de o parte și de alta a Carpaților*, p. 856; Arhid.prof.univ.dr. Ioan Floca și prof.dr. Sorin Joantă, *Drept bisericesc*, volumul I, Sibiu, 2006, p. 46.

fiecare pravilă în toate aceste trei țări. Faptul acesta constituie expresia și do-
vada păstrării omogene în întreaga Biserică românească, a tradiției nomo-
canonice, atât de vii în Ortodoxie. Aceasta o putem constata și din faptul că
aplicarea pravilelor s-a menținut în vigoare până aproape în anul 1865, când
prin Codul Civil al lui Alexandru Ioan Cuza⁴, se marchează mai vizibil înce-
putul părăsirii unor rânduiești ale pravilelor, iar tradiția pravilnică a Bisericii
noastre⁵ se privește mai accentuat prin legiuirile marelui reformator⁶.

Pravila lui Coresi⁷ sau cum o mai numim „Pravila de la Ieud”⁸ este cea
mai veche pravilă tipărită în limba română⁹. Această pravilă în original nu
poartă numele lui Coresi, însă se numește astfel (a lui Coresi) pentru că este
tipărită de el fie la 1563¹⁰, fie între anii 1570-1580¹¹, la Brașov.

⁴ Codul civil al lui Alexandru Ioan Cuza a fost promulgat la 4 decembrie prin Decretul din 1655, din 26 noiembrie 1864. Prin introducerea Codului Civil în anul 1864, s-au luat din competența tribunalelor bisericești, atribuțiile în materie de căsătorie și s-au dat tribuna-
lelor civile (cf. articolului 216 din Codul Civil). În urma acestor dispozițiuni, dicasteriile
și-au pierdut rostul și s-au desființat. Același Cod arată că numai căsătoria civilă rămânea
obligatorie (cf. articolului 151), iar gradele de rudenie de la IV în sus, în linie colaterală, nu
mai constituia impediment la căsătorie. Se menținea, totuși, rudenția de la botez, între nași
și finii; vezi, magistrand C. Drăgușin, *Legile bisericești ale lui Cuza Vodă și lupta pentru
canonicitate*, în „Studii Teologice”, anul IX, seria a II-a, nr. 1-2, 1957, p. 92.

⁵ Despre această temă putem afla mai multe amănunte la Pr. prof. Liviu Stan, *Tradiția pra-
vilnică a Bisericii. Însemnătatea și folosul cunoașterii legilor după care se conduce Biserica*,
în „Studii Teologice”, anul XII, seria a II-a, nr. 5-6, mai-iunie, 1960, p. 346.

⁶ Magistrand C. Drăgușin, *Legile bisericești ale lui Cuza Vodă...*, pp. 86-103.

⁷ Coresi era diacon, cărturar și vestit tipograf, care a editat o mulțime de cărți bisericești în
a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la Brașov; a se vedea și activitatea diaconului Coresi
și indicațiile bibliografice asupra vieții și activității lui Coresi, *Istoria Bisericii Române*, vol.
I, București, 1957, pp. 428-429, 433.

⁸ P.P. Panaitescu consideră că „Pravila de la Ieud” tipărită, pravila din „Codex Negoianus”,
manuscris transilvan, și „Pravila oamenilor de ispravă”, derivă toate dintr-un manuscris
comun, dintr-o traducere românească din slavonă, care are legături cu Transilvania și cu
Moldova. Stelian Marinescu, *„Pravila de ispravă oamenilor și de toate păcatele și greșalele”*,
p. 123, nota 40. După Al. Mareș, din nomocanonul slavon derivă direct numai Pravila ti-
părită, atribuită lui Coresi, și „O filă de pravilă de sânge mestecat”, tipărită de Ghibănescu;
vezi, St. Marinescu, *„Pravila de ispravă oamenilor și de toate păcatele și greșalele”*, pp. 123-
124 și nota 41.

⁹ Până în anul 1921 se bucura de acest privilegiu Pravila de la Govora (1640). Însă, chiar dacă
admitem că aceasta este cea mai veche pravilă românească în genere, există și alte pravile
românești netipărite, aflate în manuscrise, cu mult mai vechi decât Pravila lui Coresi, unele
din veacul al XVI-lea iar altele probabil din veacul al XV-lea; vezi, Liviu Stan, *Vechile noastre
pravile*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-10, 1958, p. 747; Ioan Floca, *Originile
dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, p. 101.

¹⁰ Vezi, L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 746.

¹¹ L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 746.

Titlul exact sub care a fost tipărită nu se cunoaște pentru că din textul care ni s-a păstrat lipsește atât începutul cât și sfârșitul acestei pravile.

Timp îndelungat nu s-a știut de existența ei. Abia în anul 1921, academicianul Andrei Bârseanu¹², a descoperit fragmente tipărite ale pravilei de care este vorba, într-un codice aflat în Muzeul din Sighet (Maramureș), unde ajunsese, fiind dăruit întregul Codex¹³ de către preotul Artemiu Anderco, din comuna Ieud (Maramureș).

După titlul¹⁴ sub care fragmentul de la Ieud s-a publicat sub îngrijirea lui Ion Bianu, se pare că Pravila lui Coresi ar cuprinde Pravilele sau canoanele Sfinților Apostoli, însă din cuprinsul acestei pravile, atât cât ni s-a păstrat (12 foi), nu este scos din canoanele apostolice, ci din opera lui Ioan Postitorul, fost patriarh al Constantinopolului (+619)¹⁵, cunoscută sub numele propriu de Nomocanonul lui Ioan Postitorul¹⁶. Nu se cunoaște precis nici traducătorul în românește al Pravilei lui Coresi, precum nu s-a putut stabili nici locul traducerii în română. Probabil s-a făcut în Moldova, în Țara Românească sau Ardeal, unde s-a tipărit pentru prima oară și s-a păstrat¹⁷. Însă chiar dacă admitem că aceasta este cea mai veche pravilă românească tipărită, ea nu este totuși cea mai veche pravilă românească în genere, întrucât cu mult mai vechi decât Pravila lui Coresi, sunt unele din veacul al XVI-lea iar unele probabil din veacul al XV-lea. Este de presupus că textul găsit al Pravilei lui Coresi reprezintă numai un fragment dintr-o pravilă mai bogată, al

¹² Andrei Bârseanu era președintele Asociației culturale „Astra” din Ardeal.

¹³ Asupra textului acestui Codex, Andrei Bârseanu a făcut o comunicare Academiei Române, care este publicată în „Analele Academiei Române”, în Memoriile Secției Literare, seria a II-a, Tomosul I, pp. 33-40.

¹⁴ Textul a fost publicat apoi de către Academia Română în fascicul, sub îngrijirea Acad. Ion Bianu, având titlul *Pravila Sfinților Apostoli*, București, 1925.

¹⁵ L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 747.

¹⁶ Opera lui Ioan Postitorul este o colecție de rânduieli sau canoane duhovnicești – cunoscută și sub numele de Canonar sau Canonicon (este mai mult o colecție de rânduieli penitențiale și a fost alcătuită pentru uzul duhovnicilor) ce a intrat în multe colecții de canoane ale Bisericii Ortodoxe Române, cunoscute și la români. Ea, de fapt, nu poate fi numită nomocanon, pentru că nu cuprinde și legi cu caracter civil, deși în unele forme neautentice ale ei, sunt strecurate și unele legi cu caracter civil. Opera lui Ioan Postitorul se găsește și în unele colecții de canoane ale Bisericii Ortodoxe Române, ca și Sintagma Ateniană, Pidalionul, Enchiridionul lui Șaguna și Colecția de canoane a episcopului Nicodim Milaș, numărând până la 65 de canoane (în orice caz un număr de canoane ce nu a fost stabilit încă în mod sigur); vezi, L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 747.

¹⁷ Vezi, Arhid. prof. univ. dr. Ioan Floca și prof. dr. Sorin Joantă, *Drept bisericesc*, p. 46; vezi, I. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, p. 101; L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 747.

cărei cuprins trebuie să fi fost asemănător sau măcar în genul aceleia al Pravilei de la Govora, sau al altor nomocanoane sau canoane aflate în circulație prin toate țările cu populație ortodoxă din Răsăritul Europei. Căci, întradevăr, pentru cel mult 30 de pagini, câte ar fi avut întreaga pravilă a lui Ioan Postitorul, în condițiile de tipar ale lui Coresi, acesta nu s-ar fi ostenit să scoată la lumină o carte de proporții atât de reduse. Nu era în uzul vremii și nici condițiile de atunci nu permiteau tipărirea unor simple broșuri. Cercetătorii mai noi, probabil vor scoate la iveală și alte pravile mai vechi, tipărite în românește. Pe lângă faptul că ea are asemănări apropiate de conținut cu Canoniconul lui Ioan Postitorul și cu textul Pravilei de la Govora (1640), s-a constatat că are asemănări și cu alte pravile, cum ar fi: Pravila din „Codex Negoianus” – scrisă de popa Ion din Satul Sînpetru de lângă Brașov, în anii 1620-1621¹⁸; cu „Pravila de ispravă oamenilor și de toate păcatele și greșalele”¹⁹, copie din veacul al XVII-lea după un manuscris din veacul al XVI-lea, sau poate și mai vechi, probabil din Moldova; și în fine, cu „Pravila lui Lucaci Scolasticul”²⁰, scrisă în Bucovina, la mănăstirea Putna, în anul 1581, la cererea lui Eustatie (Ermia) fost episcop de Roman și devenit apoi stareț la Putna²¹. P.P. Panaitescu a ajuns la concluzia că traducerea Pravilei lui Coresi s-a făcut în Moldova, după o pravilă slavonă, fără să indice această pravilă, și că la baza primelor pravile în limba română stă un izvor comun²². După C.A. Spulber²³ însă, din contră, crede că probabil, prima traducere românească s-a făcut în Țara Românească de către Nifon.

Din compararea textului tipărit al Pravilei lui Coresi, cu textele celor trei manuscrise de pravilă, amintite mai sus, unii cercetători cred că avem de-a face cu patru traduceri independente, făcute toate în Moldova²⁴, după același text

¹⁸ Manuscrisul se află în Biblioteca Academiei Române, nr. 3821.

¹⁹ Manuscrisul se află în Biblioteca Academiei Române. Mai multe amănunte despre această Pravilă găsim la St. Marinescu, „*Pravila de ispravă oamenilor și de toate păcatele și greșalele*”, pp.112-126.

²⁰ Manuscrisul se află în Biblioteca Academiei Române.

²¹ Vezi, L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748; Al. Grecu-Panaitescu, *Începuturile dreptului scris în limba română*, în Revista „Studii - revistă de istorie și filozofie”, anul VII, nr. 4, octombrie –decembrie, București, 1954, p. 215.

²² Vezi, L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748.

²³ C.A. Spulber, *Cea mai veche pravilă românească*, p. 79, vezi și nota 1.

²⁴ Liviu Stan afirmă că în ceea ce privești locul în care s-a făcut traducerea din slavonă în română a Pravilei lui Coresi și a celorlalte trei pravile în manuscris, asemănătoare, este puțin probabil să fie Moldova, din pricina particularităților de grai, care arată mai degrabă că traducerea în română a pravilelor este făcută în Ardeal. Excepție s-ar putea admite cu „Pravila de ispravă”, care are și particularități moldovenești și ardelenesti; L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748.

slav de pravilă. Dar așa cum s-a arătat mai sus, izvorul Pravilei lui Coresi, după care s-a făcut traducerea românească, nu a putut fi identificat.

Din asemănările, însă, care există între cuprinsul Pravilei atribuită lui Coresi și unele părți din Pravila slavă de la Bisericiani (1512) și cea de la Neamț (1557), s-a tras concluzia că acestea ar putea constitui un izvor al Pravilei de la Ieud. Aceste pravile slavone sunt însă mult mai bogate și au cu totul altă ordine. Ele nu pot constitui un izvor al Pravilei lui Coresi²⁵. Ca timp, traducerea în românește aparține secolului al XVI-lea, dar ea poate fi atribuită mai mult ca sigur chiar secolelor anterioare²⁶.

Cuprinsul Pravilei lui Coresi este aproape exclusiv religios, deși are și câteva dispoziții cu caracter laic penal. Materia nu este rânduită după ordinea Canoniconului lui Ioan Postitorul, ci în cea mai mare parte este înșirată la întâmplare. În prima parte cuprinde dispoziții privitoare la duhovnic, intercalând între altele, la păcatele și canoanele și pedepsele care trebuiesc date pentru păcatele de care face pomenire. Găsim apoi și unele dispoziții care prevăd canoane sau pedepse trupești, pe lângă cele duhovnicești, pentru păcate mai grave sau pentru hoți, adică dispoziții cu caracter penal. Astfel, de exemplu, se prevede că „celui ce fură să i se dea pe spinare 30 de toiege, iară pe pânțece 24, post 3 leat (zile), pocloane 100”²⁷.

Fragmentul ce ni s-a păstrat din Pravila lui Coresi se găsește într-un singur exemplar din ediția princeps, cu litere slave, la Biblioteca Academiei Române, într-un codice cu mai multe scrieri bisericești păstrate la Ieud, în Maramureș²⁸.

Edițiile acestei pravile sunt:

- a). Editio princeps, cu litere chirilice, Brașov, 1563, 1570-1580.
- b). Ediția Academiei Române, în fascicul, îngrijită de Ion Bianu, sub titlul de „Pravila Sfinților Apostoli”, București, 1925.
- c). Ediția cu litere latine, publicată de C.A.Spulber, la Cernăuți, în 1930, sub titlul: „Cea mai veche pravilă românească”.

Diaconul Coresi, ajutat de colaboratorii săi, a realizat cele dintâi cărți de circulație în limba română, făcând astfel posibilă biruința definitivă a scrisului în limba poporului. Scrierile sale s-au răspândit destul de rapid în toate ținuturile românești, consfințind în acest mod unitatea spirituală a poporului român.

²⁵ L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748.

²⁶ L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748.

²⁷ L. Stan, *Tradiția pravilnică a Bisericii...*, p. 748; vezi și la I. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, p. 101.

²⁸ Vezi, exemplarul aflat în Biblioteca Academiei Române.

AVOCAT DR. ALEXANDRU STOINESCU (1884-1970)

Protos. lect. univ. dr. Nicolae M. Tang

Abstract

The study presents the personality and activity of lawyer Alexander Stoinescu, doctor in law, fighter and defender of Romanian rights and identity, culture man and worthy man of the Romanian nation.

Keywords

lawyer, fighter and defender of the rights of Romanians, military activity, political activity, cultural activity, period of detention.

1. Preliminarii

Istoria eclesiastică a Aradului numără un impresionant șir de personalități care au dat contur vieții politice, culturale, sociale și religioase din aceste teritorii. Secolele XVIII, XIX și prima jumătate a sec. XX sunt extrem de dense și ca intensitate a evenimentelor petrecute, dar și ca informație păstrată în diferite documente sau scrieri. Cu toate acestea, multe dintre aceste personalități marcante nu au fost scoase la lumină aproape deloc. Este și cazul înflăcăratului luptător și apărător al drepturilor și identității românești, doctorul în drept, avocat Alexandru Stoinescu. Până la data întocmirii acestui studiu nu s-a scris nimic despre viața și activitatea acestui mare român, numele lui fiind pomenit răzleț în diverse studii și lucrări de specialitate aceasta, în conjunctura vremii și în interferența sa cu marile personalități ale epocii¹.

¹ O parte din informații ne-au parvenit din arhiva familiei Stoinescu, precum și o serie de

S-a născut la data de 18 iunie 1884 în localitatea Cicir, județul Arad, într-o familie de țărani frunțași. Tatăl său se numea Dumitru Stoinescu, iar mama sa Alca, născută Radovan. Familia Stoinescu a avut șapte copii, dintre care doar trei au ajuns la vârsta maturității: Iancu, Alexandru și Teodor.

2. Studiile și familia

Urmează cursurile școlii confesionale din Arad, după care începe Gimnaziul Superior Regal de Stat din Arad. Este obligat să se transfere la Sibiu în urma refuzului tatălui său de maghiarizare a numelui de familie. Legat de lucrul acesta Dumitru Stoinescu afirma:

„fiul meu nu poate fi decât român, chiar dacă nu poate fi premiat pe școala în limba maghiară”.

Evenimentul acesta va marca profund existența și devenirea tânărului Alexandru Stoinescu, întreaga lui viață fiind atașat de ideea apărării identității românilor și de cele mai pure și intense simțăminte românești.

Continuă studiile superioare la Facultatea de Drept din Oradea între anii 1904-1907, apoi la Universitatea din Budapesta unde va obține titlul de *doctor în drept*, în anul 1909. Reîntors în țară, în anul 1910, se va căsători cu Lucia Pacu, fiica preotului ortodox din Pecica. Căsătoria lor va fi binecuvântată cu trei copii: Mircea, care va ajunge medic; Delia, căsătorită Străin și Horia care va urma avocatura, în continuitatea activității și preocupărilor tatălui său. Atât ca nași de căsătorie, cât și ca nași de botez ai copiilor au avut pe familia Vasile și Elena Goldiș.

3. Activitatea militară

La începutul Primului Război Mondial este mobilizat în Regimentul 43 Infanterie din Caransebeș, ca stegar. Este mobilizat la Timișoara, în data de 21 august 1914². Vestitul regiment din care a făcut parte era alcătuit, din punct de vedere etnic, în mare parte din soldați români originari din urbea de pe Timiș și Sebeș, care luptau, datorită contextului istoric, în subordinea Guvernului Austro-Ungar. Între ostașii celebri care se aflau în acea perioadă pe front se numără renumitul taragotist Luță Ioviță, care nu ezita să își în-

documentele personale, pe baza cărora am putut reconstitui biografia avocatului Alexandru Stoinescu.

² Dovada acestui fapt o găsim consemnată pe spatele unei fotografii care immortalizează momentul: avocatul Alexandru Stoinescu este împreună cu tânăra sa soție, fiind îmbrăcat în ținută militară, specifică Imperiului Austro-ungar.

cânte camarazii de arme cu măiestria sa, ori de câte ori avea prilejul, academicianul arheolog Constantin Daicoviciu și scriitorul Antoniu Marchescu. La scurt timp de la data mobilizării este numit comandant de companie.

La data de 4 octombrie 1914 regimentul pleacă pe frontul din Galiția, stabilindu-se lângă localitatea Sambor unde au săpat tranșeele. Datorită frigului și lipsei de îmbrăcăminte, Alexandru Stoinescu se îmbolnăvește și este dus la un loc de prim ajutor (Hilf-Platz). Locul este borbândat de către ruși și tot personalul împreună cu medicii se refugiază la adăposturi. Abia după trecerea bombardamentului este consultat de către un medic care îl trimite la un spital militar din Viena de unde este lăsat acasă. Auzind de întoarcerea lui acasă, Roman Ciorogariu și cu Sever Ispravnic îl cercetează, interesându-se de starea armatei austro-ungare. Pentru trei luni de zile merge la Băile Herculane, în scopul tratării afecțiunii cu care a venit de pe front aceasta, la recomandarea medicului de familie și a medicului șef militar de la Garnizoana din Arad.

După intrarea României în război este chemat telegrafic la Ministerul de Război. Aici, un general ceh îl trimite la Bzenec-Pisek, lângă Brno (Cehia) unde, în primă fază, este numit administrator iar, mai apoi, comandant militar al lagărului medico-sanitar „Lager Spital”. Se remarcă prin sprijinirea activității naționale a diverselor grupuri de prizonieri răniți sau bolnavi (cehi, croați, italieni, sârbi, slovaci și români), dar și prin atitudinea fermă față de neregulile care erau acolo, multe dintre ele comise de către gradați. Tot acum cunoaște un farmacist ceh, pe nume Furich, cu care va discuta și împărtăși multe din ideile sale politice³.

4. Activitatea politică și națională

După terminarea războiului, la data de 11 noiembrie 1918, se reîntoarce acasă și se prezintă la biroul lui Ștefan Cicio-Pop, punându-se la dispoziția Partidului Național Român. Patriotismul său sincer și puternic îl determină să se angajeze cu toată ființa sa în slujba idealului României Mari. Este numit consilier militar al lui Vasile Goldiș, contribuind direct la instaurarea administrației românești în Arad și în Comitatul Arad. Face parte din statul major al Gărzilor Naționale, înființat la Arad, în primele zile ale lunii noiembrie 1918, în prezența lui Ștefan Cicio-Pop. Comandant al acestei forme de

³ Datele referitoare la activitatea sa militară au fost culese din însemnările sale de război, păstrate în arhiva familiei.

conducere centralizată a fost numit maiorul Al. Vlad. Din statul major al gărzilor naționale au făcut parte: R. Rimbaș, V. Avramescu, Lazăr Nichi, Al. Stoinescu, Salvator Vuia, V. Hotăran, I. Martin și alți ofițeri care au contribuit la organizarea gărzilor locale menite să exercite puterea de stat românească înainte de proclamarea unirii de la Alba Iulia, de către Marea Adunare Națională⁴.

Datorită stării șubrede de sănătate nu a putut participa la Marea Adunare de la Alba Iulia. În schimb, i s-a încredințat misiunea de a păzi gara din Radna cu un pluton de ostași români ardeleni, originari din satele din jur.

Demn de consemnat este și faptul că la intervenția lui aproape 300 de țărani au fost eliberați din detenție. Contextul în care s-a petrecut acest fapt este următorul: înainte de venirea Armatei Române, Armata Sârbă ocupase Banatul până la Mureș. În mai 1919, aproape 300 de țărani au fost deținuți de către Armata Sârbă și închiși în Cetatea Aradului. Vina țăranilor era aceea că au trecut Mureșul pentru a-și lucra pământurile. În aceste împrejurări, învățătorul Nicolae Cristea din Mândruloc îl roagă pe avocatul Alexandru Stoinescu să intervină în eliberarea acestor țărani nevinovați. Abilitatea sa conduce la eliberarea celor aproximativ 300 de țărani, folosindu-se și de intervențiile vărului său după mamă, Radovan Milivoi, care a mediat întâlnirea dintre Alexandru Stoinescu și ofițerii sârbi, acesta fiind sârb de origine⁵.

În timpul evenimentelor tulburi din prima parte a anului 1919, s-a tras în locuința sa pe de B-dul Ferdinand nr. 42, urmare a atitudinii sale naționaliste, greu de acceptat de către fosta stăpânire străină. Arborează tricolorul românesc pe clădirile administrative ale orașului (Primărie Consiliul Comitatens adică Prefectură și Banca „Victoria”), precum și pe clădirile unde locuia el, avocatul Sever Ispravnic și Vasile Goldiș. Urmare a acestei atitudini gărzile maghiare ordonă atacul armat asupra acestor edificii.

Tot în această perioadă rostește un înflăcărat discurs patriotic din balconul primăriei Arad, în fața unei mari mulțimi de români și maghiari. La finalul discursului, primarul maghiar Variassy Lajos, prieten apropiat al său, intenționează să-l scoată pe ușa din dos a primăriei pentru a-l feri de ostilitatea maghiarilor, însă el replică: „am curajul celor spuse, în care cred”.

⁴ Ion Clopoțel, *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918*, Institutul de Arte Grafice Tiparul Românesc, București, 1943, p. 23.

⁵ Din consemnările avocatului Alexandru Stoinescu – arhiva de familie.

Cu prilejul intrării Armatei Române în Arad (Regimentul 6 Vânători), în drum spre Primărie, trupele române se opresc și dau onorul primului tricolor românesc întâlnit în cale. Drapelul aparținea familiei Stoinescu.

Tot din însemnările sale deducem credința sa nestrămutată în idealul sfânt al României Mari. Pe fondul insurecției trupelor maghiare bolșevice și a întregului context politic, militar și social, în desele discuții avute cu nașul său, Vasile Goldiș, acesta și-ar fi exprimat neîncrederea că România Mare se va împlini pe deplin și că va dăinui. Contrar acestei îndoieli, Alexandru Stoinescu crede cu toată tăria și luptă cu toată forța pentru desăvârșirea idealului de unitate națională.

Fiind avocat de profesie avea legături strânse cu populația satelor din jurul Aradului, cunoscând foarte bine realitățile satului românesc. În consecință, candidează independent pentru circumscripția Maria-Radna ca deputat pentru noul Parament al României Mari, având ca și contracandidat pe dr. Silviu Pășcuțiu, notar public în Arad. Cătreieră cu mare entuziasm comunele din această circumscripție: Cicir, Mândruloc, Sâmbăteni, Cuvin, Ghioroc, Covăsânț, Șiria, Târnova, Radna, Păuliș, Conop, Cladova. În urma alegerilor din data de 2 noiembrie obține o majoritate de 1.633 de voturi, din 2.403 exprimate, 358 de voturi revenind contracandidatului său⁶. În această circumscripție, în calitate de deputat în Parlamentul României Mari, face o intensă propagandă națională în vederea consolidării actului de la 1 Decembrie 1918, precum și a politicilor naționale, economice și culturale implementate de către Parlament și Guvern și susținute de Corona Română. Dovadă a eficienței sale politice este alegerea pentru a doua oară ca deputat în Parlamentul României, a doua legislatură, de data aceasta, pe listele Partidului Național Român din care făcea parte.

5. Activitatea culturală și spirituală

Parcursul acestui mare român și neobosit ostentor pentru neamul românesc nu se reduce doar la activitatea militară și politică, ci include și o impresionantă activitate culturală. Deschiderea și formația sa intelectuală îl conving că slujirea idealului de unitate și afirmare națională nu trebuie să excludă latura culturală și spirituală. Ea poate fi o excelentă modalitate de afirmare a elementului românesc și ortodox atât în rândul intelectualității, cât și în rândul oamenilor de la sate. Se implică activ, vreme de peste 30 de

⁶ Vezi: „Informații. Rezultatul alegerilor”, în: *Românul*, anul VIII (1919), nr. 151, p. 2.

ani, în cel mai vestit cor al Eparhiei Aradului, Corul „Armonia” și, totodată, în comunitatea ortodoxă românească care gravita în jurul Catedralei Vechi din Arad. Corul „Armonia” a fost înființat în anul 1919 de către învățătorul Iosif Moldovan (1863-1940), avându-l ca dirijor pe vestitul profesor și muzician Atanasie Lipovan (1874-1947), pe atunci învățător în Sânicolaul Mare⁷.

În 1926, la data de 28 februarie este ales vicepreședinte al Reuniunii de cântări „Armonia”⁸. A doua Adunare generală a reuniunii, din data de 25 martie 1927, îl alege pe avocatul Alexandru Stoinescu ca președinte al acestei organizații⁹. În această calitate a intervenit în nenumărate rânduri, la diferite autorități, pentru obținerea de fonduri bănești, autorizații de spectacole, reduceri de taxe și multe alte demersuri legate de deplasările corului. A fost el însuși un membru al corului extrem de conștiincios, în repetate rânduri solistul corului, având alături pe soția sa, cât și pe fiul său, Mircea Stoinescu, medic de profesie, cel care va susține la multe concerte acompaniamentul la pian.

A stat la conducerea reuniunii atât în anii de glorie și de afirmare, cât și în anii grei ai celui de-al Doilea Război Mondial, fiind animat de idealul slujirii aproapelui și cel al dragostei de țară. Procesele verbale ale Adunării generale și ale Comitetului Reuniunii de cântări „Armonia” stau mărturie a activității sale neobosite, a dăruirii sale dezinteresate în slujba culturii și credinței. Întreaga coordonare a activităților reuniunii, soluționarea diverselor probleme sau chiar conflicte, dezvăluie complexa personalitate a avocatului Alexandru Stoinescu.

Misiunile pe care le-a făcut corul în perioada președinției lui, pe tot cuprinsul eparhiei arădene, la aceasta adăugându-se răspunsurile date duminică de duminică și la marile sărbători, în Catedrala din Arad, evidențiază responsabilitatea lui față de Biserica neamului nostru. Orice misiune se încheia printr-un concert, astfel încât se îmbina armonios cultura și educația religioasă, cu cea de factură laică, ambele necesare pentru elevarea unui neam. Pregătirea sa intelectuală, dar și educația din familie îl fac capabil să

⁷ Despre istoria și activitatea acestui cor, vezi: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, „Corală «Armonia» – o filă de istorie cât un secol”, în: *Armonia Centenar 1919-2019. Un veac de cântare corală în Catedrala Veche a Aradului*, Coordonații: Pr. Paroh Traian-Ioan Micoroi, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, pp. 223-264.

⁸ APORAC (Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru), *Procesele verbale ale Reuniunii de cântări „Armonia” Arad (1924-1927)*, Proces verbal/28 feb. 1926, p. 44 și N. M. Tang, C. Ioja, „Corală «Armonia» – o filă de istorie cât un secol”, p. 229.

⁹ N. M. Tang, C. Ioja, „Corală «Armonia» – o filă de istorie cât un secol”, p. 230.

sesizeze aceste realități spirituale și să le transpună în faptă prin acțiunile Coralei „Armonia”.

Marile realizări ale Coralei „Armonia”, cum ar fi: „Crăiasa ielelor” și „Crai Nou” (1928), „La șezătoare” și „Mama lui Ștefan cel Mare” (1929), Festivalul Jubiliar din 1935, Concertul religios din 1936, Festivalul Național din 1937 și multe altele, se datorează implicit activității și implicării președintelui reuniunii, Alexandru Stoinescu¹⁰.

Într-o cuvântare ținută în anul 1928, la aniversarea dirijorului Atanasie Lipovan, spunea:

„Valoarea vieții individuale și colective a omului este echivalentă cu valoarea contribuției sale la patrimoniul binelui obștesc... din munca ce produce rezultate nu numai individului ci și unei anumite colectivități omenești. Iubirea de neam, dorul sacru de a ne vedea toți uniți în hotarele străvechi ale Daciei fericite, ne-a impus să renunțăm de bunăvoie chiar și la câștiguri materiale justificate, să ne îndestulăm cu un trai incomparabil mai modest și mai sobru și să stăm mereu cu punga deschisă pentru scopurile naționale”¹¹.

Putem spune că acesta a fost crezul său care i-a animat întreaga viață și întreaga activitate.

6. Perioada de detenție și ultima parte a vieții

Alexandru Stoinescu activează ca avocat în Baroul Arad până la desființarea acestuia, în tipul regimului comunist. În februarie 1952 este arestat pentru „manifestări ostile” față de regimul comunist, fiind condamnat la închisoare fără a fi trimis în judecată. Cunoaște, pe rând, locurile de detenție de la Jilava, Uranus, lagărul de la Fundulea și ferma experimentală de bumbac din Ghencea. La data de 18 februarie 1953 este eliberat, „urmând

¹⁰ Pentru mai multe detalii vezi: N. M. Tang, C. Ioja, „Corală «Armonia» – o filă de istorie cât un secol”, pp. 233-245.

¹¹ Pr. Ioan Șerb, „Popas aniversar. Reuniunea de cântări „Armonia” – Corul Catedralei din Arad – la 50 de ani de activitate statutară”, studiu dactilografiat, iunie, 1974, p. 20. Studiul ne-a parvenit prin fiul părintelui Șerb, din arhiva familiei, și se află în arhiva noastră personală – Protos. lect. dr. Nicolae M. Tang.

a se stabili în Comuna Arad, str. 30 Decembrie, nr. 7, Raionul Arad” și cu dreptul de a munci „în Întreprinderile de Stat și particulare”¹².

După eliberare este angajat ca și arhivar la Episcopia Aradului. Trece la cele veșnice în data de 3 decembrie 1970, fiind înmormântat în Cimitirul „Eternitatea” din Arad.

7. Concluzii

Provenind dintr-o familie puternic atașată de credința ortodoxă și de idealul de unitate națională, Alexandru Stoinescu își dublează formația sa cu studii de cea mai înaltă calitate pentru epoca respectivă. Participă la Marele Război cu conștiința că luptă pentru unitatea românilor pe care o dorea atât de mult. Își arată, nu de puține ori, puternicul său atașament față de idealurile naționale. Contribuie concret la instaurarea administrației românești, fiind un pion central în organizarea vieții sociale și politice îndată după actul de la 1 Decembrie 1918.

Activitatea sa politică și națională îl înscrie în șirul bărbaților de seamă ai acestei nații, vizionar, implicat, activ, dezinteresat. Ocupă poziții importante în viața politică a orașului Arad, de două ori fiind deputat în Parlamentul României Mari. De pe aceste poziții va servi cu toată loialitatea cauza națională și va lupta pentru afirmarea și consolidarea unității naționale.

În ceea ce privește activitatea sa culturală și spirituală putem concluziona că avocatul dr. Alexandru Stoinescu a fost un adevărat stâlp care a conferit Corului „Armonia” tărie, durabilitate și prestigiu de-a lungul a câtorva decenii. Prin munca și jertfelnicia de care a dat dovadă, puse în slujba idealului de luminare și înălțare a poporului din care s-a născut, a împlinit o operă de cultivare și răspândire a valorilor creștin-ortodoxe și artistice românești în această parte de țară.

Întreaga sa activitate va fi pecetluită cu jertfa din perioada de detenție. Ca mulți intelectuali români din acea vreme și el va fi condamnat pe nedrept. După eliberare va fi marginalizat de noul regim, retrăgându-se din viața publică.

Pe nedrept uitată, personalitatea avocatului dr. Alexandru Stoinescu, scoate la iveală forța și vigoarea intelectualității românești de la început de secol XX, o intelectualitate puternic atașată de credința ortodoxă și de idea-

¹² Vezi: „Bilet de eliberare”, nr. 9856/1953 – arhiva familiei.

lurile naționale, cu un puternic simțământ românesc și cu o viziune culturală greu de egalat, menită să revigoreze societatea românească în cele mai profunde structuri ale ei.

Evidențierea acestui om politic și de cultură o considerăm salutară, mai ales, în contextul Centenarului instaurării administrației românești, a Centenarului Corului „Armonia”, pe care l-a slujit cu abnegație vreme de 30 de ani, dar și ca model de inspirație pentru pătura intelectuală și politică de azi, pentru definirea unui viitor al acestui neam și pentru consolidarea trecutului său.

ISIHASHM - ISTORIE ȘI TAINĂ ÎN ORTODOXIA ROMÂNEASCĂ

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr

Abstract

The Hesychasm is the ascetic discipline of monastic origin, appeared between Centuries IV-V, in the Skete desert, through which the monks strived to advance on the path of the spiritual consummation of the ceaseless ascension towards God. The Hesychasm is a contemplative state aiming the man's consummation and the union with God, through the relentless prayer. In order to do this there is necessary the hesychia. The Greek term hesychia, where the word "Hesychasm" comes from, it defines a state of calmness, of peace, of appeasement. The Romanian monasticism existed even before the first Metropolitan was enthroned at Curtea de Argeș, settlement attested by the Synodal Act from Constantinople, which reminds about Romanian monks who lived in ascesis together with Gregory of Sinai, as also in the monasteries from South of Danube like the ones from Paroria, Kalifarevo, or Mount Athos. The Hesychasm had a certain influence upon the spirituality of the Romanian Church. The Hesychasm was assumed and manifested especially in the monastic environment, in an original manner, so that one could speak about a "Romanian hesychast tradition", understood as a unique phenomenon, developed since the origins of the Christendom and still continuing today.

Keywords

Hermit, Hesychasm, Orthodoxy, Paisius-ism

Isihasmul - liniște și rugăciune

Isihasmul este disciplina ascetică de origine monahală, apărută în sec. IV-V, în pustiul sketic, prin care monahii se osteneau să înainteze pe calea desăvârșirii spirituale a urcușului neîntrerupt către Dumnezeu (epectază)¹. Isihasmul este o stare contemplativă care urmărește desăvârșirea omului și unirea cu Dumnezeu, prin intermediul rugăciunii neîncetate. Pentru aceasta fiind necesară isihia. Termenul grecesc *hesychia*, de unde provine și cuvântul „isihasm”, definește o stare de calm, de pace, de liniștire. Isihia poate fi exterioară, constând în îndepărtarea de lume și interioară, referindu-se la liniștea minții. Cele două forme sunt condiționate una de cealaltă². Isihia a fost practică la început de părinții deșertului care au avut ca sursă de inspirație cărțile Filocaliei. Ei stăruiau în invocarea continuă a numelui lui Iisus. Rugăciunea inimii numită și rugăciunea lui Iisus sau rugăciunea curată, constă din repetarea cuvintelor: „Doamne Iisuse Hristose miluiește-mă pe mine păcătosul”. Aceasta provine din rugăciunea vameșului: „Dumnezeule, fi milostiv mie, păcătosului” (Luca 18, 13) și se întemeiază pe afirmația: „Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru” (Luca 17, 21) și pe îndemnul Sf. Ap. Pavel: „Rugați-vă neîncetat” (1 Tesaloniceni 5, 17) și „stăruiiți în rugăciune” (Coloseni 4, 2)³.

Metoda isihastă

Metoda lui Nichifor din Singurătate îndeamnă ca șezând într-o cameră liniștită și adunându-ți mintea, să o introduci pe unde intră suflarea în inimă și să o silești să coboare cu suflarea în inimă. Intrând acolo, mintea, după ce se unește cu sufletul, se umple de plăcere și de bucurie nespusă. Mintea trebuie obișnuită să rămână acolo. La început stă cu greu din pricina strâmtoării. După ce se obișnuiește, nu-i mai plac umblările pe afară, căci, „împărăția cerurilor este înăuntru nostru” (Luca 17, 21). Atunci cele de afară i se par triste și urâte. Ajungând acolo, este nevoie să rostești rugăciunea: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă”, ca lucrare și

¹ *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, coord. Pr.prof. dr. Ștefan Buchiu, Pr. Prof. dr. Ioan Tulcan, Editura Basilica București, 2019, p. 468.

² Dario Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, în vol. „Vasile de la Poiana Mărului, Introducere în rugăciunea lui Iisus și isihasm”, trad. Diac. Ioan și Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp. 300-301.

³ *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, coord. Pr.prof. dr. Ștefan Buchiu, Pr. Prof. dr. Ioan Tulcan, p. 469.

gândire neîncetată care ține mintea nerătăcită, o păzește de atacurile dușmanului și o ridică la iubirea și la dorul de Dumnezeu⁴. Părintele Stăniloae spune că metoda lui Nichifor, a fost recomandată și practică de sfinți. Prin metoda lui, Nichifor arată modul în care, mintea poate fi adunată și ținută în inimă, odată cu rostirea neîncetată a rugăciunii lui Iisus. Metoda a devenit o practică generală din secolul XIV între monahii isihaști. Practica acestei metode, constă într-o anumită asociere a celor două părți ale rugăciunii lui Iisus, cu inspirarea și expirarea aerului. Odată cu inspirarea aerului se spun cuvintele: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu”, iar odată cu expirarea se spun cuvintele: „miluiește-mă pe mine păcătosul”. Nichifor recomandă folosirea respirației, mai mult ca un mijloc de a menține mintea neîncetată în inimă și de a rosti neîncetat rugăciunea lui Iisus. Respirația e un act care întreține viața trupului și dă putere vieții spirituale⁵. Isihia este însoțită de o înclinare spre practica virtuților, curăția inimii (apatheia), pocăință (metanoia) și trezvie sau atenția inimii (nepsis). Mișcarea isihastă a pornit din Marea Lavră din Muntele Athos. Isihasmul a devenit un mod de viață care presupune o asceză aspră și viață mistic-contemplativă în tăcere (gr. *en isihia*) de la aceasta vine și denumirea de isihaști. După învățăturile Sfinților Dionisie Areopagitul și Simeon Noul Teolog, printr-o contemplație continuă, un timp îndelungat se poate realiza o apropiere de Dumnezeu și vederea luminii dumnezeiești chiar cu ochii trupești (lumina taborică)⁶. Isihasmul este cunoscut și ca o mișcare organizată, un fenomen legat de metoda de rugăciune bazată pe invocarea neîncetată a numelui lui Iisus, a cărei formă a fost codificată în Muntele Athos, în secolele XIII și XIV. Termenul „isihasm” se referă la mișcarea de înnoire duhovnicească prin practica rugăciunii inimii cu ajutorul metodei aparținând Sfântului Grigorie Sinaitul, descrisă în sinteza filozofico-teologică elaborată de Sfântul Grigorie Palama pentru a-i apăra și a-i susține pe cei care foloseau acea metodă. Termenul „neoisihasm” desemnează fenomenul isihast din secolul XVIII, datorat stareților Vasile de la Poiana Mărului, Paisie Velicikovski, Macarie al Corintului și Nicodim Aghioritul. Este un nou moment al istoriei spiritualității răsăritene care reproduce un curent definit, cu strânse legături cu isihasmul seco-

⁴ Nichifor din singurătate, *Cuvânt despre rugăciune*, în *Filocalia* vol 7, trad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, pp. 27-30.

⁵ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, nota 19 la Nichifor din singurătate, *Cuvânt despre rugăciune*, în *Filocalia* vol 7, pp. 23-30.

⁶ *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, p. 469.

lelor XIII și XIV, și care și-a avut drept expresie tipică valorizarea elementelor duhovnicești legate de universul *Filocaliei*⁷. Neoisihasmul paisianist arată că rațiunea singură nu te apropie de Dumnezeu, fără interiorizare spirituală. Neoisihasmul continuă opera de traducere a Marilor Părinți ai Bisericii, atât de ucenicii lui Paisie dar și de către marele teolog român Dumitru Stăniloae, care a tradus ceea ce constituise altădată Filocalia venețiană, adăugând și alte texte noi.

Rugăciunea lui Iisus nu trebuie să-l facă pe monah să părăsească rugăciunile cultului public al Bisericii. Prin încadrarea rugăciunii lui Iisus în rugăciunea de obște a Bisericii, se evită pericolul unei rostiri mecanice formale a lor, monahul umplându-se de luarea aminte la conținutul lor și de căldura duhovnicească ce rezultă din aceasta. Rugăciunea lui Iisus este o parte din pravila obligatorie zilnică a monahului, acest lucru i se recomandă în toate textele duhovnicești românești. Această rugăciune o pot face și mireni cu toate că ei n-au datoriat să împlinească toată pravila călugărească a rugăciunilor⁸. Pentru a dobândi această rugăciune se impune curățirea de patimi, de pornirea spre agoniseliile trupești, lepădarea de gândurile lucrurilor pentru ca sinea devenită una să se poată concentra întregă la Unul și să se poată uni cu El, știut fiind că de gândurile lucrurilor nu se poate curăți cineva atâta timp cât le dorește. Este nevoie și de spovedania deasă, pentru a dobândi smerenia și conștiința păcătoșeniei, altfel cel ce se nevoiește va fi cuprins de slava deșartă, de părerea că a ajuns la desăvârșire⁹.

Isihasm - istorie și taină

Între inițiatorii isihasmului sunt amintiți Macarie Egipteanul, Evagrie Ponticul, Diadoh al Foticeii, Ioan Scărarul. Din această asceză contemplativă, s-a dezvoltat apoi o mișcare spirituală specifică misticii răsăritene, al cărei reprezentat de seamă este Sfântul Simeon Noul Teolog. Mișcarea isihastă a fost reorganizată în sec XIII-XIV, sub forma unei mișcări de renaștere spirituală și teologică panortodoxă, prin introducerea *rugăciunii lui Iisus*, ca metodă prin care se produce o stare de concentrare și de pace lăuntrică, în care

⁷ D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile stareșului Vasile de la Poiana Mărului*, pp. 300-301.

⁸ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihastii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*, în *Filocalia* vol. 8, Editura Humanitas, București, 2009, p. 510.

⁹ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihastii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești* p. 511.

sufletul ascultă și se deschide lui Dumnezeu¹⁰. Principalele etape ale acestei tradiții isihaste sunt subliniate de Starețul Vasile de la Poiana Mărului care indică trei momente-cheie: primul, cu Filotei Sinaitul și Isihie Sinaitul ca reprezentanți tipici ai orientării duhovnicești a vechii tradiții monahale răsăritene; al doilea, cu Grigorie Sinaitul, figura majoră a înnoirii duhovnicești a secolelor XIII și XIV; al treilea, cu Nil Sorski, care atestă răspândirea mișcării isihaste printre slavi. Isihasmul a avut o anumită influență asupra spiritualității Bisericii românești. El a fost asumat și s-a manifestat îndeosebi în mediul monahal, într-un mod original, încât s-a putut vorbi de o „tradiție isihastă românească” înțeleasă ca un fenomen unic, dezvoltată de la originile creștinismului și continuând până în zilele noastre¹¹.

În istoria isihasmului românesc se pot deosebi două etape: prima se referă la perioada întemeierii Țărilor Române și a mitropoliilor lor, perioadă în care a venit isihastul Nicodim, de la Athos la Vodița, apoi la Tismana. O a doua etapă se referă la perioada în care Paisie Velicickovski a revenit în Moldova împreună cu ucenicii săi de la Muntele Athos și a adus cu sine un suflu nou, atât vieții duhovnicești prin rugăciunea lui Iisus cât și literaturii patristice, prin traducerea *Filocaliei*, care fusese tipărită la Veneția în anul 1782, sub îndrumarea Sfântul Nicodim Aghioritul și cu cheltuiala lui Ioan Mavrocordat¹².

Monahismul românesc a existat și înainte de așezarea primului mitropolit la Curtea de Argeș (jumătatea secolului al XIV-lea), atestată în actul sinodal de la Constantinopol. Se amintește de călugări români care s-au nevoit împreună cu Grigorie Sinaitul precum și în mănăstirile de la sudul Dunării precum cele de la Paroria, Kalifarevo sau Muntele Athos¹³.

Cuvântul *isihast* a devenit în rostirea românească *sihastru* iar locul de liniștire, a fost numit sihăstrie. Acești sihaștrii se nevoiau de regulă în jurul mănăstirilor, în chilii săpate în stâncă sau în bordeie. Chiliile în piatră a lui Daniil Sihastrul, al lui Nicodim de la Tismana, sau a Sfintei Teodora vin să confirme acest mod de nevoință, pe întreg teritoriul românesc. Despre Cuvioasa Teodora se spune că petrecea pururea cu rugăciunea lui Iisus pe buze

¹⁰ *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, p. 469.

¹¹ D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, pp. 300-302.

¹² D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, p. 302.

¹³ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, Editura Scripta, București, 1992, p. 7.

și în minte și ducea o viață deosebit de aspră¹⁴. Monahii care voiau să se nevoiască în sihăstrie, erau obligați să petreacă primii ani de călugărie, în viața de obște, pentru a deprinde tainele vieții duhovnicești. Apoi cu binecuvântare, puteau pleca să petreacă în munte, fie alături de alți sihaștri, fie singuri, fie găseau o peșteră liberă, fie își construiau coliba lor. Ei trebuia să păstreze legătura cu mănăstirea din care făceau parte, unde coborau în fiecare sâmbătă și își primeau «tainul» acordat de egumen (pâine, pesmeți, legume, fructe, sare... etc.), se mărturiseau la duhovnicul mănăstirii, a doua zi se împărtășeau și apoi urcau la chiliile lor. Ei se rugau neîncetat, privegheau, citeau Psaltirea, rosteau rugăciunea lui Iisus, făceau multe sute de mătânii în fiecare noapte. Sihaștrii erau căutați de oameni pentru sfat, spovedanie și rugăciuni pentru nevoile lor. Unii dintre sihaștrii au fost sfetnici ai voievozilor, care cereau de la ei rugăciune și binecuvântare, pentru a-și apăra credința și pământul strămoșesc¹⁵.

După al doilea Război Mondial, Biserica Ortodoxă Română a fost nevoită să se orienteze spre Moscova, astfel a început să amintească de relațiile tradiționale dintre cele două țări. Paisie Velicickovski și paisianismul a devenit astfel un simbol al acestor relații străvechi, exagerarea echivalând cu rusificarea teologiei și tradiției ortodoxe românești. Părintele profesor Dumitru Stăniloae a căutat să minimalizeze influența spiritualității slave, a stareților Vasile și Paisie, în opoziție cu spiritualitatea românească echilibrată starețului Gheorghe de la Cernica (1730-1806) și a starețului, ulterior episcopului, Calinic (1787-1868). Stareții cernicani Gheorghe și Calinic au adaptat accentele unilaterale și dezechilibrul „paisianismului” slav, la nevoințele cum-pătate, specifice sufletului românesc, împletind rugăciunea cu lucrarea poruncilor, contemplația cu slujirea¹⁶.

Sfantul Nicodim de la Tismana (1320-1406)

Cuviosul Nicodim cel Sfințit era de neam macedo-român, născut în sudul Serbiei, la Prilep, în jurul anului 1320, era înrudit cu despotul Lazăr și cu Ni-

¹⁴ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, p. 10.

¹⁵ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, p. 12.

¹⁶ Ioan I. Ică jr., „Starețul Vasile și cheile Filocaliei - de la Poiana Mărului în canonul Ortodoxiei românești și ecumenice”, în vol. Vasile de la Poiana Mărului, *Introducere în rugăciunea lui Iisus și isihasm*, trad. Diac. Ioan și Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp. 25-26.

colae Alexandru-Basarab, domnul Țării Românești. Din tinerețe s-a dus în Muntele Athos și s-a călugărit în Mănăstirea Hilandar, unde a ajuns egumen și protoepistat în conducerea Sfântului Munte. După anul 1365, a ajuns în Țara Românească și a întemeiat cu sprijinul lui Vlaicu Vodă (1364-1377) și Radu I (1377-1383), Mănăstirile Vodița, Tismana, Gura Motrului și Vișina, iar în Țara Hațegului, Mănăstirea Prislop, unde a scris și un Evangheliar slavon (1404-1405). El a venit în Țara Românească în urma unei descoperiri dumnezeiești și s-a așezat la Vodița unde exista o mica sihăstrie, unde se nevoiau călugări vlahi. Aici, cu ajutorul domnitorului Vladislav-Vlaicu Voda și al sihaștrilor din partea locului, a zidit chilii și biserica de piatră cu hramul „Sfântul Antonie cel Mare”, sfințită în anul 1369. Pe valea pârauului Tismana, se nevoiau în acea vreme mai mulți sihaștri, în jurul unei mici biserici de lemn, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”. Cuviosul Nicodim a zidit Mănăstirea Tismana, cu ajutorul domnitorului Țării Românești și al cneazului Lazar. Aici a format o obște de călugări, a instituit rânduiala călugărească de chinovie, după tradiția Muntelui Athos. În vremea disputelor isihaste, din vremea lui Grigorie Palama, cuviosul Nicodim era în Muntele Athos. Acolo a deprins practica liniștirii pe care apoi a predat-o monahilor din Țara Românească. La bătrânețe, Cuviosul Nicodim s-a dat pe sine pildă de viețuire isihastă și s-a retras în peștera din amonte de mănăstirea Tismana și a petrecut în post, priveghere și rugăciune, iar Duminica participa la Sfânta Liturghie în mănăstire, apoi primea pe cei ce-l căutau, vindeca pe cei bolnavi, mânca împreună cu părinții și se urca iar la pesteră. A adormit în pace la sfârșitul anului 1406¹⁷.

Sfântul Vasile de la Poiana Mărului (+1767)

După reprimarea monahismului în Rusia de către Petru cel Mare, multe mănăstiri s-au închis, schiturile au fost desființate și mulți monahi au luat drumul pribegiei. Starețul Vasile s-a refugiat împreună cu alți confrăți în Țările Române, stabilindu-se inițial la Dălhăuți, de unde în 1730 s-a mutat la Poiana Mărului, unde a viețuit până la mutarea sa la Domnul pe 25 aprilie 1767¹⁸. În 1833 la schitul Poiana Mărului viețuiau nu mai puțin de „102 părinți călugări”. „Nesupărat și nesupus undeva, slobod și stavropighion”, schitul era neînchinat și de sine stătător. Regula de viață monahală era aspră,

¹⁷ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 90-92.

¹⁸ Ioan I. Ică jr., „Starețul Vasile de la Poiana Mărului și cheile Filocaliei”, în *Canonul Ortodoxiei românești și ecumenice*, p. 7.

sihăstrească. Femeile nu intrau în incintă, nu se mânca deloc carne iar brânză, lapte și pește erau îngăduite doar sâmbăta și duminica. Regula prescrisă de starețul Vasile în privința hranei era urmată cu mare austeritate. Starețul Vasile a alcătuit și o scriere împotriva celor care învățau că monahii se puteau hrăni cu carne, nici vinul nu era permis și nu aveau nici viță-de-vie. În perioadele de post, cu excepția sâmbetei și duminicii, erau interzise și brânza și laptele, alimente care în practică constituiau baza hranei monastice¹⁹. O însemnare de la Athos arăta că „al doilea munte sfânt se găsește la Poiana Mărului în România”²⁰. Activitatea starețului Vasile a reprezentat un impuls de înnoire pentru isihasmul românesc și pentru întreaga viață a Bisericii. Ucenicul său, starețul Paisie Velicovski, a dezvoltat această mișcare dar Vasile „a fost primul dascăl, în Răsăritul ortodox, al rugăciunii minții în timpurile moderne, întrucât, cronologic vorbind, Paisie Velicovski s-a distins mai târziu”²¹. Starețul Vasile și-a compus toate lucrările sale doar pentru a-și face cunoscută învățătura despre rugăciunea lui Iisus²². Moștenitorii spirituali ai înnoirii filocalice inaugurate de starețul Paisie Velicovski au ajuns așadar să recunoască importanța influenței pe care starețul Vasile a exercitat-o asupra ucenicului său. Tipărintu-i scrierile și punându-le înaintea celor ale lui Paisie, ei par să sugereze într-un anume fel că, pentru a le înțelege pe acestea de pe urmă, este indispensabilă cunoașterea prealabilă a învățaturii starețului Vasile²³.

Starețul Vasile de la Poiana Mărului spunea că rugăciunea lui Iisus nu este numai pentru sihăștri ci și pentru întreaga obște a mănăstirilor. El a fost cel care a organizat viața duhovnicească din zona Buzăului, după principiile vieții isihaste. Poiana Mărului a fost stavropighie și cel mai important centru isihast din Țara Românească, având puternice legături Muntele Athos²⁴. Starețul Vasile urmărește înnoirea vieții duhovnicești prin rugăciunea inimii. Această lucrare de înnoire va fi continuată și dezvoltată de starețul Paisie Velicovski. Acțiunea acestuia se va concentra în direcția unei autentice

¹⁹ D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, pp. 273-274.

²⁰ Ioan I. Ică jr., „Starețul Vasile de la Poiana Mărului și cheile Filocaliei”, în *Canonul Ortodoxiei românești și ecumenice*, pp. 8-10.

²¹ D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, p. 281.

²² D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, p. 297.

²³ D. Raccanello, *Rugăciunea lui Iisus în scrierile starețului Vasile de la Poiana Mărului*, p. 284.

²⁴ Ioan I. Ică jr., „Starețul Vasile de la Poiana Mărului și cheile Filocaliei”, în *Canonul Ortodoxiei românești și ecumenice*, pp. 8-10.

vieți duhovnicești în mănăstiri, cum a fost cea de la Mănăstirea Neamț, precum și în sihăstriile dependente de mănăstiri, însă marea „înnoire” nu se va produce după așteptările lor.

Sfântul Vasile amintește că obiceiul exterior al cântării de psalmi, tropare și canoane, ne-a fost dat din pricina neputinței minții noastre, doar ca să ne deprindem și să urcăm la treapta lucrării minții. Dacă în vremea rugăciunii exterioare, ne lăsăm ademeniți de părerea că facem vreun lucru mare, nu facem decât să hrănim prin aceasta fariseul interior²⁵. De aceea se cuvine să ne curățim mintea și inima, rostind mereu: „Doamne, Iisuse Hristoase, miluiește-mă!”, urmărind cântarea cu înțelegere [Ps 46, 8]. Oricine, chiar și cei începători pot împlini această rugăciune, folosind-o spre paza inimii²⁶. Această rugăciune poate fi împlinită și în mănăstire sau în lume, nu numai în singurătate. Sfântul Vasile amintește de Sfințitul Patriarh Fotie, care a deprins această lucrare a minții și a sporit încât fața lui strălucea ca a unui al doilea Moise de harul Duhului Sfânt care era în el²⁷. Pentru a spori în această rugăciune este bine să căutăm un îndrumător pentru a părăsi rânduiala de sine și înfumurarea minții. Sau dacă nu găsim un îndrumător iscusit în cuvânt și faptă, după modelul Sfinților Părinți, atunci trebuie să ne luăm sfat duhovnicesc din învățăturile și povățuirile Sfinților Părinți și pe ei să-i întrebăm despre fiecare lucru și virtute²⁸. Chiar dacă nu ajungem la rugăciunea contemplativă, e de ajuns dacă dobândim liniștea minții prin care izgonim din inimă momelile vrăjmașului și gândurile rele și stăruind în această rugăciune alergăm pe calea sfinților și spre fericirea hărăzită lor²⁹. Nimeni nu va dobândi ceva duhovnicesc, dacă nu se supune chemării lui Iisus Hristos împotriva oricărui gând și îndemn al vrăjmașului, căci spune Sfântul Isihie „Nu vei găsi în cer și pe pământ armă mai tare asupra vrăjmașilor ca Numele lui Hristos”³⁰. Starețul Vasile spunea că necredința, lenea și indolența sunt pri-

²⁵ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte sau înainte-călătorie pentru cei ce vor să citească această carte a celui întru sfinți Părintelui nostru Grigorie Sinaitul și să nu greșască înțelegerea așezată în ea”, în vol. Vasile de la Poiana Mărului, *Introducere în rugăciunea lui Iisus și isihasm*, trad. Diac. Ioan și Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009, p. 93.

²⁶ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte sau înainte-călătorie...”, p. 97.

²⁷ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte sau înainte-călătorie...”, p. 98.

²⁸ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte sau înainte-călătorie...”, p. 100.

²⁹ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte sau înainte-călătorie...”, p. 102.

³⁰ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte la capitelele fericitului Filotei Sinaitul” în vol. Vasile de la Poiana Mărului, *Introducere în rugăciunea lui Iisus și isihasm*, p. 115.

cina împuținării lucrării Duhului Sfânt și ca urmare este nevoie a se opri de la minciună și să se apropie de învățarea lucrării minții, depărtându-se de iubirea de sine, iubirea de arginți și slava deșartă³¹. El descrie apoi lucrarea rugăciunii în trupul celui ce se nevoiește, amintind că după un anumit timp, încep unele palpitatii și o căldură de la rinichi. Acestea sunt însușiri ale firii. Dacă cineva crede că acestea vin de la har și nu de la fire, aceasta e se înșeală. Cel ce se nevoiește trebuie să le respingă. Vine apoi o căldură de la inimă și dacă atunci mintea se îndeletnicește cu gânduri de desfrânare, atunci este o înșelăciune dar dacă întreg trupul se încălzește din inimă, iar mintea este curată și nepătimașă, e ca și cum s-a lipit de adâncul inimii, acest lucru ține cu adevărat de har și nu este înșelăciune. Uneori, această căldură este însoțită de multă transpirație și mintea fiind alipită de însăși lucrarea dumnezeiască, strigă des: „Iisuse al meu! Iisuse al meu!” când se deschide inima, mintea va striga doar: „Iisuse al meu!” și nu mai poate să spună în întregime: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!”, Cei ce spun că în această stare mai pot spune întreaga rugăciune, se înșeală. Plecând de la această sfântă rugăciune are loc și o uimire a inimii și o mare mângâiere. Atunci izvorăște și plânsul cel duhovnicesc și lacrima curge din ochi în chip foarte plăcut. Aceasta este plăcuta-întristare. Inima se încălzește de acea lucrare și tot trupul este cuprins de căldură și mintea strigă cu uimire: „Doamne miluiește!” Și precum untdelemnul încins în tigaie stropește și în afară, așa se întâmplă și cu inima: când fierbe datorită lucrării dumnezeiești, revarsă căldura spre trup și-l încălzește. Cel ce dobândește această stare, are în mintea sa o lumină care-l luminează mai presus decât soarele și care face să țâșnească lumina din inima sa. Înăuntrul inimii au loc și alte taine. Mintea vede întreaga creație și uimită de mișcările sfinte lucrări și de tainele dumnezeiești înțelese, înalță din adâncul inimii slăviri pe care nu se pot arăta în scris. Atunci omul ajunge întreg în Dumnezeu, sub acea mișcare dumnezeiască și este cuprins de o bucurie nestăvilită, asemeni celui ce a băut mult vin. Mintea e răpită spre vederi dumnezeiești și vede taine înfricoșate, vede desfătările dreptilor și frumusețile raiului. Și pe cât se curăță sufletul pe atât omul vede lucruri mai mari decât acestea, precum îi va da Duhul Cel Preasfânt³².

³¹ Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte la capitolele fericitului Filotei Sinaitul”, p. 121.

³² Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, „Cuvânt-înainte la capitolele fericitului Filotei Sinaitul”, pp. 122-123.

6. Sfântul Paisie de la Neamț

Sfântul Paisie s-a născut la 21 decembrie 1722, în Poltava. El a primit la botez numele Petru. Tatăl său era preot la catedrala orașului. Rămas orfan de tată, este dat la studii, la Academia Movileană din Kiev, în anul 1735. După patru ani de studii, în sufletul său, simțea chemarea la nevointa monahală. Timp de 7 ani s-a nevoit în mai multe schituri și mănăstiri. A fost făcut rasofoar cu numele Platon, în Mănăstirea Medvedeschi. În anul 1745 a plecat în Moldova și s-a stabilit la Schitul Trestieni - Râmnicu-Sărat, apoi s-a mutat la Schitul Cârnu, pe apa Buzaului, unde se afla și pustnicul Onufrie. În autobiografia lui el spune despre momentul venirii lui în Moldova:

„ne-am dus la schitul Sfinților Arhangheli, numit Dălhăuți, care se afla sub îndrumarea duhovnicească a părintelui stareț de fericită pomenire Vasile schimonahul, care pe atunci era încă în viață. Întâi-stătător acolo era cinstitul părinte Dorotei ieromonahul, ucenicul său, care ne-a primit cu mare bucurie și ne-a odihnit cu ospitalitate. Rămânând acolo câteva zile m-am folosit sufletește de la acei părinți plăcuți lui Dumnezeu, de la buna-rânduială și frica lui Dumnezeu cu care se săvârșea acolo pravila bisericească, de la cuvioșenia, tăcerea și sânguința cu care se asculta citirea, de la felul cum stăteau la masă și de buna rânduială ce domnește în toate”³³.

După numai un an, în vara anului 1746, a plecat la Muntele Athos și s-a nevoit un timp în singurătate, în preajma Mănăstirii Pantocrator. În anul 1750, starețul Vasile de la Poiana Mărului s-a dus la Muntele Athos și l-a călugărit pe Platon, dându-i numele de Paisie. Apoi, Paisie începe să primească ucenici, i se încredințează Schitul Sfântul Prooroc Ilie din Muntele Athos, acceptă preoția și petrece în Athos șaptesprezece ani, apoi a venit în Moldova, împreună cu 64 de ucenici, fugind de teama turcilor, care stăpâneau Athosul. I s-a încredințat Mănăstirea Dragomirna, unde a format o obște de 350 de călugări. În toamna anului 1775, datorită ocupării Bucovinei de austro-ungari, Cuviosul Paisie lasă 150 de călugări la Dragomirna și se retrage la Mănăstirea Secu împreună cu 200 de călugări. În 1779 se strămută în Mă-

³³ Cuviosul Paisie de la Neamț (Velickoski), *Autobiografia unui Stareț*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, pp. 162-163.

năstirea Neamt. Nu după multă vreme obștea a ajuns la 700 de călugări și a organizat-o după rânduiala din Muntele Athos. Aici va rămâne până la moartea sa în anul 1794. Pentru sfințenia vieții lui, Biserica Ortodoxă Română l-a trecut în rândul sfinților și i se face pomenirea la 15 noiembrie, în fiecare an³⁴.

După revenirea din Muntele Athos el a încercat să întărească duhul rugăciunii inimii, îndemnând pe toți să o practice, și pe cei desăvârșiți și pe cei începători³⁵. El rânduieste ca toți ucenicii să practice rugăciunea lui Iisus. Cuviosul Paisie afirma că rugăciunea inimii nu e numai pentru sihastri, ci și pentru cei din mănăstiri. El are meritul de a fi introdus rugăciunea lui Iisus în viața de obște, înviorând prin aceasta spiritualitatea isihastă și viața de obște. Cu toate acestea, marea majoritate a sihăștrilor au rămas și mai departe în viața lor singuratică cu pravilele lor. El îndemna ucenicii să repete neconținut Rugăciunea lui Iisus iar la chilie să citească cuvintele Sfinților Părinții, să practice rugăciunea minții și să facă metanii după putere. Considera mărturisirea gândurilor ca fiind temelia vieții duhovnicești. Îndemna monahii să se apropie de Domnul cu credință tare și cu iubire fierbinte și să se lepede hotărât de toate plăcerile veacului acestuia, de voința lor, de cugețul inimii lor și să fie săraci cu duhul și cu trupul. Doar așa, prin harul lui Hristos, se va aprinde în ei râvna cea bună amintindu-le că după măsura ostinelilor se dobândesc lacrimile spre mângâierea sufletului, smerenia și răbdarea, mila și iubirea către toți³⁶. Pe cei ce se îndeletniceau cu această rugăciune îi îndemna să-și găsească un îndrumător să nu lucreze după capul lor, ci după rânduiala Sfinților Părinți, altfel, fiind mândrii, pătimiși și neputincioși, trăind fără îndrumare, vor cădea ușor în cursele vrăjmașului. Pentru a avea râvnă în deprinderea rugăciunii minții trebuie a lepăda cugețele pătimișe, grijile lumești, frumusețile și desfătărilor lumii, precum și odihna trupestă, nu va mai căuta alte preocupări decât îndeletnicirea cu această rugăciune³⁷.

Un merit deosebit îi revine cuviosului Paisie pentru traducerea scrierilor filocalice din limba greacă. El însuși a luat parte la această muncă de traducere, având astfel o contribuție importantă la răspândirea scrierilor

³⁴ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 290-291.

³⁵ Antonie Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2004, p. 271.

³⁶ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 299-230.

³⁷ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 303-304.

duhovnicești³⁸. După tipărirea Filocaliei, la Veneția în 1792, s-a răspândit și în Moldova prin grija starețului Paisie, care în vremea petrecerii în Sfântul Munte Athos învățase limba greacă. El a tradus 24 din cele 36 de cărți ale Filocaliei și le-a tipărit în limba slavonă în anul 1794. Aceasta arată că în Țările române isihasmul și spiritualitatea filocalică s-au manifestat fără întrerupere, datorită legăturilor lor strânse cu Muntele Athos. Când monahul Paisie a venit în Moldova, în secolul XVIII a găsit un monahism, în care se practica, o viață isihastă (de sihastri), însuflețită de rugăciunea lui Iisus³⁹.

După moartea lui Paisie curentul rugăciunii s-a ramificat. O ramură a acestei rugăciunii a fost adoptată de călugării din jurul Mănăstirii Neamț. Ei au corectat principiile paisiene punând accentul pe asceză, ascultare și muncă în viața de obște, lăsând doar pentru cei ce pot rugăciunea neîncetată. O altă ramură a fost preluată de starețul Gheorghe de la Cernica, ucenic al lui Paisie și a fost continuat de către Sfântul Calinic și răspândit în mănăstirile din Oltenia⁴⁰.

Chiar dacă a dispărut ca așezământ de obște paisianismul va supraviețui ca predanie duhovnicească prin stareții Paisie Olaru, Ilie Cleopa, Ioanichie Bălan.⁴¹

Starețul Gheorghe de la Cernica

Gheorghe, originar din Transilvania, s-a născut la 1730 la Săliștea Sibiu-lui. La 20 de ani a părăsit casa părintească și a plecat pe calea desăvârșirii, ajungând la Muntele Athos, a însoțit pe Paisie vreme 24 de ani atât în Athos cât și în Moldova și s-a declarat ucenicul lui. În anul 1781 a fost numit de mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei, egumen al Schitului Cernica, care ajunsese în stare de părăsire și degradare. El a organizat schitul și a adunat în scurtă vreme 54 de ucenici. I s-a încredințat apoi și mănăstirea Căldărușani. El a rânduit pravila zilnică după tradiția Athosului⁴². Starețul Gheorghe considera că drumul arătat de Paisie nu este potrivit pentru sufletul românesc, de aceea el a accentuat, mai mult decât Paisie, nevoințele vieții duhovnicești, atât pentru a-i ajuta pe monahi să ajungă la desăvârșire,

³⁸ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, Editura Scripta, București, 1992, p. 24.

³⁹ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în ortodoxia română*, pp. 5-6.

⁴⁰ A. Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, p. 272.

⁴¹ Diac. Ioan I. Ică jr., *Posteritatea românească a „paisianismului” și sensul unei ediții*, în vol. Cuviosul Paisie de la Neamț (Velicikoski) *Autobiografia unui „Stareț”*, p. 77.

⁴² Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 320-321.

cât și pentru a-i face folositori obștii și chiar celor ce aveau nevoie de ajutor⁴³. El a ridicat o mică biserică pe ostrovul mic și mai multe chilii, în care trimitea ucenicii pe rând pentru a se liniști. Ei se nevoiau acolo toată săptămâna, iar sâmbăta veneau în ostrovul mare și se mărturiseau, primeau Sfintele Taine, petreceau în obște, apoi se întorceau la liniște. El a rânduit să se facă zilnic Sfânta Liturghie și cele șapte Laude. Pravila și canoanele bisericii le-a așezat după tipicul Sfântului Sava și potrivite cu obiceiul pământului. Sfătuia pe ucenici să trăiască în dragoste unul față de altul⁴⁴. El îndemna pe ucenicii săi, să ia aminte la rugăciunea lui Iisus, la dificultatea de a povățui călugări mulți și la împăciuirea monahilor de multe neamuri. El spunea că Rugăciunea lui Iisus este lucrarea minții, făclia nestinsă a îndreptării sufletului, care povățuiește omul către rai și îl învrednicește să ajungă la măsura vârstei lui Iisus Hristos. Aceasta lucrare este străină celor pătimiși, de aceea nu este bine, a încerca taina acestei lucrări, până nu dobândești meșteșugul ei, altfel ajungi batjocura vrajmașilor. Anevoie dobândesc calea aceasta cei care nu au dobândit nepătimirea, după cuvântul care zice: „Nu va locui Duhul lui Dumnezeu în oame-nii aceștia, de vreme ce încă trup sunt și numai cele pământești caută”⁴⁵. Starețul Gheorghe era realist în privința rugăciunii inimii. El amintește călugărului din obște, să nu creadă că poate dobândi ușor și în scurtă vreme lucrarea minții și că până nu ne curățim de patimi, nu putem înfăptui lucrarea rugăciunii în inimă. Prin aceste sfaturi el nu interzicea rugăciunea lui Iisus. Prin lucrarea minții, starețul Gheorghe, înțelegea o scufundare totală și continuă în contemplarea lui Dumnezeu și în unirea cu El, după învățătura Părinților și după experiența unor sihaștrii din peșterile și micile sihăștrii, nu doar simpla repetare stihului isihast, care se poate face la diferite stadii de concentrare⁴⁶. El îndemna ca după moartea lui, să nu primească mai mult de 103 frați în obște, chiar dacă ar primi în schimb toate bunătățile pământului⁴⁷. El îndemna la această limitare a numărului de călugări tocmai pentru ca îndrumătorii duhovnicești, să poată îndruma pe fiecare la desăvârșire și să se poată menține atmosfera unei frățietăți în obște. Pentru menținerea frățietății în obște, el recomandă evitarea manifestărilor individualiste, punând preț pe

⁴³ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihăștii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești...*, p. 508.

⁴⁴ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 322-323.

⁴⁵ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 330-331.

⁴⁶ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihăștii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești...*, p. 509.

⁴⁷ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 330-331.

ascultare, pe spovedania de două ori pe săptămână la duhovnicul indicat fiecăruia de către stareț și pe împărtășirea o dată pe lună⁴⁸. De asemenea sfătuia ca să nu caute întâietate cineva din călugări sau din frații cei primiți în obște ce sunt de alte neamuri. Că mai bine este ca fiecare să se întrebe pe sineși, cum s-a făgăduit înaintea Sfântului Nicolae și oare la ce a venit la mănăstire, îndestulându-se a fi cinstit, cu cei de mijloc fericiți ascultători și numărat cu cei neînstrăinați de mila lui Dumnezeu⁴⁹.

Sfântul Calinic de la Cernica

Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica s-a născut la 7 octombrie 1787, în București. La Botez a primit numele de Constantin. La 20 de ani, în anul 1807, a intrat în monahism la Mănăstirea Cernica. La 12 noiembrie 1808, a fost tuns în schima monahală cu numele de Calinic. La 3 decembrie 1808, a fost hirotonit ierodiacon. La 13 februarie 1813, a fost hirotonit ieromonah, iar la 20 septembrie 1815 a numit eclesiarh al Mănăstirii Cernica. În anul 1817 a călătorit la Sfântul Munte. La 14 decembrie 1818, la vârsta de 31 de ani Cuviosul Calinic este ales stareț al Mănăstirii Cernica. La 9 aprilie 1820, este hirotesit arhimandrit și conduce Mănăstirea Cernica timp de 32 de ani. La 14 septembrie 1850, este ales episcop pentru Eparhia Râmnicului - Noului Severin, pe care o păstorește timp de 17 ani. La 24 mai, 1867, se retrage din scaun la mănăstirea de metanie, iar la 11 aprilie, 1868, se mută la cereștile lăcașuri. Canonizarea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica s-a făcut la 21 octombrie, 1955, iar prăznuirea lui se face la 11 aprilie⁵⁰. Duhovnicii Mănăstirii Cernica adevereau că încă din anii tinereții, primise darul neîncetatei rugăciuni a lui Iisus⁵¹. El sfătuia pe ucenici să practice neîncetat tăcerea și rugăciunea lui Iisus⁵².

În anul 1817, Cuviosul Calinic împreună cu Ignatie duhovnicul și cu un alt calugăr s-au sfătuit să postească tot Postul Mare, până la Sfintele Paști. Din lipsa dreptei socoteli, a avut toți o grea ispita. Calugărul n-a putut să postească deloc. Ieroschimonahul Ignatie a postit câteva săptămâni, și slăbind s-a îmbolnăvit. Cuviosul Calinic a postit desăvârșit până în joia Cano-

⁴⁸ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihaștii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*, pp. 509-510.

⁴⁹ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 330-331.

⁵⁰ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, pp. 411-412.

⁵¹ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, p. 413.

⁵² Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, p. 414.

nului Mare din săptămâna a cincea a Postului Mare, când a mâncat o jumătate de prescură. Voind să împlinească, asemenea Mântuitorului Hristos, cele 40 de zile de post, s-a îmbolnăvit de o cumplită amețeală și n-a mai știut nimic de sine până în Duminica Tomei. De atunci, parintele stareț Dorotei i-a rânduit să țină calea cea împărătească, adică să mănânce zilnic la masa cea de obște. După acea postire de 40 de zile, a rămas cu o durere de cap, până la moarte⁵³.

Sfântul Calinic, unește rugăciunea și înfrânarea cea mai severă, cu ascultarea și cu grija față de cei săraci. El cere ucenicilor în primul rând, împlinirea poruncilor lui Dumnezeu, smerenie, ascultare, și rugăciunea lui Iisus să o aibă neîncetat în gură, în minte și în inimă. Aceste virtuți conduc omul pe calea desăvârșirii. Dacă sihastrii se nevoiesc mai mult cu concentrarea minții în unirea cu Dumnezeu, în Mănăstirea Cernica, spiritualitatea filocalică se manifesta prin comuniune frățească⁵⁴.

Monahii români au practicat dintotdeauna rugăciunea isihastă, dar n-au asimilat-o ca metodă decât în anumite vremuri, ei n-au separat niciodată rugăciunea de nevoință. În smerenia lor n-au căutat să se ridice la stări contemplative, stări la care erau îndemnați de starețul Paisie Velicicovski. Aceste îndemnuri au lăsat totuși urme, îndeosebi în ce privește experiențele individuale, în viața idioritmă. Dar marea majoritate a monahilor s-a nevoit și după Paisie, precum s-a nevoit și înainte, punând accentul pe asceză, ascultare, sărăcie, slujirea altora, smerenie, adică ceea ce se numește viață activă, adaptată puterilor celor ce se nevoiesc⁵⁵. Părintele Teofil Părăian spunea:

„Pe parcursul vieții mele n-am găsit nici un îndrumător la rugăciunea de toată vremea și nici n-am avut cunoștință că aş fi întâlnit cândva, undeva, vreun lucrător al rugăciunii. Eu însumi n-am devenit un lucrător al rugăciunii, cu realizări demne de remarcat, dar am insistat mereu pentru angajarea în rugăciune, deși nu exclusivitate și nici pentru performanțe în rugăciune. Am socotit totdeauna rugăciunea nu ca scop în sine, nici

⁵³ Arhim. I. Bălan, *Patericul românesc*, p. 413.

⁵⁴ Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Isihastii sau sihaștrii și rugăciunea lui Iisus în tradiția ortodoxiei românești*, p. 509.

⁵⁵ A. Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, p. 273.

ca o țință, ci numai ca un auxiliar, ca un mijloc, ca o metodă de angajare într-o viață religioasă autentică.”⁵⁶

Concluzii

Isihasmul este disciplina ascetică de origine monahală dar și o stare contemplativă care urmărește desăvârșirea omului și unirea cu Dumnezeu, prin intermediul rugăciunii neîncetate. Pentru aceasta fiind necesară isihia. Termenul grecesc *hesychia*, de unde provine și cuvântul „isihasm”, definește o stare de calm, de pace, de liniștire. Această nevoință presupune o anume metodă dar și un anumit mod de viață. Ea poate fi împlinită și de mirenii cu toate că ei n-au datorita să împlinească toată pravila călugărească a rugăciunilor. Isihasmul a avut o anumită influență asupra spiritualității Bisericii românești. A fost asumat și s-a manifestat îndeosebi în mediul monahal, încât s-a putut vorbi de o „tradiție isihastă românească”. Monahismul românesc a existat și înainte de așezarea primului mitropolit la Curtea de Argeș. Se amintește de călugări români care s-au nevoit împreună cu Grigorie Sinaitul precum și în mănăstirile de la sudul Dunării precum cele de la Paroria, Kalifarevo sau Muntele Athos. Cuvântul *isihast* a devenit în rostirea românească *sihastru* iar locul de liniștire, a fost numit sihastrie.

Cuviosul Nicodim de la Tismana a instituit rânduiala călugărească de chinovie, după tradiția Muntelui Athos. Starețul Vasile de la Poiana Mărului a fost primul dascăl, în Răsăritul ortodox, al rugăciunii minții. El și-a compus toate lucrările sale doar pentru a-și face cunoscută învățătura despre rugăciunea lui Iisus. Spunea că rugăciunea lui Iisus nu este numai pentru sihaștri ci și pentru întreaga obște a mănăstirilor. El a fost cel care a organizat viața duhovnicească din zona Buzăului, după principiile vieții isihaste. Cuviosul Paisie Velicicovski a încercat să întărească duhul rugăciunii inimii, îndemnând pe toți să o practice, și pe cei desăvârșiți și pe cei începători. El a rânduit ca toți ucenicii să practice rugăciunea lui Iisus. El afirma că rugăciunea inimii nu e numai pentru sihaștri, ci și pentru cei din mănăstiri. El are meritul de a fi introdus rugăciunea lui Iisus în viața de obște, înviorând prin aceasta spiritualitatea isihastă și viața de obște. El a rânduit pravila zilnică după tradiția Athosului. Starețul Gheorghe de la Cernica spunea că drumul arătat de Paisie nu este potrivit pentru sufletul românesc, de aceea el a pus accentul

⁵⁶ Protos. I. Bălan, *Convorbiri duhovnicești. Arhimandritul Teofil Părăian*, Vol. 2, Ediția a doua, Editura Episcopia Romanului și Hușilor, Roman, 1990, p. 678.

pe nevoințele vieții duhovnicești, atât pentru a-i ajuta pe monahi să ajungă la desăvârșire cât și pentru a-i face folositori obștii și chiar celor ce aveau nevoie de ajutor. Cuviosul Calinic de la Cernica a îndrumat obștea în spiritul tradiției rămase de la Starețul Gheorghe. Despre el duhovnicii Mănăstirii Cernica adevereau că încă din anii tinereții, primise darul neîncetatei rugăciuni a lui Iisus. El sfătuia pe ucenici să practice neîncetat tăcerea și rugăciunea lui Iisus.

În concluzie se poate spune că monahii români au practicat dintotdeauna rugăciunea isihastă, dar n-au asimilat niciodată isihasmul ca mod de viață, ei n-au separat niciodată rugăciunea de nevoie și muncă. În smerenia lor n-au căutat să se ridice la stări contemplative, stări la care erau îndemnați de starețul Paisie Velicovski. Chiar dacă unii au încercat să împlinească aceste îndemnuri, marea majoritate a monahilor s-a nevoit și după Paisie, precum s-a nevoit și înainte, punând accentul pe viață activă, adaptată puterilor lor.

DIALOGUL MUZICAL-LITURGIC ÎN CADRUL CULTULUI DIVIN

Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean

Abstract

The orthodox church music is a form of expression and expression of man's religious feeling toward God. This aspect, however, has an important liturgical dimension. The divine worship, itself, is based on church music or liturgical song. The church song is an element without which the divine worship cannot exist, an element indispensable to the forms of worship. Almost all church services are officiated with the help of church music.

Keywords

the orthodox church music, a form of expression, liturgical dimension, choir music.

Introducere

Muzica bisericească ortodoxă este o formă de exprimare și de arătare a sentimentului religios al omului față de Dumnezeu. Acest aspect, însă, are o importantă dimensiune liturgică. Cultul divin, însuși, este fundamentat pe muzica bisericească sau cântarea liturgică. Cântarea bisericească este un element fără de care cultul divin nu poate exista, un element indispensabil formelor de cult. Aproape toate slujbele Bisericii se oficiază cu ajutorul muzicii bisericești¹.

¹ Pr. Dr. Ioan-Eugen Buta, *Reglementări canonice privind cântarea liturgică în Biserica Ortodoxă Română*, Editura Andreiană, Sibiu, 2016, p. 5.

Fiecare persoană trăiește și exprimă diferite stări religioase. Acestea le poate exprima prin cântarea bisericească, fiind dătătoare de sensuri spirituale de o adâncă profunzime. Muzica bisericească, pe lângă aceste sensuri duhovnicești din sufletul omului, mai descoperă și adevărate trăiri artistice. De aceea, întâlnim o relație de întrepătrundere între religie și arta muzicală bisericească². Astfel, se dă naștere unei simbioze între textul dogmatic al cântării, între elementul haric și cel artistic duhovnicesc.

Omul, dintotdeauna, a fost aplecat spre sunet, spre cântare, a dorit să se hrănească din darurile zeiței Euterpe. Viața ne oferă zi de zi, nenumărate exemple, care ne arată că dragostea pentru muzică constituie o certitudine a spiritualității contemporane, din toate timpurile, mai mult necesitatea de a asimila marile valori sonore ale culturii umane³.

Din acest motiv, din timpuri străvechi, muzica și cântarea au constituit un mijloc practic de legătură cu lumea ce este mai presus de simțuri, graiul nemijlocit prin care s-au exprimat felurite stări sufletești, limba naturală și universală prin care omul a izbutit într-o măsură, să intre în legătură cu Dumnezeu⁴.

Este într-adevăr, un fenomen inefabil⁵, ca prin muzică, prin cântare să intri în legătură cu Dumnezeu. Prin cântare, omul își poate manifesta într-un mod complex, dragostea arzătoare față de Creatorul său. Marile genii muzicale erau „pătrunse de fiorul misiunii și slujirii”⁶. Pentru marii compozitori, muzica a fost „nu un scop în sine, ci mijloc de a evoca planul de dincolo de sensibil”⁷.

Muzica sau cântarea bisericească este în strânsă legătură cu Teologia, cu Cuvântul Întrupat. Frumusețea textelor dogmatice, liturgice este reliefată prin cântarea bisericească de strană sau corală, monodică sau armonică. Acest sistem complex se regăsește în cultul divin, în Biserică.

² Pr. Dr. Ioan-Eugen Buta, *Reglementări canonice...*, p. 5.

³ Iosif Sava, Petru Rusu, *Istoria muzicii universale în date*, Editura Muzicală, București, 1983, p. 5.

⁴ Vasile Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxă”, Cluj Napoca, XXXIX, 2, 1994, p. 65.

⁵ V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 65.

⁶ George Bălan, *Sinteze. Mică filosofie a muzicii*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 17.

⁷ G. Bălan, *Sinteze. Mică filosofie a muzicii*, p. 19.

Muzica bisericească – parte integrantă a cultului divin

Biserica nu a făcut niciodată abstracție de muzică, ca manifestare spirituală a credincioșilor. Clement Alexandrinul († 217) a fost primul care a atras atenția asupra influenței muzicii laice din perspectiva creștinismului. El a fost cel care a ajuns la concluzia că muzica laică, prin varietatea și forma ei specifică, nu poate fi compatibilă cu duhul creștinismului, confruntând esența morală a creștinismului cu caracterul muzicii laice greco-păgâne⁸. Însă tot Sfântul alexandrin, analizând stilul muzical bisericesc a precizat pentru prima dată rolul muzicii în viața Bisericii. Rolul muzicii în viața Bisericii este unul covârșitor; din forma artistică profană, laică, se transformă în credință transfigurată în doxologie⁹.

Aspectul teologic al muzicii bisericești îi dă acesteia puterea de a-l apropia pe om de Dumnezeu, ridicând sufletul acestuia până la contemplare¹⁰. Elementul artistic-liturgic implică sufletul într-o stare de emoție, de căutare de noi sensuri existențiale, de frământare, dar în același timp, într-o împlinire duhovnicească, în proximitatea veșniciei.

Coordonatele spirituale ale muzicii bisericești cu specific biblic și patristic au fost stabilite de-a lungul timpului de autorii Bibliei, mai apoi de Sfinții Părinți, pe diferite căi, prin intermediul revelației dumnezeiești, prin intermediul harului dumnezeiesc, iar după toate acestea, prin inspirația divină, de întreaga pleiadă de autori muzicali consacrați în domeniul muzical bisericesc.

Muzica bisericească este întemeiată pe Scriptură și Patristică. Însă înainte de a vedea argumentele pe care se fundamentează cântarea teologică, trebuie să vedem cum a luat naștere muzica bisericească ? Cântarea n-a lipsit din cultul nici unei religii, fiind o formă a cultului, a cultului extern al Bisericii. „Este o formă a rugăciunii, conturând stări ale simțirii religioase, care nu găsesc o respirație suficientă și destul de adecvată numai în cuvântul citat sau recitat”¹¹. S-a creat o simbioză, o intimitate doxologică între cântarea bisericească și sufletul religios. Părintele Petre Vintilescu spune că Biserica nu putea adora în cultul său „decât o muzică sau cântare apropiată, o cântare potrivită și corespunzătoare principiilor ei de credință și de morală”¹². Tot

⁸ V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 66.

⁹ V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 66.

¹⁰ Pr. Dr. Ioan-Eugen Buta, *Reglementări canonice...*, p. 6.

¹¹ Theodore Gerold, *Les Peres de l'Eglise et la musique*, Paris, 1931, p. 8, apud V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 67.

Părintele Vintilescu întărește această idee, bazându-se pe Sfânta Scriptură, zicând: „Biserica creștină apare în lume grăind măririle lui Dumnezeu și laudând pe Dumnezeu, ceea ce nu exclude sensul unei cântări religioase”¹³.

Evident că urmează o interogație firească: cum era această cântare? Cântarea iudaică de la templu era muzica primilor creștini; cântarea de la sinagogă. Muzica religioasă iudaică „formează elementul primordial, esențial și fundamental în originea cântării noastre bisericești”¹⁴, spune același Părinte Vintilescu.

Prima formă concretă de cântare era psalmodia, adică muzica sau cântarea psalmilor. Datorită lipsei documentelor nu se cunoaște structura și forma acestui tip de cântare. Ceea ce se cunoaște este faptul că citirea psalmilor se făcea recitativ¹⁵ având un ambitus destul de restrâns.

În psalmodie cântărețul sau solistul avea rolul principal. Era un om cu pregătire, conducând melodia, iar poporul se unea doar prin răspunsuri scurte cum ar fi: Amin sau Aliluia. Această cântare a primit denumirea mai târziu de „responsorică sau responsorială”¹⁶.

Cu timpul cântarea bisericească s-a dezvoltat tot mai mult, atingând chiar culmi de măiestrie și artă, apogeul avându-l în epoca Imperiului Bizantin.

„Bizanțul și-a spus cuvântul și și-a pus amprenta asupra evoluției muzicii bisericești. Începând chiar de la Sfântul Efrem Sirul, apoi Roman Melodul, Cosma Melodul, Sfântul Ioan Damaschin, muzica bizantină, muzica bisericească va deveni de sine stătătoare și va impresiona, va modela caractere, va impulsiona chiar încreștinarea unor popoare”¹⁷.

¹² Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, Editura Pace, București, 1937, pp. 183-184.

¹³ Pr. P. Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, p. 184.

¹⁴ Pr. P. Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, p. 185.

¹⁵ V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 67.

¹⁶ Pr. P. Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, p. 192.

¹⁷ V. Stanciu, *Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică*, p. 68.

Parteneriat muzical-liturgic: altar, strună, cafas

Spațiul liturgic, cadrul liturgic în care se desfășoară cultul divin este Biserica. În Biserica Ortodoxă sunt două altare. Nu ne referim, desigur, la altarele de slujbă din Biserica Catolică, ci facem referire la două altare care sunt complementare în cadrul cultului divin. Primul este, bineînțeles Sfântul Altar al Teologiei, al aducerii jertfei, iar al doilea este altarul muzicii bisericești, care începe din strana bisericii și se prelungește în cafas, locul ocupat de cor și dirijor.

Deci, vorbim despre o anumită „armonizare” între altar și cafas. Termenul de „armonizare” nu l-am utilizat din punct de vedere muzical, al armoniei unei partituri, ci pur și simplu în sens de corelație al dialogului liturgic: preot și cor.

Pentru a aprofunda acest aspect, este absolut necesar să vedem care sunt partenerii dialogului liturgic, care este rolul fiecăruia în acest dialog și bineînțeles care sunt raporturile dintre ei. Așadar, persoana cea mai importantă, cea „dătătoare de ton” în dialogul liturgic este preotul. El este cel care face ca slujba, serviciul religios pe care-l săvârșește, să prindă rădăcini și să rodească în sufletele credincioșilor, participanți la actele de cult. Desigur, slujbele Bisericii prin însăși structura lor au o frumusețe aparte, însă aceasta este dublată de calitățile vocale ale preotului, de eleganța slujirii lui la Sfântul Altar, de interiorizarea și trăirea preotului, asemenea unui actor, care se transpune în rolul personajului pe care-l joacă.

Slujbele Bisericii, mai cu seamă Sfânta Liturghie nu sunt niște acte teatrale, aici referindu-ne la sensul peiorativ al expresiei, ci sunt realități liturgice, care se petrec în viețile credincioșilor și au ca scop mântuirea acestora.

Hristos este prezent în mod real în slujbele bisericești și nu vine ca un Hristos-Personaj, care ar simboliza ceva. Hristos nu simbolizează, El este. Fiecare act liturgic pe care-l săvârșește preotul are o trimitere reală, nu simbolizează anumite aspecte din viața Mântuitorului Hristos, ci efectiv acestea sunt reale. În Biserica Ortodoxă nu vorbim de simboluri liturgice, ci de realități liturgice. De pildă, la Vohodul mic al Sfintei Liturghii, preotul nu-l simbolizează pe Hristos, ieșind la propovăduire. Și exemplele pot continua. Toate aceste realități liturgice sunt trăite, asumate și experiate de preot. Calitățile vocale, muzicale ale preotului, duc la asumarea acestor realități și din partea credincioșilor.

În orice tip de muzică vocală, întâlnim două elemente constitutive, care stau la baza acestora: textul și melodia. Rolul cel mai mare în muzica vocală îl are textul. Niciodată nu avem voie să scoatem în evidență mai mult melodia, în dauna textului, oricât de valoroasă și de frumoasă ar fi ea. O melodie devine frumoasă atunci când textul îi dă viață. Este foarte important să înțelegem că textul poate fi înțeles foarte ușor pe o melodie frumoasă și bine executată, însă candoarea melodiei nu trebuie să umbrească mărturisirea textului. Pentru ca acest aspect să fie respectat este absolut necesară implicarea totală a preotului. El trebuie să stăpânească foarte bine recitativul liturgic, să înțeleagă muzica bisericească de factură monodică și să o iubească pe cea armonică. Dacă aceste trei aspecte sunt împlinite de preot cu toată ființa lui, atunci putem afirma că o parte a dialogului liturgic răspunde întru totul așteptărilor credincioșilor.

Revenind la stilul recitativ pe care preotul are datoria să-l cunoască, ne oprim la izvoarele acestuia. În dorința preotului de a cunoaște muzica bisericească, și deci, a recitativului liturgic, o condiție absolut necesară este consultarea dicționarului¹⁸.

Psalmodierea reprezintă unul din izvoarele stilului recitativ. Ea reprezintă interpretarea unui psalm într-o manieră monotonă, omofon, pe un singur ton (recto-tono), după cum aflăm din „Dicționarul de termeni muzicali”¹⁹.

O altă sursă a recitativului liturgic este cântecul popular. Acesta face referire la zonele și influențele folclorice, mai cu seamă dacă avem în vedere caracteristicile fonetice ale limbii în care se cântă²⁰. Sursa cea mai apropiată cronologic și stilistic de recitativul liturgic este cântarea ecfonetică²¹.

Marele bizantinolog I.D. Petrescu în lucrarea sa „L'Office de Noël” aduce o lămurire suplimentară, întărind acest aspect: „declamația textelor liturgice nu era lăsată la discreția comunității creștine, ci era supusă unor reguli preluate din arta retorică cultică”²². Însuși termenul „ecfonetic”, etimologic înseamnă „ridicarea vocii.

¹⁸ Prof. Eugen-Dan Drăgoi, *Recitarea liturgică între tradiție și inovație*, Editura Episcopia Dunării de Jos, Galați, 2001, p. 9.

¹⁹ Zeno Vancea, *Dicționar de termeni muzicali*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 396.

²⁰ Prof. Eugen-Dan Drăgoi, *Recitarea liturgică între tradiție și inovație*, p. 9.

²¹ V. Giuleanu, *Melodica bizantină*, p. 123.

²² I.D. Petrescu, *L'Office de Noël*, Librairie Orientaliste Paul Genthner, Paris, 1932, p. 36.

Preotul, prin recitativul liturgic are datoria de a evidenția Persoana către care-și îndreaptă rugăciunea, sau starea de pace în care se află în timpul rugăciunii sau însuși îndemnul la rugăciune²³.

Bizantinologul Victor Giuleanu ne arată că sunt două maniere de cânt²⁴ ale recitativului:

Recitativul recto-tono pe un singur ton, maniera cea mai simplă, dar și cea mai strictă, care ajută interpretul în execuție fără a-i crea dificultăți.

Recitativul cvasi-cantando în care întâlnim mici desene melodice, generând un recitativ combinat (recitativ plus anumite inflexiuni melodice).

Analizând prima variantă am putea spune este cel mai ușor de realizat, deoarece recitatorul nu ar întâlni obstacole de ordin intonațional și mai cu seamă stilistice. Însă nu este chiar atât de ușor. Recitatorul, în cazul nostru preotul sau de multe ori cântărețul prin diferitele citiri, trebuie să stabilească de la început pe ce sunet va recita textul liturgic. Recomandarea noastră pentru a se obține o unitate între altar și strană, este aceea de a recita pe sunetul fundamental²⁵. Fundamentală este privită funcțional, adică în funcție de ea, recitarea poate fi executată la o octavă perfectă mai sus sau mai jos față de sunetul incipient, de reper.

Cât privește varianta a doua, recitativul cvasi-cantando ocupă un loc aparte în cadrul acestui stil, datorită îmbinării dintre stilul pur și inflexiunile melodice. Delimitarea recitativului propriu-zis de inflexiunile melodice se realizează pur și simplu prin mutarea pe alte sunete în timpul execuției muzicale, adică o evoluție muzicală atât ascendentă cât și descendentă²⁶ a discursului melodic, care s-ar finaliza cu o melismă, o formulă „cadențială”.

În această variantă de recitativ sunt acceptate următoarele denumiri de expresii funcționale ale sunetelor: tonica-treapta I, fundamentală, cvinta perfectă-treapta a V a dominantă, octava perfectă-treapta I dublată și cu unele excepții cvarta perfectă treapta a IV-a subdominantă, însă având caracter de notă de pasaj spre dominantă. Secunda poate fi evidențiată printr-o accentuare mai prolifică în varianta recitativului recto-tono.

²³ Prof. Eugen-Dan Drăgoi, *Recitarea liturgică între tradiție și inovație*, p. 12.

²⁴ V. Giuleanu, *Melodica bizantină*, p. 110.

²⁵ *Sunet fundamental* înseamnă primul sunet pe o scară muzicală, cel de bază.

²⁶ *Evoluție descendentă*, această expresie la prima vedere este o antinomie, în gramatica limbii române o denumim involuție, însă în muzică, dar și-n alte științe, este permisă, arătând fenomenul creativ al interpretării.

Intervalul de terță, deși este folosit uneori în recitativ, nu îl recomandăm deoarece alături de sextă se înscriu în lumea muzicală armonică. Terța și sexta (mediantele superioare și inferioare) nu pot reproduce niciodată „duhovnicescul” recitativului liturgic. Iar treapta a VII-a, care se numește „sensibilă”, însuși termenul o definește, spunând că nu poate fi una de sine stătătoare, ci din punct de vedere muzical spunem că „sensibila se rezolvă” în octava fundamentalei. Putem face aici o analogie cu Teologia. Treapta a VII-a „sensibilă” reprezintă ziua a VII-a, când Dumnezeu s-a odihnit, după creație. Spuneam că treapta a VII-a din punct de vedere muzical „se rezolvă” în treapta a VIII-a (în octava fundamentalei). Și în Teologie ziua a VII-a, cea a odihnei „se deschide” în perspectiva zilei a VIII-a, spre veșnicie, spre Împărăția lui Dumnezeu.

Am arătat, deci, cine este principala persoană în parteneriatul liturgic și care este rolul acestuia în dialogul liturgico-muzical. În cele ce urmează încercăm să arătăm cine este respondentul actului de cult, partenerul preotului în dialogul liturgic și care este rolul acestuia. Evident, aici vorbim de cântăreț, de cântarea de strană, care se prelungește în cafas, la cor și dirijor. Pentru aceasta vom vorbi pe de-o parte despre rolul cântărețului bisericesc în dialogul cultic, iar pe de altă parte, despre rolul dirijorului și al coriștilor ca parteneri ai slujitorilor Altarului.

Cântărețul bisericesc, în unele zone cantorul, în altele dascălul, este principalul colaborator al preotului în săvârșirea actelor de cult. El este partenerul preotului în dialogul liturgic.

În ce privește pregătirea acestora am putea spune că sunt două categorii de cântăreți bisericești:

Cântăreți bisericești cu școală

Cântăreți bisericești fără școală

Analizând prima categorie a cântăreților de strană cu școală, putem afirma că aceștia sunt persoanele care în primul rând au dragoste față de Biserică și față de muzica bisericească. Rolul cântăreților în Biserică este unul foarte important însumând duble valențe. În primul rând, cântărețul este cel care dă răspunsurile liturgice la fiecare slujbă oficiată de preot. Nu se poate face slujbă fără cântăreț, oricât de bun ar fi preotul din punct de vedere muzical; mai mult săvârșirea unei slujbe înseamnă comuniune, înseamnă părtășie, mărturisire. De aceea, Hristos este mărturisit sub chipul dialogului liturgic. În al doilea rând, cântărețul prin cântarea sa, prin muzicalitatea sa, are rolul de a crea ambientul necesar pentru rugăciune. Biserica este locul

unde credincioșii se întâlnesc cu Dumnezeu, în rugăciune. Cântărețul bisericesc este, fie îndrumător și conducător pentru credincioșii prezenți la slujbe antrenându-i în cântarea „în comun”, omofonă, fie creatorul unui climat muzical propice pentru creștinii care aleg altă formă de relație cu Dumnezeu, de pildă rugăciunile personale.

O cântare nepotrivită, stridentă l-ar tulbura pe credincios, l-ar scoate din starea de pace și liniște sufletească pe care i-o oferă Biserica. Cântarea bisericească are rolul de a-i delimita pe credincioși de grijile lumești, cotidiene: „Toată grija cea lumească, să o lepădăm”²⁷, spunem în cântarea Heruvicului la Sfânta Liturghie. Deci, o cântare slab pregătită și interpretată le-ar irita și afecta credincioșilor capacitatea de concentrare în timpul slujbelor. Cântăreții cu școală se formează în seminariile teologice, în facultățile de teologie, în școlile de cântăreți bisericești. În ce privește ultima categorie, sunt tot mai puține școli de cântăreți bisericești, din diferite motive. Școlile acestea erau și sunt asimilate școlilor profesionale, însă datorită vremurilor secularizate în care trăim a dispărut interesul din partea oamenilor în a mai urma astfel de școli. Trebuie amintit faptul că sunt câteva eparhii în care sunt școli de cântăreți bisericești care funcționează cu sprijinul Bisericii. Și atunci au rămas seminariile și facultățile de teologie unde se formează tinerii ca specialiști, inclusiv în cântarea bisericească. Aici, rolul preotului este unul foarte important în a-și căuta, selecționa și îndruma tinerii din parohia sa spre școlile teologice. De exemplu, un tânăr care urmează cursurile unui seminar teologic, apoi studiază într-o facultate de teologie, continuând și cu un masterat în teologie, poate fi util la strana bisericii cel puțin 10 ani. În această perioadă el acumulează cântarea bisericească și toate cunoștințele de tipic, liturgice și învățătură de credință în școlile de teologie, iar mai apoi în strana parohială le pune în practică, le experiază, le asumă și trăindu-le, le mărturisește tuturor credincioșilor prezenți la săvârșirea actelor de cult.

Cea de-a doua categorie, a cântăreților bisericești fără școală de cântare bisericească nu este mai puțin importantă față de prima în ce privește frumusețea cântării bisericești. Sunt cântăreți care activează în strana bisericii și deși nu au o pregătire ordonată, care se face în școlile de teologie, au, însă, dragostea de cântare liturgică atât de imprimată în ființa lor, încât reușesc să creeze acel ambient sonor în biserică, pentru a evidenția frumusețea actelor de cult. Totuși și acești cântăreți, pe care noi îi numim

²⁷ Textul parțial al Heruvicului în *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 149.

„fără școală” au școala lor. Aceasta este strana. În strană au învățat să cânte prin metoda imitației, a ascultării pe cei cu mai multă experiență. Au învățat cântarea prin viu grai. Tot în strană au deprins cunoștințele de rânduială bisericească și liturgică (tipic). Acestea, deși se învață la ore de curs, totuși în strana Bisericii se consolidează, cu cărțile de cult în față.

În dialogul muzical dintre preot și cântăreț trebuie lămurit un aspect deosebit de important în ceea ce privește tonurile alternative care se folosesc (strană-altar). În această situație, întotdeauna slujba este începută de preot care intră într-o anumită tonalitate; recomandat este să fie una din registrul mediu al timbrului său vocal și al ambitusului său. Rolul cântărețului este acela de a cânta tocmai în acea scenă muzicală deschisă de preot. Tonul acelei scări muzicale devine nota fundamentală pentru acea cântare. Dacă se întâmplă a nu fi potrivit acel ton, pentru cantor, atunci acesta poate schimba tonul însă nu aleatoriu, ci ori cântând octava perfectă a fundamentalei, ori cvinta perfectă a acesteia, pentru a rămâne în cadrul sonor incipient, creat de preot. După aceea, dacă s-a schimbat tonul de la strană, datoria preotului este de a urma tonul stranei, și nu a reveni la cel inițial. S-ar crea o mare „dezordine” muzicală în dialogul liturgic, încât frumusețea textelor liturgice ar fi umbrită de „zgometul dialogic”. Mai mult, s-ar atenta la pacea duhovnicească a credincioșilor care vin la biserică pentru a se mângâia cu armonia cântărilor bisericești, nicidecum pentru a fi tulburați de „dizarmonia” ce ar putea fi creată.

Rolul, atât primei categorii cât și celei de-a doua este unul foarte important și definitoriu în ceea ce privește relația cu săvârșitorul slujbelor bisericești care este preotul, cât și cu credincioșii care se împărtășesc de darurile duhovnicești pe care le oferă Biserica dreptmăritoare prin cântare.

Cântarea corală, spuneam, este prelungirea cântării de strană în cafasul bisericii. Corul împreună cu dirijorul preia această cântare de strană cu frumusețea ei, dezvoltând o armonie, umplând spațiul liturgic cu bijuteriile armonice, care îi fac pe credincioși să intre într-o relație de rugăciune cu Dumnezeu și pe care să nu o mai părăsească. Pentru a se întâmpla toate acestea, intervine rolul dirijorului de cor bisericesc. Dirijorul de cor bisericesc trebuie să dețină, pe lângă exigențele metodologice și vocaționale deprinse în școală și câteva calități duhovnicești. Calitățile duhovnicești ale dirijorului de cor se descoperă chiar în timpul creației muzicale în timpul Sfintei Liturghii. Acestea devin modele pentru coriști. Primul exemplu pentru coriști,

atât muzical cât și duhovnicesc este dirijorul, cu atât mai mult dacă dirijorul este și preot.

Sfânta Liturghie nu este un simplu concert coral. Am putea spune că este un concert dumnezeiesc. Ascultătorul este Însuși Hristos. Dirijorul corului are datoria de a-i integra pe toți în acest „concert dumnezeiesc”, preot și credincioși. Acest concert al Sfintei Liturghii este întreținut de rugăciunile pline de teologie și de mireasmă duhovnicească, rostite de preot între cântări sau chiar în timpul acestora.

Dirijorul are sarcina de a transpune aceste rugăciuni și teologia lor în armoniile corale, care au în comun același țel: mărturisirea și împărtășirea de Hristos. Sunt multe puncte culminante în Sfânta Liturghie, care trebuie să se oglindească în cântarea corală din cafas. Toate aceste culmi liturgice sunt reprezentate într-o partitură corală, de către compozitori prin semnele de nuanță, de dinamică și agogică. Dirijorul are rolul de a respecta și de a le pune în valoare.

După rațiunea umană, toate aceste culminații din Sfânta Liturghie, s-ar exprima din punct de vedere muzical prin nuanțe mari de „forte” spre „fortissimo”; însăși geografia și harta grafică a culmilor ne-ar îndreptăți să credem acest fapt. Însă în Liturghie vine Hristos și „răstoarnă” judecata lumească, rațiunea omului în însuși punctul culminant al ei, la Prefacerea Darurilor în Trupul și Sângele Mântuitorului Hristos ne arată aici că vârfurile și piscurile rațiunii omului prin metanie devin elemente chenotice în timpul cântării: „Pe Tine Te laudăm...” Aici dirijorul la rândul-i, răstoarnă realul muzical natural din „forte-fortissimo” într-un „piano-pianissimo” al prezenței harice și reale a lui Hristos în Potir.

Din punct de vedere al echilibrului sonor și al armoniei dialogului liturgic e necesară o lămurire. Dacă în relația dialogică muzicală cu cântărețul preotul este cel ce conduce cântarea și dă tonul, în relația cu corul, lucrurile se schimbă. Fiecare partitură corală are la bază un fundament, o tonalitate de la care se pleacă. Evident că aceasta trebuie respectată de dirijor. Deci, în această situație, corul este cel care dă tonul în dialogul liturgic-muzical cu preotul. Practic, dialogul liturgic începe la orice slujbă în care avem cor, cu primul „Amin!” cântat de formația corală. Preotul are obligația să preia tonalitatea corului pentru a continua dialogul. Altfel s-ar crea cea „dizarmenie” de care am amintit anterior. Dacă nu s-ar respecta acest principiu, corul

schimbând tonalitatea după preot, am fi părtași la „răsturnarea și dărâmarea” formației corale, cel puțin ale vocilor externe (Sopran și Bass în cazul corului mixt; Tenor 1 și Bass în cazul corului bărbătesc).

Concluzii

Așadar, am arătat care sunt partenerii dialogului liturgic-muzical în timpul săvârșirii actelor de cult, altarul reprezentat de preot pe de-o parte și strana, respectiv cafasul, reprezentate de cântărețul bisericesc, respectiv de dirijor.

Strânsa colaborare între acești parteneri liturgici duc la o bună rânduială în biserică, în timpul slujbelor, transmițând în rândul credincioșilor realitatea prezenței lui Hristos în Potir.

Cântarea bisericească are rolul și de a-l transfigura pe om, el se interiorizează, se împlinește prin muzica bisericească. Întreg cultul Bisericii Ortodoxe, toate imnele de cult își au finalitatea și își ating apogeul în Sfânta Liturghie, evidențiindu-se foarte clar, legătura dintre cuvântul de laudă (doxologia) și cuvântul de mulțumire (euharistia). Deci, aspectul teologic-dogmatic al Bisericii se înțelege în parte din rugăciunile, cântările și imnele ce alcătuiesc slujbele Bisericii.

UN OM DE ȘTIINȚĂ DIN SATUL ROMÂNESC DE ALTĂ DATĂ GAVRIL TODICA (1877 – 1946)

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa

Abstract

The Romanian intellectual, who learned, along with the other 12 brothers, to love both the exact and astronomical sciences, which he passionate about his father, as well as the creations of the soul of the Romanian nation: fairy tales and folk songs, presented by his mother, would be formed. , initially, in various cultural centers in Transylvania, with the help of his uncle Gavril Tripon. Thus reaching the crystallization of his own national consciousness he would have to enroll in the Faculty of Chemistry in Bucharest. The desire to know as much as possible the cultural and literary creations of the nation, to which he belonged, caused the young student to attend the courses held, at the same University in Bucharest, by Titu Maiorescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu and others in the followed at the Faculty of Industrial Chemistry in Leipzig.

The advertising activity started, from the time of his study in Bucharest, when to maintain himself, he made agricultural chemistry studies, appeared in the publication of the Central Agricultural Society there, „Agrarul”, was continued in the capital of Hungary, but later, after what was established in Geoagiu (Hunedoara county), as an accountant of “Geogeană” Bank.

The wide popularity and appreciation, as well as the variety of problems addressed, in publications written by the scholar from the village world and who preferred to live in its authentic atmosphere, justify us to conclude that although they had scientific content, they played an important role in achieving national emancipation of Romanians.

Keywords

Publications, intellectual, national consciousness, science, literature, emancipation, unity, rural, soul, nation

Provenit dintr-o familie de țărani români, din Iclodul Mare, a învățat, alături de ceilalți 12 frați, să îndrăgească atât științele exacte și astronomice, care îl pasionau pe tatăl său, cât și creațiile sufletului nației românești: basmele și cântecele populare, care prezentate de mama sa, i-au fascinat copilăria. Cursurile școlii secundare, pe care le-a urmat, în diferite centre culturale din Transilvania, cu ajutorul unchiului său Gavril Tripon, au contribuit la cristalizarea conștiinței naționale a viitorului cărturar și l-au determinat să se înscrie la Facultatea de Chimie din București. Dorința de a cunoaște cât mai bine creațiile culturale și literare ale națiunii, căreia îi aparținea ființial, a făcut ca tânărul student să frecven-teze și cursurile susținute, în cadrul aceleiași Universități din București, de Titu Maiorescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu și alții. Din capitala României, G. Todică a plecat ca student la Facultatea de Chimie industrială din Leipzig, unde s-a remarcat ca un foarte bun chimist. Capacitățile intelectuale și te-meinicele cunoștințe asimilate au făcut să fie recomandat unei societăți ger-mane de produse chimice, care își avea sediul la Bombay. Cu toate acestea, G. Todică se întoarce în Transilvania, convins de binefacerile pe care le-ar fi avut asupra întregului popor punerea în aplicare a planului său, de a în-te-meia o întreprindere industrială cu capital și mână de lucru românească. Pentru a asimila noi cunoștințe, absolut necesare punerii în practică a aces-teia, se va înscrie la Facultatea de Științe economice - secția contabilitate a Universității din Budapesta, unde a cunoscut și a legat prietenii cu o serie de intelectuali ardeleni.¹

Activitatea publicistică începută, încă din timpul studenției sale la Bucu-rești, când pentru a se întreține, alcătuia studii de chimie agricolă, apărute

¹ Ioan I. Șerban, Corina Oargă, *Gavril Todică (1877-1946). Un răspânditor al științei și cul-turii românești din Transilvania*, în „Apulum”, nr. XV, 1977, pp. 518-520.

în publicația Societății Agricole Centrale de acolo, „Agrarul”, a fost continuată în capitala Ungariei, dar și mai târziu, după ce s-a stabilit în Geoagiu (județul Hunedoara), ca și contabil al Băncii „Geogeană”. Condițiile vremii nu au permis materializarea planului său, ceea ce l-a determinat să se axeze pe activitatea de răspândire a descoperirilor științifice între fiii poporului său. Conștient de binefacerile aduse de știință în procesul emancipării economice, sociale și naționale a românilor, Gavril Todică a fost mereu preocupat de studiile astronomice, pentru realizarea cărora a construit propriul observator astronomic în podul casei din Geoagiu. Nu a ignorat nici alte domenii pentru care se pregătise: fizica, chimia sau matematica, colaborând cu o serie de cercetători din România, între care: Grigore Tocilescu, Nicolae Densușianu, Iuliu Moisil, Gheorghe Țițeica, Victor Anestin. Rezultatele, obținute în urma cercetărilor sale, le publica în ziarele și revistele apărute în Transilvania, cât și în cele din vechea Românie, dezvoltând o însemnată activitate publicistică, facilitată între altele și de alegerea sa ca membru corespondent al secțiunii științifice a Astreii.²

Numărându-se între frunzașii vieții românești din Orăștie, avea să colaboreze în mod regulat cu articole de popularizare a științei și la redactarea publicațiilor periodice editate acolo. Mai mult, profitând de existența tipografiilor din localitate a publicat, o serie de reviste cu profil științific: „Palavre” (1906); „Studii științifice” (1910-1911); „Hades” (1912) „Paradoxe” (1914-1916); „Convorbiri științifice” (1917-1923). Apărute din dorința de a contribui la educarea poporului și la ridicarea acestuia din starea de neștiință în care se afla, publicațiile enumerate se adăugau celorlalte câteva lucrări în volum, tipărite la Sibiu și Arad. Izvorâte din conștiința apostolatului său, toate militau pentru aplicarea descoperirilor științifice în vederea realizării progresului vieții întregii omeniri.

Prima dintre revistele, care prezenta aplicațiile practice ale unor descoperiri de natură științifică asupra vieții, a fost cea intitulată:

1. Palavre (1906)

Singurul număr găsit, păstrat numai în Biblioteca județeană a Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, a fost editat în anul 1906, fiind tipărit la „Tipografia Nouă” din Orăștie. Existența doar a acestui număr nu a permis

² Ioan I. Șerban, Corina Oargă, *Gavril Todică (1877-1946). Un răspânditor al științei și culturii românești din Transilvania*, pp. 3-10, pp. 521-522.

însă stabilirea unei periodicități, fiind amintit doar în trecere de studiile de specialitate sau chiar ignorat.

Având forma unei mici broșuri, este împărțit în șapte capitole, redactate în totalitate de Gavril Todică. Primul capitol, intitulat *Indiscret*, prezenta diferite modalități de întreținere a frumuseții femeii: cosmeticele, între care sunt menționate „apa de Geneva” și binefacerile ei, efectul laptelui de măgăriță asupra întreținerii pielii, efectul masajului electric asupra ridurilor, a atropinei la menținerea frumuseții ochilor precum și mijloacele necesare menținerii siluetei.³ Cel de al doilea capitol, intitulat *Poetizarea trupului*, avea subtitlul: *Digresiuni sentimentale prin atmosfera iubirii: ochii, părul, vorba, dansul*. Așa cum însuși autorul o menționa „Se presară intermezuri lirice pe încheieturi socotite”, prezentând constatările făcute asupra diferitelor părți ale trupului, alături de scurte creații poetice, menite să scoată în evidență ideea subliniată.⁴

Punctul de vedere al eruditului cărturar, bazat pe cercetările științei asupra „gătelilor” era publicat sub titlul *Pagini îmbâcsite de erudiție* și constituia cel de al treilea capitol al lucrării.⁵ Acestuia îi urmau concluziile fixate de Bogdan Petriceicu Hasdeu, Nestroy - umoristul vienezilor, Shakspeare și Molière, considerați „cunoscătorii femeilor” asupra complexității acestora, care au fost menite a însoți viața omului și sunt grupate în capitolul patru.⁶

Cel de al cincilea capitol intitulat *Browning*, cuprindea câteva referiri la opera poezilor englezi cu același nume.⁷ Era urmat de punctele de vedere ale redactorului asupra menirii poezilor și meseriașilor sau a importanței numismaticii și arheologiei. Atenția se îndrepta și asupra existenței unor alimente contrafăcute din punct de vedere chimic și comercial, catalogate a fi adevărate falsuri. Toate erau expuse în capitolul numit *In tyrannos*.⁸

Ultima parte a revistei, având titlul *Prorocia vremii și calendarele*, vorbea despre incertitudinea cercetărilor care lucrau la prognoza vremii și la întocmirea calendarelor. Pornind de la schimbările neașteptate, care pot interveni în acest domeniu, era prezentată constatarea că e mai ușor să pătrunzi în mintea femeii decât să prevezi schimbarea vremii. Această in-

³ G. Todică, „Palavre”, Orăștie, 1906, pp. 3-10.

⁴ G. Todică, „Palavre”, pp. 11-32.

⁵ G. Todică, „Palavre”, p. 33.

⁶ G. Todică, „Palavre”, p. 45.

⁷ G. Todică, „Palavre”, pp. 46-48.

⁸ G. Todică, „Palavre”, pp. 49-57.

certitudine a determinat pe toți cercetătorii din domeniul respectiv să vorbească despre timpul probabil, lucru care până astăzi este neschimbat. În același timp erau prezentate și străvechile metode ale țăranilor de a cunoaște vremea, în funcție de semnele date de natura înconjurătoare.⁹

Parcurgând paginile revistei, se poate înțelege din ce cauză aceasta a fost încadrată în categoria publicațiilor cu profil științific. Prezentarea efectelor descoperirilor diferitelor ramuri ale cercetării asupra omului și a naturii, sub această formă informațională - menită a stârni curiozitatea cititorului - justifică într-un fel și titlul ales de redactor pentru publicația sa. „Palavre” este, prin urmare, o lucrare care contribuia într-un mod aparte la emanciparea culturală a românilor, care ajungeau să o citească.

2. Studii științifice (1910-1912)

Redactată aproape în întregime de Gavril Todică, revista se publica trimestrial, având câte patru fascicule pe an, fiind tipărită în „Tipografia Nouă” din Orăștie. Apariția ei a fost

determinată atât de lipsa unei alte reviste de specialitate cât și de conștiința că „adevărata cultură a unui popor, nu se poate înfiripa numai cu literatură frumoasă, fără temeiul solid al științelor exacte”.¹⁰ Primul capitol al publicației prezenta binefacerile aduse în viața omului de descoperirile științifice. Între acestea se numărau „transportul peste mări și țări..., avântul cel uriaș al industriilor, combaterea boalelor epidemice, cunoașterea falsificării alimentelor, cultivarea rațională a solului”.¹¹ Continuând a prezenta foloasele științei, redactorul preciza: „Științele micșorează durerea sau curmă boalele. Ele măresc fertilitatea pământului, smulg trăsnetele din nori, luminează noaptea cu lampe feerice, întind până spre depărtări imense vederea omenească, ne fac să pătrundem adâncurile oceanelor...”.¹²

Deplina concordanță, care exista între religie și știință, era subliniată în același articol

„Știința adevărată și religia adevărată sunt surori gemene, unite, a căror despărțire ar provoca imediat moartea amândurora. Cu cât e mai religioasă știința, cu atât promovează mai

⁹ G. Todică, „Palavre”, p. 58.

¹⁰ „Să ne cunoaștem”, în „Studii științifice”, fasc. I, Orăștie, 1910, p. 27.

¹¹ „Ne trebuie cultură”, în „Studii științifice”, fasc. I, Orăștie, 1910, p. 6.

¹² „Ne trebuie cultură”, în „Studii științifice”, fasc. I, Orăștie, 1910, p. 12.

bine. Și tot astfel religia. Cu atât crește mai bine, cu cât își întărește baza mai solid și mai adânc în știință... Nu științele sunt nereligioase, ci lipsa de cultură științifică dă naștere ireligiozității. Acela e nereligios care se retrage îndărătnic de la studierea universului”¹³

Dimpotrivă cei care ignoră știința sunt nereligioși, în timp ce cercetătorii „sunt mai aproape de divinitate, ale cărei șoapte tainice, le aud din toate despărțările, din toate colțurile naturei.” Prin urmare, ținând cont de importanța științelor în viața materială și morală a omului, îndemna „să le acordăm atenție, să le îmbrățișăm cu toată căldura...”¹⁴

Aceste citate alături de semnalul de alarmă pe care Gavril Todiciă îl trăgea la încetarea apariției revistei „Transilvania”, atenționând asupra necesității de a nu fi uitată partea științifică, care trebuia dată acestei culturi, fără de care intelectualii, la rândul lor, nu aveau cum să-i lumineze pe țărani,¹⁵ ne conving și astăzi asupra modului în care cercetările științei pot fi folosite în vederea realizării progresului și a bunăstării. Această convingere a fost, așa cum se poate constata, prin parcurgerea lucrărilor sale, aceea care l-a însuflețit să lupte cu toată forța pentru înzestrarea acestuia cu un minim de cunoștințe necesare.

Lipsa de cunoștințe a omului nu doar că nu-l ajută, dar îi pot face și rău, lucru care era subliniat în articolul *Arme otrăvite*.¹⁶ Luând ca punct de plecare modul, în care erau tratate definitiv anumite boli, articolul își propunea să arate „că până și substanțele cele mai nevinovate pot deveni otrăvitoare în anumite împrejurări”, la fel cum „otrăvuri de putere temută pot deveni inofensive, dacă ajung în condiții neprielnice dezvoltării lor”. Sarea, alcoolul, nicotina, opiul, veninul viperelor, substanțe comune, care pot avea efecte benefice, medicale, omul neînvățat le poate folosi pentru a-și face rău.

Prin urmare educarea poporului, era un imperativ al momentului, iar Gavril Todiciă a insistat în mod repetat pentru dezvoltarea învățământului românesc, în special a celui economic. Necesitatea susținerii școlii și a Bisericii, care la rândul ei susținea școala, era o problemă mereu prezentă în paginile „Studiilor științifice”. În vederea susținerii cu succes a instituțiilor școlare,

¹³ „Ne trebuie cultură”, în „Studii științifice”, fasc. I, Orăștie, 1910, pp. 10-11.

¹⁴ „Ne trebuie cultură”, în „Studii științifice”, fasc. I, Orăștie, 1910, p. 12.

¹⁵ „Cum lucrează alții și cum lucrăm noi”, în „Studii științifice”, fasc. I, 1910.

¹⁶ „Studii științifice”, fasc. II, 1910.

redactorul revistei vorbea chiar despre controlul care trebuia aplicat celor ce beneficiau de burse pentru ca, la rândul lor, după încheierea studiilor să sprijine aceste instituții. Tinerii „cu dor de muncă productivă” trebuiau sprijiniți și trimiși la școli, chiar în străinătate, căci

„numai prin bunăstarea noastră economică - basa indispensabilă a întregii culturi - așezămintele noastre culturale vor fi și ele tari. Altminteri, vai de ele, cât timp sunt avisate la mila întâmplătoare, neavând rădăcini sănătoase, organice în mediul care le dă naștere”.¹⁷

În astfel de condiții fasciculele apărute în al II-lea an al existenței publicației au fost orientate spre scrieri de interes economic și chiar financiar. Autorul preciza, încă din *Prefață*,

rostul educativ, urmărit de aceste publicații, prin care dorea să se facă perceptibile lucruri puține, dar care să servească vieții de zi cu zi a omului. Scopul era precizat clar de autorul însuși, care preciza că: „plecând din considerații practice, scriu tot pentru viața practică”.¹⁸

„Împrejurările grele, în care ne ducem traiul, ne avisează din ce în ce mai mult la oțelirea forțelor proprii, la considerarea trebuințelor reale și practice ale vieții”,¹⁹ iată, afirmația care ne dezvăluie cauza ce a stat la baza formării concepției sale economice. Aceasta corespundea cu modul de gândire al intelectualității ardelenene de atunci. „E timpul să ne ridicăm prin noi înșine”, concluziona acesta la sfârșitul articolului intitulat *Tributari străinilor*.²⁰ Această concepție o găsim și în alte articole de natură economică. Pentru a face posibilă realizarea progresului, revista și redactorul său lansau mereu apeluri către români pentru a-și îndruma copiii să îmbrățișeze comerțul și meseriile. Astfel se crea posibilitatea de a înlătura exploatarea străinilor și se putea ieși din starea de calicie și decadență. Bogățiile acestui pământ erau un alt motiv, pentru care românii trebuiau să-și

¹⁷ „Stipendianții”, în „Studii științifice” fasc. IV, 1911.

¹⁸ „Prefața” la fasciculul I intitulat *Rosturi economice* din 1911.

¹⁹ „Prefața” la fasciculul I intitulat *Rosturi economice* din 1911, p. 3.

²⁰ G. Todica, „Studii științifice”, fasc. IV, 1911, p. 19.

îndrepte copiii spre negoț și meserii, altminteri - neștiindu-le aprecia cum se cuvine, acestea ar fi ajuns tot pe mâna străinilor, care le cumpărau la prețuri de nimic. Era o tristă realitate, dar acești străini știau a profita de toate bunurile noastre, atâta timp cât nu exista o clasă mijlocie destoinică, ridicată din rândul românilor. De aceea pentru o bună organizare economică, mai ales la sate, și pentru a oferi un sprijin național tuturor românilor, autorul indica și principalele mijloace pentru atingerea acestui scop.²¹

În aceeași direcție a necesității instruirii poporului cu cunoștințe elementare care să-i servească, în viața cotidiană, la alegerea celor mai potrivite căi de redresare financiară, fasciculele II-III din anul al doilea ale „Studiilor științifice” erau dedicate în special prezentării instituțiilor economico-financiare. De altfel acest fascicul dublu este oarecum deosebit, deoarece, deși se menționa că era vorba de al doilea an de apariție, totuși, el vedea lumina zilei abia în anul 1912, fiind tipărit în tipografia „Concordia”, din Arad.²² Motivul acestei schimbări, ca și cel al întârzierii apariției, nu a fost elucidat de nici unul dintre cercetătorii de până acum. Putem doar presupune că momentan Gavril Todică a găsit acolo condiții mai propice editării lucrărilor sale, mai ales, că pentru o perioadă de timp, concluziile cercetărilor sale, tipărite în volume separate, au apărut tot la Arad. Cert rămâne faptul că după apariția acestuia, revista își înceta apariția.

Întorcându-ne și privind spre conținutul acestui fascicul, vom înțelege cum învățatul om de știință înțelegea să prezinte cititorilor binefacerile sau, dimpotrivă, pierderile înregistrate prin împrumuturile efectuate la diferitele instituții financiare. *Creditul, Băncile, Băncile de emisiune, Moneta de hârtie, Banca austro-ungară, Banca României, Bursa, Comerțul, Comerțul intern, Comerțul extern* sunt cele mai necesare subiecte care trebuiau dezbătute pentru a-i feri pe români de a-și pierde și bruma de avere pe care o agoniseră, ținând seama de condițiile nefaste, care îi determinau să apeleze tot mai adesea la împrumuturi.²³

Alte articole, între care menționăm *Trusturi și Carteluri*, urmăreau să atenționeze asupra primejdiei capitalului străin care, odată ce reușea să pă-

²¹ „Tributari străinilor”, „Comori pentru străini”, „La sate”, în *Studii științifice*, fasc. IV, 1911.

²² G. Todică, „Studii științifice”, fasc. II-III, an II, Arad, 1912.

²³ G. Todică, „Studii științifice”, fasc. II-III, an II, Arad, 1912.

trundă în țară, aducea cu sine aservirea economică, lucru de o mare gravitate. Mai mult, articolul *Reglementarea comerciului internațional. Convențiile comerciale*, scoteau în evidență faptul că prin stabilirea unor astfel de convenții dezavatajoase românilor s-a ajuns la „o scădere a negoțului de vite și ofilirea începuturilor de industrie națională”.²⁴ Redactorul revistei se dovedea astfel interesat de soarta tuturor românilor, indiferent unde se aflau aceștia.

O altă problemă abordată în paginile „Studiilor științifice” a fost aceea referitoare la emigrație și în special la emigrația românilor spre America. Articolul *Băncile noastre și emigrările*, abordează această realitate a vieții ardelenesti din acele timpuri. Lipsurile și sărăcia erau cele care îl îndemnau pe țaranul român să caute noi posibilități de supraviețuire, chiar dacă pentru aceasta era nevoie de o adevărată autoexilare, care aducea în suflete dorul față de țară și de familia lor.²⁵

Din paginile publicației sale nu ar fi fost posibil să lipsească nici studiile legate de mediul înconjurător. *Atmosfera, Vânturile, Meteorologia*, erau articole care dezbăteau în profunzimea lor aceste subiecte, explicându-le cititorului și dându-i o serie de informații, pe care nici chiar în școlile timpului, atât de neaccesibile copilului de rând, nu le întâlneai. În plus, acestea erau însoțite și de o serie de ilustrații, venite să lămurească pe deplin pe oamenii simpli, puțin cunoscători de carte.²⁶

Toate aceste aspecte, surprinse în paginile „Studiilor științifice”, vin să ne convingă asupra modului în care, valorosul om al științei înțelegea să lucreze pentru instruirea neamului său și pentru progresul acestuia. Prin munca sa, revista, care înceta doar după doi ani de la apariție, și-a adus o importantă contribuție la procesul emancipării sociale și naționale, fiind binecunoscută în întreaga zonă.

3. Hades (1912)

Publicația care avea inscripționat ca un subtitlu *Studii de filozofie - partea I*, vedea lumina tiparului în anul 1912, în „Tipografia Nouă” a lui Ioan Moța din Orăștie, fiind de asemenea editată de Gavril Todică. Precizarea de pe copertă, care arăta că ar fi vorba de o primă parte, ca și mențiunea apărută în „Libertatea” părintelui Ioan Moța „volumul a îmbogățit literatura noastră

²⁴ G. Todică, „Studii științifice”, fasc. II-III, an II, Arad, 1912, pp. 123-124.

²⁵ *Băncile noastre și emigrările*, în „Studii științifice”, fasc. IV, 1911, p. 6.

²⁶ „Studii științifice”, fasc. III-IV, 1910.

științifică cu partea I, din un șir de cărți de știință ce are de gând să le scoată”,²⁷ aduc presupunerea că ar fi vorba de o revistă cu mai multe numere. Totuși, existența acestui singur exemplar nu a permis, nici în acest caz a se stabili periodicitatea acestuia.

Revista era deschisă cu un cuvânt *Către cititori*, în care autorul însuși preciza că „se adresează acelor cărturari, cari parte au perdut cărările ce duc la Biserică, parte sunt prea aruncați încoace și încolo de valurile reci ale materialismului”.²⁸ În același loc, Gavril Todică lămură și numele pe care l-a atribuit lucrării sale: „Astfel Hades nu trebuie să inspire ideea că aş vorbi despre iad, în sens religios. Etimologia cuvântului înseamnă lumea invizibilă”.²⁹

Cuprinsul revistei este structurat în șapte capitole: *Preocupările științei; Microcosmos și*

macrocosmos; Vibrațiile; Lumea sensurilor noastre; Spațiul și timpul; Viața celulei și viața organismului; Radiotelegrafia și fenomenele telepatice, în care sunt abordate subiecte variate din domeniul chimiei, electricității, astronomiei, anatomiei și din natura care ne înconjoară.

Conduc de credința mărturisită, în chiar primul capitol al revistei, că „rezultatele mari și fecunde pot proveni și din observații simple”, redactorul concluzionează „În domeniul cercetării științifice nimic nu trebuie disprețuit”.³⁰

Al treilea capitol prezenta constatări ale chimistului William Crookes, potrivit cărora toate elementele tabelului periodic se reduc la unul singur, la sinteza energiei, denumită „protilă”. În continuare, erau expuse efectele vibrațiilor asupra organismului. Conform acestora,

„când vibrațiile sunt ritmice avem sănătate, vigoare, conștiință. Când vibrațiile nu sunt ritmice avem: boală, ruină fiziologică, inconștiență, dismembrare completă, moarte. Când vibrațiile a două centre, a două individualități sunt armonice, avem atracție, simpatie, iubire. Când vibrațiile sunt disarmonice, dau naștere repulsiei, antipatiei, urei. Simpatia și antipatia, iubirea și ura, sunt cei doi poli ai sentimentelor umane. Ele constituiesc pentru om marea lege a atracției și repulsiei, în fond

²⁷ *Libertatea*, nr. 14 din 14/27 mart. 1913.

²⁸ Gavril Todică, în „Hades”, Orăștie, 1912, p. 3.

²⁹ Gavril Todică, „Hades”, Orăștie, 1912, p. 5.

³⁰ „Preocupările științifice”, în *Hades*, p. 18.

amândouă provenind din același principiu fundamental: vibrația.”³¹

Ne-am oprit la acest citat, deoarece l-am considerat deosebit de grăitor asupra modului, în care Gavril Todica știa să facă cunoscute, într-un mod atrăgător, descoperirile științifice.

Această calitate a sa a fost remarcată și de celelalte două publicații apărute în Orăștia acelor vremuri: „Libertatea” și „Cosânzeana”. Prezentând cuprinsul lucrării, părintele Moța consemna

„7 articli (articole, n.n.) foarte interesați, bine lămurii și lucrați în chip atrăgător, așa că deși cuprinde știință, care nu dă o cetire așa ușoară și ori-și-cui, plăcută, articoli lui Todica îi cetești cu drag, întâlnind aproape pe fiecare pagină o asemănare drăguță, o icoană ce urmează înțelegerea și fără îndoială ai folos pe urma acestor cetiri.”³²

Cam în același timp și Sebastian Bornemisa nota:

„Scrisul domnului Todica e totdeauna atrăgător, chiar și prin stilul d-sale ușor, nesilit, adeseori de un umor potrivit și înviorător. E citit cu drag, fără oboseală. Cei care vreau să se țină în curent cu înaintările științei nu se pot lipsi de cărțile d-lui Todica.”³³

Finalul ambelor citate surprinde încă un aspect, care îl caracteriza pe autorul revistei. Ambele remarcă foloasele aduse și chiar indispensabilitatea acestor informații științifice în viața omului. În același timp, ne îndreptățesc să concluzionăm că și prin această revistă Gavril Todica a demonstrat că nu era doar cercetătorul limitat, preocupat de domeniul său de activitate, ci dimpotrivă, un vrednic slujitor al neamului românesc.

³¹ „Vibrațiile”, în „Hades”, p. 45.

³² *Libertatea*, nr. 14 din 14/27 mart. 1913.

³³ *Cosânzeana*, nr. 25 din 22 iun. 1913.

4. Paradoxe (1914-1916)

Apărută la Orăștie în anul 1914, revista era de asemenea rod al muncii neobositului cărturar Gavril Todică. Spre deosebire de publicațiile apărute până atunci, noua revistă era concepută și editată într-un stil mai aparte, fiecare număr având un anumit subiect central, în jurul căruia apăreau celelalte articole.

Numărul mic de exemplare, pe care l-am identificat și consultat, nu ne permite însă să facem o descriere amănunțită a acestei publicații. Pentru a confirma însă cele enunțate în pasajul anterior, prezentăm conținutul unora din aceste broșuri. Primul este un fascicul dedicat lui Aurel Vlaicu, subliniind munca desfășurată de marele inginer român din Bințiș, (sat situat la circa 20 de kilometri de Orăștie). Ca o încununare a eforturilor sale erau premiile și performanțele obținute. Toate se încheiau brusc, într-un mod neașteptat, prin tragicul accident, care a adus moartea acestui adevărat deschizător de drumuri în domeniul aviativ. Gravitând în jurul temei centrale apăreau articolele *Rosturi economice și războiul* și *Glorie românească*.

Un alt număr, dedicat în mare parte războiului, cuprindea următoarele articole: *Biologia și războiul*, *Un răspuns*, *Motivele războiului*, *Vina războiului și pacea*.³⁴ Tot axat pe tema războiului era și un alt număr, publicat în 1916, din cuprinsul căreia erau publicate următoarele articole: *Între vis și realitate*, *Un țaran filosof*, *Scump la țărâțe, ieftin la farină*, *Din binefacerea războiului*, *Anexiuni și războiu continuu*.³⁵

Problematica războiului a fost așadar de mai multe ori dezbătută în paginile acestei reviste. Lucrul este oarecum firesc, dacă ne gândim că este vorba de singura revistă românească, care apărea în Orăștie după declanșarea Primului Război mondial. Faptul că publicația nu avea un caracter politic-național, a determinat autoritățile să aprobe editarea ei. Gavril Todică știa însă să lucreze neconținut pentru instruirea neamului românesc. Revinând asupra temei războiului, insistă asupra faptului că războaiele de cucerire au ca obiect înrobirea altor națiuni căci „orice aneuniune forțată conține germen de război”.³⁶ Astfel putem constata că aceia ce parcurgeau atenți paginile revistei aveau posibilitatea să întrevadă cum printre rânduri, redactorul revistei vorbea despre nedreptatea războiului, în care fiii țării erau

³⁴ Iliescu Ion, Istrate Tiberiu, *Orăștie – 750 de ani*, Deva, 1974, p. 167.

³⁵ G. Todică, „Paradoxe”, Orăștie, 1916.

³⁶ G. Todică, „Paradoxe”, p. 61.

implicați, fiind târâți într-o conflagrație mondială care le era străină intereselor proprii.

Arătând diferența dintre războiul de cucerire și războiul de întregire, autorul sublinia: „Prin întregire putem înțelege dar, în primul rând, unitatea culturală”.³⁷ Micul citat ne face și astăzi să înțelegem mesajul transmis. Unitatea culturală era aceea care trebuia realizată cu primordialitate pentru ca, ulterior, să se poată realiza întregirea neamului. Toate acestea nu se puteau înfăptui decât în timp de pace, ceea ce îl determina pe iscusitul cercetător să militeze pentru obținerea acesteia. În acest context, el nota „năzuințele omenirii civilizate și progresul ei sunt pacea durabilă și dezarmarea”.³⁸

Aspectele surprinse în cele analizate de noi ne permit, totuși, să afirmăm că Gavril Todica își continua și prin această revistă munca de culturalizare a poporului, fără de care nu era posibilă realizarea progresului, de orice fel ar fi fost acesta și, implicit, nici susținerea luptei pentru realizarea unității naționale.

5. Convorbiri științifice (1917-1923)

Având subtitlul, „*Revistă mensuală pentru știință și cultură*”, aceasta a apărut, după cum o arată *Avis*-ul din martie 1917, într-o perioadă „când am rămas aproape cu nimic... când am avea trebuința cea mai arzătoare de îndemnuri culturale și de orientări largi pentru zilele viitoare”.

Apariția acesteia era un lucru necesar, fiind puternic resimțită lipsa valoroaselor publicații editate în Orăștie. Indiferent de profilul pe care l-au avut, îndepliniseră o importantă misiune, informând și învățând locuitorii zonei. Situația politică și cenzura erau acelea care nu permiteau existența unor astfel de publicații. Prin urmare învățatul cercetător, care își dedicase viața popularizării rezultatelor cercetărilor științifice, căuta o altă posibilitate pentru a informa și educa un cerc cât mai larg de cititori. Soluția a găsit-o prin această nouă revistă, a cărei intenție mărturisită, era aceea de a se „convorbi” cu cetitorii pe teme științifice. „Ne trebuie știință”, scria Gavril Todica, în primul număr al revistei. Și într-adevăr conținutul noii publicații era preponderent științific. Numărul mare de informații, din diferite domenii, prezentat în rubrica *Știri*, precum și conținutul cultural al „Convorbirilor științifice”, vin să confirme adevăratul țel al apariției sale: instruirea poporu-

³⁷ G. Todica, „Paradoxe”, p. 60.

³⁸ G. Todica, „Paradoxe”, p. 62.

lui în scopul emancipării culturale și naționale. Structura publicației, deosebită de cea a celorlalte reviste cu caracter științific, este un alt argument în acest sens.

Între rubricile permanente ale revistei menționăm: *Zări din univers*, *Actualitatea științifică*, *Minunile industriei*, *Necrologie*, *Notițe*, *Bibliografie*. Acestea tratează subiecte care „evidențiază intenția redactorului de a realiza un fel de „magazin”, o publicație cu caracter oarecum enciclopedic,³⁹ cum menționa unul dintre cercetătorii acesteia, parafrazându-l pe Sebastian Bornemisa.

Militând cu consecvență pentru a-i conștientiza pe cititori asupra rolului științei în viața practică a omului, redactorul menționa:

„Știința este cunoașterea și explicarea fenomenelor naturei”, prin urmare „Să nu tăiem deci niciodată aripile geniului științific... fiind siguri că mai degrabă sau mai târziu, îi vom datora cu atât mai mult chiar din punct de vedere practic - cu cât îi vom fi permis să se ridice mai sus.”⁴⁰

Ideea era continuată în următoarele numere ale revistei, unde de altfel apărea publicată și concluzia: „Știința singură va arunca din ce în ce mai mult în lume germenii adevărului, bunătății și înfrățirii omenești”⁴¹

Ca un adevărat dascăl, Gavril Todică prezenta termenii științifici pe care îi folosea în cuprinsul articolelor publicate, prin care se înlocuiau denumirile populare.⁴² Acest lucru era necesar mai ales în domeniul astronomiei, care îl pasiona încă din tinerețe, motiv care l-a și determinat să-și construiască propriul observator astronomic. Dovadă în acest sens stau datele astronomice prezentate, constant în rubrica *Zări de univers* inaugurată încă de la primul număr.

Pregătirea universitară ne indică faptul că tot din tinerețe a fost preocupat și de studiul chimiei. Strălucitul chimist prezenta mereu diverse informații din acest domeniu, accentuând implicațiile pe care aceasta le avea asupra vieții oamenilor. Între articolele mai reprezentative, în acest sens me-

³⁹ Constantin Clemente, „Considerații asupra revistei Convorbiri științifice”, în „Sargetia”, nr. VII, 1970, p. 233.

⁴⁰ „Rolul social al științei”, în „Convorbiri științifice”, nr. 2-3 din apr.-mai 1917.

⁴¹ „Convorbiri științifice”, nr. 5 din iul. 1917.

⁴² *Hieroglîfe*, în „Convorbiri științifice”, nr. 5 din iul. 1917.

nționăm: *Din minunile chimiei industriale, O știință miraculoasă, Azotul* – caracterizat elocvent prin cuvintele: „element fără viață, dătător de viață”, *Chimia, arderea și apărarea contra focului*.⁴³

Paginile revistei găzduiau și studii din domeniul fizicii, al matematicii și al științelor naturii. În privința temelor legate de acest ultim domeniu, revista a beneficiat de sprijinul unuia dintre puținii colaboratori: Dr. Al. Borza (1887 - 1971), viitorul academician, între ale cărui scrieri menționăm: *Numărul plantelor, Comorile botanice de la Belioara, Grădinile țărănești din Munții Apuseni* sau *Literatura botanică privitoare la ținuturile locuite de români*.⁴⁴

În vederea înaintării pe calea progresului economic, revista prezenta articole prin care se ofereau cunoștințe absolut necesare acestui proces. Simpla enumerare a unor articole este suficientă pentru a ne convinge în acest sens: *Cum se realizează progresul, Producțiunea și consumul, Schimbul, Comerțul, Cronica economică*.⁴⁵ Prin conținutul lor, articolele publicate prezentau atât informații care aveau implicații directe în viața zilnică, dar și inevitabila legătură care exista între agricultură și industrie. Folosindu-se de descoperirile științifice, industria procesa produsele agriculturii, fie că era vorba de plante tehnice sau de plante comestibile. La rândul ei, agricultura beneficia de progresele industriei, prin uneltele și utilajele create, accesibile în special acelor mici gospodari, care se grupau într-o formă asociativă, putându-se astfel sprijinii reciproc. Folosindu-le, munca țăranului devenea mai ușoară, iar randamentul obținut era și el sporit. Semințele folosite trebuiau de asemenea atent selecționate, pentru ca și în acest fel producția să fie îndestulătoare. În acest sens, într-un articol apărut îndată după Unirea din 1918, se menționa: „agricultura rațională, capabilă de progres, nu poate exista fără industrie”.⁴⁶

Progresul nu era însă posibil fără educație și de aceea Gavril Todică sublinia mereu că un „progres adevărat nu se poate obține fără învățământ special”.⁴⁷ Aceasta era cauza pentru care insita mereu ca tinerii să fie trimiși la școli, pentru a deprinde noi cunoștințe și a deveni buni meseriași sau comercianți. Concepția sa corespundea cu gândirea celorlalți fruntași români

⁴³ G. Todică, în „Convorbiri științifice”, nr. 4 din iun. 1917; nr. 6-7 din aug.-sept. 1917; nr. 8-9 din oct.-nov. 1917; nr. 1 din mart. 1918.

⁴⁴ G. Todică, „Convorbiri științifice”, nr. 2-3 din apr.-mai 1917; nr. 6-7 din aug.-sept. 1917; nr. 3 din mai 1918; nr. 4-5 din iun.-iul. 1918.

⁴⁵ G. Todică, în „Convorbiri științifice”, nr. 2 din apr. 1918; nr. 3 din mai 1918; nr. 7 din sept. 1918.

⁴⁶ G. Todică, în „Convorbiri științifice”, nr. 1-2 din 1919, p. 4.

⁴⁷ „Spre pace”, în „Convorbiri științifice”, nr. 6 din aug. 1918.

ai zonei, care s-au pus cu toată ființa lor în slujba națiunii, lucru evident în toate publicațiile din Orăștie.

Paginile din „Convorbiri științifice” cuprindeau și articole cultural-literare, dedicate lui Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Spiru Haret sau creațiilor lor. Prezența acestora apare ca un lucru firesc, dacă reținem afirmația făcută în unul din articolele apărute, intitulat *Știință și poezia*, despre Eminescu și Vlahuță, considerați adevărați „poeți savanți”. „Câte versuri și pagini încheiate nu ar putea fi citate în scrierile românești de știință naturală și de astronomie”. Dintre științe, astronomia era considerată cea mai „potrivită pentru a se înfrăți cu poezia”. „O singură condiție e necesară pentru ca știința să devină izvor de poezie. E vorba să fie destul de înaintată, ca ea să poată oferi o înlănțuire de adevăruri. Atunci ne desvălește un colț de natură...”, arăta finalul articolului citat.⁴⁸

Rubrica *Bibliografie*, existentă și ea de la început, aducea la cunoștința cititorilor date despre cărțile sau calendarele care s-au tipărit în acea perioadă. Oprindu-ne asupra ultimului număr din primul an de apariție găsim informații cu privire la „singura carte ce străbate adânc în straturile popoului, dar se răspândește și în clasele intelectuale”, „Calendarul”. Având însă în vedere larga lor răspândire, calendarele anului 1918, erau prezentate atât din punct de vedere intelectual cât și din punct de vedere țărănesc.⁴⁹ Coloanele acestei rubrici acordau însă spații și prezentării unor romane, cărți de istorie sau de predici dar și din alte ramuri ale culturii. *Război și pace* - a lui Tolstoi, *Istoria Bisericii* - scrisă de Ștefan Meteș, *Brazde în izvorul lui Hristos* - de dr. Ștefan Cioroianu sau *Căzut-a cununa capului nostru* - cuvinte funebre rostite de dr. Ioan Lupaș,⁵⁰ iată doar câteva exemple, suficiente pentru a ne convinge de importanța acestei rubrici, deseori întâlnită în paginile revistei.

Revista „Convorbiri științifice” informa publicul nu numai despre operele apărute, recomandându-le ca un izvor atât de necesar pentru instruirea românilor, dar aducea la cunoștința acestora și date despre personalități culturale din țară și din lume. Consemnând sfârșitul vieții acestora, rubrica *Necrologie* sau articole separate încercau să conștientizeze poporul asupra rolului, pe care aceștia l-au îndeplinit în procesul dezvoltării culturale a românilor de pretutindeni.⁵¹

⁴⁸ „Convorbiri științifice”, nr. 1 din 1917, pp. 10-15.

⁴⁹ „Bibliografie”, în „Convorbiri științifice”, nr. 10-11 din dec. 1917/ian. 1918.

⁵⁰ „Convorbiri științifice”, nr. 8-9 din oct.-nov. 1918.

⁵¹ Spre exemplificare vezi rubrica „Necrologie” și art. „Memento” în *Convorbiri științifice*, nr.

Activitățile culturale, cercetările științifice, dezvoltarea societății în general era posibilă doar pe timp de pace. Din această cauză, Gavril Todică evidenția mereu grozăviile războiului, în care își găseau sfârșitul într-un mod tragic mii și mii de oameni, printre care se aflau și românii ardeleni, siliți de stăpânitorii străini să lupte pentru o cauză care le era străină. În paginile revistei apăreau *Glosse*, referitoare la război, prin care erau subliniate ororile aduse de acesta în viața lumii. De la grozăviile războaielor antice, cântate de Homer, până la epidemiile de ciumă din timpul invaziilor tătarăști și turcești și, mergând mai departe până la bilanțul primilor ani ai primei conflagrații mondiale, care se desfășura, toate aveau același scop, subliniind pierderile enorme și dezastrele suferite.⁵²

Soluția văzută de redactorul revistei era una pacificatoare, bazată pe înțelepciunea izvorâtă din emanciparea culturală și din iubirea de semeni, care singură era în măsură să impună respectul.

„Dacă voim să se prostearnă înaintea noastră frații noștri... atunci să nu învățăm ciocanul silniciei, fiindcă lovirea acestuia va făurii mai strâns reacția sufletelor aprinse, ci să pășim pe treapta atât de naltă a științelor, să ne ridicăm la o astfel de înălțime a culturii, să răspândim de aici binecuvântarea atât de bogată a bunăvoinței și a iubirii, încât să amuțească vorbirea amăgitoare a conducătorilor de rea credință și să simțescă până și cel neștiutor că contopirea cu noi e câștig pentru el...”⁵³

Conținutul complex al revistei „Convorbiri științifice” și valoarea studiilor apărute au determinat conducerea Astrei, ca în anul 1917 să „dispună folosirea broșurilor sale științifice ca material didactic în școlile secundare românești din Transilvania”.⁵⁴ Acest lucru avea să contribuie la instruirea unui număr însemnat de tineri și implicit la lărgirea orizonturilor acestora. În acest fel, cu toate că nu a fost angajată politic, revista avea un mare rol în

6-7 din aug. Sept. 1917; art. „Dr. Paul Tanco - 1843-1916”, în *Convorbiri științifice*, nr. 8-9 din oct. - nov. 1917; art. „Peter Rosegger”, în *Convorbiri științifice*, nr. 6 din aug. 1918.

⁵² „Convorbiri științifice”, nr. 4 din iun. 1917; nr. 10-11 din dec. 1917-ian. 1918.

⁵³ „Războiul - Glosse”, în *Convorbiri științifice*, nr. 6-7 din aug.-sept. 1917, p. 86.

⁵⁴ I. I. Șerban, Corina Oargă, „Gavril Todică (1877-1946). Un răspânditor al științei și culturii românești...”, p. 538; Adela Herban, Maria Basarab, „Gavril Todică – între știință, istorie și cultură în *Convorbiri științifice – antologie de texte de istorie și cultură*”, Deva 1997, p. 3, lucrare dactilografată.

educarea și emanciparea culturală și economică a unui număr mare de oameni, alăturându-se celorlalte publicații de acest gen. Continuându-și apariția și după Marea Unire, ea a militat cu consecvență pentru ridicarea poporului și a nivelului de trai, având un loc important în acest proces.

Larga popularitate și aprecierea, precum și varietatea problemelor abordate, în aceste publicații redactate de cărturarul provenit din lumea satului și care a preferat să trăiască în atmosfera autentică a acestuia, ne îndreptățesc să concluzionăm că deși au avut conținut științific, au îndeplinit un rol important la realizarea emancipării naționale a românilor. Astfel se demonstrează o dată în plus că doar unul care cunoștea cu adevărat frământările neamului, învățat fiind la cele mai înalte școli ale timpului știa să lucreze pentru folosul neamului său.

REVELAȚIE, TRADIȚIE, SCRIPTURĂ. O EXAMINARE A RAPORTULUI DINTRE ACESTEA, CU PRIVIRE SPE- CIALĂ ASUPRA EPISTOLELOR SFÂN- TULUI APOSTOL PAVEL

Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg

Abstract

This study focuses on the relationship between Revelation, Tradition and Scripture, particularly as reflected in the epistles of St. Paul. In the foreground of Revelation is Jesus Christ. In the historical event of the Life, Death, Resurrection and Communion of Jesus God is revealed to people in a saving way. The saving significance of what God has done through the Cross and the Resurrection, and what He will do at the end of this age, are now revealed in kerygma, that is, in the Gospel or the word of God, which comes in the form of a tradition of historical and kerigmatic-pneumatic character. Tradition is a multi-fiber bundle that contains traditions about the life of Jesus, a summary of the Christian message in the form of a confession of faith that presents events from the life of Jesus and their theological interpretation, as well as practical rules of Christian life and worship. The tradition originates in Jesus Himself and in the apostolic testimony of Him. The Bible of the primitive Church was the Old Testament, which the Christian theologians interpreted as a prophecy about Jesus. The Christian Scripture, i.e. the New Testament, appeared as a consequence of the high appreciation the Church had for the apostolic writings and the necessity to

discern between the authentic orthodox writings and the heretic apocryphal ones.

Keywords

St. Paul, Revelation, Tradition, Scripture

Procesul de constituire a credinței Bisericii, a izvoarelor, conținutului și interpretării acestei credințe prezintă pentru teologia biblică și sistematică modernă un interes deosebit atât pe plan confesional cât și ecumenic. Un teolog contemporan a observat că orice dialog interconfesional se oprește mai devreme sau mai târziu asupra chestiunii: „doar Scriptura?” sau „Scriptură și Tradiție?”¹, atingând astfel problema Revelației, a autorității în Biserică, a temeiurilor pe care se sprijină întreaga viață creștină.

Din punctul de vedere al teologiei biblice problema tradiției a fost studiată în ultimele decenii pe baze cu totul diferite decât cele din trecut, baze oferite îndeosebi de „noua hermeneutică”, de progresul cercetărilor în domeniul folclorului și de rezultatele produse de critica formelor. S-a conștientizat astfel mai bine rolul fundamental pe care l-a avut tradiția orală în viața primelor comunități creștine, de a da generațiilor care vin posibilitatea fructificării experiențelor și a realizărilor celor dinainte, de a dezvălui valoarea și semnificația învățăturilor, riturilor și regulilor de viață prin legătura pe care o menține neconținut cu evenimentul primordial care le-a dat naștere.

În cele ce urmează vom da câteva date asupra conținutului și funcției Tradiției în Biserica primară, și a raportului acesteia cu Revelația și Scriptura, concentrându-ne mai ales asupra epistolelor pauline.

1. Revelație și Tradiție la Sfântul Apostol Pavel

1.1. Eveniment și proclamare

Examinarea propovăduirii apostolice în epoca Noului Testament ridică o problemă dificilă, legată de înțelegerea relației dintre Tradiție și Revelație. Această propovăduire, sau kerigmă, constă în principal în vestirea unor evenimente istorice bine delimitate: Moartea și Învierea lui Iisus Hristos. Alături de aceste evenimente era prezentă și proclamarea semnificației lor mântuie-

¹ Prof. N. Chițescu, *Scriptură, Tradiție și tradiții*, în „Ortodoxia”, anul XV (1963), nr. 3-4, p. 363.

toare. Dar în același timp, Sfântul Pavel afirmă că însăși kerigma este o revelație de la Dumnezeu, care a fost ascunsă din veac și care a fost acum descoperită oamenilor prin apostoli și prooroci (Rom 16, 25-26; Ef 3, 5). O reflecție teologică focalizată doar asupra acestei ultime afirmații ar putea induce cu ușurință ideea că Revelația cuprinde doar semnificația redemptivă a acestor evenimente, nu și evenimentele în sine. O consecință logică care s-ar desprinde de aici este că Revelația nu s-ar fi produs prin evenimente istorice trecute, ci doar în proclamarea înțeleșului acestor evenimente, adică în propovăduirea Evangheliei.

La această concluzie au ajuns teologii existențialști moderni, care consideră că Revelația și mântuirea „sunt prezente doar în proclamarea, acostarea, exigențele și făgăduințele cuvântului propovăduirii”². Conform acestei perspective, mântuirea a fost actualizată de propovăduirea apostolică, și continuă să fie actualizată și astăzi prin predicarea Evangheliei. Din acest punct de vedere, Evanghelia nu este o înșiruire de evenimente istorice trecute, ci este un eveniment prezent. Astfel, Revelația nu este o descoperire a unor adevăruri despre Dumnezeu, adică o comunicare de cunoștințe, ci este o confruntare cu Dumnezeu, care are loc în cuvântul propovăduirii³. Această teorie își găsește un suport aparent în faptul că în unele afirmații pauline Revelația pare să aibă loc în kerigmă și în Evanghelie, nu în evenimente trecute. În Rom 16, 25-26 Evanghelia și propovăduirea lui Iisus Hristos par să se identifice cu descoperirea tainei celei ascunse din timpuri veșnice, și descoperită acum tuturor neamurilor. Mai mult, Evanghelia este „puterea lui Dumnezeu spre mântuire” (Rom 1, 16), este ea însăși o „taină” (Ef 6, 19), adică un plan ascuns al lui Dumnezeu, care acum s-a descoperit oamenilor. Evanghelia nu este doar de obârșie divină⁴, ci este și o lucrare divină spre folosul oamenilor⁵. Evanghelia nu doar mărturisește despre istoria mântuirii, ci ea este istorie a mântuirii⁶, pentru că doar prin vestirea ei este posibilă mântuirea. Bultmann,

² Rudolf Bultmann, *Theology of the New Testament*, vol. I, New York, 1951, p. 302.

³ R. Bultmann, *Revelation in the NT*, în S. M. Ogden (ed.), „Existence and Faith”, New York, 1960, p. 58 și urm.

⁴ Rom 1, 1; I Tes 2, 2. „Evanghelia lui Dumnezeu” este un genitiv subiectiv.

⁵ O. Piper, *Gospel*, în G. A. Buttrick „*The Interpreter's Dictionary of the Bible*”, vol. II, New York: Abingdon Press, 1962, p. 414.

⁶ G. Friedrich, *εὐαγγέλιον*, în G. Kittel (ed.) „*Theological Dictionary of the New Testament*” (abr. TDNT), vol. II, trad. G. F. Bromiley, Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Company, 1964, p. 731.

prin urmare, are dreptate atunci când subliniază caracterul „existențial” al Evangheliei⁷.

Totuși, kerigma și Evanghelia nu pot fi limitate doar la activitatea de propovăduire; în ele se cuprinde și mesajul ca atare, adică conținutul propovăduirii. „Nebunia propovăduirii” prin care a binevoit Dumnezeu să mântuiască lumea (I Cor 1, 21) nu se referă la activitatea ci la conținutul propovăduirii⁸, adică la Iisus Cel răstignit - un fapt istoric care este sminteală și nebunie pentru toată lumea, în afară de cei credincioși (I Cor 1, 23). Prin urmare, Evanghelia cuprinde și proclamarea unor evenimente istorice: Moartea lui Hristos, Învierea Sa, Arătările Sale postpascale (I Cor 15, 3 și urm.). Totuși nu este vorba doar despre proclamarea unor evenimente în sine, ci a unor evenimente înțelese în substratul lor teologic. Hristos a murit *pentru păcatele noastre*. Evanghelia include atât evenimentul istoric, cât și semnificația acestuia; iar semnificația este aceea că Dumnezeu intervine în istorie pentru mântuirea omului. Astfel evenimentele istorice trebuiesc înțelese în sensul lor profund ca fiind acte autorevelatoare și răscumpărătoare ale lui Dumnezeu. Aceste evenimente văzute ca mântuitoare constituie conținutul Evangheliei.

Există o unitate dinamică între eveniment și proclamarea sa, proclamarea fiind ea însăși o parte a evenimentului. Nu este posibilă acordarea unui primat faptului istoric în fața proclamării, și nici invers. Cele două sunt legate inseparabil, din două motive. Fără de proclamare evenimentele istorice nu pot fi înțelese ca acte răscumpărătoare ale lui Dumnezeu. Mai mult, în absența proclamării faptele istorice rămân înscrise în sfera trecutului, dar prin propovăduire ele devin evenimente prezente și mântuitoare. De aceea Sfântul Pavel poate spune că Evanghelia este puterea lui Dumnezeu spre mântuire.

Această tensiune între trecut și prezent este confirmată în cazul Sfântului Pavel de conceptul de Tradiție⁹. De multe ori apostolul se referă la predica

⁷ O. Piper, *Gospel*, p. 414.

⁸ Vezi G. Friedrich, *κηρυξ, κτλ.*, TDNT III, p. 716, C. H. Dodd, *The Apostolic Preaching*, London, 1936, p. 3.

⁹ Asupra acestui subiect vezi A. M. Hunter, *Paul and His Predecessors*, London, 1961, cap. 2; O. Cullmann, *The Tradition*, în A. J. B. Higgins (ed.), „The Early Church”, London, 1956, cap. 4; B. Gerdhardsson, *Memory and Manuscript*, Upsala, 1961, pp. 288-321; H. N. Ridderbos, *Paul and Jesus*, Philadelphia, 1958, pp. 46-53; L. Goppelt, *Tradition nach Paulus*, în „Kerygma und Dogma” 4 (1958), pp. 213-233; R. P. C. Hanson, *Tradition in the Early Church*, Philadelphia, 1962, cap. 1.

și la învățatura sa în termenii folosiți pentru tradițiile orale iudaice: a predă (*paradidonai*), a primi (*paralambanein*), tradiție (*paradosis*). Mântuitorul Iisus Hristos afirmase opoziția dintre tradițiile iudaice și poruncile lui Dumnezeu (Mat 15, 6) și interzisese ucenicilor Săi să-i imite pe rabini (Mat 23, 8-10), și totuși Sfântul Pavel îi laudă pe corinteni pentru că păzeau tradițiile primite de la el (I Cor 11, 2), și îi îndeamnă pe tesaloniceni să țină tradițiile care le-au fost date (II Tes 2, 15) și să nu aibă de-a face cu cei ce nu respectau tradițiile pe care el le lăsase (II Tes 3, 6). Prin acest limbaj se stabilește o similitudine formală între tradiția rabinică iudaică și Tradiția creștină. Termenii folosiți sunt aceiași,¹⁰ și ei sunt uneori sinonimi cu propovăduirea Evangheliei. Astfel, corintenii au primit (*parelabete*) Evanghelia pe care Sfântul Pavel le-o binevestise (I Cor 15, 1). Evanghelia pe care galatenii au primit-o (*parelabete*) este normativă; o altă Evanghelie nu poate exista (Gal 1, 9). Tesalonicenii au primit (*paralabontes*) propovăduirea Sfântului Pavel ca pe cuvântul lui Dumnezeu, recunoscând astfel că propovăduirea paulină era ceva mai presus de o tradiție omenească, era cuvântul lui Dumnezeu Însuși (I Tes 2, 13). În toate aceste pasaje limbajul sugerează predarea și primirea unei tradiții orale cu un conținut bine precizat.

Tradiția este expresia kerigmei sau a Evangheliei apostolice. Sfântul Pavel a dat (*paredoka*) corintenilor Evanghelia pe care și el a primit-o (*parelabon*), și anume că Hristos a murit pentru păcatele noastre, că a fost îngropat, că a înviat a treia zi și că s-a arătat ucenicilor (I Cor 15, 1-5). Este în general acceptat faptul că versetele 3b-5¹¹ reprezintă un fragment al kerigmei prepauline, pe care Sfântul Pavel l-a primit ca pe o tradiție de la cei ce au fost apostoli înaintea lui¹².

1.2. Hristos, izvorul și conținutul Tradiției

Același limbaj al tradiției orale apare și în legătură cu instrucțiunile pe care apostolul le dă corintenilor cu privire la Sfânta Euharistie. El spune că a primit „de la Domnul” relatarea despre instituirea Sfintei Euharistii, pe care la rândul lui a dat-o creștinilor din Corint. Unii autori consideră că expresia „de la Domnul” indică că Sfântul Pavel a căpătat cunoștințele despre

¹⁰ O. Cullmann, *The Tradition*, p. 63 și urm.

¹¹ Este probabil că arătările menționate în v. 6-8 au fost adăugate de Sfântul Pavel la tradiția pe care o primise.

¹² Vezi J. Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, Oxford, 1955, pp. 129-130.

Cina cea de Taină prin iluminare directă de la Domnul Cel Preamărit, în același fel în care a ajuns, pe drumul Damascului, la cunoașterea faptului că Iisus este Mesia¹³. Totuși, având în vedere limbajul și conținutul tradiției, această interpretare este foarte puțin probabilă. Cei mai mulți comentatori consideră că Sfântul Pavel vrea să spună că tradiția pe care a primit-o de la ceilalți apostoli își avea originea istorică în Iisus. Prepoziția folosită de apostol în expresia „de la Domnul” este *apo* și nu *para*. Cea de-a doua ar sugera primirea direct de la Domnul, pe când cea dintâi indică mai degrabă izvorul prim¹⁴. În orice caz expresia înseamnă cel puțin că lanțul istoric al tradiției pe care a primit-o Sfântul Pavel merge neîntrerupt până la cuvintele lui Iisus Însuși¹⁵. Astfel tradiția pe care Sfântul Pavel o primește și o transmite cuprinde două componente: vestea bună a mântuirii în Hristos și un fragment din biografia lui Iisus, care a fost consemnat ulterior în Evangheliile scrise.

Deși Tradiția creștină orală se aseamănă în multe aspecte cu tradiția iudaică orală, totuși ele diferă într-un punct foarte important. Primirea Sfintei Tradiții nu înseamnă doar acceptarea veridicității unor relatări despre anumite fapte istorice, nici doar primirea unei instrucții de ordin intelectual. A primi Sfânta Tradiție înseamnă a-L primi (*parelabete*) pe Hristos ca Domn (Col 2, 6). În Sfânta Tradiție răsună glasul lui Dumnezeu Însuși, iar prin Tradiție Dumnezeu Însuși este prezent și lucrător în Biserică (I Tes 2, 13). Astfel Tradiția creștină nu este doar un set de cunoștințe și de reguli transmise, ca în Iudaism, de la un rabin la altul. Predania creștină ia forma binevestirii (*euaggelismen*; I Cor 15, 1), iar primirea ei implică răspunsul credinței (*episteusate*; I Cor 15, 2). Tradiția despre Învierea lui Iisus trebuie crezută cu inima și mărturisită cu gura (Rom 10, 8.9), și astfel devine mântuitoare. Însă această mărturisire este posibilă doar prin Duhul Sfânt (I Cor 12, 3).

Prin urmare, Tradiția are un dublu caracter: istoric și kerigmatic-pnevmatic. Ea este istorică deoarece este legată de anumite evenimente istorice

¹³ Vezi F. Godet, *Fist Corinthians*, Edinburgh, 1890, II, p. 149; C. T. Craig crede că Sfântul Pavel vrea să spună că semnificația Cinei celei de Taină a fost primită de la Domnul cel înviat (în G. A. Buttrick „*The Interpreter's Bible: the Holy Scriptures in the King James and Revised standard versions with general articles and introduction, exegesis, exposition for each book of the Bible*”, Abingdon-Cokesbury Press, 1952, p. 136).

¹⁴ Vezi J. Herihg, *First Corinthians*, London, 1962, p. 114; F. W. Grosheide, *First Corinthians*, Grand Rapids, 1953, p. 269.

¹⁵ J. Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, p. 129.

și cuprinde relatarea acestor evenimente. Este kerigmatică pentru că este transmisă sub forma propovăduirii sau a mărturisirii de credință. Și este pneumatică pentru ea poate fi primită și păstrată doar prin puterea Duhului Sfânt¹⁶.

Recunoașterea acestui caracter kerigmatic-pneumatic al Tradiției înlesnește înțelegerea afirmației Sfântului Pavel conform căreia el a primit relatarea Cinei celei de Taină „de la Domnul” (I Cor 11, 23). Prin „Domnul” Îl înțelegem pe Iisus Cel istoric, Care este acum preamărit la dreapta lui Dumnezeu. Tradiția își are izvorul în Iisus Însuși, Care acum, ca Domn Preamărit, stă în spatele ei și vorbește prin ea Bisericii. Tradiția pe care Sfântul Pavel a primit-o de la oameni pe de o parte vine de la Iisus, iar pe de altă parte este cuvântul Domnului Celui Preamărit adresat lui. Tradiția despre Cina Domnului prezintă această trăsătură de a fi în același timp istorică și pneumatică¹⁷.

Caracterul kerigmatic-pneumatic al Tradiției este ilustrat cel mai bine în faptul că deși aceasta este constituită din cuvinte ale oamenilor mediate prin actul propovăduirii, ea este de asemenea cuvântul lui Dumnezeu (I Tes 2, 13). Acest cuvânt al lui Dumnezeu primit ca Tradiție, este de asemenea Evanghelia (Ef 1, 13; Col 1, 5), kerigma (I Cor 1, 18.21) și taina (Col 1, 25), și este propovăduit nu doar de apostoli, ci răsună prin Biserică în toată lumea (I Tes 1,18). Tradiția este o învățătură care poate fi predată și primită (Gal 6, 6), dar în același timp este un cuvânt pus de Dumnezeu în oameni (II Cor 5, 19), este cuvântul lui Dumnezeu care nu poate fi legat (II Tim 2, 9), ci se răspândește și se preamărește (II Tes 1, 3). Cuvântul lui Dumnezeu este un cuvânt despre răstignirea lui Hristos (I Cor 1, 18); dar Crucea nu este văzută doar ca un eveniment istoric izolat, ci ca o descoperire a planului celui veșnic de mântuire al lui Dumnezeu (Col 1, 25-26). Cuvântul este obiectul propovăduirii (II Tim 2, 19); el trebuie primit de ascultători săi (I Tes 1, 6) și trebuie să locuiască în ei (Col 3, 16), fiind aducător de mântuire (Ef 1, 13; Fil 2, 16).

¹⁶ Acest aspect a fost expus cel mai bine de către L. Goppelt, *Tradition nach Paulus*, pp. 216-217.

¹⁷ L. Goppelt, *Tradition nach Paulus*, p. 223; Cullmann merge și mai departe în interpretarea acestui pasaj. El consideră că pentru Sfântul Pavel Hristos Cel Preamărit este atât autorul cât și conținutul Tradiției, și că se poate pune semnul identității între Domnul și Tradiție. „Poate exista doar o singură Tradiție legitimă: aceea care este transmisă de apostoli, și care este desemnată prin *Kyrios*” (O. Cullmann, *The Tradition*, p. 75). Această afirmație, deși nu pare să-și găsească un sprijin solid în text, a fost acceptată și de A. M. Hunter (*Paul and His Predecessors*, p. 118).

E necesar ca echilibrul dintre cele două dimensiuni ale Cuvântului lui Dumnezeu, istorică și kerigmatică, să fie respectat. Teologii existențialiști au accentuat aspectul kerigmatic al Cuvântului în detrimentul celui istoric, evenimentul mântuitor devenind astfel acțiunea lui Dumnezeu în propovăduire, nu în evenimente istorice trecute. Bultmann recunoaște că Iisus cel istoric este la originea propovăduirii, dar afirmă că „putem vorbi despre o acțiune a lui Dumnezeu doar în sensul că El interacționează cu mine aici și acum”¹⁸. Această opinie este contrară Noului Testament, pentru care mântuirea sau acțiunea lui Dumnezeu are loc în interiorul umanității asumată de Cuvântul cel veșnic, adică în Iisus cel istoric. Totuși, Evanghelia este atât eveniment trecut cât și proclamare în prezent. Când aspectul kerigmatic este neglijat, Evanghelia devine o înșiruire de fapte închise în trecut, pierzându-și astfel calitatea de eveniment mântuitor.

Fiind cuvânt al lui Dumnezeu, Evanghelia este o comunicare divină. Însă dacă ar comunica doar întâmplări și învățături, ea s-ar reduce la o tradiție omenească. Dar Dumnezeu nu comunică doar fapte ale istoriei mântuirii și adevăruri despre Sine, ci Se comunică pe El Însuși, comunică mântuirea, viața veșnică. În „cuvântul Crucii” (I Cor 1, 18) Însuși Iisus Cel răstignit se înfățișează oamenilor pentru a le împărtăși roadele morții Sale mântuitoare.

Suntem în măsură să tragem acum câteva concluzii despre conceptul paulin de Revelație. În prim-planul Revelației este Iisus Hristos. În evenimentul istoric al Vieții, Morții, Învierii și Preamăririi lui Iisus Dumnezeu se descoperă oamenilor în mod mântuitor. Dar semnificația mântuitoare a ceea ce Dumnezeu a făcut prin Cruce și Înviere, și ceea ce El va mai face la sfârșitul acestui veac sunt descoperite acum în kerigmă, adică în Evanghelie sau cuvântul lui Dumnezeu care se prezintă sub forma unei tradiții cu caracter istoric și kerigmatic-pnevmatic. Tradiția este o înmănunchere de mai multe fibre în care se cuprind tradiții despre viața lui Iisus (I Cor 11, 23), un rezumat al mesajului creștin sub forma unei mărturisiri de credință care prezintă evenimente din viața lui Iisus și interpretarea lor teologică (I Cor 15, 3 și urm.), și de asemenea reguli practice de viață creștină și de cult (I Cor 11, 2; II Tes 3, 6)¹⁹. Tradiția își are originea în Iisus Însuși (I Cor 11, 23) și în mărturia apostolică despre El (I Cor 15, 1 și urm.). Între îndatoririle apostolice

¹⁸ R. Bultmann, *Jesus Christ and Mythology*, New York, 1958, p. 78. A se vedea G. E. Ladd, „What Does Bultmann Understand by the Acts of God”, în *Bulletin of the Evangelical Theological Society*, 5 (1962), pp. 91-97.

¹⁹ O. Cullmann, *The Tradition*, p. 64.

principale stă nu doar propagarea Tradiției, ci și apărarea acesteia de coruperea ei cu tradiții omenești (Col 2, 8) și de distorsionarea ei de către apostolii mincinoși care predică un Iisus diferit de cel al Tradiției apostolice (II Cor 11, 3-5). Tradiția este pe de o parte fixă, iar pe de altă parte în creștere, adică ea nu poate fi modificată, dar poate fi îmbogățită. Faptul că Evanghelia conține un nucleu tradițional rigid încredințat apostolilor explică de ce Sfântul Pavel respinge cu atâta îndârjire orice mesaj care se abate de la acesta, chiar dacă ar fi promovat de un apostol (Gal 1, 8-9). Pe de altă parte, Duhul Sfânt poate extinde Tradiția operând prin apostoli și profeții creștini o explicare mai profundă a semnificațiilor lucrării de mântuire a lui Dumnezeu prin Hristos. Acest lucru poate fi observat în modul în care Sfântul Pavel utilizează termenul *mysterion*, adică taină descoperită. Taina este înțelesul global al planului divin de mântuire împlinit prin Hristos. Această taină este percepută treptat de apostoli ca fiind prezența în Hristos a tuturor vistieriilor înțelepciunii și ale cunoștinței (Col 2, 2-3), locuirea lui Hristos în inimile credincioșilor (Col 1, 27), desființarea despărțirii dintre iudei și neamuri în Trupul lui Hristos, care este Biserica (Ef 6, 19), respingerea în prezent a Evangheliei de către evrei și primirea ei de către neamuri, care va duce în viitor la mântuirea lui Israel (Rom 11, 25-26), mutarea creștinilor care vor fi în viață la Parusie direct în ordinea Învierii (I Cor 15, 51), unirea tuturor celor din ceruri și de pe pământ în Hristos (Ef 1, 9-10). Deși fiecare dintre aceste fațete ale tainei mântuirii corespunde unei noi descoperiri și înțelegeri, totuși ele sunt toate prezente implicit în ceea ce Dumnezeu a făcut prin moartea, Învierea și Preamărirea lui Iisus. Vedem astfel că Revelația cuprinde atât fapte cât și cuvinte. Semnificațiile evenimentelor istorice și implicațiile lor pentru viața creștină sunt transmise sub forma unei Tradiții cu caracter istoric prin care vorbește Însuși Hristos, și de asemenea prin descoperiri ale Duhului Sfânt date apostolilor și profeților.

1.3. Evanghelia Sfântului Apostol Pavel, între Revelație și Tradiție

În Epistola către Galateni, Sfântul Apostol Pavel pare să refuze Tradiției rolul de vehicul al Revelației și să afirme că aceasta se transmite exclusiv prin iluminarea Duhului Sfânt. De asemenea, el pare să-și afirme independența completă de Biserica primară, afirmând că n-a primit Evanghelia de la oameni, pe calea tradiției (*parelabon*) sau prin învățare, ci prin descoperirea directă a lui Iisus Hristos. Totodată, el își declară autonomia față de apostolii din Ierusalim. După convertire, el nu s-a suit la Ierusalim pentru a primi

vreo confirmare de la apostoli, ci s-a retras în Arabia. Când s-a dus totuși la Ierusalim, trei ani mai târziu, într-o scurtă vizită, dintre toți apostolii s-a văzut doar cu Sfinții Petru și Iacov (Gal 1, 7-10). Scoase din context, aceste afirmații ale Sfântului Apostol Pavel par să contrazică ceea ce el spune în I Cor 11 și 15, și anume că a transmis convertiților săi ceea ce și el a primit prin tradiție.

Această aparentă contradicție a primit diverse rezolvări. Unii sugerează că în epistola către corinteni apostolul se referă doar la faptele lui Iisus despre care a auzit de la creștinii mai vechi, pe când semnificația autentică a acestor fapte n-a învățat-o de la oameni ci din descoperirea directă a Domnului înviat²⁰. Există un sâmbure de adevăr în această teorie. Este clar că Sfântul Pavel cunoștea anumite evenimente din viața Mântuitorului Iisus Hristos încă dinainte de deveni creștin. De fapt, înțelegerea acestora în lumina iudaismului l-a făcut să devină prigonitor al Bisericii. Pe drumul Damascului el a primit nouă înțelegere a acestor evenimente, prin care a ajuns la convingerea că Iisus este Mesia. Totuși, tradiția din 1 Cor 15 include și evenimente pe care Saul iudeul nu le-a acceptat: Învierea Domnului și Arătările postpascale. Și, în plus, această tradiție conținea pe lângă fapte și elemente explicative: „Hristos a murit *pentru păcatele noastre*”.

Alți comentatori consideră că Sfântul Pavel datorează primilor misionari creștini doar forma propovăduirii, pe când conținutul acesteia nu este de la oameni, ci de la Domnul. Kerigma sau predica misionară paulină are aceeași structură ca și kerigma Bisericii din Ierusalim, dar Evanghelia, ca nucleu al învățăturii creștine aplicat sau adaptat mereu la noi condiții, nu poate fi transmisă de oameni ci doar comunicată prin revelație directă²¹. Această soluție nu este mulțumitoare deoarece nu recunoaște natura kerigmatică a tradiției și reduce această tradiție doar la dimensiunea sa umană.

Aparenta contradicție dintre aceste pasaje pauline provine din scopurile diferite pe care le urmărește apostolul în corespondența sa cu cele două Biserici. În I Corinteni Sfântul Pavel atinge evenimente punctuale ale conținutului Evangheliei - Sfânta Euharistie, Moartea mântuitoare, Învierea și Arătările postpascale ale Domnului Iisus Hristos - însoțite de anumite de anumite glose care fac parte din tezaurul doctrinar fundamental al Bisericii. În privința acestora, Apostolul Pavel este în deplină armonie cu cei ce au fost înainte de el „în Hristos”, de la care le-a și primit ca tradiție. În Galateni,

²⁰ J. G. Machen, *The Origin of Paul's Religion*, New York, 1928, pp. 114 și urm.

²¹ William Baird, *What is the Kerygma*, în „Journal of Biblical Literature”, 1957, p. 190 și urm.

pe de altă parte, Sfântul Pavel vorbește despre autoritatea sa apostolică și despre o afirmație centrală a Evangheliei, potrivit căreia Iisus este Mesia cel înviat și preaslăvit. Acest lucru nu l-a învățat de la oameni, deși a fost ulterior coroborat cu ceea ce a învățat de la oameni. Convertirea sa n-a venit în urma primirii provăduirii misionarilor creștini, ci în urma unei întâlniri directe cu Hristos cel înviat. Nici autoritatea apostolică nu i-a fost intermediată prin oameni (ca în cazul lui Matia, de exemplu), ci a primit-o direct de la Hristos. Faptul că, după convertirea sa, Pavel a primit de la fruntașii Bisericii din Ierusalim Petru și Iacov informații despre faptele și învățăturile Mântuitorului Iisus Hristos nu contrazice cu nimic pretenția sa de a nu fi primit Evanghelia de la oameni, ci prin descoperirea lui Iisus Hristos. Scopul urmărit de Sfântul Pavel în acest pasaj este de a arăta că și el dispune de aceeași autoritate apostolică ca și cei dinaintea lui (Gal 1, 17), deoarece și el, ca și aceia, a primit chemarea și Evanghelia direct de la Domnul.

2. De la Tradiția orală la documente scrise

De la început proclamarea despre moartea și Învierea lui Iisus, cât și relațiile despre faptele și învățăturile Sale, au circulat în Biserica veacului apostolic sub formă orală. Chiar dacă o parte a acestei Tradiții a fost consemnată în scris destul de devreme (cca. 50-65)²², ea a continuat să fie transmisă mult timp pe cale orală. O confirmare a acestui fapt o găsim, de exemplu, la Papias, care în fața documentelor scrise își exprimă preferința pentru tradiția orală: „Căci eram de părere că știrile scoase din cărți nu au, după mine, aceeași valoare ca mărturia orală, vie și statornică”²³.

James Barr face observația interesantă că în antichitate exista o „presupoziție culturală”, observabilă atât în scrierile lui Platon cât și cele rabinice, conform căreia scrierea nu era un mod vrednic de a transmite adevăruri pro-

²² Mulți specialiști sunt de acord asupra faptului că, înaintea cărților Noului Testament, în Biserică au circulat și alte scrieri mai vechi, care nu s-au păstrat, cum ar fi documentul Q, o versiune mai veche a fragmentului Mc 16, 9-20, câteva *loghia* din Evanghelia după Toma, și, posibil, o ediție mai timpurie a Evangheliei după Marcu („UrMark”). Lc 1, 1-4 confirmă existența unor astfel de scrieri înainte de apariția Evangheliei a treia. L. M. McDonald, *The Biblical Canon: Its Origin, Transmission and Authority*, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 2007, p. 246, n. 8.

²³ Apud Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, cartea a treia, XXXIX, 4, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești” 13, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 142.

funde²⁴. Platon, transmițându-i lui Fedru cuvintele lui Socrate, își arată îngrijorarea față de posibilitatea ca scrierea acestora să afecteze capacitatea superioară a minții de a memora (Platon, *Fedru*, 275 AC). La rândul lor rabinii au mai multe ziceri care sugerează că legea orală nu trebuie pusă în scris (*b. Gittin* 60b; *b. Temura* 14b)²⁵. Deoarece Iisus nici nu a scris și nici nu a poruncit ucenicilor Săi să scrie, Barr conclude că „ideea unei credințe creștine guvernate de Sfinte Scripturi creștine n-a fost o parte esențială a proiectului fundamental al Creștinismului”²⁶. Biserica a transmis această „mărturie vie” despre Iisus întâi prin apostoli, iar apoi prin profeți și învățători, care au continuat să aibă un loc semnificativ în comunitatea creștină și în secolul al II-lea. La sfârșitul acestui secol creștinii arătau încă o înaltă apreciere Tradiției orale a Bisericii²⁷. În această perioadă atât creștinii ortodocși cât ereticii gnostici țineau legătura cu trecutul în cea mai mare parte prin Tradiția orală. Biblia lor, moștenită de la Iudaism, era Vechiul Testament, care era perceput ca un fundament și o confirmare a Tradiției concretizate în trupul Bisericii²⁸. Sfântul Irineu, deși foarte favorabil tradiției scrise, credea că Biserica și-ar fi păstrat mesajul și învățătura nealterate chiar și în lipsa Evangheliilor.²⁹ În general reflecția exegetică a Bisericii primare se concentra asupra scrierilor Vechiului Testament, și nu a Noului Testament. Însă tot în

²⁴ J. Barr, *Holy Scripture: Canon, Authority, Criticism*, Philadelphia, Westminster, 1983, p. 12. Autorul sugerează că această perspectivă ar putea exista și în spatele cuvintelor Sfântului Pavel din II Cor 3, 6. El citează de asemenea un vechi text în care se spune că „Tora este învățată pe buze” și trebuie transmisă oral. Ideea aceasta se materializează în Biserică prin ceea ce se numește *disciplina arcani*, adică disciplina secretului sau a tăcerii, legată în special de instituția catehumenatului. Crezul și Rugăciunea Domnească se găseau sub restricția acestei discipline și nu puteau fi descoperite celor neinițiați. Crezul era primit de candidații la Botez ca o tradiție orală din partea episcopului, trebuind apoi să-l recite din memorie în fața lui (așa-numita ceremonie a lui *traditio* și *redditio symboli*). Catehumenii erau încurajați să nu divulge Crezul celor din afară și nici să nu-l scrie, deoarece acesta trebuia scris în inimile lor (ar fi destul să amintim aici și Procateheza Sfântului Chiril al Ierusalimului, cap. 12 și 17, precum și concepțiile lui Rufin și ale Fericitului Augustin, în Apus, care au consimțit, și ei, că nu se cuvine să fie scris pe hârtie).

²⁵ B. Gerhardsson, *Memory and Manuscript*, Grand Rapids: Eerdmans, 1998, p. 159.

²⁶ J. Barr, *Holy Scripture...*, p. 12.

²⁷ L. M. McDonald, *The Biblical Canon*, p. 247.

²⁸ L. M. McDonald, *The Biblical Canon*, p. 248.

²⁹ „Ce am face dacă apostolii nu ne-ar fi lăsat scrieri? Nu ar trebui să urmărim cursul Tradiției pe care ei au lăsat-o celor cărora le-au încredințat conducerea Bisericilor?”, *Adversus Haereses* III, 4, 1, PG tom 7, col. 855.

secolul al II-lea a părut o conștiință crescândă a valorii scrierilor creștine ca mărturii ale experienței Dumnezeuului Celui Viu prin Iisus Hristos și, mai ales datorită Sfinților Iustin Martirul și Filosoful și Irineu, centrul de autoritate a început să se deplaseze de la Tradiția orală spre un text normativ și imuabil. Colecția cărților Noului Testament s-a format în primul rând datorită prețuirii pe care Biserica a avut-o față de aceste lăsaminte apostolice, iar în al doilea rând din nevoia de a deosebi scrierile ortodoxe și autentice de mulțimea tot mai mare a scrierilor eretice și apocrife³⁰. Odată cu clarificarea canonului scrierile sfinte ale Noului și Vechiului Testament au devenit preponderente în demersurile teologice ale Bisericii. Manlio Simonetti oferă o evaluare corectă a acestui rol fundamental al Scripturii:

„Putem spune că toată viața comunității era condiționată de interpretarea Scripturii. S-a spus că istoria doctrinei este istoria exegezei, datorită faptului că întreaga dezvoltare a doctrinei catolice se bazează pe interpretarea unor anumite pasaje ale Scripturii în lumina unor necesități particulare. Dar același lucru poate fi spus despre orice alt aspect al vieții Bisericii: organizare, disciplină, cult, etc. Din acest motiv, studiul Sfintei Scripturi a fost adevărata temelie a culturii creștine în Biserica primelor veacuri”³¹.

Este foarte important să reținem că Scriptura a prins viață în matricea Tradiției Bisericii primare. După cum se exprimă Părintele Profesor John Breck, Tradiția ar putea fi asemuită cu un fluviu al cărui curent principal este Scriptura. Scriptura este mărturia normativă sau canonică ce servește drept piatră de încercare prin care se măsoară toate tradițiile și se discerne întreaga Tradiție autentică. Ortodoxia vede relația dintre cele două într-o manieră ce poate fi descrisă nu prin Scriptură *sau* Tradiție, nici prin Scriptură *și* Tradiție, ci Sfânta Scriptură *în* Tradiția Bisericii, din cauză că Scriptura *este* Tradiție, în sensul că scrierile Noului Testament sunt o parte a Tradiției și constituie elementul său normativ. Aceste scrieri au luat naștere

³⁰ Pr. Prof. Dr. Vasile Mihoc, Asist. Drd. Daniel Mihoc, Drd. Ioan Mihoc, *Introducere în Studiul Noului Testament*, volumul I, Teofania, Sibiu, 2001, pp. 71-73.

³¹ M. Simonetti, *Biblical Interpretation in the Early Church: A Historical Introduction to Patristic Exegesis*, Edinburgh: Clark, 1994, pp. 1-2.

din viața și hotărârile Bisericii și în timp au continuat să fie măsura, regula sau „canonul” credinței creștine.³²

3. Observații finale

Propovăduirea Bisericii a fost de la bun început fidelă unei *predanii* sau *tradiții* (*paradosis*) a învățaturii (*didache*). Această tradiție era de fapt o expunere a kerygmei apostolice (*kerygma*, Rom 16, 25; I Cor 1, 21; 2, 4; II Tim 4, 17; Tit 1, 3; cf. Mt 12, 41; Lc 11, 32), în centrul căreia se aflau evenimentele istorice ale vieții și activității Mântuitorului, culminând cu Moartea Sa pe cruce, Învierea și Înălțarea la ceruri³³.

Când Sfântul Apostol Pavel vorbește de „Evanghelia mea” (Rom 2, 16; 16, 25), el nu înțelege prin aceasta altceva decât Evanghelia cea una a lui Iisus Hristos (cf. Gal 1, 6-7). El insistă asupra faptului că învățătura pe care o propovăduiește este întru totul fidelă tradiției apostolice (I Cor 11, 2. 23-25; 15, 1-3) și îi îndeamnă pe credincioșii din Tesalonic: „De aceea, deci, fraților, stați neclintii și țineți *predaniile* (*paradoseis*) pe care învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră” (II Tes 2, 15). Acelorași credincioși Apostolul le poruncește, în numele Domnului Iisus Hristos, să se ferească „de orice frate care umblă fără rânduială și nu după învățătura primită de la noi” (II Tes 3, 6). Colosenilor, Sfântul Pavel le atrage luarea aminte să nu primească „predania omenească” (Col 2, 8), căci el însuși a putut constata, în viața sa de dinainte de convertire, zădărnicia unei astfel de predanii (Gal 1, 14; cf. Mc 7, 7-9).

Misionarii Bisericii primare nu propovăduiau o învățătură a lor, ci învățătura cea sănătoasă (I Tim 1, 11; 6, 3, II Tim 1, 13 etc), adică tradiția bine stabilită a Bisericii.

Sfântul Apostol Pavel vorbește chiar de o *regulă a învățaturii* (*typos didaches*); „Mulțumim însă lui Dumnezeu, că (deși) erați robi ai păcatului, v-ați supus din toată inima *regulii învățaturii* căreia ați fost încredințați (*paredothete*, înrudit cu *paradosis*)” (Rom 6, 17). Acest text arată că Biserica din Roma, pe care nu Sfântul Pavel a întemeiat-o, a fost instruită în acea universală „regulă a învățaturii”, un catehism - am putea zice - al creștinismului apostolic³⁴.

³² Preot prof. dr. John Breck, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, traducere Ioana Tămăian, Patmos, Cluj-Napoca, 2003, pp. 16-17.

³³ Pr. Prof. Dr. V. Mihoc, *Credință și înțelegere. Învățătura ortodoxă în perspectivă biblică*, Editura Agnos, Sibiu, 2014, p. 175.

³⁴ V. Mihoc, *Credință și înțelegere...*, p. 176.

Aceeași „regulă a învățaturii” sau „tradiție” a Bisericii primare este desemnată în Epistolele pastorale prin substantivul feminin *paratheke*, *lucru încredințat cuiva spre păstrare* (I Tim 6, 20; II Tim 1, 12.14). Contextul evidențiază responsabilitatea Bisericii și în primul rând a ierarhiei bisericești în ce privește păstrarea nealterată și transmiterea fidelă a învățaturii primite. Pentru Sfântul Pavel Evanghelia este un fel de tezaur care i s-a încredințat și pe care, cu ajutorul lui Dumnezeu trebuie să-l păstreze nealterat până la Parusie: „Sunt încredințat că puternic este (Iisus Hristos) să păzească ceea ce mi-a încredințat, până în ziua aceea” (II Tim 1, 12). Pe ucenicul pe care-l lăsase în fruntea Bisericii din Efes, Apostolul îl îndeamnă cu cuvintele: „O, Timotei, păzește ceea ce ți s-a încredințat...” (I Tim 6, 20); „Darul cel bun ce ți s-a încredințat (*kalen paratheken*) păzește-l, cu ajutorul Sfântului Duh, Care sălășluiește întru noi” (II Tim 1, 14). În Epistola Sfântului Iuda, tezaurul încredințat Bisericii este „credința dată sfinților, o dată pentru totdeauna” (v. 3).

Este astfel evident că, de la bun început, Biserica a propovăduit o învățătură clar conturată, identică cu predania sau tradiția apostolică.

CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

ACTIVITATEA DE CERCETARE A PROFESORILOR FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD AN UNIVERSITAR 2018-2019

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Cărți: *Învățămintul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, 495 p. (co-autor, ediție bilingvă) [ISBN 978-606-9052-07-5]; *Catedrala Ortodoxă Veche. Centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, 403 p. (co-autor, ediția a II-a) [ISBN 978-606.9052-04-4];

Studii: „Orthodox dogmatics and Relevance of Re-Discovering the Holy Fathers in the Romanian Theology of the First Half of the Twentieth Century” în rev. *Teologia* (2019), nr. 1, p. 48-62 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „The Concept of „Communion” in the Orthodox Dogmatics from Today. Reflection on Triadology and Ecclesiology”, în rev. *Teologia*, (2019), nr. 2, p. 11-21 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Mystery of Christ in the Life of the Saints. Reflections on the Confession of Faith”, în rev. *Teologia* (2019), nr. 3, p. 56-76 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Father Dumitru Stăniloae and the Renewal of the Orthodox Dogmatics in Romania” în rev. *Teologia*, (2019), nr. 4, 21-30 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Olivier Clement – repere ale discursului pedagogic-terapeutic al Ortodoxiei într-o lume secularizată”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din*

Arad, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 26-39 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Viziunea creatoare a Părintelui Dumitru Stăniloae pe marginea gândirii mistagogice a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Unitate-distincție-simultaneitate”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p.180-199 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Conceptul de unitate în Dogmatica Ortodoxă”, în vol. în vol. *Unitate și identitate. Ortodoxia românilor între comuniunea răsariteană și dialogul cu Apusul*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 464-475 [ISBN:978-606-37-0656-1, vol. I: 978-606-37-0657-8];

Articole în Dicționare: „Adam”, p. 22-24; „Apocatastază”, p. 67-68; „Creație”, p. 204-210; „Cruce”, p. 220-223; „Dogma”, p. 303-310; „Minte”, p. 571-573; „Persoană”, p. 707-710; „Sfânta Tradiție”, p. 826-830; „Sinergie”, p. 846-849; „Suflet”, p. 897-898; „Teandrie”, p. 907-910; „Transfigurare”, p. 943-948, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Recenzii în reviste de specialitate: HE Dr. Irineu POPA, Mitropolitul Olteniei, *Biserica în actualitate sau actualitatea Bisericii (The Church in the Present or the Actuality of the Church)*, Editura Academiei Române, București, 2018, 552 p., în rev. *Teologia*, (2019), nr. 1, p. 133-139 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 6 - 7 mai 2019, Simpozionul internațional organizat de Episcopia Caransebeșului „Comuniune și comunități: jertfă, slujire, spiritualitate”, cu referatul *Conceptul de „comuniune” în Dogmatica ortodoxă și reflectarea lui în Liturghia Bisericii*; 23-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Inovation Era” (IS-REIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Contribuția Părintelui Petru Deheleanu la dezvoltarea studiilor misionare*; 23-24 septembrie 2019, Sibiu, Conferința Națională organizată de Arhiepiscopia Sibiului, Mitropolia Ardealului, „Anul satului românesc: între tradiție și actualitate” și “Figurile emblematice ale patriarhilor Nicodim

Munteanu, Iustin Moisesescu și importanța activității traducătorilor de cărți bisericești” cu referatul *Parohia rurală – metamorfozele prezentului și incertitudinile viitorului*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad cu referatul *Importanța teologiei ortodoxe în cultura actuală. Provocări, oportunități, perspective*; 4-6 noiembrie 2019, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj “Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmiterii credinței” cu referatul *Importanța teologică a traducerilor cu caracter dogmatic din secolul al XIX-lea*; 6-7 noiembrie 2019, Sibiu, Simpozionul internațional „A face misiune după modelul lui Hristos. Misiunea în mediul rural în istorie și astăzi”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu cu referatul *Satul global - destructurare și reconstrucție. Priorități misionare cu privire la parohiile rurale ale Bisericii*;

Organizări Simpozioane Naționale: Simpozionul Național Studentesc și Masteral *Exigențe ale pastorației și misiunii Bisericii în parohiile rurale* – Arad, 13-14 mai 2019; Simpozionul Național al Școlii Doctorale *Rolul Bisericii Ortodoxe în cultura română. De la primele tipărituri la exigențele mediatice actuale* – Arad, 14-15 mai 2019, Conferința Națională *Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc* - Arad, 9 aprilie 2019, Conferința Națională *Patriarhul Iustin Moisesescu – promotor al dialogului ecumenic* – Arad, 3 iunie 2019;

Organizări Simpozioane Internaționale: Simpozionul Internațional *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine* – Arad, 21-22 octombrie 2019;

Editări volume, co-editor: *Armonia Centenar 1919-2019. Un veac de cântare corală în Catedrala Veche a Aradului*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad 2019, 336 p. [ISBN 978-6069052-05-1];

Editări reviste: rev. *Teologia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Arad, 2019

[ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; *Studia Doctoralia*, Editura Universității “Aurel Vlaicu” din Arad, Arad, 2019 [ISSN: 2537-3668]; *Calea Mântuirii*, Săptămânal Pastoral-Misionar, Editura Universității Aurel Vlaicu din Arad, 2019 [ISSN 1582-1951].

P.S. Conf. Univ. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Studii: „Parohia între misiune, pastorație și înveșnicire”, în vol. *1993-2018 Un sfert de veac de învățământ teologic ortodox superior la Timișoara*; „Părintele conf. dr. Nicolae Morar - patru decenii de activitate și 65 de ani de viață”, coord. Pr. lect. dr. Adrian Covan și Pr. lect. asoc. dr. Marius Florescu, Editura Astra Museum și Partoș, Timișoara, 2018, p. 18-28 [ISBN 978-606-733-253-7; 978-606-8708-92-8]; „Caracteristicile mărturisirii credinței ortodoxe în anii comunismului și în lumea de astăzi”, în vol. „Conferințele din cadrul Serilor Duhovnicești de la Catedrala Veche”, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2018, p. 29-47 [ISBN 978-606-9052-00-6]; „Creștinul astăzi între criza socială și cea spirituală”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, anul universitar 2017-2018*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 15-25 [ISSN 2558-8605; ISSN-L 2558-8605]; „În slujba unității românilor - 1918 (aspecte din Mitropolia Moldovei și Sucevei)”, în vol. *Unitate și dăinuire - Centenar România Mare -1918-2018*, Editura Fa-brino - Montefano și Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2018, p. 46-55 [ISBN 978-606-8458-25-0; 978-88-87151-54-1]; „Patriarhul Iustin Moisescu - ierarh, teolog și misionar”, în *Îndrumător Pastoral*, Episcopia Tulcii, Edit. Andreiana, 2019, nr. 11, p. 87-100 [ISSN 1583-168X]; „The Contribution of the Parish to the Church Unity”, în rev. *Teologia*, (2019), nr. 1, p. 11-26 [ISSN 2247-4382; ISSN-L 1453-4789];

Articole, consemnări în volume tematice: „Înaltpreasfințitul Părinte Mitropolit Andrei - ctitor și înnoitor al Bisericii”, în vol. *Mitropolitul Andrei - păstorul blând al Transilvaniei euharistice* (vol. 1 din 3 volume), coordonator arhid. Claudiu Grama, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2018, p. 126-128 [ISBN 978-606-607-263-2]; „Parohia Galșa - popas aniversar în misiunea bisericească”, în vol. *270 de ani spre cer*, coord. Eugenia Groșan și Adorian Lucian Trif, Editura Mirador, Arad, 2019, p. 13-14 [ISBN 978-973-164-284-

0]; „Preasfințitul Părinte Visarion - în lumina darului vieții și a misiunii sacerdotale”, în vol. *Un ierarh dinamic, misionar și patriot: închinare Preasfințitului Visarion, Episcopul Tulcii, la aniversarea a 60 de ani*, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2019, p. 78-80;

Articole în reviste de specialitate: „Slujirea unității Bisericii strămoșești și a neamului românesc”, în rev. *Vitralii Culturale*, Revistă de cultură editată de Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul”, Vâlcea, Anul III, nr. 4, 2018, p. 6-9 [ISSN 2559-7736; ISSN-L 2559-7736]; „Pelerinajul omului în lume”, în Revista *Vitralii Culturale*, Revistă de cultură editată de Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul”, Vâlcea, Anul III, nr. 5, 2018, p. 7-10 [ISSN 2559-7736; ISSN-L 2559-7736]; Catedrala Mântuirii Neamului - sfințire și dănuire în istorie ca împlinire a rugăciunilor și a jertfei creștine, în Revista *Misiunea* (Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe Române cu Armata României „General Paul Teodorescu”, Anul VI, nr. 1 (6), 2019, p. 13-17 [ISSN 2360-4190]; „Biserica Ortodoxă Română după Sinodul din Creta”, în rev. *Vitralii Culturale*, Revistă de cultură editată de Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul”, Vâlcea, Anul III, nr. 6, 2019, p. 10-11 [ISSN 2559-7736; ISSN-L 2559-7736];

Participări la simpozioane: 9-12 ianuarie, Iași 2019, Conferința Internațională „International Orthodox Theological Association”, organizată de Mitropolia Moldovei și Bucovinei din Iași, cu referatul *Romanian Orthodox Church after the Synod from Crete*; 9 aprilie, Arad 2019, Conferința Națională „Patriarhul Nicodim și memoria istorică a interbelicului românesc”, organizată de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Pr. Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Patriarhul Nicodim în anii regimului comunist din România*; 5-6 mai, Caransebeș 2019, Simpozionul internațional „Comuniune și Comunități: jertfă, slujire, spiritualitate”, organizat de Episcopia Caransebeșului, cu referatul *Perpetuarea tradiției creștin-ortodoxe în parohiile rurale din Eparhia Aradului*; 27-29 mai, Drobeta Turnu - Severin 2019, Simpozionul Național „Mehedinți - istorie, cultură și spiritualitate” (Ediția a XII-a), organizat de Episcopia Severinului și Strehaiei, cu referatul *Patriarhul Nicodim Munteanu - ierarh și cărturar*; 3 iunie, Arad 2019, Conferința națională „Patriarhul Iustin Moisescu, promotor al dialogului ecumenic”, organizată de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Patriarhul Iustin Moisescu - teolog și ctitor al Bisericii luptătoare*;

21-22 octombrie, Arad 2019, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter-ortodoxe și inter-creștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Biserica Ortodoxă păstrătoare a identității și culturii românești*; 21-23 octombrie 2019, Craiova, Simpozionul național, „Mintea umană. Restructurare și iluminare”, organizat de Academia Română - Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu Motru”, Mitropolia Olteniei - Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova, Universitatea Babeș - Bolyai - Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Centrul de Spiritualitate și Îndrumarea Psiho-Pastorală (CSIPP), cu referatul *Privirea omului către cer și lume*; 23-26 octombrie 2019, Craiova, Conferința internațională „State and Society in Europe”, Ediția a 12-a, organizată de Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” în colaborare cu Universitatea din Craiova, Academia Oamenilor de Știință și Academia Română, cu referatul *Rolul Bisericii Ortodoxe în școală și societate*; 27 noiembrie, Arad 2019, Conferința națională „Aradul și România Mare”, organizată de Primăria Municipiului Arad, Centrul Municipal de Cultură - Arad, Consiliul Județean Arad, Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol” din Arad, cu referatul *Episcopia Aradului în contextul istoric - bisericesc de după Marea Unire de la 1918*;

Conferințe duhovnicești: 17 aprilie 2011, Arad, în cadrul seriei „Serile duhovnicești de la Catedrala Veche”, organizate de Asociația „Calea Mântuirii” din Arad, conferința cu tema *Omul între lumină și întuneric*; 25 noiembrie 2019, Arad, în cadrul Conferințelor ASCOR - Arad, organizate de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, conferința cu tema *Tinerii între libertate și dragoste creștină*.

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus

Studii: Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus, Pr. Drd. Traian Nojea, „Organizarea monahismului atonit. Câteva aspecte istorico-canonice”, în rev. *Studia Doctoralia*, (2018), nr. 3, p. 60-81 [ISSN: 2537-3668]; „Rugăciunea după Comentariile la Psalmi ale Fericitului Augustin”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Arad, 2019, p. 56-93 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Organizarea Bisericii după epistolele Sfântului Vasile cel Mare”,

în vol. *Unitate și Dăruire. Centenar România Mare 1918-2018*, coord. Arhim. Dr. Casian Rușeș, Editura Montefano și Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2109, p. 76-89 [ISBN: 978-88-87151-54-1; 978-606-8458-25-0]; „Unitatea Bisericii după *Adversus Haereses* a Sfântului Iri-neu al Lyonului”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p.180-199 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; Constantin Rus, Traian Nojea, „Pope Innocent III (1198-1216) and his Vision of the Jurisdictional Papal Primacy”, în rev. *Teologia*, (2018), nr. 4, Oct.-Dec., p. 60-71 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Articole în Dicționare și Enciclopedii: „Abatere”, p. 15-16; „Absoluțiune”, p. 16-17; „Abstență”, p. 17; „Abuz”, p. 17-18; „Acuzare”, p. 21-22; „Adulter”, p. 26-27; „Afinitate”, p. 30-31; „Afurisire”, p. 31-32; „Amnistie”, p. 45; „Ana-tema”, p. 55; „Apostazie”, p. 75; „Arhidiacon”, p. 84; „Arhiepiscop”, p. 84-86; „Arhiepiscopie”, p. 86-88; „Arhimandrit”, p. 89-90; „Ascultare canonică”, p.94-95; „Autocefalie”, p. 99-102; „Autonomie”, p. 102-104; „Bigamie”, p. 111, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Recezii în reviste de specialitate: Jose Maria Marti Sanchez, Mar Moreno Mozos (eds.), *Matrimonio religioso y Derecho Español concordato*, Comares, Granada, 2016, 131 p., în rev. *Teologia* (2018), nr. 4, p. 2018, p. 149-152 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; Gianluca BELFIORE, *Il processi di nullità matrimoniale nella riforma di Papa Francesco*, Catania-Troina, Studio Teologico S. Paolo-Grafi ser, 2017, 188 p., în rev. *Teologia* (2019), nr. 2, p. 153-156 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; Étienne Richer, *La lumière montre les ombres. Crise d'effi cience et fondements du droit penal de l'Église. Essai d'analyse au regard du canon 1311 du CIC/1983 et de la loi supreme de la salus animarum*, Toulouse, Les Presses Universitaires de l'Institut Catholique de Toulouse, 2017, 449 p., în rev. *Teologia* (2019), nr. 2, p. 122-133 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 6-7 mai 2019, Caransebeș, Simpozionul internațional „Comuniune și comunități: jertfă, slujire, spiritualitate”, organizat de Episcopia Caransebeșului, cu referatul *Poate un credincios să fie oprit de la Sfânta Împărtășanie dacă ajunge la Sfânta Liturghie după citirea Sfintei Evanghelii? Aplicarea Dreptului canonic la situațiile concrete din viața de zi cu zi a Bisericii*; 6-8 mai 2019, Alba Iulia, Simpozionul internațional de Știință, Teologie și Artă, organizat de Facultatea de Teologie din Alba Iulia, cu referatul *Sfânta Taină a Pocăinței după Codul de Drept Canonic al Bisericii Romano-Catolice*; 23-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *The Baptism of heretics according to St. Cyprian, Optat de Mileve and St. Augustin*; 27-29 mai 2019, Simpozionul internațional „Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate”, organizat de Episcopia Severinului și Strehaiei, cu referatul *Judecata bisericească, o problemă a aflării adevărului și a vindecării*; 16-20 September 2019, Roma, Conference of the Society for the Law of the Eastern Churches – „Fifty Years of Encounter among the Eastern Churches. How Canon Law assists in the Ecumenical Dialogue”, cu referatul *Professor Liviu Stan - a canonist, theologian and ecumenist*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, cu referatul *Preocupări canonice ale Mitropolitului Antim Ivireanul*;

Editări de reviste și volume: rev. *Teologia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; rev. *Studia Doctoralia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2017 [ISSN: 2537-3668].

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan

Studii: „Taina Sfintei Treimi, ca taină a iubirii, a vieții și a luminii în gândirea Sfinților Trei Ierarhi” (curs festiv la sărbătoarea hramului Facultății de Teologie din Arad, 30 ianuarie 2019, în curs de apariție); „Contribuția Institutului Teologic Ortodox din Arad la realizarea „Marii Uniri” de la 1918, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei*

arădene, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 200-209 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Misiunea preoțească și didactică a părintelui prof. dr. Ilarion V. Felea, ca slujire a unității de credință și de neam, reflectată în „Ziuarul personal (1927-1956)”, în vol. *Unitate și identitate. Ortodoxia românilor între comuniunea răsăriteană și dialogul cu Apusul*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 280-297 [ISBN: 978-606-37-0656-1, vol. I: 978-606-37-0657-8]; „Credința în Sfânta Treime, ca temei a justificării omului prin credință, permanență a gândirii lui Martin Luther. O perspectivă ortodoxă”, în *Anuarul Facultății de Teologie, anul universitar 2017-2018*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, Arad, 2019, p. 87-99 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „O conștiință preoțească curajoasă, mărturisitoare și pătimitoare: preotul Demian Tudor”, în *Anuarul Facultății de Teologie, Arad, anul universitar 2017-2018*, Arad, 2019, p. 94-106 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Trinitarian and Anthropological Personalism in Father Stăniloae’s View and its Significance to the Contemporary Man”, în rev. *Teologia* (2019), nr. 3, p. 77-89 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Articole în Dicționare și Enciclopedii: „Apostolicitate”, p. 79-80; „Catolicitate”, p. 161-162; „Filioque” (împreună cu Daniel Benga), p. 375-377; „Împărăția cerurilor”, p. 484-485; „Împărăția lui Dumnezeu”, p. 485-486; „Mântuire”, p. 555-556; „Ortodoxie”, p. 651-652; „Perihoreză”, p. 707; „Sfânta Treime”, p. 830-831; „Unitate”, p. 957-958 în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019, [ISBN 978-606-29-0296-4];

Participări la simpozioane: 6-7 mai 2019, Reșița, Simpozionul internațional *Comuniune și comunități: jertfă, slujire, spiritualitate*, Universitatea „Eftimie Murgu”, Reșița, cu referatul *Locul și rolul Ortodoxiei în dialogul intercreștin, în viziunea Patriarhului Justin Moiescu*; 24-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu”, cu referatul *Factorul cultural-creștin și dezvoltarea societății în gândirea părintelui Ilarion V. Felea*; 3 iunie 2019, Arad, Conferința Națională „Patriarhul Justin Moiescu – promotor al dialogului ecumenic”, cu referatul *Aspecte ale dia-*

*logului intercreștin în viziunea patriarhului Justin Moisescu; 21-22 octombrie 2019, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interetnice și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Teologie și cultură în gândirea părintelui Ilarion V. Felea*;*

Participări la dialoguri teologice: 20 iulie - 1 august 2019, mănăstirea Sfânta Cruce – Caraiman, participant la cea de-a XV-a sesiune de dialog teologic dintre Biserica Ortodoxă Română (BOR) și Biserica Evanghelică din Germania (EKD), ca membru în Comisia de dialog teologic, din partea Patriarhiei Române, sesiune aflată sub genericul „Die missionarischen Herausforderungen unserer Kirchen in der säkularisierten Gesellschaft (Provocări misionare la adresa Bisericilor noastre într-o societate secularizată)”, cu referatul *Aspecte teologice ale strategiei misionare a Bisericii Ortodoxe Române în societatea românească secularizată de astăzi*;

Editări reviste: rev. *Teologia* a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad (din 1997), Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Calea Mântuirii*, Săptămânal Pastoral-Misionar, Editura Universității Aurel Vlaicu din Arad [ISSN 1582-1951];

Alte activități academice: publicarea a peste 20 de articole în publicația săptămânală *Calea Mântuirii* a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad și alte editoriale în rev. *Teologia*;

Conferințe duhovnicești: 22 februarie 2019, în cadrul seriei „Serile duhovnicești de la Catedrala Veche”, organizate de Asociația „Calea Mântuirii” din Arad, conferința cu tema *Foamea și setea după Dumnezeu a omului contemporan*.

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad

Studii: „Unitatea familiei - premisă a unității de neam”, în vol. în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității

„Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 210-224 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Despre rațiunile dumnezeiești ale creației – perspectivă patristică”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 107-123 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605];

Articole publicate în Dicționare sau Enciclopedii: *Decalog*, p. 249-254; *Modernitate*, p. 597-601; *Post*, p. 715-721; *Postmodernitate*, p. 721-724; *Rugăciune*, p. 791-795; *Rugăciunea Domnească*, p. 795-799; *Sărbătoare*, p. 807-808; *Secularizare*, p. 817-820, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu, Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Participări la Simpozioane: 6-7 mai 2019, Caransebeș, Simpozionul internațional „Comuniune și comunități: jertfă, slujire, spiritualitate”, cu referatul *Vremelnicie și veșnicie – coordonate ale satului românesc în reflecția filozofică a lui Vasile Băncilă*; 02 octombrie 2019, Deva, Conferința „Despre educație: Azi pentru Măine”, organizată de Inspectoratul Județean Hunedoara, Casa Corpului Didactic Hunedoara, Asociația Dascălilor hunedoreni și S.I.P. Hunedoara, cu referatul *Educația școlară ca viață duhovnicească*; 21-23 Octombrie 2019 Craiova, Simpozionul național „Mintea umană: restructurare și iluminare”, organizat de Academia Română – Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu Motru” - Mitropolia Olteniei – Arhiepiscopia Craiovei - Universitatea din Craiova – Facultatea de Teologie Ortodoxă Universitatea Babeș-Bolyai – Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației Centrul de Spiritualitate și Îndrumare Psiho-Pastorală (CSIPP), cu referatul *Locul și rolul imaginației în viața duhovnicească – perspectivă patristică*; 21 octombrie-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine” cu referatul *Aspecte teologice ale implicării sociale a Bisericii*; 4-6 noiembrie 2019, Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai, Simpozionul internațional de Teologie, Istorie, Muzicologie și Artă, „Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmițerii credinței”, cu referatul *Vremelnicie și veșnicie – coordonate ale satului românesc în reflecția filozofică a lui Ernest Bernea*;

Conferințe duhovnicești: 25 noiembrie 2019, Petroșani, Conferință organizată de Centrul social-educativ Sfânta Ecaterina, cu tema *Maica Domnului în viața și spiritualitatea creștinilor ortodocși*; 12 decembrie 2019, Cluj-Napoca, Conferință organizată de A.S.C.O.R. Cluj-Napoca, cu tema *Virtuțile, strădania omului sau darul lui Dumnezeu?*

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Claudius Cuțaru

Studii: „Împăratul bizantin Leon al III-lea Isaurul și califul omeiad ‘Umar al II-lea sau despre începuturile dialogului interreligios creștin-islamic”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 40-56 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Eliadian Reflections on the Spirituality of the Romanian People”, în rev. *Teologia* (2019), nr. 2, p. 42-57 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Articole în Dicționare și Enciclopedii: „Hierofanie”, p. 401-403; 2; „Homo religiosus”, p. 407-410; „Libertate religioasă”, p. 529-530, „Mit”, p. 589-591, „Scrieri sacre”, p. 815-816, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu, Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, coord. Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Recenzii în reviste de specialitate: Philip De Souza, *Războaiele medice. 499-386 î. Hr.*, Editura Litera, București, 2018, 142 p., în rev. *Teologia* (2019) nr. 1, p. 140-142 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Eliadian Reflections on the Spirituality of the Romanian People*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional organizat de către Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul: *Elemente referitoare la insuficiențele culturii secularizate în viziunea părintelui Nicolae Achimescu*;

Editări reviste: *Teologia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, 377 p. [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; *Calea Mântuirii*, Săptămânal Pastoral-Misionar, Editura Universității Aurel Vlaicu din Arad [ISSN 1582-1951];

Conferințe: 1 noiembrie 2019, Arad, în cadrul seriei „Serile duhovnicești de la Catedrala Veche”, organizate de Asociația „Calea Mântuirii” din Arad, conferința cu tema *Provocările islamului la adresa misiunii creștine de astăzi*.

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada

Cărți: *Patrologie și Literatură Patristică*, vol. 4, Editura Pro Universitaria, București, 2018, [ISBN 978-606-26-0992-4], 2018, Editura Tiparnița, Arad, 2018 [ISBN 978-606-8836-29-4]; Constantin Necula & Teofan Mada, *Veniți și vedeți ... cu Hristos în Cetate*, Editura Agnos, Sibiu, 2018 [ISBN 978-973-1941-77-6]; Teofan Mada, *Dialoguri Filocalice ... Dialog cu Macarie Simonopetrul*, Editura Tiparnița, Arad, 2019, 80 p.

Studii: „*Blessed Augustine „of the Graces”*”, în rev. *Teologia*, (2019) nr. 1, 2019, p. 73-87, [ISSN 2247-4382; ISSN-L 1453-4789]; „*Teologia „grației” (Harului) la Fericitul Augustin*”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2019, p. 127-144; „*Ioan (Ignatie Papp) – „Episcopul Unirii”*”, în rev. *Altarul Banatului*, (2018), nr. 1-3, p. 139-145; „*Vasile Goldiș „Părinte” al unității românilor*”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 392-400 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „*Vasile Goldiș „Părinte” al unității românilor*”, în rev. *Altarul Banatului*, (2018), nr. 7-9, p. 95-105 [ISSN 2558-9628 ISSN-L 1220-8388]; „*Experiența harului necreat, aspecte teologice și spirituale ale Părinților răsăriteni ai Bisericii*”, în rev. *Altarul Banatului*, (2019), nr. 10-12 [ISSN 2558-9628 ISSN-L 1220-8388];

Articole în Dictionare și Enciclopedii: „Asceză”, p. 93-94; „Îndumnezeirea”, p. 492-501; „Mistic”, p. 582-583, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, Simpozionul internațional „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Pastoral Dialog in the Parishes*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Atena și Ierusalim, reflecții cu privire la elenism și Evanghelie*;

Editări volume: Pr. Prof. Dr. Vasile Mihoc, *Hristos, Contemporanul nostru*, Editura Agnos, Sibiu, 2019, 161 p. [ISBN 978-973-1941-91-2];

Conferințe științifice: mai 2019, *Hristos, viața noastră*. conferință susținută împreună cu Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Mihoc, Teatrul de stat, „Ioan Slavici” din Arad; 24 octombrie 2019, *De la hainele satului, la hainele cerului* conferință, dedicată Anul Omagial în Patriarhia Română, susținută împreună cu Pr. Dionisie Iganat, la Sala „Ferdinand” a Primăriei Aradului; 14 noiembrie 2019, *Spiritualitatea filocalică siriacă*, conferință, dedicată Anului Comemorativ în Patriarhia Română, susținută împreună cu Protos. Dr. Agapie Corbu, la Sala „Ferdinand” a Primăriei Aradului.

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

Studii: „*The Romanian Liturgical Theology in the First Half of the 20th Century in the Service of the Orthodox Church. Leading Representatives*”, în rev. *Teologia*, (2018) nr. 4, p. 83-102 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Rugăciunea de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia. O abordare din perspective Teologiei Liturgice”, în vol. *Unitate și dăinuire. Centenar România Mare 1918-2018*, Editura Montefano, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2019, p. 160-169 [ISBN: 978-88-87151-54-1; 978-606-8458-25-0]; „Proble-

matica pomenirii autoritășilor statului în contextual evenimentelor de la 1 decembrie 1918. O abordare din perspective Teologiei Liturgice”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 251-259 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Contribuția Părintelui Profesor Dr. Nicolae D. Neula la dezvoltarea Teologiei Liturgice, Pastoralii și Artei creștine. Medalion comemorativ la împlinirea unui an de la trecerea la Domnul”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu, Arad, 2019, p. 139-183 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605];

Articole în Dicționare și Enciclopedii: „Azimă”, p. 106; „Botez”, p. 132-136; „Camilafcă”, p. 141; „Clopotniță”, p. 180; „Cununie”, p. 238-242; „Daruri”, p. 247-248; „Diode”, p. 283; „Euharistie”, p. 353-357; „Ipacoi”, p. 463-464; „Irmos”, p. 468; „Împărtășire”, p. 486-487; „Linguriță”, p. 532-533; „Liturghier”, p. 535-536; „Liturgică”, p. 536-537; „Luminândă”, p. 540-541; „Maslu”, p. 245-247; „Melod”, p. 557-559; „Miezonoptică”, p. 568-569; „Mijloceasuri”, p. 569; „Mir”, p. 575-576; „Mirungere”, p. 577-579; „Nomofilax”, p. 632; „Pastoforiu”, p. 669; „Pavecerniță”, p. 693; „Potir”, p. 724-725; „Proscomidiar”, p. 753; „Proscomidie”, p. 753-756; „Tăierea Împrejur”, p. 905-906, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4];

Participări la Simpozioane: 6-7 mai 2019, Caransebeș, Simpozionul internațional „Comuniune și comunități: Jertrfă, Slujire, Spiritualitate”, organizat de Episcopiei Caransebeșului, cu referatul *Structura euharistică a vieții satului de odinioară. Viața poporului și Liturghia*; 23 mai 2019, Mănăstirea Șag-Timișeni, Simpozionul național de Teologie „Isihasm și spiritualitate filocalică în Tradiția teologică românească”, organizat de Mitropolia Banatului și Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, cu referatul *Contribuția Părintelui Arsenie Boca la Filocalia românească. De la inițierea traducerii la sinteza filocalică din „Cărarea Împărăției”*; 27-29 mai 2019, Drobeta-Turnu-Severin, Simpozionul internațional *Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate*, organizat de Episcopia Severinului și Strehaiei și Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova, cu referatul *Dimensiunea*

cosmică a Sfintei Liturghii reflectată în viața satului și a țăranului român; 23-25 mai 2019, Arad, Simpozionul internațional „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Contribuțiile Părintelui Simeon Șiclovan în domeniul pastoral, în paginile publicației „Biserica și Școala”;* 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” Arad, cu referatul *Importanța Liturghierului diaconului Coresi pentru cultura românească;* 4-8 noiembrie 2019, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional de Teologie, Istorie, Artă și Muzicologie „Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmiterii credinței”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, cu referatul *Liturghie și cosmos în creațiile populare românești;*

Conferințe duhovnicești: 3 noiembrie, Parohia Drauț, Protopopiatul Ineu, conferința cu tema: *Viața veșnică și pregătirea noastră pentru ea prin faptele iubirii milostive;*

Editări reviste: rev. *Teologia* a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad (din 1997), Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L: 1453-4789]; *Calea Mântuirii*, Săptămânal Pastoral-Misionar, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad [ISSN 1582-1951].

Conf. Univ. Dr. Mircea Buta

Studii: „Noutatea interdisciplinarității musicale surprinse pe parcursul tezei Părintelui Tiberiu Ardelean, susținută în 2018”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu, Arad, 2019, p. 183-192 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, Simpozionul internațional „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Diferite posibilități de valorificare a melosului bisericesc, notat de Trifon Lugojan;* 4-

8 noiembrie 2019, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional de Teologie, Istorie, Artă și Muzicologie „Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmiterii credinței”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, cu referatul *Premisele unei bune promovări și deschideri de perspective pentru cântarea bisericească în sec. XXI*;

Organizări și susțineri de Concerte: 24-26 mai 2019, Concert dedicat Centenarului Corului Armonia al Catedralei Vechi din Arad „*Armonia 100*”, Sala Palatului Cultural din Arad; 10 oct. 2019, Concert de pricesne, Catedrala Ortodoxă din Hunedoara; 8 decembrie, 2019, Concert de Colinde, parohia Șega I, 10 decembrie 2019, Concert festiv de Colinde, Sala Palatului Cultural Arad;

Membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor (UCMR) din România, începând din luna iulie, 2019;

Lucrări muzicale armonizate pentru cor mixt: *Colind bătrânesc, În țara colindelor, Colinda Crăciunului, Stihira a IV-a de la Vecernia Nașterii Domnului, Stihira I-a de la Laudele Utreniei Nașterii Domnului, Condacul Nașterii Domnului, Sfinte Dumnezeule, glasul al II-lea, Ectenia întreită, glasul I, A venit și-aici Crăciunul.*

Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg

Studii: „Epiphany of Christ in the Pastoral Epistles. Worship and Eschatology”, în rev. *Teologia*, (2018), nr. 3, p. 123-142 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Adevărul în Sfânta Evanghelie după Ioan. O analiză terminologică și exegetică”, în vol. *Adevăr, cunoaștere, credință. Perspective științifice, filosofice și teologice*. Simpozion național interdisciplinar, Arad, 1-5 noiembrie 2017, Adrian Lemeni, diac. Adrian Sorin Mihalache, pr. Cristinel Ioja (coord.), Editura Basilica/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, București, 2018, p. 329-345 [ISBN: 978-606-29-0288-9; 978-973-752-778-3]; „Exorcismul: între triumf și eșec. Note la Faptele Apostolilor 19, 8-20” în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 217- 228 [ISSN 2558-8605,

ISSN-L 2558-8605]; „The Situation of St. James' Epistle in the Early Church. Implications for Authorship and Canonicity”, în rev. *Teologia* (2019), nr. 2, p. 118-133 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *The Notion and Use of Scripture in Ancient Israel*; 20-21 oct. 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine” organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Sfânta Scriptură, reper fundamental pentru limba, cultura și spiritualitatea românească*;

Editări reviste: *Teologia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789].

Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, „International Symposium „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Homiletic writings of Bishop Grigorios of Arad*; 23 noiembrie 2019, Sibiu, Muzeul Astra, Simpozionul național „Anul satului românesc: între tradiție și modernitate și Figurile emblematice ale patriarhilor Nicodim Munteanu, Iustin Moiseșcu și importanța activității traducătorilor de cărți bisericești”, cu referatul *Importanța predicii în contextul misionar al satului românesc*; 22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, cu referatul *Interferențe ale predicii bisericești în spațiul cultural arădean din perioada interbelică*;

Editări volume studii: *Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc. Patriarhul Iustin Moiseșcu, promotor al dialogului ecumenic*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, 2019 [ISBN 978-973-752-818-6];

Editări reviste: *Teologia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Calea Mântuirii*, Săptămânal Pastoral-Misionar, Editura Universității „Aurel Vlaicu din Arad” [ISSN 1582-1951, 2019];

Conferințe științifice în străinătate: 6-9 mai 2019, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității de Presov (Slovacia), cu referatul *Practical forms of catechesis* (*Mijloace practice de catehizare*).

Pr. Lect. Univ. Dr. Negreanu Ștefan Barbu

Studii: „Unirea Românilor sub Mihai Viteazul. Icoana conștiinței Unității de Neam”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 209-217 [ISSN 2558-8605; ISSN-L 2558-8605]; „Unirea Țărilor Române sub Mihai-Vodă Viteazul. Pregustare a Marii Uniri”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuții la teologia arădeană*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universităţii/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 392-400 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4];

Participări la Simpozioane: 9 aprilie 2019, Arad, Conferința națională „*Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc*”, organizată de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Patriarhul Nicodim Munteanu și Biserica Ortodoxă Română în tensiunile celui de-al doilea Război Mondial*; 24-25 mai 2019, Arad, International Symposium „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu”, cu referatul *Patriarhul Iustin Moiescu – Intruziunile statului communist în problemele interne ale Bisericii Ortodoxe Române*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Filocalia – monument al spiritualității și culturii. Evoluția și implicațiile ei în teologia ortodoxă română*; 6-7 mai 2019, Caransebeș, participant la Simpozionul

„Comuniune și comunități: jertfa, slujire, spiritualitate”, organizat de Episcopia Caransebeșului din Caransebeș, cu referatul *Patriarhul Nicodim Munteanu și instaurarea regimului comunist- o evaluare istorică*;

Editări reviste: *Teologia* a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad (din 1997), Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Conferințe duhovnicești: 24 ianuarie 2019, Parohia Ortodoxă Lupeni 1, Protopopiatul Petroșani, conferința: *Familia creștină în epoca inimilor de piatră*; 19 martie 2019, Episcopia Devei și Hunedoarei, Deva, am susținut conferința cu titlul *Bunele Vestiri ale lui Dumnezeu*; 25 martie 2019, Parohia Ortodoxă Brad, Protopopiatul Brad, conferința *Bunele Vestiri ale lui Dumnezeu*; 26 martie 2019, Parohia Ortodoxă Moșiori, Protopopiatul Ineu, conferința *Bunele vestiri primite de Maica Domnului*; 31 martie 2019, Parohia Ortodoxă Secaci, Protopopiatul Ineu, conferința *Purtarea crucii de către creștini*; 28 septembrie 2019, Parohia Ortodoxă Ineu, Protopopiatul Ineu, conferința *Tinerii și anturajele lor*; 3 noiembrie 2019, Parohia Ortodoxă Drauț, conferința *Crucea suferinței și asumarea ei în chip mântuitor în viața creștinului*; 22 noiembrie 2019, Parohiei Ortodoxe Arad - Centru, Protopopiatul Arad, în cadrul conferințelor „Serile duhovnicești la Catedrala Veche”, conferința cu titlul *Tinerii și tentațiile lumii*.

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa

Studii: „Mijloace de afirmare a spiritualității și identității românești din ținutul Hunedoarei – gazetele editate la Orăștie (1895 - 1918)”, în vol. *Unitate și dăinuire. Centenar România Mare 1918 – 2018*, Editura Montefano și Editura Episcopiei Caransebeșului, 2019, p. 540 - 550 [ISBN 978-606-8458-25-0; ISBN 978-88-87151-54-1]; „Biserica și Școala” cu redactorii săi în slujba unui ideal împlinit – Marea Unire de la 1918”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p.180-199 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Biserica și Școala” - factor de cultură și viață a neamului românesc, în

vol. *Anul centenar al Marii Uniri. Considerații teologice și istorice*, Editura Astra Museum, 2019, p. 25-38 [ISBN: 978-606-733-288-9]; „Oameni și instituții care au activat în străvechea eparhie a Aradului – îngemănați în misiunea de realizare a unității naționale”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 217- 228 [ISSN 2558-8605, ISSN-L 2558-8605];

Participări la Simpozioane: 9 aprilie 2019, Arad, Conferința națională „Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc”, organizată de Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară a Facultății de Teologie Ortodoxă “Ilarion V. Felea” Arad, cu referatul *Patriarhul Nicodim Munteanu – traducător neobosit și îndrumător al activității tipografice*; 6-7 mai 2019, Caransebeș, Simpozionul internațional „Comuniune și comunități: Jertfă, Slujire, Spiritualitate”, organizat de Episcopia Caransebeșului în colaboare cu Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, cu referatul *Aspecte din viața și activitatea patriarhului Nicodim Munteanu*; 23-25 mai 2019, Arad, International Symposium „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Calendarul diecezan - îndrumător al vieții românilor din aceste părți ale țării*; 27-29 mai 2019, Drobeta-Turnu-Severin, Simpozionul internațional „Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate”, organizat de Episcopia Severinului și Strehaiei în colaborare cu Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova și Mitropolia Olteniei, cu referatul *Preotul unui sat românesc de altădată: Nistor Socaciu din Biscaria și mărturia propriei sale vieți*; 4 noiembrie 2019, Timișoara, mănăstirea Șag-Timișeni, Simpozionul internațional de teologie „Maica Domnului- ocrotitoarea creștinilor”, cu referatul *O viață sub purtarea de grijă a Maicii Domnului - preotul Crăciun Opre(a)*.

Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici

Articole în vouch: „Clerici slujitori ai Bisericii strămoșești în satul românesc”, în vol. *270 de ani spre cer*, coordnatori Eugenia Groșan și Adorian Lucian Trif, Editura Mirador, Arad, 2019, p. 182-187 [ISBN 978-973-164-284-0];

Participări la Simpozioane: 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozion internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, cu referatul *Manuscrise și tipărituri din Eparhia Aradului legate de aria Dreptului canonic și bisericesc*.

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang

Cărți: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, *Catedrala Ortodoxă Veche – centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, ediția a 2-a, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, 403 p. [ISBN: 978-606-9052-04-4];

Studii: „Proiectul-program privind editarea foi periodice Lumina. Prezentare și evaluare istorică”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2019, p. 229-238 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Miron Romanul (1828-1898) – militant de seamă al mișcării de emancipare națională din a doua jumătate a sec. XIX”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 392-400 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4];

Articole în Enciclopedii și Dicționare: „Filiație după har”, p. 374-375; „Metanoia”, p. 566-567; „Romano-Catholicism”, p. 784-787, în Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu, Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019 [ISBN 978-606-29-0296-4]; „Portretul dascălului român din arealul Preparandiei arădene. Scurte considerații istorice și culturale”, în vol. *270 de ani spre cer*, coordonatori: Eugenia Groșan și Adorian Lucian Trif, Editura Mirador, Arad, 2019, p. 210-212 [ISBN 978-973-164-284-0];

Recenzii: Avva Iosif HAZZAYA, văzătorul de Dumnezeu, *Scrieri duhovnicești*, Traducere, studiu introductiv și note de Ierom. Agapie Corbu (Abba Joseph HAZZAYA, seer of God, Spiritual Writings, Translation, Introduc-

tory Study and Notes by Hieromonk Agapie Corbu), Editura Sf. Nectarie, Arad, 2019, XCV+214 pp., în rev. *Teologia* (2019), nr. 3, p. 170-172 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Avva Evagrie Ponticul, Monahul sau Făptuitorul (Praktikos) – o sută de capitole despre viața duhovnicească* [Evagrius of Pontus, *Praktikos or The Monk - One Hundred Chapters on the Spiritual Life*], Introduse și comentate de schimarhimandrit Gabriel Bunge, Traducerea românească: diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2016, 347 pp., în rev. *Teologia* (2018), nr. 4, p. 153-155 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, Simpozion internațional „Research and Education in an Innovation Era” (ISREIE 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad, tema secțiunii: „Cultura teologică arădeană: tipărituri și documente de arhivă relevante pentru viața bisericească”, cu referatul *Manuscrisele din Sfânta Mănăstire Hodoș-Bodrog. Scurtă descriere și analiză a conținutului acestora*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozion internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, cu referatul *Biblioteca Mănăstirii Hodoș-Bodrog, reper al rolului Bisericii Ortodoxe în cultura română*; 28-29 noiembrie 2019, Conferința Națională „Studii și comunicări din Banat-Crișana” (Conferință dedicată Zilei Naționale a României), organizatori: Academia Română, Filiala Timișoara – Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” și Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad, cu referatul *Arhimandritul Patrachie Popescu (1809-1862)*;

Ediții îngrijite: Pr. Dr. Pavel Vesa, *Arhimandritul Patrachie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, 277 p. [ISBN: 978-606-9052-06-8].

Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean

Cărți: *Relevanța tradiției dirijorale în muzica bisericească din spațiul românesc. Exigențe metodologice, vocaționale și spirituale ale dirijorului de cor bisericesc*, Editura Universitaria - Craiova [ISBN 978-606- 14-1504-5,

ISMN 979-0-9009911-2-6]; Editura Universității „Aurel Vlaicu” - Arad 340 p. [ISBN 978-973-752- 814-8, ISMN 979-0-69490-090-8]; „*Lipova - scaun episcopal. Vatră de istorie și cultură muzical-ecleziastică*, Editura Agnos – Sibiu, [ISBN 978-973-1941-96-7], Editura Universității „Aurel Vlaicu” - Arad, 210 p. [ISBN 978-973-752-817-9];

Studii: „Emil Monția – Hearty Transylvanian Folklorist and Carol – Picker”, în rev. *Teologia*, (2019), nr. 3, p. 122-133 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; „Dezvoltarea cântării bisericești în timpul episcopului Ioan Ignatie Papp”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 418-435 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4];

Participări la Simpozioane: 23-25 mai 2019, Arad, Simpozionul internațional „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Receptarea mesajului duhovnicesc al cântării corale în vestul țării*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, cu referatul *Rolul tipăriturilor muzicale bisericești ortodoxe în formarea culturii neamului românesc*; 4-6 noiembrie 2019, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional „Satul și spiritul românesc, între tradiție și exigențele societății postmoderne. Traducerea cărților bisericești și provocările comunicării credinței” organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, cu referatul *Pagini de folclor semnate de Emil Monția*;

Editări volume studii: *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția Teologiei arădene*, Editura Universitaria, Craiova [ISBN 978-606-14-1472-7] Editura Universității „Aurel Vlaicu” [ISBN 978-973-752-797-4] Arad, 2019, coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean; *Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la făurirea unității de neam și de credință*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019 [ISBN 978-973-752-810-0] co-

ordonatori: Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean;

Organizări și susțineri de Concerte: 11 decembrie 2018, Concert tradițional de colinde, Sala Palatului Cultural din Arad; 24-26 mai 2019, Concert dedicat Centenarului Corului Armonia al Catedralei Vechi din Arad „*Armonia 100*”, Sala Palatului Cultural din Arad; 15 iunie 2019, Festival coral „Lumină lină”, Sala Palatului Cultural, Arad; 6 decembrie 2019, Concert tradițional de colinde, Chișineu-Criș; 10 decembrie 2019, Concert tradițional de colinde, Sala Palatului Cultural din Arad;

Conferințe: 31 mai 2019, în cadrul seriei „Serile duhovnicești de la Catedrala Veche”, organizate de Asociația „Calea Mântuirii” din Arad, conferința cu tema *Altarul, Strana și Cafasul - parteneri ai dialogului muzical-liturgic*.

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr

Cărți: *Gnoseologia ortodoxă ca experiență a lui Hristos cel Înviat în textele liturgice ale Penticostarului*, teză de doctorat, Editura Universitaria, Craiova și Editura Universității Aurel Vlaicu din Arad, [ISBN 978-606-14-1531-1 și ISBN 978-973-752-822-3]; *Asceză și Preoție în Everghetinosul*, Editura Universității Aurel Vlaicu [ISBN 978-973-752-821-6];

Studii: „Acțiunile Armatei Române în timpul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și în perioada imediat următoare”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitatea/Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 401-413 [ISBN: 978-606-14-1472-7; 978-973-752-797-4]; „Everghetinosul – îndrumătorul celor ce se mântuiesc”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2017-2018, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2019, p. 239-252 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605];

Recenzii: Varsanufie, Arhiepiscopul Ramnicului, *Aceasta este viața veșnică. Studii de gnoseologie patristică* [*This is the Eternal Life. Studies in Patristic*

Gnosiology], Editura Praxis, Râmnicu-Vâlcea, 2015, 164 p., în rev. *Teologia* (2018) nr. 4, p. 156-161 [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789];

Participări la Simpozioane: 30-31 octombrie 2018, Arad, Arad, Simpozionul național organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad „Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene”, cu referatul *Acțiunile Armatei Române în timpul Marii Adunări de la Alba Iulia și în perioada imediat următoare*; 27-29 mai 2019, Drobeta-Turnu Severin, Simpozionul internațional „Mehedinți-istorie, cultură și spiritualitate - Anul omagial al satului românesc, al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari și Anul comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moiescu și al traducătorilor de cărți bisericești” cu referatul *Exigențele slujirii preoțești în scrierile Patriarhului Iustin Moiescu*; 23-25 mai 2019, Arad, Simpozionul internațional „Research and Education in an Inovation Era” (ISREIE - 2019), organizat de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, cu referatul *Credință și mântuire în scrierile părintelui Benedict Ghiuș*; 21-22 octombrie 2019, Arad, Simpozionul internațional „Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine” organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, cu referatul *Chipul preotului în scrierile literare ale lui Gala Galaction și Ion Agârbiceanu*.

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

Anuar - Serie nouă

ISSN 2558 - 8605

An IV (2019)/4/ pp. 315 - 320

STUDENȚII FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ "ILARION V. FELEA" DIN ARAD ANUL UNIVERSITAR 2018-2019

Nivel studii de doctorat (Drept Bisericesc, Teologie Dogmatică, Teologie Morală și spiritualitate ortodoxă)

Anul 1 Teologie Dogmatică

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Gășpar	Florin Ioan	Sebiș	Arad
2	Roșca	Sorin-George	Brad	Arad

Anul 1 Teologie Morală și spiritualitate ortodoxă

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Gozob	Teodor	Botoșani	Timișoara
2	Murari	Ovidiu-Gheorghe	Deva	Deva
3	Hodean	Ioan-Simion	Hunedoara	Deva

Anul 2 Teologie Dogmatică

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Petcuț	Axente - Flavius	Arad	Arad
2	Scânteie	Radu	Ghelari	Deva
3	Hanganu	Marius-Dumitru	Iași	Deva
4	Botoș	Remus-Emilian	Timișoara	Timișoara
5	Constantinescu	Radu	Timiș	Arad
6	Gui-Borz	Florin-Ovidiu	Arad	Arad
7	Rada	Sorin	Drobeta Turnu Severin	Severin

Anul 2 Drept Bisericesc

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Avram	Florin-Ioan	Lugoj	Caransebeș
2	Blaj	Mihai-Octavian	Arad	Arad
3	Bolea	Marius-Virgil	Alba Iulia	Alba Iulia
4	Budeanu	Tudor	Arad	Arad
5	Mirișan	Cătălin-Nicolae	Satu Mare	Alba Iulia
6	Ursulescu	Petru-Marcel	Timișoara	Arad

Anul 2 Teologie Morală

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Scânteie	Radu	Ghelari	Deva
2	Suciu	Petru-Marcel	Reghin	Deva

Anul 3 Teologie Dogmatică

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Sandu	Vlad-Sergiu	Petroșani	Arad
2	Săplăcan	Sorin	Arad	Arad
3	Succurro	Sergiu Nicolae	Deva	Deva

Anul 3 Drept Bisericesc

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Faur	Silviu-Nicolae	Brad	Deva
2	Ionescu	Rareș	București	București

Prelungirea studiilor

Teologie Dogmatică

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Suciu	Vasile	Lipova	Arad
2	Arvai	Iulian Nicolae	Petroșani	Deva

Prelungirea studiilor

Drept Bisericesc

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Drăghici	Cătălin Constantin	Țirgu Jiu	Craiova
2	Vid	Lucian	Craiva	Arad

Nivel studii masterale

Anul 1 DCC (Doctrină și Cultură Creștină)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Ardelean	Marius-Emanuel	Ineu	Arad
2	Cioară	Darius-Lucian	Arad	Arad
3	Gagea	Lucreția	Ilva Mica	Cluj
4	Gosta	Gabriel	Timișoara	Arad
5	Hanțiu	Cristian-Florin	Arad	Arad
6	Incicău	Raul-Ioan	Chișineu-Criș	Arad
7	Lerinți	Andrei-Răzvan	Lugoj	Arad
8	Moldovan	Mărioara	Vaideiu	Arad
9	Șovar	Ioan	Voiteg	Timișoara
10	Ūrsu	Iuliu-Mihail	Timișoara	Timișoara

Anul 1 PVL (Pastorație și Viață Liturgică)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Ciotea	Alin-Florin	Arad	Arad
2	Cucu	Mihai	Jariștea	Arad
3	Dimitriu	Andrei	Petroșani	Hunedoara
4	Dologa	Dan	Baia Mare	Timișoara
5	Gagea-Neaga	Ileana	Jina	Arad
6	Moțco	Alexandra-Maria	Lipova	Arad
7	Păcurar	Raul-Mădălin	Arad	Arad
8	Pavel	Ioan	Arad	Arad
9	Pleș	Marinela-Claudia	Arad	Arad
10	Rocsa	Sebastian-Mihai	Gurahonț	Arad
11	Ștețca	Ileana	Sighetu Marmăției	Arad
12	Trif	Adorian-Lucian	Arad	Arad
13	Tulcan	Cătălin-Claudiu-Liviu	Ineu	Arad

Anul 2 DCC (Doctrină și Cultură Creștină)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Brahariu	Mihăiță-Dănuț	Curtea De Argeș	Suceava
2	Ciuciuc	Grațian-Gheroghe	Arad	Arad
3	Janeș	Sorin	Pancevo	Serbia
4	Milcomete	Ovidiu-Ionuț	Drobeta-Turnu Severin	Arad
5	Muntean	Ioan-Răzvan	Intorsura Buzăului	Timișoara
6	Neamțu	Romel-Ion	Făget	Timișoara
7	Rus	Ioan	Băile Herculane	Timișoara
8	Stepan	Alin-Vasile	Timișoara	Timișoara

Anul 2 PVL (Pastorație și Viață Liturgică)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Avram	Florin-Ioan	Arad	Arad
2	Belei	Adrian-Ionuț	Arad	Arad
3	Birău	Valentin-Dumitru	Lugoj	Timișoara
4	Bodea	Constantin	Vatra Dornei	Suceava
5	Brad	Tiberiu	Arad	Arad
6	Chivulescu	Răzvan-Nistor	Slătioara	Arad
7	Crișan-Pantea	Adrian-Iulian	Ineu	Arad
8	Drăgan	Sebastian-Petru	Făget	Timișoara
9	Gaiță	Dan-Alexandru	Cîmpeni	Arad
10	Leahu	Cristian-Dănuț	Brad	Deva
11	Stan	Ioan	Sighetu Marmăției	Arad
12	Streulea	Sorin-Gheorghe	Arad	Arad
13	Taşcă	Elena	Galați	Alexandria
14	Trofin	Dumitru	Petroșani	Covasna
15	Vand	Gheorghe-Cătălin	Brad	Arad

Nivel studii de licență**Anul 1 (Teologie Ortodoxă Pastorală)**

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Bâlc	David-Petru	Hunedoara	Hunedoara
2	Bele	Andrei-Gheorghe	Arad	Arad
3	Bobeciuc	Dumitru-Adrian	Arad	Arad
4	Cimil	Sergiu-Valentin	Sebiș	Arad
5	Činč	Euden	Vršac	Serbia
6	Cioara	Andrei-Nicolae	Chișineu-Criș	Arad
7	Ciurdar	Marius	Chișineu-Criș	Arad
8	Coman	Nicolae-Florin	Satu Mare	Satu Mare
9	Curac	Ioan	Vișeu De Sus	Maramureș
10	Danciu	Gheorghe-Marius	Cîmpeni	Alba
11	Gaidoș	Lucian-Eugen	Arad	Arad
12	Gama	Constantin	Drobeta-Turnu Severin	Mehedinți
13	Gligor	Dacian-Ioan	Brad	Hunedoara
14	Hălăciugă	Sorin-Constantin	Chișineu-Criș	Arad
15	Mihali	Cosmin	Arad	Arad
16	Obrad	Alexandru-Silvius	Lipova	Arad
17	Orădan	Beniamin	Chișineu-Criș	Arad
18	Palade	Nelu	Adjud	Vrancea
19	Popa	Andrei-Sebastian	Arad	Arad
20	Pribagu	Dorin-Nicolae	Arad	Arad
21	Pruiu-Lupan	Iulian-Eduard	Drobeta-Turnu Severin	Mehedinți

22	Pruteanu	Daniel	Bacau	Arad
23	Silvășan	Vasile	Pir	Satu Mare
24	Sirca	Doru - Nicușor	Gurahonț	Arad
25	Stanciu	Mihai-Ioan	Deva	Hunedoara
26	Știnga	Mădălin-Mihai	Abrud	Alba
27	Șandor-Orga	Emanuel	Arad	Arad
28	Vijulie	Florin-Gelu	Drobeta-Turnu Severin	Mehedinți

Anul 2 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Ceteraș	Claudiu	Bistrița	Europa Centrală
2	Curtuțiu	Violele-Gheorghe	Arad	Arad
3	Dărăștean	Flavius-Mădălin	Arad	Arad
4	Deme	Mihnea	Arad	Arad
5	Dobra	Daniel-Laurențiu	Deva	Hunedoara
6	Furtună	Dumitru	Borca	Suceava
7	Gama	Constantin	Drobeta-Turnu Severin	Severin
8	Gligor	Raul-Vasile	Lipova	Arad
9	Grădinariu	Inocențiu-Claudiu	Deta	Arad
10	Guzan	Ștefan	Arad	Arad
11	Hobincu	Constantin-Răzvan	Vaslui	Arad
12	Lipovan	Ciprian-Bogdan	Arad	Arad
13	Morar	Daniel Alexandru	Arad	Arad
14	Oancea	Cornel-Teodor	Gurahonț	Arad
15	Păran	Flavius	Hațeg	Deva
16	Pasc	Gheorghe-Liviu	Hălmagiu	Arad
17	Raduc	Daniel	Vrsac	Serbia
18	Roșu-Drăgan	Denis-Alexandru	Ineu	Arad
19	Ștefan	Nadia-Parmena	Alba Iulia	Arad
20	Tripa	Alexandru-Mihai	Arad	Arad

Anul 3 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Andra	Sorin-Denis	Ineu	Arad
2	Ardeu	Andrei	Brad	Deva
3	Baniciu	Anton-Alexandru	Arad	Arad
4	Bele	Ioan -Raul	Ineu	Arad
5	Biro	Ioan	Chișineu-Criș	Arad
6	Borteș	Nicolae	Arieșeni	Arad
7	Drăgan	Cătălin -Iulian	Ineu	Arad
8	Faur	Gabriel Florin	Brad	Deva
9	Incicaș	Marian	Arad	Arad
10	Marc	Maria-Romina	Arad	Arad
11	Neag	Alin	Deva	Deva

11	Neag	Alin	Deva	Deva
12	Oprea	Andrei - Gheorghe	Ineu	Arad
13	Pantea	Adelin-Sebastian	Arad	Arad
14	Păiușan	Mircea-Radu	Arad	Arad
15	Rău	Mădălin - Florentin	Ineu	Arad
16	Rus	Denis - Vasile	Arad	Arad
17	Săcui	Răzvan - Ionuț	Arad	Arad
18	Suciu	Vasile-Eugen	Lipova	Arad
19	Terpe	Fulviu-Dan	Țirnova	Arad
20	Țița	Alex-Nicolae	Curtea De Argeș	Arad
21	Toma	Paul-Abel	Ineu	Arad
22	Ulici	Mihai-Evalentin	Rădăuți	Arad

Anul 4 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Avram	Marius	Cîmpeni	Alba Iulia
2	Bliorțu	Gheorghe	Suceava	Europa Centrală
3	Brad	Tiberiu	Arad	Arad
4	Breda Lucaci	Ioan Mircea	Ineu	Arad
5	Budea	Ciprian Horia	Ineu	Arad
6	Cerb	Marian Alecsandru	Deva	Arad
7	Cîrneți	Eugen Laurențiu	Timișoara	Timișoara
8	Crai	Daniel Gigel	Lipova	Arad
9	Crucean	Adrian Claudiu	Arad	Arad
10	Cruceanu	Cătălin	Arad	Arad
11	Dărăștean	Mirel Laurențiu	Arad	Arad
12	Dumbravă	Viorel	Caransebeș	Caransebeș
13	Farcaș	Florin Codrin	Arad	Arad
14	Filip	Nicolae	Arad	Arad
15	Heteș	Andrei Paul	Arad	Arad
16	Juc	Gheorghe Gabriel	Ineu	Arad
17	June	Vlad Adrian	Arad	Arad
18	Lazăr Blaga	Alin	Orăștie	Deva
19	Loghin	Vlad	Hunedoara	Deva
20	Micu	Mădălin Ioan	Abrud	Alba Iulia
21	Muț	Ștefan Ioan	Arad	Arad
22	Pașca	Ioan Dorel	Arieșeni	Arad
23	Păcurar	Alexandru Vlad	Arad	Arad
24	Petretchi	Ioan	Arad	Arad
25	Petrișor	Doru Józef	Arad	Arad
26	Savu	David	Arad	Arad
27	Stanciu	Mihai	Hațeg	Deva
28	Tepeș-Onea	Mihai-Florin	Lipova	Arad
29	Virtei	Răzvan Gheorghe	Brad	Deva

CRONICA

CRONICA

Facultății de Teologia Ortodoxă „Ilarion V. Felea”

din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad

în anul 2019

Hramul Școlilor Teologice arădene

Pomenirea Sfinților Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, a constituit și anul acesta prilej de sărbătoare pentru școlile teologice din eparhia Aradului, ca de altfel pentru toate școlile teologice din cuprinsul Patriarhiei Române.

Dumnezeiasca Liturghie a fost săvârșită de către Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului, în Catedrala Veche, fiind precedată de slujba Utreniei.

Din soborul slujitorilor au făcut parte: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, Pr. Pompiliu Gavra, Directorul Seminarului Teologic din Arad, Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada, vicar-administrativ, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, consilier cultural, Arhid. Mircea Pro-

teasa, consilier economic, precum și ceilalți profesori ai Facultății și Seminarului, din eparhia Aradului.

Cuvântul de învățătură a fost rostit de către Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, care a evidențiat pe scurt biografia celor trei ierarhi, precum și principalele lor contribuții la Teologia și Viața Bisericii.

Răspunsurile liturgice au fost date de către studenții teologi și elevii seminariști conduși de Conf. Univ. Dr. Mircea Buta.

După săvârșirea Sfintei Liturghii, Preasfinția Sa, înconjurat de soborul de preoți și diaconi, a săvârșit slujba de pomenire pentru ierarhii, dascălii, studenții și ostenitorii școlilor teologice arădene. La finalul sfintei slujbe Preasfinția Sa a ținut un scurt cuvânt inspirat din câteva texte din Sfinții Părinți prăznuiți astăzi, actualizând învățăturile lor și punând la sufletele credincioșilor, studenților teologi și elevilor seminariști, câteva îndemnuri de conduită morală.

După finalul cuvântării Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie a adresat cuvânt de mulțumire Preasfințitului Părinte Emilian Crișanul, pentru purtarea de grijă și atenția deosebită acordate celor două Școli de teologie din eparhia Aradului.

După aceasta au urmat activitățile academice și artistice care s-au desfășurat în Aula Facultății de Teologie. La prezidiul manifestării s-au aflat: Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul facultății și Pr. Prof. Pompiliu Gavra, directorul seminarului, Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada, vicar administrativ, Protos. Lect. Univ. Dr. Ius-

tin Popovici, consilier cultural și domnul inspector Prof. Nicolae Dolha, din partea ISJ Arad.

Programul religios-cultural a continuat cu susținerea unei disertații prezentată de către Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan, în care a evidențiat învățătura despre Sfânta Treime, la cei doi Părinți capadocieni și la Sfântul Ioan Gură de Aur, dar și extinderea acesteia în eclesiologie și antropologie. Învățătura lor a reprezentat în istoria și teologia Bisericii, o adevărată revoluție a gândirii umane, asumând în mod creator, valorile filosofiei antice și convertindu-o pe aceasta prin luminile Revelației nou-testamentare. În lumina Sfintei Treimi se pot corecta toate deficiențele gândirii și acțiunii umane, privată de luminile vieții și iubirii Sfintei Treimi.

A urmat un scurt moment artistic în care au fost recitate, de către elevii seminariști, trei texte emblematice din cei trei mari părinți sărbătoriți, intercalate de trei piese corale, interpretate de corala bărbătească „Atanasie Lipovan” a facultății, condusă de Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean.

În cadrul aceleași manifestări a fost lansat și Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, care cuprinde valoroase studii și contribuții științifice ale cadrelor didactice din Facultatea de Teologie arădeană, precum și o cronică a evenimentelor care au avut loc în anul universitar 2017-2018.

<http://www.teologiearad.ro/2019/02/01/hramul-scolilor-teologice-aradene>

Doi ani de la trecerea la cele veșnice a Părintelui profesor dr. Teodor Baba

Debutul lunii martie a anului 2017 a adus comunității teologice academice arădene vestea trecerii la cele veșnice, într-un chip fulgerător și

neșteptat, a celui care a fost dascăl al acestei școli până în 2014, Părintele profesor dr. Teodor Baba.

Cu prilejul împinirii sorocului de pomenire, cadrele didactice și studenții Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, în frunte cu Înaltpreasfințitul Timotei Sevcuiu, Arhiepiscopul Aradului, au săvârșit slujba parastasului în ziua de 4 martie 2019, din soborul slujitor făcând parte decanul Facultății, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru, Directorul de departament și Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean.

În cuvântul său, ÎPS Arhiepiscop Timotei a arătat că: „toți cei care au onorat Teologia, au rămas în amintirea noastră pioasă pentru devotamentul și slujirea lor în această misiune. Astfel, la doi ani de la trecerea la cele veșnice a celui care a fost un părinte duhovnicesc și vrednic profesor de teologie, preotul profesor Teodor Baba, suntem prezenți astăzi, la invitația familiei sale, în paraclisul Facultății de Teologie din Arad, pentru oficierea slujbei de parastas. Vrednicia sa a fost vădită atât în lucrarea pastorală, în cea didactică dar și în cea familială, îndrumându-și fiii spre slujirea altarului.

Apropierea noastră față de Preacucernicia sa a început încă din tinerețile sale, pornind de la oficiul de paraclisier și cântăreț la catedrala mitropolitană din Timișoara, apoi cu activitatea didactică și administrativă de la Caransebeș, încununate toate prin contribuția sa la edificarea Teologiei ară-

dene, urmând aici treptele academice până la cea de conferențiar. Astfel, memoria sa, prin chipul de părinte blând și apropiat față de studenți a rămas neștersă în conștiințele celor care l-au cunoscut, invitându-ne să-i urmăm exemplul”.

Veșnică să-i fie pomenirea!

<http://www.teologiearad.ro/2019/03/04/doi-ani-de-la-trecerea-la-cele-vesnice-a-parintelui-profesor-dr-teodor-baba/>

Ziua Bibliotecii în Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Unul din locurile din care pornește efortul de cunoaștere al omului este **biblioteca**, un spațiu bine definit în care sunt reunite cărți vechi și noi, reviste și albume, de unde se culeg informațiile care duc, mai apoi, la o cercetare științifică de calitate.

Pornind de la această realitate, la propunerea Părintelui decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Consiliul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a fost de acord cu instituirea unei zile speciale dedicate bibliotecii.

Astfel, în ziua de 7 martie 2019, a fost organizat un eveniment, în primă ediție, denumit sugestiv **Ziua Bibliotecii**, la care au participat cadrele didactice și studenții Facultății.

În deschiderea acestuia, Părintele decan a adresat un cuvânt celor prezenți prin care a arătat cât de important este acest spațiu pentru viața unei facultăți, subliniind faptul că întreg corpul profesoral: „ne dorim ca și prin acest eveniment să promovăm în rândul studenților obișnuința de a poposi cât mai des în bibliotecă, pentru documentare, în vederea elaborării referatelor și lucrărilor lor de cercetare, mai ales pentru faptul că spațiile pregătite în acest sens sunt generoase și adecvate pentru ceea ce înseamnă pregătirea unui student teolog”. Totodată, Preacucernicia sa a evidențiat, prin cuvinte de mulțumire, efortul depus de către studenții care au efectuat muncă de voluntariat în aranjarea cărților pe rafturi, cotarea lor fizică și electronică, dedicându-și mare parte din timpul lor pentru a pune la dispoziția studenților, masteranzilor și doctoranzilor o cât mai eficientă muncă de documentare. A fost evidențiată, laudativ, implicarea Părintelui profesor Lucian Farcașiu în coordonarea acestor lucrări.

S-a reamintit totodată, de Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae Tang că prima bibliotecă a studenților teologi arădeni a fost înființată în 1840 de către Patrichie Popescu.

În cadrul acestui eveniment au fost acordate diplome de excelență studenților voluntari, aceștia fiind invitați dimpreună cu profesorii facultății la o agapă.

În perspectivă, se dorește creșterea spațiilor bibliotecii și crearea unei extinse baze electronice de carte de specialitate.

Slujba Canonului cel Mare al Sf. Andrei Criteanul la Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”

Urmând tradiția consacrată deja la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, prima săptămână din Postul cel Mare este săptămâna duhovnicească a studenților teologi și a dascălilor acestei instituții teologice. În acest sens, în Paraclisul studenților din curtea Facultății, pe lângă programul liturgic obișnuit al dimineților din Postul Mare, care cuprinde săvârșirea miercurea și vinerea a Liturghiei Darurilor Înaintesfințite, iar luna, marțea și joia a slujbei Utreniei, în fiecare dintre serile acestei săptămâni a fost săvârșită rânduiala Pavcerniței celei Mari împreună cu câte o parte a Canonului celui Mare de pocăință al Sfântului Andrei Criteanul, așa cum prevede rânduiala tipiconală a Triodului.

Pavcernița cu Canonul cel Mare a fost slujită de părinții profesori slujitori la Paraclisul „Sfântul Maxim Mărturisitorul și Sfântul Mare Mucenic Mina” din curtea Facultății de Teologie, urmând apoi, în fiecare seară, la sfârșitul slujbei, cuvântul de zidire duhovnicească și de călăuzire pe calea Postului Mare rostit de către unul dintre părinții profesori ai Facultății, adresat

studentilor și credincioșilor care au participat la această slujbă specială, specifică Postului celui Mare.

Astfel, luni seara, Părintele Lect. Univ. Dr. Filip Albu a vorbit despre semnificația teologică și duhovnicească a metaniei, ca asceză a trupului și mod al răstignirii duhovnicești.

Mărti seara, după slujba Pavcerniței unită cu cea de-a doua parte a doua a Canonului celui Mare, Părintele Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru, a vorbit despre lucrarea răscumpărătoare a lui Iisus Hristos ca Adam cel Nou.

Miercuri seara, a fost săvârșită partea a treia a Canonului celui Mare împreună cu slujba Pavcerniței Mari, de către Întâistătătorul eparhiei Aradului, Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Sevcicu, înconjurat de soborul părinților profesori ai facultății, în frunte cu Părintele Decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja. La sfârșitul slujbei, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei a rostit și un bogat cuvânt de învățătură, referindu-se la semnificația teologică și duhovnicească a rânduielilor liturgice ale primei săptămâni a Postului celui Mare, care au rolul de sfinți viața noastră, susținând întregul parcurs al nevoițelor noastre duhovnicești, arătând că în această perioadă slujbele obișnuite ale fiecărei biserici urmează îndeaproape tipicul monahal, pentru că și ostenele duhovnicești la care îi provoacă pe creștini Postul cel Mare sunt comune cu idealurile vieții monahului, și anume sfințirea vieții și mântuirea sufletului. Înaltpreasfinția Sa s-a referit, mai apoi, la conținutul teologic și literar al Canonul cel Mare, arătând că acesta reușește să facă „o analiză adâncă a sufletului omenesc, descoperind păcatul nu ca pe o boală trupească, ci subliniind faptul că legătura păcatului este în primul rând o boală spirituală”. „Canonul cel Mare – a arătat Înaltpreasfinția Sa – așa cum de altfel și începe Irmosul Cântării I-a, este pentru credincios cu adevărat *ajutor și acoperitor* sufletului omenesc *spre mântuire, de la Dumnezeu*”. Șederea stăruitoare și îndelungată a credincioșilor în această săptămână la slujbă și rugăciune, formează un lanț al comuniunii întreolaltă al credincioșilor Bisericii, dar și al comuniunii cu Dumnezeu. „Lanțul leagă și dezleagă... Tot astfel, lanțul rugăciunii ne leagă pe noi de Dumnezeu și ne dezleagă de legătura păcatului”, a subliniat Înaltpreasfinția Sa. „În ceea ce privește modul cântării acestui Canon de pocăință, este semnificativ glasul al 6-lea pe care el este cântat, un glas modulănt și modulatoriu, arătând de fapt tocmai modelarea rugăciunii pe tărâmul sufletului”, a încheiat șirul ideilor atât de profunde pe care Întâistătătorul eparhiei arădene l-a pus în evidență în bogatul său cuvânt de învățătură.

La finalul meditației Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei, Părintele Decan al facultății a mulțumit în mod deosebit Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei pentru că a poposit în mijlocul profesorilor și studenților Facultății de Teologie arădene, încununând săptămâna duhovnicească de la începutul Postului celui Mare, prin rugăciunea și cuvântul profund duhovnicesc al Înaltpreasfințitului Sale. În acord cu tema prezentată ca meditație duhovnicească de către Părintele Arhiepiscop Timotei, Părintele Decan a arătat că noi, slujitorii Sfântului Altar stăm într-o înlănțuire harică și duhovnicească cu ierarhia bisericească, pentru că preoția și duhovnicia nu le-am luat de la noi înșine, ci le-am primit de la Hristos, prin mâinile ierarhului.

Joi seara, ultima parte a Canonului celui Mare al Sfântului Andrei Crițeanul, săvârșită dimpreună cu Pavecernița Mare a fost urmată de cuvântul de învățătură, rostit de către Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, cuvânt în care Sfinția Sa s-a referit relația dintre pocăință și iertare și valoarea acestora pentru o postire deplină.

La toate slujbele amintite, răspunsurile alternative din cele două străni ale Bisericii au fost date de către studenții teologi sub directa călăuzire a profesorului de muzică al facultății, Conf. Univ. Dr. Mircea Buta.

În seara zilei de vineri a fost săvârșită slujba Pavecerniței Mari cu prima parte a Acatistului Bunevestiri, după rânduiala tipiconală.

Nădăjduim într-o întărire duhovnicească pe calea postirii care va rodi în bucuria Sfintei Învieri a Mântuitorului, atât a profesorilor, cât și a studenților Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, prin împărtășirea de harul slujbelor săvârșite acum la început de Post, dar și din bogăția cuvintelor duhovnicești împăratșite celor din biserică în aceste seri.

<http://www.teologiearad.ro/2019/03/16/slujba-canonului-cel-mare-al-sf-andrei-criteanul-la-paraclisul-facultatii-de-teologie-ortodoxa-ilarion-v-felea/>

Misiune a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în parohia Pâncota din Protopopiatul Lipova

Miercuri, 27 martie 2019, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a slujit Paraclisul Maicii Domnului în parohia Pâncota, din cadrul Protopopiatului Lipova, la invitația părintelui paroh dr. Flavius Ardelean.

Părintele profesor Lucian Farcașiu a fost însoțit de un grup de studenți teologi care au dat răspunsurile la strănă, iar la sfârșitul slujbei au cântat câteva priceșne adecvate acestei perioade liturgice.

La sfârșitul slujbei Paraclisului Maicii Domnului, Părintele Lucian Farcașiu a rostit o meditație duhovnicească în care s-a referit la *iertarea semenilor ca măsură a dragostei creștine, subliniind necesitatea pentru creștini de a se angaja în această lucrare a iertării semenilor lor, chiar și a dușmanilor.*

La sfârșitul meditației, Părintele Flavius Ardelean i-a mulțumit Părintelui Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu pentru slujire, pentru meditația duhovnicească și gândurile frumoase transmise creștinilor din Pâncota la acest început de post.

<http://www.teologiearad.ro/2019/03/28/misiune-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-pancota-din-protopopiatul-lipova/>

Conferință la Brad susținută de Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu

Duminică, 25 martie 2019, Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu, profesor la catedra de discipline istorice a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a participat și a slujit la Vecernia cu Litie săvârșită pentru Praznicul Bunei Vestiri, fiind invitat de Parohia „Adormirea Maicii Domnului” din Brad. La sfârșitul slujbei, Părintele Ștefan Negreanu a susținut o

conferință duhovnicească, în cadrul seriei de întâlniri organizate în perioada Postului Mare în această parohie. Conferința a avut ca temă „Bunele vestiri ale lui Dumnezeu”.

În cuvântul rostit, Părintele a evidențiat bunele vestiri care ne sunt aduse, prin intermediul Sfântului Vasile cel Mare, în rugăciunea Anaforalei din cadrul Liturghiei sale.

De asemenea, Părintele a evidențiat rolul uriaș pe care îl are asumarea postului în viața creștinilor, subliniind că puțini sunt cei care se hotărăsc să poarte această cruce deloc ușoară, dar absolut necesară pentru aflarea păcii și bucuriei Învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

La sfârșitul slujbei, Părintele Protopop Alexandru Letea, slujitor la această biserică, a mulțumit Părintelui Ștefan Negreanu pentru slujire și pentru cuvântul duhovnicesc rostit.

<http://www.teologiearad.ro/2019/03/28/conferinta-la-brad-sustinuta-de-pr-lect-univ-dr-stefan-negreanu/>

Misiune a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în parohia Moțiori din Protopopiatul Ineu

Martți, 26 martie 2019, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu și Părintele Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad au participat la slujbele Sfintei Liturghii a Darurilor mai înainte sfințite și a Paraclisului „Dulcea Sărutare” a Maicii Domnului în parohia Moțiori, din cadrul Protopopiatului Ineu.

După Liturghia Darurilor înainte sfințite a fost săvârșită slujba Paraclisului Icoanei „Dulcea Sărutare” a Maicii Domnului, întrucât în 27 martie a fiecărui an se face prăznuirea acestei icoane, păstrate la Mănăstirea Filotheu din Sfântul Munte Athos, o copie a acestei icoane aflându-se și în biserică

parohiei Moțiori, aceasta fiind executată ca pictură pe lemn în Sfântul Munte Athos.

După slujba Paraclisului „Dulcea Sărutare” al Maicii Domnului, Părintele Ștefan Negreanu a rostit un bogat cuvânt de învățătură duhovnicească pentru credincioșii parohiei, referindu-se la bunele vestiri primite de către Maica Domnului de la Dumnezeu, îndemnându-i pe creștini să fie apropiați în rugăciune și în urmarea pildei vieții Maicii Domnului.

La sfârșitul slujbei, Părintele Ciprian-Petru Sălăvăstru a mulțumit celor doi părinți profesori de la Facultatea de Teologie Ortodoxă, precum și celorlalți părinți slujitori pentru prezență și slujire, precum și pentru cuvântul duhovnicesc adresat credincioșilor la sfârșitul slujbei.

<http://www.teologiearad.ro/2019/03/29/misiune-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-motiori-din-protopopiatul-ineu/>

Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu a susținut o conferință duhovnicească în parohia Aluniș, Protopopiatul Arad

Duminică seara, 31 martie 2019, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a slujit Vecernia și Pavecernița mică în parohia Aluniș, din cadrul Protopopiatului Arad, la invitația Părintelui paroh Sorin Ioan Ilota.

La sfârșitul slujbei, Părintele Lucian Farcașiu a susținut conferința duhovnicească cu tema *Crucea lui Hristos și crucea vieții noastre*.

Conferința duhovnicească a fost urmată de răspunsurile Părintelui Lucian Farcașiu la diferitele întrebări venite din partea credincioșilor prezenți în biserică, întrebări care au vizat fie tema tratată, fie diferite aspecte ale vieții și lucrării duhovnicești a creștinului.

La sfârșitul acestei seri duhovnicești, părintele paroh Sorin Ioan Ilota i-a mulțumit Părintelui Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu pentru slujire, pentru conferința duhovnicească și pentru răspunsurile la întrebările adresate.

<http://www.teologiearad.ro/2019/04/01/parintele-conf-univ-dr-lucian-farcasiu-a-sustinut-o-conferinta-duhovniceasca-in-parohia-alunis-protopopiatul-arad/>

Seară duhovnicească în Parohia Secaci, Protopopiatul Ineu, la care a participat Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu

Duminică seara, 31 martie 2019, Părintele Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a slujit Vecernia și Pavecernița mică în parohia Secaci, din cadrul Protopopiatului Ineu, la invitația Părintelui paroh Radu Bele.

La sfârșitul slujbei, părintele Ștefan Negreanu a susținut o meditație duhovnicească cu tema *Purtarea crucii de către creștini*.

La sfârșitul acestei seri duhovnicești, Părintele paroh Radu Bele i-a mulțumit Părintelui Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu pentru slujire, pentru meditația duhovnicească susținută, precum și pentru bunăvoința de a pozi în mijlocul credincioșilor acestei parohii.

<http://www.teologiearad.ro/2019/04/01/seara-duhovniceasca-in-parohia-secaci-protopopiatul-ineu-la-care-a-participat-pr-lect-univ-dr-stefan-negreanu/>

Conferință națională dedicată Patriarhului Nicodim Munteanu la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, din cadrul Universității

„Aurel Vlaicu” din Arad, organizează în anul 2019 o serie de manifestări academice integrate în tema propusă de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru acest an omagial.

Pe date de 9 aprilie 2019, în aula Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad a avut loc deschiderea conferinței naționale intitulată: ***Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc.***

După rostirea rugăciunii, Părintele Profesor Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a deschis manifestarea, salutând pe cei doi ierarhi, pe delegatul conducerii Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Prof. Univ. Dr. Alexandru Popa, precum și invitații, reprezentând Universitățile din București, Sibiu și Craiova. În alocuțiunea sa, acesta a evidențiat bucuria comunității academice arădene de a găzdui, în cadrul Centrului de Studii al Facultății, o manifestare științifică dedicată memoriei istorice recente. Prin acestea, Facultatea de Teologie din Arad rămâne înscrisă în efortul promovării constante a unor cercetări științifice care să aducă reale contribuții în aria teologiei românești.

Seria conferințelor a fost deschisă de către Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Dr. Timotei Sevcicu, evocând câteva gânduri inedite, amprentate de valoarea

experienței directe cu momente și personalități legate de vremurile în care și sub care și-a purtat patriarhatul Preafericitul Nicodim.

În continuare au fost prezentate următoarele referate: *Patriarhul Nicodim Munteanu în anii regimului comunist din România* - PS Conf. Univ. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului și cadru didactic la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova; *Patriarhul Nicodim Munteanu sub vremi* – Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifăr, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu; *Răspunsul Bisericii Ortodoxe Române la provocările severe ale istoriei în timpul păstoririi Patriarhului Nicodim Munteanu* – Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail Săsăujan, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Iustinian Patriarhul” din București; *Patriarhul Nicodim Munteanu și Biserica Ortodoxă Română în tensiunile celui de-al doilea Război Mondial* – Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad; *Patriarhul Nicodim Munteanu, traducător neobosit și îndrumător al activității tipografice* – Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Basa, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad.

După prezentarea tuturor contribuțiilor științifice, de către referenți, a fost organizată o sesiune de dezbateri pe marginea ideilor prezentate.

<http://www.teologiearad.ro/2019/04/10/conferinta-nationala-dedicata-patriarhului-nicodim-munteanu-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Osemintele părintelui profesor Petru Deheleanu și ale celorlalți membri ai familiei sale au fost reînhumate în cimitirul Mănăstirii Hodoș-Bodrog

Rămășițele pământești ale binecunoscutului profesor de teologie dr. Petru Deheleanu (1909-1979), împreună cu cele ale preotesei, înv. Maria Deheleanu (1911-1983) și ale fiului lor, prof. Marin-Ioan Deheleanu (1943-1999), au fost înhumate azi, 7 mai 2019, în cimitirul Sfintei Mănăstiri Hodoș-Bodrog. Osemintele defuncților au fost exhumate din cimitirul orășenesc, unde au fost înhumate inițial și aduse la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, unde au fost întâmpinate de obștea mănăstirească, preoții de la Catedrala Veche, părinții profesori și studenții Facultății de Teologie din Arad.

Slujba de reînhumare a fost săvârșită în cimitirul mănăstirii de către Înaltpreasfințitul Dr. Timotei, Arhiepiscopul Aradului. Alături de Înaltpreasfinția Sa au slujit Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Pr. Flavius Petcuț, Protopopul Aradului, Pr. Traian Micoroi, Parohul Catedralei Vechi și Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Inspector eparhial. La slujba de pomenire au participat

și părinții din obștea mănăstirii Bodrog, în frunte cu Protos. Grigorie Timiș, Starețul Sfintei Mănăstiri Hodoș-Bodrog, preoții slujitori de la Catedrala Veche, părinții profesori și studenții Facultății de Teologie, precum și rude ale familiei Deheleanu.

La sfârșitul rânduiei de reînhumare, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei a rostit un cuvânt de elogiare a celui care a fost „mândria noastră și a acestor locuri”. Ca unul care l-a cunoscut și personal pe marele teolog și slujitor, Înaltpreasfinția Sa a evidențiat latura lui de mare orator bisericesc, de slujitor în mai multe centre bisericești ale Banatului și Transilvaniei, precum și renumele acestuia pe latura teologică-misionară prin binecunoscutul tratat de sectologie.

A urmat apoi cuvântul părintelui decan, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, care a prezentat o schiță biografică a celui pomenit, operele mai de seamă, importanța și relevanța acestora în teologia românească, precum și principalele direcții ale gândirii sale teologice.

După slujba reînhumării a urmat o masă de pomană oferită de stăreția mănăstirii Hodoș-Bodrog, unde a luat cuvântul Pr. Traian Micoroi, Parohul Catedralei Vechi. Preacucernicia sa a prezentat contextul în care au fost aduse și reînhumate osemintele celor amintiți, mulțumind tuturor celor care s-au implicat în acest nobil act de restituire a memoriei celui care a fost preot, teolog și slujitor de marcă al Bisericii și teologiei românești, Dr. Petru Deheleanu și a familiei acestuia.

Amintim că inițiativa și cheltuielile acestui nobil act au fost susținute de Consiliul Parohial al Catedralei Vechi din Arad, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei și prin osteneala și implicarea părintelui paroh Traian Micoroi.

Binemeritul act de restituire a avut loc tocmai în anul acesta în care comemorăm 40 de ani de la trecerea la cele veșnice a părintelui profesor dr. Petru Deheleanu și în anul omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari).

<http://www.teologiearad.ro/2019/05/07/osemintele-parintelui-profesor-petru-deheleanu-si-ale-celorlalti-membri-ai-familiei-sale-au-fost-reinhumate-in-cimitirul-manastirii-hodos-bodrog/>

Profesori ai Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

au conferențiat la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Presov

În perioada 6-9 mai 2019, părinții profesori Caius Cuțaru și Filip Albu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, au susținut câte o conferință teologică în fața studenților Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității de Presov (Slovacia). Prezența acestora în Slovacia a fost prilejuită de participarea într-un program de mobilitate ERASMUS+.

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru a prezentat în fața audienței conferința intitulată *Homo religiosus in the Vision of Mircea Eliade (Homo religiosus in viziunea lui Mircea Eliade)*. Potrivit lui Mircea Eliade, *Homo religiosus* denumește ființa umană în integralitatea sa, omul complet sau omul deplin, căci fără sublinierea acestei dimensiuni nu am putea vorbi despre omul societăților arhaice, dar nici despre omul societăților moderne. *Homo religiosus* reprezintă o categorie universală, funcțională în sfera istoriei religiilor pentru a desemna omul ce se raportează în permanență la sacru, omul care își ordonează existența după repere axiologice religioase. Cu toate acestea, cu categoria lui *Homo religiosus* se operează de puțin timp, fiind una recentă și impusă în cercurile științifice de savantul român. Precursori ai dezbaterilor în jurul problematicii omului religios întâlnim începând din secolul al XVII-lea, însă discuția asupra acestei tipologii umane s-a animat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales în secolul XX.

În cea de-a doua prelegere, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu și-a axat prezentarea pe evidențierea câtorva aspecte privitoare la mijloacele practice de catehizare, discuțiile ulterioare avute cu studenții axându-se pe reliefaarea oportunităților și limitelor utilizării rețelelor moderne de socializare, recomandate de către specialiștii în comunicare pentru a fi folosite în activitatea catehumenală a Bisericii.

În cadrul discuțiilor avute împreună cu decanul Facultății de Teologie din Presov, Prof. Dr. Ján Šafin, s-au observat câteva dintre rezultatele cooperării dintre cele două instituții teologice, între care există acord de parteneriat academic, procedându-se la un schimb de publicații științifice produse în cadrul celor două Facultăți de Teologie Ortodoxă.

<http://www.teologiearad.ro/2019/05/11/profesori-ai-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-au-conferentiat-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-presov/>

Două simpozioane naționale la Facultatea de Teologie din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a organizat marți, 14 mai 2019, două simpozioane naționale: studențesc-masteral și doctoral. Simpozionul Național Studențesc-Masteral desfășurate sub genericul

Exigențe ale pastorației și misiunii Bisericii în parohiile rurale, iar Simpozionul Național al Doctoranzilor se intitulează ***Rolul Bisericii Ortodoxe în cultura română. De la primele tipărituri la exigențele mediatice actuale***. Manifestările academice și culturale se desfășoară sub egida Arhiepiscopiei Aradului și a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad printr-un proiect sprijinit de Ministerul Educației Naționale.

Lucrările simpozionului s-au deschis la ora 9.00, în Aula Facultății de Teologie. La deschiderea festivă au luat parte Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Sevciciu, Arhiepiscopul Aradului, Prof. Univ. Dr. Codruța Stoica, Prorectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus, Directorul Școlii doctorale, profesorii, studenții, masteranzii și doctoranzii teologi arădeni, precum și studenții, masteranzii și doctoranzii de la celelalte facultăți de teologie din țară, invitați la aceste manifestări.

În deschiderea manifestării, Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a adresat cuvânt de salut invitaților de la prezidiu și din sală, precum și tuturor participanților. A urmat apoi, cuvântul Doamnei Prof. Univ. Dr. Codruța Stoica, Prorectorul Universității „Aurel Vlaicu”. Din partea studenților a vorbit domnul student Cătălin-Iulian Drăgan, anul III de studii,

specializarea Teologie Pastorală, iar din partea doctoranzilor a vorbit Pr. Drd. Vlad-Sergiu Sandu, profesor la Seminarul Teologic din Arad. În încheierea festivității Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei a adresat celor prezenți un cuvânt de salut și de binecuvântare.

Tot în cadrul deschiderii festive au fost lansate și prezentate volumele celor două simpozioane studențesc-masteral și doctoral, organizate de către Facultatea de Teologie din Arad în anul 2018. Cele două volume întrunesc studiile studenților, masteranzilor și doctoranzilor participanți la simpozioanele desfășurate anul trecut, evidențiind, totodată, implicarea Facultății de Teologie din Arad în activitatea de cercetare la nivelul studenților, masteranzilor și doctoranzilor.

După deschiderea festivă au urmat secțiunile simpozioanelor, care s-au desfășurat pe durata întregii zile de marți incluzând dezbateri, pauze de cafea și concluziile simpozionului.

Manifestările s-au bucurat de participarea studenților, masteranzilor și doctoranzilor facultăților de teologie din București, Sibiu, Cluj-Napoca, Iași, Craiova, Alba-Iulia, Oradea, Caransebeș și bineînțeles, ai facultății gazdă, înscriindu-se în manifestările *Anului omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari) și Anului comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisescu și al traducătorilor de cărți bisericești*.

<http://www.teologiearad.ro/2019/05/14/doua-simpozioane-nationale-la-facultatea-de-teologie-din-arad/>

Festivitatea de absolvire a celei de-a 25-a promoții la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Absolvenții celei de-a 25-a promoții a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” Arad și-au încheiat parcursul studiilor universitare de licență, prin festivitatea emoționantă a îndătinatului curs festiv, desfășurat cu binecuvântarea și în prezența Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Dr. Timotei Sevciciu, în ziua de 16 mai 2019.

Deschiderea manifestărilor a început cu oficierea Sfintei Liturghii în capela facultății, soborul slujitor fiind format din preoții profesori ai Facultății, iar răspunsurile liturgice au fost date de către absolvenți.

Programul a continuat în Aula Magna, în prezența invitaților, a absolvenților, studenților facultății, precum și a unei asistențe formate din părinți, prieteni și apropiați ai absolvenților.

În prezidiul manifestării s-au aflat: Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei, Arhiepiscop al Aradului, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie din Arad, Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru, Directorul Departamentului de Discipline Teologice al Facultății arădene, precum și Pr. Prof. Codin Șimonca-Oprița, din partea Seminarului Teologic Ortodox din Arad.

Festivitatea a debutat prin cuvântul de deschidere al decanului, care a salutat prezidiul și audiența, mulțumindu-le pentru prezență, care onorează această instituție academică. În cuvântul său, Părintele decan a evidențiat

implicarea cadrelor didactice ale acestei facultăți în actul didactic și de cercetare, prin care au căutat să așeze în mintea și inima absolvenților cunoștințe și formare duhovnicească, tocmai pentru ca aceștia să-și poată împlini misiunea pastorală care-i așteaptă. Totodată, acesta a mulțumit ÎPS Arhiepiscop Timotei pentru călăuzirea părintească, cât și absolvenților și părinților acestora pentru că au ales această instituție academică venerabilă, care oferă, alături de programul de licență *Teologie Ortodoxă Pastorală*, două programe de master și doctorat. În continuare, precucernicia sa a arătat că „timpul petrecut în cei patru ani de studiu reprezintă un timp câștigat întru dobândirea forțelor necesare pentru a răzbate în viitor, iar aceasta reprezintă, pe mai departe, o pecete care nu se va șterge niciodată și prin care vă veți certifica și evidenția calitatea teologică.”

Cursul festiv a fost susținut de Părintele Prof. Dr. Ioan Tulcan, îndrumătorul de an al absolvenților, tematica aleasă fiind pliată pe cea a anului omagial din Patriarhia Română dedicat satului românesc. Sfinția sa a reliefat șapte elemente definitorii ale satului românesc de odinioară, corelând-le cu câteva coordonate teologice misionare și pastorale prin care slujirea preotească este chemată să dea mărturie în lumea de astăzi, una plină de provocări și căutări.

Rectorul universității arădene, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, i-a felicitat pe absolvenți și pe părinții acestora pentru faptul că au ales să urmeze cursurile acestei facultăți, transmițându-le urări de împliniri frumoase și multe bucurii în viață.

Părintele Prof. Codin Șimonca-Oprița a adus salutul din partea Seminarului Teologic arădean, exprimând părtașia la bucuria acestui eveniment, deoarece mare parte din cei care absolvă astăzi au fost, mai înainte, absolvenți ai Seminarului arădean.

Directorul Departamentului, Părintele Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru a dat citire catalogului cu cei 29 de absolvenți ai acestei promoții, fiecare dintre aceștia primind câte un trandafir și o diplomă de onoare.

Din partea absolvenților a vorbit studentul Ștefan Muț, arătând în cuvântul său că „această zi este un *paști*, adică o *trecere* de la o stare la alta, una mai înaltă, atât în cunoștință, cât și în trăire. De aceea noi putem resimți și mai viu cuvintele auzite în biserică la Paști: *Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim în ea!*... Mulțumim lui Dumnezeu care ne-a îndrumat pașii spre cercetarea teologică în această școală. Asociem mulțumiri părinților și bunicilor noștri care ne-au susținut în devenirea

noastră de până aici. De asemenea, se cuvine a aduce cuvânt de grațitudine adresat ÎPS Arhiepiscop Timotei, doamnei Rector și cadrelor didactice pentru întregul suport științific și spiritual”.

A urmat momentul festiv al predării cheii simbolice a Facultății din partea reprezentantului absolvenților către colegii lor mai mici, din anul III.

Studentul Alexandru Tița, din anul III, i-a felicitat pe absolvenți, urându-le spor în tot ceea ce va urma în viața lor, cu însoțirea Duhului Sfânt, ca unora ce au fost resimțiți ca părinți, frați și apropiați.

Festivitatea s-a încheiat prin cuvântul de binecuvântare și felicitare a absolvenților, adresat de către Chiriarhul locului, ÎPS Arhiepiscop Dr. Timotei, care a arătat că istoria acestei instituții academice evocă lucrarea însemnată a ostenitorilor acesteia întru făurirea unității naționale, ceea ce i-a conferit și atunci și acum o aură specifică. În finalul alocuțiunii Sale, Înaltpreasfinția Sa i-a felicitat pe absolvenți și pe dascălii lor pentru osteneala depusă, înălțând o rugă către Preamilostivului Dumnezeu ca să le binecuvânteze pașii cu cât mai multe realizări frumoase în ogorul Bisericii.

Armoniile cântului de „La mulți ani!” și a intonării imnului arhieresc, însoțite de aplauzele audienței, au încheiat festivitatea.

<http://www.teologiearad.ro/2019/05/17/festivitatea-de-absolvire-a-celei-de-a-25-a-promotii-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Lucrările simpozionului ISREIE la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În zilele de 24-25 mai 2019 cadrele didactice ale Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” au participat la simpozionul internațional *Cercetare și Educație în Era Inovării*. Această manifestare se află sub organizarea Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, care se află la cea de-a 8-a ediție. În acest an, la eveniment, participă reprezentanți din mai multe universități din țară și străinătate.

Părinții profesori au prezentat referate de specialitate, reunite sub genericul: *Cultura teologică arădeană: tipărituri și documente de arhivă relevante pentru viața bisericească*.

În cuvântul de deschidere, părintele decan Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja a evocat „implicarea Facultății de Teologie din Arad în activitățile inițiate sub egida Universității din Arad. Totodată, prin acestea, Facultatea

arădeană promovează valorificarea cercetării științifice în slujirea Bisericii. Ne bucurăm pentru faptul că temele referatelor colegilor evidențiază aspecte interesante legate de cultura teologică locală”.

Toate materialele prezentate vor fi reunite într-un viitor număr al revistei *Teologia*, publicație editată de către Facultatea de Teologie din Arad.

<http://www.teologiearad.ro/2019/05/28/lucrurile-simpozionului-isreie-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-2/>

Revederea promoției anului 1999, a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Ziua de 28 mai 2019 a însemnat, pentru promoția anului 1999, a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, momentul revederii, la scurgerea a două decenii de la absolvirea cursurilor acestei venerabile instituții teologice.

Festivitățile aniversare au debutat, în Catedrala Veche a Aradului, cu oficierea unei slujbe de mulțumire și a slujbei de pomenire pentru cadrele didactice și absolvenții adormiți în Domnul în acest răstimp, de față fiind Înaltpreasfințitul Timotei, Arhiepiscopul Aradului, precum și o bună parte a cadrelor didactice ale acestei generații de teologi.

La finalul oficiului liturgic, Părintele decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, atât în calitatea administrativă deținută, cât și ca absolvent al promoției sârăbătorite, a adresat un cuvânt celor prezenți în care a exprimat emoția și bu-

curia acestei revederi într-un loc special, cel al toposului Catedralei Vechi, unul în care această promoție și-a găsit formarea duhovnicească și liturgică. Între altele, Preacucernicia sa a arătat că: „Revederea aceasta este una care ne ajută să observăm felul în care Dumnezeu a așezat în noi daruri, unele care au fost sesizate, poate atunci, poate mai târziu, dar care certifică valoarea și lucrarea fiecăruia dintre noi întru împlinirea a ceea ce dascălii noștri, în frunte cu ÎPS Arhiepiscop Timotei, au așezat în mințile și inimile noastre. Pentru toată jertfelnicia lor, le mulțumim acum, încă odată”.

În cuvântul său, ÎPS Timotei a răspuns cu evidențierea acelorași emoții și bucurii, evocând frumoasele realizări ale absolvenților acestei promoții, remarcate prin pozițiile înalte ocupate de o bună parte a acestor absolvenți, atât în viața bisericească, cât și în cea socială.

Totodată, Înaltpreasfinția Sa a salutat prezența Părintelui Prof. Univ. Dr. Mihail Săsăujan, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă Justinian Patriarhul” din București, care și-a început cariera universitară la Facultatea arădeană odată cu generația amintită aici.

Festivitățile au continuat în Aula Facultății, Părintele Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan vorbind audienței despre rolul Teologiei ca mărturisire și mod de viață în lume. Părintele Prof. Univ. Dr. Constantin Rus a dat citire catalogului, iar fiecare dintre absolvenți și-a prezentat realizările de până acum, toți mărturisind faptul că au resimțit, din plin, binecuvântarea lui Dumnezeu în viața lor.

Revederea s-a încheiat cu o agapă de bucurie, unde toți cei 30 de absolvenți prezenți, alături de dascălii invitați au depănat amintiri frumoase din vremea studenției.

Conferință Teologică dedicată Patriarhului Iustin Moiescu

la Centrul de Studii al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Cu binecuvântarea și în prezența Înaltpreasfințitului Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, în cadrul unui proiect desfășurat în parteneriat cu Centrul Municipal de Cultură Arad, a găzduit, în ziua de 3 iunie 2019, o nouă conferință teologică pusă sub genericul: ***Patriarhul Iustin Moiescu, promotor al dialogului ecumenic.***

În deschiderea manifestării, după salutul de *bun-venit* adresat de către Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie din Arad, au fost evocate două noi apariții editoriale ale Patriarhiei Române. Părintele Prof. Univ. Dr. Viorel Ioniță, în calitate de coordonator, a prezentat primul volum al manualului de *Istorie Bisericească Universală*, evidențiind beneficiile și importanța proiectelor editoriale de acest gen, inițiate de Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, încă din prima zi de activitate în această înaltă demnitate. Părintele Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu a prezentat alte două apariții

publicistice: *Dicționarul de Teologie Ortodoxă*, precum și primul volum al manualului de *Teologie Dogmatică Ortodoxă*. Preacucernicia sa a evocat faptul că apariția Dicționarului este rodul bunei conlucrări între Facultățile de Teologie Ortodoxă din București și Arad, la care s-au adăugat, pe parcurs, și alți reprezentanți ai școlilor teologice din Patriarhia Română. Cea de-a doua carte, volumul de *Teologie Dogmatică*, cuprinde cinci autori, doi dintre aceștia fiind cadre didactice la Arad. Într-o scurtă prezentare, Părintele profesor Ștefan Buchiu a arătat că această carte este: „o dogmatică vie care încearcă să fie de ajutor unui public cât mai larg: teologi, profesori, jurnaliști, precum și altora, care doresc să cunoască diferitele aspecte ale Teologiei Ortodoxe”.

După salutul reprezentanților conducerii Universității, a urmat prezentarea referatelor de către conferențiarii invitați: PS Conf. Univ. Dr. Emilian Crișanul, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova: *Patriarhul Iustin Moiescu - teolog și ctitor al Bisericii luptătoare*; Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel Ioniță, Facultatea de Teologie Ortodoxă Justinian Patriarhul din București: *Patriarhul Justin Moiescu – reprezentantul Bisericii noastre în cadrul CEB și CBE, informații inedite din arhivele CEB de la Geneva*; Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București: *Contribuții teologice ale Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru Popescu în timpul arhipăstoririi Patriarhului Justin Moiescu*; Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca: *Concepția Patriarhului Iustin Moiescu despre Biserica locală*; Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan,

Facultatea de Teologie Ortodoxă Ilarion V. Felea din Arad: *Aspecte esențiale ale dialogului inter-creștin în viziunea patriarhului Justin Moisescu*

La finalul acestor disertații interesante, ÎPS Arhiepiscop Dr. Timotei a evocat câteva momente istorice care au conturat personalitatea marcantă a Patriarhului Iustin Moisescu.

În cursul după-amiezii, Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel Ioniță a prezentat, în cadrul Școlii Doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, o conferință intitulată: *Bisericile Ortodoxe după Sinodul din Creta*.

Parada absolvenților Universității „Aurel Vlaicu” Arad

În seara zilei de 20 iunie 2019, dascălii și absolvenții Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, în frunte cu Părintele decan Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, au participat la Parada absolvenților Universității „Aurel Vlaicu” din Arad.

La această Paradă a absolvenților UAV au participat mii de persoane, absolvenți, studenți, membri ai familiilor acestora, cadre didactice universitare dar și reprezentanți ai autorităților locale și centrale. Parada absolvenților UAV s-a desfășurat în Parcul „Mihai Eminescu”. Absolvenții au defilat, facultate după facultate, în centrul Aradului, în sunet de fanfară militară, care a acompaniat întregul marș.

Evenimentul s-a încheiat cu o retragere cu torțe a soldaților Batalionului 191 Infanterie „Radu Golescu” din Cetatea Aradului. Această paradă se află la a doua ediție în Municipiul Arad.

<http://www.teologiearad.ro/2019/06/22/parada-absolventilor-universitatii-aurel-vlaicu-arad-2019/>

Examenul de licență la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În zilele de 8 și 9 iulie 2019 s-a desfășurat examenul de licență la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad.

La această sesiune s-au înscris candidați din promoția curentă și din promoția anterioară. Aceștia au susținut, conform Metodologiei de examen, două probe orale, una la disciplina Teologie Dogmatică și o probă de specialitate. Acestor două probe le-a urmat susținerea lucrării de licență în fața Comisiei, precum și depunerea jurământului în Capela Facultății de Teologie, în prezența Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului.

În cuvântul său, Părintele decan Cristinel Ioja, a mulțumit Înaltpreasfinției Sale pentru prezența Sa la acest eveniment important din viața Facultății de Teologie din Arad, evidențiind faptul că „această școală teologică încearcă și reușește să imprime în mintea și inima studenților și absolvenților valorile perene ale Evangheliei Domnului Iisus Hristos, păstrate și promovate de Biserica Ortodoxă românească strămoșească, prin care aceștia să poată răspunde la provocările cu care se confruntă astăzi parohiile

urbane și rurale”. Totodată, sfinția sa a mulțumit colegilor profesori pentru întreaga osteneală depusă în devenirea științifică și spirituală a acestor absolvenți, invitându-i pe noii licențiați să-și desăvârșească studiile, la cursurile de masterat oferite de Facultatea arădeană.

Înaltpreasfinția Sa a felicitat Facultatea și pe absolvenții ei pentru rezultatele obținute pe parcursul anilor de studii precum și la acest examen de licență, exprimându-și nădejdea că „toată osteneala depusă de către profesorii Teologiei arădene, alături de studenți, va rodi cu frumoase rezultate în via Bisericii”. Mai departe, ÎPS Timotei a amintit de moștenirea istorică a parohiilor noastre, de la sate și de la orașe, care „dă mărturie de preoți vrednici ce au păstorit în vremuri potrivnice. Lor trebuie să le urmați exemplul și să le continuați munca”.

<http://www.teologiearad.ro/2019/07/11/examenul-de-licenta-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-3/>

Examenul de disertație la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În ziua de 10 iulie 2019 a avut loc susținerea examenului de disertație pentru cele două programe masterale ale Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad: *Pastorație și viață liturgică*, respectiv *Doctrină și cultură creștină*.

Conform Metodologiei de examen, absolvenții acestor cursuri masterale au întocmit, în prealabil, și au prezentat în fața Comisiei lucrări științifice în care au abordat diverse teme teologice de actualitate, rod al cercetărilor întreprinse de-a lungul celor doi ani de studii. Conform hotărârilor Sinodale, toți absolvenții care au promovat acest examen au depus jurământul în capela Facultății de Teologie din Arad.

Cu această ocazie, în prezența Înaltpreasfințitului Părinte dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, Părintele decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, a adresat un cuvânt de mulțumire Înaltpreasfinției Sale pentru prezență și pentru susținerea activităților ce se desfășoară în Facultatea de Teologie din Arad. Totodată, sfinția sa i-a felicitat pe absolvenți pentru întreaga lor acti-

vităte depusă în cadrul studiilor masterale precum și în elaborarea lucrărilor de dizertație prezentate, toate acestea constituindu-se într-un bun fundament pentru continuarea studiilor la nivelul școlii doctorale din facultatea arădeană. În virtutea jurământului depus de către absolvenți, a precizat părintele decan, se desprind cel puțin două principii călăuzitoare în viață: „ascultarea față de ierarhia bisericească, la care se adaugă apărarea și promovarea bunului nume al acestei școli teologice, cu o vechime de aproape două veacuri”. Cuvinte de mulțumire le-au fost adresate și cadrelor didactice care au fost implicate în procesul academic, îndrumându-i atent pe cursanții de la programele masterale.

Înaltpreasfinția Sa i-a felicitat, la rândul-i, pe absolvenți, subliniind că prezența și lucrarea lor academică aduc un plus de valoare prestigioasei Facultăți de Teologie din Arad, nu numai pe plan local, ci și în locurile unde aceștia își desfășoară activitatea. Ierarhul le-a adresat și binecuvântarea arhierescă pentru ca tot ceea ce au acumulat să poată fi valorificat cu spor, spre propășirea Bisericii noastre.

<http://www.teologiearad.ro/2019/07/11/examenul-de-disertatie-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-2/>

Promovare academică în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

În ziua de 11 iulie 2019 a avut loc concursul de promovare pentru ocuparea postului de lector universitar la disciplina Muzică bisericească și ritual,

Ansamblu coral și Practică liturgică din Statul de funcțiuni al Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad. La acest concurs s-a înscris un singur candidat: Arhid. Asist. Univ. Dr. Paul-Tiberiu Ardelean. Comisia de examinare a fost formată din Pr. Prof. Dr. Univ. Cristinel Ioja (Președinte), Pr. Conf. Univ. Dr. Mihai Brie (Universitatea din Oradea), Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus și Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru.

Conform metodologiei de concurs, a avut loc susținerea unei prelegeri publice de către candidat, în prezența studenților, selectată de Comisie, cu titlul: *Conținutul melodic al glasului al VIII-lea. Analiză, structură: însuși glas, stihoavnă și tropar*. Această prelegere, care a durat 45 de minute, a fost urmată de întrebări și răspunsuri cu referire la tema expusă. După aceasta, în prezența Comisiei de examinare, a Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei Sevciciu, Arhiepiscopul Aradului, precum și a cadrelor didactice și a numeroși studenți din Facultatea de Teologie, candidatul a susținut *Planul de dezvoltare a carierei academice*. În cadrul acestei secțiuni a examenului, candidatul a prezentat cele mai importante contribuții științifice realizate până la această dată, concretizate în cărți de unic autor, precum și studii, articole și alte diverse contribuții academice.

Președintele comisiei, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, a salutat prezența chiriarhului, evocând bucuria cadrelor didactice pentru acest bun prilej prin care, în continuarea manifestărilor academice din zilele precedente, prin susținerea lucrărilor de licență și disertație de către studenții și masteranzii teologi, a putut fi realizat acum un astfel de eveniment. Părintele Decan a făcut o sintetică prezentare a Facultății din punct de vedere academic-științific și misionar-cultural, evidențiind rolul Înaltpreasfințitului Părinte Timotei în dezvoltarea Facultății arădene.

Părintele candidat, Arhid. Asist. Univ. Dr. Paul-Tiberiu Ardelean și-a prezentat contribuțiile științifice realizate și a creionat perspectivele cercetării pentru viitor, precum și modul în care va înțelege să-și desfășoare activitatea didactică și formativă în Facultatea de Teologie din Arad. A urmat sesiunea de aprecieri din partea comisiei, cu privire la temele dezbătute și la modul în care candidatul și-a prezentat perspectivele cercetării și ale activității didactice. Toate acestea au fost încununate cu un cuvânt de binecuvântare și apreciere la adresa candidatului, din partea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei.

După încheierea sesiunii de aprecieri, Comisia a deliberat cu nota maximă prestația academică și întreaga activitate de până acum a Părintelui Dr. Tiberiu Ardelean, președintele Comisiei felicitându-l pentru susținerea cu succes a acestui concurs, urmând ca, pe baza validării acestor rezultate să

devină, începând cu noul an universitar, lector universitar titular al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad.

<http://www.teologiearad.ro/2019/07/11/promovare-academica-in-cadrul-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Admitere la Școala doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

În data de 17 Septembrie 2019 s-a încheiat procesul de admitere la Școala doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad. Conform cu recomandările legislative și bisericești în vigoare, prezente în Metodologia de admitere, cei nouă candidați înscriși au susținut două examene: proba scrisă la disciplina Teologie Dogmatică, iar mai apoi, proba orală la disciplina pentru care au optat.

Părintele decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja a făcut câteva precizări, cu acest prilej: „Perspectivele Școlii Doctorale din Arad le gândim în patru direcții pe care le dorim asumate și realizate în anii care urmează:

1) integrarea de noi specialiști, profesori habilitați în Școala Doctorală, așa încât să acoperim disciplinele fundamentale ale Teologiei ortodoxe;

2) inițierea unor proiecte de cercetare în care să fie integrați profesori și doctoranzi la nivel național;

3) inițierea unor cooperări academice la nivel internațional pentru o și mai bună participare la mișcarea ideilor teologice din aria pe care o reprezentăm;

4) integrarea revistei Studia Doctoralia în baze de date internaționale pentru o și mai bună vizibilitate teologică-academică. Astfel, rămânem

consecvenți în dorința de a sluji Biserica lui Hristos, corpul profesoral fiind implicat pentru un învățământ academic de calitate”.

<http://www.teologiearad.ro/2019/09/17/admitere-la-scoala-doctorala-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Trei ierarhi au participat la deschiderea noului an universitar 2019-2020 la Facultatea de Teologie din Arad

Într-o atmosferă deosebit de solemnă, duhovnicească și academică, miercuri, 2 octombrie 2019, a avut loc deschiderea noului an universitar pentru Facultatea de Teologie din Arad.

Festivitatea s-a deschis prin slujba Sfintei Liturghii oficiată de către Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului, în capela facultății, în prezența Înaltpreasfințitului Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului și a Preasfințitului Părinte Lucian, Episcopul Caransebeșului.

Din sobor au făcut parte Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, Arhim. Lect. Univ. Dr. Casian Rușeț, Consilier cultural al Episcopiei Caransebeșului, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului, Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru, Director de departament al Facultății de Teologie din Arad, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Inspector bisericesc al Arhiepiscopiei Aradului și Arhid. Gheorghe Lehaci. După Sfânta Liturghie s-a oficiat slujba Tedeum-

ului pentru deschiderea noului an universitar. La slujbă au participat cadrele didactice, studenții și masteranzii facultății.

După oficierea Sfintei Liturghii, în Aula Magna a Facultății de Teologie a avut loc deschiderea festivă, la care au participat ierarhii, profesorii, studenții și masteranzii. În cuvântul de deschidere Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a salutat prezența înalților ierarhi, precum și a distinșilor invitați subliniind importanța istorică a momentului. De asemenea, a creionat câteva din exigentele învățământului teologic în Universitate și în lumea actuală, adresând cuvânt de bun venit studenților și profesorilor din eparhia Caransebeșului. După aceasta, s-a dat citire Mesa-jului Preafericitului Părinte Patriarh Daniel cu ocazia deschiderii noului an universitar 2019-2020, de către Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului.

În cuvântul adresat studenților, Înaltpreasfințitul Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului a rememorat legăturile istorice ale celor două eparhii și școli de teologie, precum și chipurile unor personalități marcante din istoria învățământului teologic din Banat. Toate acestea fiind un imbold pentru responsabilitatea față de prezentul teologiei ortodoxe din această parte de țară.

Preasfințitul Părinte Lucian, Episcopul Caransebeșului a adresat cuvânt de mulțumire Înaltpreasfințitului Părinte Timotei și Preasfințitului Părinte Emilian Crișanul precum și corpului academic al Facultății de Teologie pentru primirea făcută, subliniind necesitatea unei singure Facultăți de Teologie Ortodoxă în Mitropolia Banatului, aceasta fiind identificată cu singura Fa-

cultate de Teologie existentă la Arad. De asemenea, a evidențiat importanța momentului pentru creșterea calității învățământului teologic din Patriarhia Română și a unei viziuni unitare asupra învățământului teologic în fiecare mitropolie.

Deschiderea noului an universitar 2019-2020 are un caracter aparte. Este un moment istoric în care școlile teologice din Arad și Caransebeș se reunesc în perspectiva unui învățământ teologic unitar și consolidat, pregătit să facă față provocărilor actuale ale lumii. Aceasta, prin buna conlucrare a ierarhilor celor două eparhii și a conducerii celor două școli teologice din Mitropolia Banatului.

<http://www.teologiearad.ro/2019/10/03/trei-ierarhi-au-participat-la-deschiderea-noului-an-universitar-2019-2020-la-facultatea-de-teologie-din-arad/>

Simpozion internațional la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

La Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Timotei, Arhiepiscopul Aradului, se desfășoară în perioada 21-22 octombrie 2019, Simpozionul internațional *„Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine”*.

Manifestarea s-a deschis prin oficierea slujbei de Tedeum în paraclisul din curtea facultății, la care au participat, alături de Înaltpreasfințitul Timotei, Arhiepiscopul Aradului, invitații, profesorii și studenții arădeni.

A urmat, apoi, deschiderea festivă a lucrărilor simpozionului, în Aula Magna din incinta Facultății de Teologie, la care au luat parte Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, D-l. Dan Codre, reprezentantul Consiliului Județean Arad, Prof. Univ. Dr. Jerzy Ostapczuk, Decanul Facultății de Teologie Creștină din Varșovia (Polonia), precum și Prof. Univ. Dr. Eirini Christinaki-Glarou, de la Facultatea de Teologie din Atena (Grecia).

În deschiderea festivă a manifestării, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a adresat cuvânt de salut invitaților de la președiu și din sală, precum și tuturor participanților. Preacucernicia sa a subliniat rolul Bisericii Ortodoxe în cultura română în decursul secolelor, precum și rolul Bisericii în promovarea culturii române în actualitate. După deschiderea festivă au urmat secțiunile simpozionului, care se desfășoară pe durata celor două zile, incluzând dezbateri și concluziile finale.

Manifestările s-au bucurat de participarea unor renumiți profesori de teologie din Austria (Viena), Germania (Halle, München), Grecia (Atena), Albania (Tirana), Polonia (Varșovia), Elveția (Berna), precum și de la facultățile de teologie din țară.

Simpozionul desfășurat la Arad se încadrează în manifestările *Anului omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari) și Anului comemorativ al patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisesescu și al traducătorilor de cărți bisericești* din Patriarhia Română.

<http://www.teologiearad.ro/2019/10/22/simpozion-international-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

O nouă conferință în cadrul Școlii doctorale arădene

În ziua de 22 octombrie a avut loc o nouă conferință teologică care s-a desfășurat în cadrul Școlii doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad. Aceasta a fost susținută de către domnul profesor Peter Ben Smith de la Universitatea din Berna, Elveția.

În deschidere, Părintele profesor Constantin Rus a adresat un cuvânt de salut și de mulțumire conferențiarului, oferind câteva informații audienței despre profesorul Ben Smith adăugând la acestea și o scurtă istorie despre Școala doctorală arădeană.

Conferința prezentată a fost intitulată: *La început a fost suspansul*, oferind pe parcursul unei ore o incursiune hermeneutică la prologul Evanghe-

liei după Ioan. Traducerea din limba engleză a fost asigurată de Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg.

Conferința s-a încheiat cu o sesiune de întrebări din partea asistenței.

<http://www.teologiearad.ro/2019/10/22/o-noua-conferinta-in-cadrul-scolii-doctorale-aradene/>

Pr. Conf. Univ. Dr. Habilit. Daniel Buda distins de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

În ziua de 22 octombrie, în cea de-a doua zi a Simpozionului internațional *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română*, a avut loc decernarea Diplomei de excelență și a Plachetei Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Părintelui Profesor Daniel Buda pentru contribuția adusă la Dialogul ecumenic și la internaționalizarea Teologiei ortodoxe. Deschizând festivitatea de decernare, în prezența Doamnei Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” și a celor trei prorectori, Părintele decan Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja a adresat un cuvânt de salut și de felicitare Părintelui Daniel Buda, evidențiind bogata activitate teologică și ecumenică a celui omagiat. Cu o impresionantă carte de vizită teologic-ecumenică, specialist în Istorie Bisericească Universală, specializat în mai multe centre universitare din Europa, Secretar Executiv în Consiliul Mondial al Bisericilor (Geneva), consultant științific la Conferința Bisericilor Europene, cu con-

ferințe în peste 85 de țări din întreaga lume, afiliat la mai multe universități din Europa, America și Africa, la peste zece organizații academice interne și internaționale, distins cu „Crucea Sfântul Andrei Șaguna” (Arhiepiscopia Sibiului), „Ordinul Sfântul Mellitus” (Episcopul Londrei), „Crucea Patriarhală” (Biserica Ortodoxă Sărbă), „Crucea Valahă” (Arhiepiscopia Târgoviștei), Părintele Daniel Buda reprezintă deja o personalitate a teologiei ortodoxe române.

Preacuviosul Părinte Arhimandrit Dr. Ioachim Tomoioagă, vicar-administrativ al Arhiepiscopiei Sibiului, a dat citire mesajului Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului cu prilejul acestui eveniment academic. Doamna Rector Ramona Lile a dat citire Hotărârii Senatului Universității și a înmănat Diploma de excelență și Placheta „Aurel Vlaicu” Părintelui Daniel Buda pe acordurile imnului academic Gaudeamus igitur. Părintele Daniel Buda a mulțumit conducerii Universității și a Facultății de Teologie, precum și Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Laurențiu Streza pentru încrederea acordată, accentuând necesitatea unei fructuoase conlucrări teologice pentru misiunea și mărturisirea Bisericii în lumea actuală.

<http://www.teologiearad.ro/2019/10/22/pr-conf-univ-dr-habilit-daniel-buda-distins-de-universitatea-aurel-vlaicu-din-arad/>

Revederea promoției 2009 a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad

În ziua de 27 octombrie 2019, absolvenții promoției 2009 a programului de studii Teologie Ortodoxă Pastorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ila-

rion V. Felea” a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad au aniversat în chip festiv, împreună cu dascălii lor, un deceniu de la absolvire.

Revederea a debutat cu oficierea slujbei de mulțumire, precum și a parastasului pentru Părintele profesor Teodor Baba. La finalul slujbei, Părintele Arhidiacon Bartolomeu (Viorel) Trofin, a rostit un scurt cuvânt de mulțumire adresat profesorilor, care au format această generație de teologi. Din partea Înaltpreasfințitului Părinte Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, a fost prezent Părintele inspector eparhial Arhid. Dr. Tiberiu Ardelean, care a transmis cuvântul de binecuvântare și felicitare pentru acești absolvenți din partea Chiriarhului.

La momentul convenit, profesorii și absolvenții s-au reunit în Aula facultății arădene pentru derularea cursului festiv. Acesta a fost susținut de Părintele profesor Dr. Ioan Tulcan. În deschidere, a fost transmis salutul părintelui decan, preotul profesor Cristinel Ioja care se află în aceste zile într-o delegație a Universității, peste hotare. Conferențiarul a susținut o disertație în care a trasat câteva coordonate referitoare la misiunea preotului în contextul anului omagial dedicat satului românesc.

Părintele Nicandru Cuțaru, care a fost odinioară duhovnicul studenților, a dat citire catalogului, fiecare absolvent prezentând câteva repere despre parcursul profesional și familial, în deceniul scurs de la absolvirea studiilor universitare.

Bucuria revederii a adus profesorilor mulțumirea că semințele învățăturilor sădite în mințile și sufletele studenților au rodit frumos în viața lor de familie, în parohiile unde activează și la catedrele de școală unde predau religia.

<http://www.teologiearad.ro/2019/10/28/revederea-promotiei-2009-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-ilarion-v-felea-din-arad/>

Misiune a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în Parohia Drauț

Duminică, 3 noiembrie, creștinii ortodocși din Drauț și-au cinstit ocrotitorul Bisericii parohiale, Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință, întrucât în această zi este prăznuită aducerea moaștelor sale în Lida, unde se află până astăzi. Ziua aceasta constituie, așadar, pentru creștinii din Drauț „hramul cel mic” al Bisericii lor.

Întru cinstirea Sfântului Gheorghe, prin grija noului părinte paroh, Tudor Emanuel Robert, absolvent al Facultății noastre și unul din foștii studenți merituoși ai acestei Facultăți a fost săvârșită sâmbătă seara Vecernia cu Litie și Utrenia, în prezența Părintelui Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu și a unui sobor de preoți din împrejurimi, la această slujbă participând și un mare număr de credincioși din parohia Drauț.

Duminică dimineața a fost săvârșită slujba sfințirii celei mici a apei și în continuare Dumnezeiasca Liturghie, la care a slujit Părintele Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie din Arad, acesta rostind și cuvântul de învățătură, în care s-a referit la *Viața de apoi și pregătirea noastră pentru aceasta prin faptele iubirii milostive*, în acord cu pericopa evanghelică a Dumnicii a 22-a după Rusalii. La sfârșitul Dumnezeieștii Liturghii a fost săvârșită și o Panihidă pentru preoții slujitori, ctitorii Bisericii și credincioșii parohiei Drauț, adormiți în Domnul, așa cum se obișnuiește să se facă la hramul Bisericii. Răspunsurile la Sfânta Liturghie au fost date de grupul de fete de la Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă, alcătuit din studente și absolvente ale acestei Facultăți. Alături de numărul impresionant de credincioși din Drauț care au participat la Dumnezeiasca Liturghie, o parte dintre ei împărtășindu-se cu Sfintele Taine la momentul potrivit, s-au alăturat și autoritățile locale, primarul, viceprimarul și angajații Primăriei comunei Târnova, la care este afiliat și satul Drauț.

La vremea după-amiezii a fost săvârșită Taina Sfântului Maslu de obște, la care au slujit trei cadre didactice de la Facultatea de Teologie din Arad:

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru, Pr. Conf. Dr. Univ. Lucian Farcașiu și Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu. Din soborul părinților slujitori au mai făcut parte părinții: Mihail Piroc de la Catedrala Mitropolitană din Timișoara, Flavius Ardelean de la parohia Pâncota, Victor Bocancios din parohia Ususău, Emanuel Tudor Robert, parohul din Drauț, toți absolvenți ai Facultății de Teologie din Arad, precum și părintele Teodor Feier, preotul pensionar, care a slujit vreme de 42 de ani în această parohie. Cuvântul de învățătură a fost rostit la sfârșitul Sfintei Taine a Maslului de către Părintele profesor Ștefan Negreanu, care a vorbit despre *Crucea suferinței și asumarea ei în chip mântuitor în viața creștinului*.

La sfârșitul acestor zile și slujbe de hram, părintele Emanuel Robert Tudor a mulțumit părinților profesori și preoților slujitori precum și credincioșilor parohiei pentru modul exemplar în care s-au implicat în cinstirea sfântului ocrotitor al parohiei lor și în organizarea atât de frumoasă a hramului Bisericii parohiale.

<http://www.teologiearad.ro/2019/11/04/misiune-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-draut/>

Misiunea Facultății de Teologie în parohia Aradul Nou

Corul mixt „Sf. Maxim Mărturisitorul”, alcătuit din studenți și absolvenți ai Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, a efectuat o ieșire misionară în parohia ortodoxă din Aradul Nou, cu Hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”.

Corul a dat răspunsurile la Sfânta Liturghie compuse de Cornel Hristu Dănielescu. La momentul pricesnei, corul a interpretat *Către Tine, Doamne !* de Marin Dârvă, iar în timpul împărțirii anaforei s-a cântat *Spre Tine, Doamne, îmi ridic ochii mei !* de Mircea Emandi.

În încheiere, părintele paroh Teodor Faur, a susținut un documentat cuvânt de mulțumire și împreună cu părintele slujitor Gabriel-Cosmin Mariș, au oferit coriștilor o agapă frățască.

<http://www.teologiearad.ro/2019/11/13/misiunea-facultatii-de-teologie-in-parohia-ara-dul-nou/>

Hramul Paraclisului Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Ziua de 11 noiembrie este o zi aparte pentru Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Aceasta întrucât, în această zi îl prăznuim pe unul dintre ocrotitorii acestui sfânt locaș, Sfântul Mare Mucenic Mina, dimpreună cu Sfântul Maxim Mărturisitorul. Și în anul acesta, Sfântul Mare Mucenic Mina, a fost cinstit după cuviință, cu o rânduială deosebită, așa cum de altfel se cuvine să fie cinstit ocrotitorul unui locaș sfânt de închinare și rugăciune.

Astfel, Duminică seara, în ajun, a fost săvârșită slujba Vecerniei cu Litie, împreună cu Utrenia, la care a participat și Întâistătătorul eparhiei noastre, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Seviciu, însoțit de Părintele Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, inspector eparhial și cadru didactic al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Faptul că ierarhul locului

participă de fiecare dată la hramul Paraclisului Facultății arată preocuparea constantă a Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei pentru bunul mers al școlii teologice și pentru formarea duhovnicească a viitorilor preoți, care învață în această instituție de învățământ.

Înaltpreasfinția Sa a fost întâmpinat în curtea așezământului teologic de către soborul părinților slujitori ai Paraclisului: Părintele Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu, Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu și Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr – duhovnicul Facultății, și de un nume-

ros sobor de preoți din care au făcut parte foști studenți ai facultății, acum slujitori ai Sfintelor Altare în parohiile eparhiei noastre sau în alte eparhii. Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop a fost condus în biserică, unde a participat la săvârșirea slujbei de priveghere, răspunsurile liturgice fiind date alternativ la strună.

La sfârșitul slujbei de priveghere, chiriarhul locului a rostit un frumos cuvânt de învățătură, care a impresionat atât prin adâncimea cugetării teologice cât și prin îndemnul de părintești deosebit de actuale care au fost adresate celor prezenți. Astfel, în introducere, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei s-a referit la lucrarea duhovnicească a Sfântului Mare-lui Mucenic Mina pentru regăsirea noastră spirituală, evidențiind faptul că Sfântul Mare Mucenic Mina nu este doar cel care ne restituie bunurile materiale pierdute, dar mai cu seamă ne ajută, prin mijlocirile lui, să ne regăsim sensul spiritual, de multe ori pierdut, al vieții noastre. În încheierea cuvântului său, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop a apreciat în mod deosebit grija depusă de slujitorii acestui Paraclis pentru a-l înnoi permanent, acesta aflându-se acum în plină desfășurare a lucrărilor de pictură interioară, Sfântul Altar fiind aproape finalizat. A fost apreciată de asemenea grija de a înfrumuseța continuu acest sfânt locaș printr-o sfătuire continuă cu Înaltpreasfinția Sa și colaboratorii de la centrul eparhial.

Cuvântul de mulțumire adresat ierarhului a fost rostit de către Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu, în care a arătat dragostea părintească a Înal-

preasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei pentru preoții slujitori ai Paraclisului, studenții și credincioșii care se roagă împreună în acest sfânt locaș. Părintele i-a mulțumit de asemenea Întâistătătorului Eparhiei arădene pentru slujire și pentru cuvântul de învățătură, adresat celor prezenți la slujba privegherii, rugându-l pe Părintele Arhiepiscop să-i poarte atât pe preoții slujitori, pe studenții și elevii care învață în acest așezământ teologic și pe toți credincioșii care vin în acest sfânt locaș, în rugăciunile către Dumnezeu ale Înaltpreasfinției Sale.

A doua zi, de prăznuirea Sfântului Marelui Mucenic Mina a fost săvârșit de dimineață Canonul Sfântului, urmat de Sfânta Liturghie, la care au slujit o parte din părinții profesori ai Facultății și un număr mare de absolvenți ai acestei instituții de învățământ superior, acum slujitori ai Sfintelor Altare. Cuvântul de învățătură în cadrul Dumnezeieștii Liturghii a fost rostit de către Părintele Lect. Univ. Dr. Filip Albu, sub genericul *Sfântul Mare Mucenic Mina – recuperatorul sensului vieții noastre*.

Răspunsurile la Dumnezeiasca Liturghie au fost date în chip armonios de studenții teologi, coordonați de d-l profesor de muzică al Facultății de Teologie Ortodoxă, Conf. Univ. Dr. Mircea Buta, bucurându-i prin cântarea lor pe toți cei prezenți la slujba de hram.

La sfârșitul Sfintei Liturghii au fost binecuvântate prinoasele pregătite întru cinstea Sfântului Marelui Mucenic Mina și de asemenea, a fost săvâr-

rșită Litia mică pentru profesorii Facultății și ctitorii sfântului locaș, adormiți în Domnul.

În seara sărbătoririi Sfântului Mina a fost săvârșit Acatistul Sfântului Mare Mucenic, încheindu-se astfel în atmosferă de rugăciune de mulțumire și de cerere, sărbătoarea hramului Paraclisului Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad.

Suntem încredințați de faptul că Sfântul Mare Mucenic Mina, alături de Sfântul Maxim Mărturisitorul, aduce prin rugăciunile sale înaintea tronului lui Dumnezeu, daruri bogate și binecuvântare pentru Facultatea noastră, pentru studenții, masteranzii și doctoranzii ei și pentru toți ostenitorii care i cer sprijinul și mijlocirea.

<http://www.teologiearad.ro/2019/11/13/hramul-paraclisului-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Eveniment academic de excepție la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad. Teza de abilitare susținută de Preasfințitul Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Facultatea de Teologie din Arad a fost gazda unui eveniment academic deosebit. În dimineața zilei de 3 decembrie 2019, Preasfinția Sa Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului, a susținut teza de abilitare în cadrul Școlii Doctorale Interdisciplinare a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, domeniul Teologie.

La acest eveniment au luat parte, pe lângă membrii comisiei, Înaltpreasfințitul Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu”, Prof. Univ. Dr. Florentina Munteanu, Directorul Școlii Doctorale Interdisciplinare din cadrul Universității „Aurel Vlaicu”, părinții consilieri de la Centrul eparhial, părinții profesori ai Facultății de Teologie și studenți teologi.

Comisia a fost alcătuită din profesori de specialitate de la facultățile de teologie din țară după cum urmează: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja – Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, conducător de doctorat al Universității „Aurel Vlaicu” din Arad; Pr. Prof. Univ. Dr. Mihai Săsăujan – Facultatea de Teologie „Justinian Patriarhul” a Universității din București, conducător de doctorat al Universității din București; Pr. Prof. Univ. Dr. Ion Vicovan – Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, conducător de doctorat al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Întregul eveniment academic a urmat procedurile legale care se îndeplinesc cu acest prilej. Cuvântul de deschidere a aparținut părintelui decan care a salutat prezența distinșilor participanți și membri ai comisiei, evidențiind importanța evenimentului: prima abilitare din istoria teologiei arădene, ceea ce arată nivelul academic la care este astăzi Facultatea de Teologie din Arad. Această zi istorică, a subliniat părintele decan, va deschide noi oportunități pentru teologia arădeană.

Tot în deschiderea evenimentului a luat cuvântul și Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu”, care a evidențiat premiera evenimentului și pentru universitate felicitând conducerea facultății și pe candidat și mulțumind, de asemenea, Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Timotei pentru disponibilitatea și deschiderea arătate universității arădene.

În continuare, Preasfinția Sa a prezentat teza de abilitare intitulată „Parohie și mănăstire, cultură și istorie bisericească. Lucrarea Bisericii Ortodoxe Române de înveșnicire a omului”. În preambulul expozeului, Preasfinția Sa a evocat evenimentele care s-au succedat în aceste zile în Arhiepiscopia Aradului și în viața cetății, creionând și un scurt parcurs biografic-intelectual al Preasfinției Sale. Prelegerea susținută a sintetizat întreaga activitate de cercetare întreprinsă de Preasfinția Sa pe parcursul a 20 de ani, începând cu perioada studiilor și continuând cu perioada activității la catedră din cele trei centre universitare: Iași, Craiova și Arad. Cercetările și publicațiile Preasfinției Sale s-au axat pe trei mari coordonate dictate de Statutul de Organizare și Funcționare al BOR: Eparhie, Parohie și Mănăstire, aceste trei coordonate fiind legate de istoria și viața Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Eparhia Râmnicului și Eparhia Aradului, centre bisericești unde a activat și slujit Preasfinția Sa. Disertația s-a încheiat prin prezentarea proiectelor de viitor, avute în vedere pentru cercetarea academică ulterioară. Aceste direcții s-au concretizat în patru puncte: monahismul din Banat; Eparhia Aradului în perioada modernă și contemporană; istoria Eparhiei Hușilor și diaspora românească coagulată în parohiile și mănăstirile românești.

Au urmat aprecierile din partea comisiei pe care le putem sintetiza în câteva concluzii. Bogatul și sinteticul expozeu al Preasfinției Sale descoperă o asiduă muncă de cercetare pe parcursul mai multor ani concretizată în cărți, studii, articole, conferințe, etc. Noutatea cercetărilor constă în abordarea fenomenologică a evenimentelor. Pe lângă prezentarea datelor istorice, Preasfinția Sa pune în evidență și aspectele pastorale și misionare, identificând „pașii lui Dumnezeu în istorie”. Membrii comisiei au evidențiat și relevanța domeniilor de cercetare în istoria, filantropia, cultura și spiritualitatea Bisericii. Analizele concrete ale comunităților parohiale și mănăstirești din diasporă aduce un element de noutate în istoriografia bisericească. Întreaga cercetare academică este pecetluită prin identificarea proniei lui Dumnezeu în istorie. Bogatele referințe bibliografice, cercetarea arhivistică, consemnarea unei istorii orale care va deveni document evidențiază

contribuția esențială a operei Preasfinției Sale în domeniul istoriei și spiritualității Bisericii Ortodoxe Române. Întregul itinerar biografic și academic al Preasfinției Sale, după aprecierile comisiei, pune în lumină rolul, șansa, riscurile și provocările pe care și le asumă orice istoric. Conform procedurilor au urmat întrebările din partea comisiei, precum și întrebări și aprecieri din partea participanților.

Înaltpreasfinția Sa a concluzionat întregul eveniment, felicitând pe Preasfinția Sa pentru performanțele academice și mulțumind membrilor comisiei. La fel, a menționat faptul că unul dintre membrii Sfântului Sinod a acces la un titlu academic deosebit, aducând prezentarea doctoratelor la nivelul ierarhiei, „facem toate acestea pentru viața Bisericii”.

Întâlnirea academică s-a încheiat prin citirea, de către președintele comisiei, a raportului de evaluare privind teza de abilitare a Preasfințitului Părinte Emilian Crișanul. Calitatea, originalitatea și relevanța activității sale academice a determinat comisia să propună spre conferire Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare, a Atestatului de abilitare în domeniul Teologie, specializarea Istoria Bisericii Ortodoxe Române.

În finalul evenimentului de azi, Preasfinția Sa a adresat mulțumirile cuvenite acestui moment.

Ierarhii arădeni au inaugurat un nou spațiu al bibliotecii Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a inaugurat un nou spațiu al bibliotecii, după cel deschis în anul 2016. Noul spațiu a fost binecuvântat printr-o slujbă de sfințire oficiată de cei doi ierarhi arădeni, Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei și Preasfințitul Episcop-Vicar Emilian Crișanul.

La acest moment au participat Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, cadrele didactice și studenții facultății.

Acest spațiu va găzdui 25.000 de volume și reviste de specialitate, precum și colecții ale revistelor teologice din țară și străinătate. În cadrul bibliotecii va fi organizat și un fond de carte teologică veche. La acestea se adaugă și biblioteca computerizată cu acces la baze de date internaționale.

După slujba de sfințire a bibliotecii, Înaltpreasfinția Sa a rostit un cuvânt arătând că însuși numele universității ne îndeamnă la înălțare, ori spațiul unei biblioteci este tocmai cadrul adecvat pentru elevarea culturală și spirituală. La aceasta se adaugă și semnificația zilei de 4 decembrie prin prăznuirea Sf. Ioan Damaschin, mare Părinte al Bisericii, sistematizatorul învățaturii celei drepte, familiar cu tot ceea ce a însemnat carte și știință pentru perioada aceea.

Manifestarea a continuat prin cuvântul părintelui decan care a mulțumit ierarhilor pentru prezență și sprijin, precum și doamnei rector pentru sprijinul financiar acordat în organizarea respectivului spațiu. De asemenea, a mulțumit părintelui profesor Lucian Farcașiu, responsabilul bibliotecii și studenților angajați în organizarea și indexarea fondului de carte.

În încheiere, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, a felicitat conducerea facultății pentru această realizare, conferind câteva *Diplome de excelență*, în semn de distinsă apreciere pentru performanțele academice obținute în anul universitar trecut, cadrelor și studenților teologi arădeni.

Organizarea și punerea în folosință a noului spațiu al Bibliotecii Facultății de Teologie din Arad este un proiect al părintelui decan, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, care de la preluarea mandatului a făcut o prioritate din acest proiect, pe de-o parte, ca o datorie de onoare pentru vechea bibliotecă a Institutului și Academiei Teologice iar, pe de altă parte, ca o necesitate de ali-

niere a teologiei arădene la standardele academice naționale și internaționale.

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/05/ierarhii-aradeni-au-inaugurat-un-nou-spatiu-al-bibliotecii-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Corul bărbătesc „Atanasie Lipovan” în concert la Chișineu-Criș

La invitația Parohiei Chișineu-Criș I, a preotului paroh Daniel-Mirel Dumitru, în seara zilei Sfântului Ierarh Nicolae, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Timotei Arhiepiscop al Aradului, corul bărbătesc „Atanasie Lipovan” al Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a susținut un concert de colinde la *Salon Criș* în localitatea Chișineu-Criș.

Sub bagheta Părintelui Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, corul a interpretat un buchet de colinde tradiționale cu menirea de a fi zămislit în sufletul fiecărei persoane prezente la eveniment, un mic Betleem, loc al Nașterii Mântuitorului Iisus Hristos.

La acest concert au participat și alte formații corale din oraș, dar și din localitățile limitrofe.

La final, dirijorul formației corale a transmis un cuvânt de felicitare pentru organizatorii „Regalului de colinde”, din partea conducerii Universității

„Aurel Vlaicu” din Arad, a doamnei rector Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, dar și din partea Facultății de Teologie din Arad, a Părintelui decan Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, seara încheindu-se cu tradiționalul *La mulți ani* !

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/07/corul-barbatesc-atanasie-lipovan-in-concert-la-chisineu-cris/>

Misiunea Facultății de Teologie Ortodoxă în parohia Arad-Șega I

În seara zilei de 8 decembrie 2019, corul mixt „Sfântul Maxim Mărturisitorul”, al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, dirijat de Conf. Univ. Dr. Mircea Buta, a susținut un bogat Concert de colinde, în biserica parohiei

Arad-Șega I. Programul Concertului a început cu o piesă din *Oratoriul de Crăciun* de Paul Constantinescu (*Minune prea mare*), apoi au urmat colinde din repertoriul internațional (*Sfânt locaș* după Otto Barblan), colinde de inspirație folclorică, (*Colind*) și colinde tradiționale: *Veniți astăzi credincioșii* de Vicențiu Fântână, *La Vifleem colo-n jos* de Nicolae Lungu, *Moș Crăciun* de Doru Șerban, *Din an în an* de Gheorghe Budiș, etc. Programul a fost prezentat de părintele paroh Aurel Bonchiș, care cu această ocazie a rostit minunate gânduri despre mesajul colindelor și despre relația foarte activă care există între corul mixt al Facultății noastre și parohia Șega I.

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/12/misiunea-facultatii-de-teologie-ortodoxa-in-parohia-arad-sega-i/>

Tradiționalul concert de colinde al corurilor Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Marti, 10 decembrie 2018, în sala de concerte a Filarmonicii de Stat din Arad, a avut loc tradiționalul concert de colinde susținut de cele două coruri ale Facultății de Teologie „Ilarion V. Felea” din Arad: Corul bărbătesc „Atanasie Lipovan” dirijat de Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean și Corul mixt „Sf. Maxim Mărturisitorul”, dirijat de domnul Conf. Univ. Dr. Mircea Buta. Ediția din anul acesta, cu numărul XXVIII, s-a desfășurat sub genericul

„Colindă lină”, fiind prezentată de Pr. Prof. Drd. Vlad-Sergiu Sandu, cadru didactic al Seminarului Teologic Ortodox din Arad.

La manifestare au participat Înaltpreasfinția Sa Dr. Timotei Sevciciu, Arhiepiscopul Aradului, Preasfinția Sa Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului, ostenitorii Centrului Eparhial, conducerea Universității „Aurel Vlaicu”, în frunte cu doamna Rector Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, reprezentanți ai Universității „Vasile Goldiș”, reprezentanți ai autorităților centrale și locale, conducerea Facultății de Teologie, cadre universitare, studenți și un numeros public.

Repertoriul concertului a cuprins colinde tradiționale și colinde prelucrate de Conf. Univ. Dr. Mircea Buta. Adăugăm și numele câtorva compozitori consacrați: Filaret Barbu, Gheorghe Danga, Dumitru Georgescu-Kiriace, Gheorghe Cucu, Traian Costea, Gheorghe Budiș, dar și compozitori locali, cum ar fi Pr. Ioan Șerb și Doru Șerban.

În cadrul prezentării concertului, părintele prezentator a adus în atenția publicului valorile satului tradițional românesc, valori bazate pe credința în Dumnezeu, cultivarea limbii și tradiției românești și familia tradițională. Colindul se evidențiază ca o creație specifică spațiului românesc prin care țărănul român și-a exprimat credința sa și cele mai nobile sentimente.

În încheierea concertului, cele două coruri reunite sub bagheta părintelui Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, au interpretat binecunoscutele colinde: *Pogorât-a Domnul Sfânt O, ce veste minunată!*, și *Sus boieri nu mai dormiți*, acompaniate de cvartetul de coarde „Debussy”, al Colegiului de Arte „Sabin Drăgoi” din Arad, instruit de prof. Dan Boar.

Atmosfera a fost cu totul deosebită menită să pregătească sufletele participanților pentru marele praznic al Nașterii Domnului, concertul fiind darul discret pe care Facultatea de Teologie din Arad îl oferă comunității arădene, precum și o mărturie a prezenței Bisericii în societate.

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/12/traditionalul-concert-de-colinde-al-corurilor-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/>

Instituțiile publice colindate de Corul bărbătesc al Facultății de Teologie din Arad

În prima parte a zilei de 11 decembrie 2019, Corul bărbătesc „Atanasie Lipovan” al Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, a

vestit Nașterea Domnului prin colind, la câteva din instituțiile publice ale urbei de pe Mureș.

Primul popas a fost la Consiliul Județean, unde gazdă aleasă a fost domnul Președinte Iustin Cionca. Buchetul de colinde a fost oferit mai apoi, ostentitorilor Primăriei Aradului și celor din Instituția Prefectului Județului Arad. Atât domnul Prefect Gheorghe Stoian cât și doamna Subprefect Olimpia Popa a primit primii colindători în jurul bradului.

Pelerinajul colindătorilor s-a încheiat în cetatea Aradului, în cadrul Batalionului 191 Infanterie Radu Golescu, unde în prezența conducerii și a militarilor, a preotului militar Adrian David, corul facultății arădene a mărturisit vestea Nașterii Pruncului Iisus, oferind starea de liniște interioară specifică acestei perioade.

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/12/institutiile-publice-colindate-de-corul-barbatesc-al-facultatii-de-teologie-din-arad/>

Misiunea Corului mixt „Sfântul Maxim Mărturisitorul” al Facultății de Teologie din Arad la Bonțești

În Duminica a 28-a după Rusalii, credincioșii Parohiei Ortodoxe Bonțești s-au bucurat de prezența în mijlocul lor a Corului mixt „Sf. Maxim Mărturisitorul” al Facultății de Teologie din Arad, dirijat de domnul Conf. Univ.

Dr. Mircea Buta. Corul a dat răspunsurile la Sfânta Liturghie, impresionând prin frumusețea armoniilor pe toți credincioșii prezenți, atât pe cei din parohie, cât și pe cei veniți din satele învecinate.

Mai mult decât atât, după Sfânta Liturghie, într-o frumoasă împreună-slujire, s-a ridicat parastas pentru fostul cantor al parohiei, Zacoi Gligor, trecut la Domnul în urmă cu un an și care a slujit strana bisericii din Bonțești mai bine de 40 de ani.

Bucuria a fost deplină la sfârșitul zilei când corul a vestit Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos, printr-un frumos recital de colinde.

Inițierea unor proiecte academice între Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad și Facultatea de Teologie Catolică din Viena

În data de 20 decembrie, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad a vizitat Universitatea din Viena, prestigioasă instituție de învățământ europeană. În cadrul Facultății de Teologie Catolică din Viena au fost inițiate consultări privind derularea unor proiecte academice și parteneriate între cele două instituții de învățământ superior. Astfel, în consultare cu Părintele Ioan Moga, profesor și doctor abilitat al Facultății de Teologie Catolică din Viena, Departamentul Eastern Christian Studies - Or-

thodox Theology s-a hotărât ca începând cu anul 2020 să fie derulate, printr-un parteneriat academic, proiecte de cercetare, conferințe, simpozioane și editări de volume pe teme teologice. De asemenea, au fost discutate și oportunitățile pe care, la nivel european, le oferă mobilitățile Erasmus celor două instituții atât pentru profesori cât și pentru studenți.

Un parteneriat academic între Facultatea de Teologie Catolică din Viena, Departamentul Eastern Christian Studies - Orthodox Theology și Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad se înscrie în exigențele actuale ale învățământului teologic superior și în afirmarea, în context european, a unei tradiții teologice a dialogului.

<http://www.teologiearad.ro/2019/12/23/initierea-unor-proiecte-academice-intre-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-si-facultatea-de-teologie-catolica-din-viena/>

Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad. Programul manifestărilor culturale-științifice pe anul 2020

În anul 2020, proclamat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române „**Anul omagial al pastorației părinților și copiilor**” și „**Anul comemorativ al filantropilor ortodocși români**”, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad va organiza, cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, o serie de manifestări academice și bisericești-culturale.

SIMPOZIOANE

Simpozion Național Studențesc și Masteral (11-12 mai 2020) ***Familia creștină – prioritate a pastorației Bisericii Ortodoxe***

Simpozion Național al Școlii Doctorale (12-13 mai 2020) ***Provocări actuale la adresa unității familiei creștine. Paradigme pastorale și misiunare***

Simpozion Național (19-20 octombrie 2020) ***Presa bisericească în Patriarhia Română: provocări contextuale și oportunități pastoral-misionare. Calea Mântuirii la 20 de ani de existență (2000-2020)***

COLOCVII

Colocviul Național de Catehetică și Omiletică din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română (25-26 mai 2020) ***Cateheza pastorală dedicată familiei. Provocări actuale și perspective***

Colocviul Național de Teologie Dogmatică din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română (11-12 iunie 2020) ***Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală. Contestățiile modernității și postmodernității***

CONFERINȚE INTERNAȚIONALE

Prof. Dr. Martin Illert (Universitatea din Halle, Germania), ***Die Säkularisierung als Herausforderung unserer Kirchen*** (17 martie 2020)

Prof. Dr. Jerzy Ostapczuk (Universitatea din Varsovia, Polonia), ***Cyrillic Gospel Manuscripts copied from early printed books. Preliminary remarks*** (26 martie 2020)

CONCERT DE COLINDE

Concertul tradițional de colinde ***COLIND STRĂBUN*** susținut de Corurile Facultății de Teologie Ortodoxă la Sala Palatului Cultural din Arad (ediția a XXIX-a, decembrie 2020)

La aceste evenimente se vor adăuga exigențele științifice constante ale Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad pentru un an de

zile: editarea revistei *Teologia*, editarea *Anuarului Facultății*, editarea revistei *Studia Doctoralia*, editarea publicației săptămânale, pastoral-misonare, *Calea Mântuirii*, precum și editarea **volumelor manifestărilor științifice**.

Prin aceste evenimente, instituția teologică arădeană se integrează în **Programul cadru** propus spre dezbatere, în anul 2020, de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, precum și în exigențele științifice-academice ale învățământului superior din România.

